

Asim Peco

IKAVSKOŠĆAKAVSKI GOVORI ZAPADNE BOSNE

**DIO II:
AKCENAT, OBLICI, TEKSTOVI**

Asim Peco
Izabrana djela I–VI
Knjiga IV: *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne II*

Priredio:
dr. Senahid Halilović

Izdavač:
Bosansko filološko društvo, Sarajevo

Suizdavači:
Akademija nauka i umjetnosti BiH
Bemust, Sarajevo

Za izdavača:
dr. Ismail Palić

Redakcioni odbor *Izabranih djela*:

dr. Josip Baotić
dr. Senahid Halilović
dr. Dževad Jahić
dr. Hasnija Muratagić-Tuna
mr. Selena Seferović
dr. Hanka Vajzović

Odgovorni urednik:
dr. Senahid Halilović

Asim Peco

IKAVSKOŠČAKAVSKI GOVORI ZAPADNE BOSNE

DIO II:
AKCENAT, OBLICI, TEKSTOVI

Sarajevo, 2007.

Objavljivanje *Izabranih djela I-VI* akademika Asima Pece pomogli su:

- Kulturni centar “Kralj Fahd” u Sarajevu
- “Time for Peace”, nevladina organizacija, Pesare (Italija)
- Ministarstvo za obrazovanje i nauku Kantona Sarajevo
- Filozofski fakultet u Sarajevu
- OŠ “Aleksa Šantić” u Sarajevu

SADRŽAJ

UVODNE NAPOMENE	9
AKCENAT	13
Osnovne odlike akcenatskog sistema	13
OBLICI	47
Imenice	47
Imenice muškog roda	47
Imenice srednjeg roda	87
Imenice ženskog roda <i>-a</i> osnova	95
Imenice ženskog roda na suglasnik	119
Promjena kolektivnih imenica na <i>-ad</i>	131
O nekim specifičnostima zapadnobosanske antroponimije	135
Etnici	163
Iz toponomastike	165
Pluralia tantum	168
Zamjenice	170
Lične zamjenice	170
Imeničke zamjenice	186
Pridjevske zamjenice	190
Pridjevi	204
Brojevi	210

Glagoli	213
Infinitiv	213
Prezent	240
Aorist	244
Imperfekat	248
Futur I	248
Futur II	252
Perfekat	253
Pluskvamperfekat	257
Potencijal I	259
Potencijal II	262
Imperativ	263
Glagolski prilog sadašnji	263
Glagolski prilog prošli	264
Glagolski pridjev trpni	265
Prilozi	269
Prilozi za mjesto	269
Prilozi za vrijeme	271
Prilozi za način	272
Prilozi za količinu	273
TEKSTOVI	275
ZAVRŠNE NAPOMENE	301

IKAVSKOŠČAKAVSKI GOVORI ZAPADNE BOSNE II*

---

* Rad prenesen u latinicu iz *Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika*, knj. III, Sarajevo, 1982, 7-258. Karta i indeks nisu preneseni. Ispravljene su uočene tehničke i korektorske greške.

UVODNE NAPOMENE

U prvom dijelu opisa zapadnobosanskih ikavskošćakavskih govora uz *uvod* data je još i *fonetika* (v. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. I, Sarajevo, 1975). Da bi se lakše pratile neke pojave u morfologiji te govorne zone, ovdje ćemo navesti glavni je fonetske osobine ovih govora.

1. Nedosljedan ikavizam. Pored jednoga broja ijekavskih refleksa *ě* postoji i određen broj stalnih ikavizama (up. *lipo, klišta, klišća, dite; misto, čovik, podila*, uz: *dijete, bjeli grab, djete, pobjedio, Stjena*; odnosno: *cestu, vremena, slezena, bolest, zenica, gore, dole, vrelo* i sl.).

2. Nedosljedan šćakavizam (up. pored: *kućišće, zemljišće, išće, šćap, zvižđati, zvižđuče* i: *dvorište, igralište, štuca mu se, šteta, klišta, zvižduk, zviždanje*).

3. Tu je: *njeko, nješto, njekakav, nekoliko*, znatno rjeđe u tim oblicima imamo *ne-*, pogotovo *ni-*.

4. Redukcija neakcentovanih vokala je jedna od tipičnijih osobina govora ovoga tipa (*učint, radt, vidt, obeselli se, sitla se, budlo ga, omladna, žutca, granca, vlikački, utrnla, svanlo, razgrnli*).

5. Samoglasnici *ā* i *ō* često pomjeraju svoju artikulacionu bazu u pravcu vokala višega reda: (*ma^ojka, ra^odi; m^ooj, b^oog*).

6. Kao posljedica redukcije vokala česta je pojava suglasničkih skupova tipa (*volla, žella, slanna, planne*, kao i: *radt, vidt* i sl.).

7. Pored zamjeničkih oblika: *taj, ta, to* sasvim su obični i oblici: *otaj, ota, oto*.

8. Sekvenca *-ao*, kada se nađe van akcentovanog sloga, sažima se u korist drugoga samoglasnika iz skupine: *čitō, došō*.

9. Odrični oblik glagola *imati* glasi: *nějma, nēā, r. nějma, néā*.

10. Fonema *h* je dosta stabilan glas u ovom govoru (*haj, hodža, mačeha, uhoda, kruh, strah*), mada finalna pozicija zna i za redukciju i gubljenje ovoga konstriktiva.

11. Fonema *f* je stabilan glas. Odsustvuju supstitucije tipa *vildžan, ovicir*.

12. Cijelo ovo govorno područje posjeduje u svom konsonantizmu dva para naših afrikata (*čast, čisto, Madžari, Džehvo; kuća, pećina, đeca, dođi, mlađi*). Rjeđe su supstitucije afrikata *č* i *dž* afrikatama *ć* i *đ*, kao i svođenje ovih dvaju suglasničkih parova na jedan.

13. Palatalni sonanti *lj* i *nj* imaju stabilnu artikulaciju u ovome govoru. Pojava *j* mj. *lj* je dosta rijetka.

14. Sonant *l* u ovom govoru ima normalnoštokavsku artikulaciju.

15. Sekvence *ni* i *li* ne pokazuju tendenciju palatalizovanja sonanata *l* i *n*: *lito, ponili*.

16. Novo jotovanje je zahvatilo i ovu govornu zonu. Tu je *zdravlje, proliće, groblje/greblje; raskršće, cviće; granje, kamenje; grmlje; braća, rođaci*, ali se javlja i: *rodjak, divji, kravji, istina*, ne tako često.

17. U kompozitama sa glagolom *-ići*, često se čuva neizmijenjena skupina *-jd-*: *dojde, projdi se*.

18. Zvučni suglasnici na kraju govornog takta najčešće čuvaju svoje fonetske značajke: *kod onog nimog; to je horoz*.

19. Sekvence *-ke-*, *-ge-*, *-ki-*, *-gi-* u riječima orijentalnog porijekla ovdje obično ostaju neizmijenjene: *šeker*, *kiler*, *ikindija*, *gerdan*, *jengija*.

20. Sekvenca *-re-* mj. *-ro-* i *-ra-* u *greb* i *vrebac* poznata je na cijelom području ovoga govornog tipa. Tu je i: *mõre*, *nè mere*; a često i: *čètvero*, *òsmerica*.

21. Tu je samo: *džep*, *džandar*, *svidodžba*, *pidžama*.

22. Na cijelom ovom području pored *mlin*, *mlinar* javljaju se i toponimi tipa *Mlinište/Mlinišće*.

U uvodnim razmatranjima ovoga rada ukazano je i na neke obličke osobine koje nalazimo u pisanoj riječi nastaloj na ovom području Bosne. S obzirom na to da ta pisma potiču iz različitih vjekova, razumljivo je što ona ne pružaju istu morfološku sliku. Isto tako je shvatljivo što pisma iz predturskog perioda odišu više “čakavizmima” nego ona koja su nastala u nekoj od “turskih” kancelarija ovoga dijela Bosne. Pisari su uvijek mogli da u svojoj tekstu unesu i poneku osobinu koja je bila samo njihova, tj. koja nije bila i osobina kraja gdje je neko pismo sačinjeno; pogotovo to nije morala biti govorna osobina onoga u čije ime je pismo napisano. Zbog svega toga osobine koje se nalaze u tim pismima nikako ne moraju biti prava slika govorne situacije zapadnobosanske šćakavštine. Naravno, neke od tamo navedenih osobina, kao npr. genitiv množine bez nastavka *-a*, stariji oblici dat., instr. i lok. pl., činile su sastavni dio gramatičke strukture tih govora u vrijeme nastanka ovih pisama:

up.: *od mihov i od konopov* (Bihać 1557, u BHDZb., I, str. 31, pogrešno stoji 1577), (*Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, knj. XVII, 1905, str. 218), ali iz pisama koja se “mogu metnuti u prvu polovinu šesnaestoga vijeka” imamo potvrda i za genitiv množine na *-a*:

sto slati dukata, *osamdeset dukata*, *šestdeset dukata* (isto, str. 220).

U tim pismima još uvijek sretamo i starije oblike dativa množine:

... poklon i sve drago pozdravljenje od nas svim tom, svo(i) okičko(i) gospodi i *svim junako(m)*, kako bratji i *susidom našim* (isto, str. 221);

... k nam i *k ovim okolašnim gradom voiskom* (riječ je o Banjoj Luci, Kamengradu i Krupi, Bihać 29. 6. 1573, Lopašić, 245).

Naravno, javljaju se i stariji oblici instrumentala i lokativa množine:

– *s oružjem i zastavami*;

– *i u ovakovi twardći ... u ovoliki varoši* (misli se na Banju Luku, Kamengrad i Krupu, isto, 246);

– *da prid nami Petar Marcecev sin s Vukašinom doidoše i s svoiim gospodari* (Dubica, oko 1648, Rački, Starine, XI, 86);

– *s ostalim vitezovi* (oko 1696-1703, Rački, Starine, XII, str. 18).

Ovakvi oblici, ili bar neki od njih, kao što će se niže vidjeti, nisu potpuno iščezli iz i-šća govora zapadne Bosne (a javljaju se i u ijekavskim govorima ove zone). Njihovo javljanje u pisanoj riječi XVI-XVIII vijeka sasvim je razumljivo. To je vrijeme kada se, i u znatno progresivnijim govorima nego što su ovi, u govorima hercegovačkog tipa, mogao javiti neki od ovakvih oblika. Naravno, pored onih sa uopštenim obličkim nastavkom *-ma*, tipa: *junacima*, *ženama*, *selima*. Genitiv množine, i to je potrebno istaći, najčešće se javlja u novoštokavskom liku: *dukata*, *siromaha*. Znatno su rjeđe potvrde za oblik bez uopštenog obličkog nastavka *-a*.

To će se sve vidjeti u poglavlju o oblicima.

AKCENAT

Osnovne odlike akcenatskog sistema

Cijelo ovo govorno područje, s obzirom na akcenat, pripada novoštokavskim govorima. To, drugačije rečeno, znači da je u pitanju novoštokavska akcenatska sistema. I to ona koja je vrlo bliska našoj klasičnoj akcentuaciji. Ovo potvrđuje sljedeće:

1. Imenice m. r. tipa *sin*, *drug* često imaju u genitivu sing. akcenat: *drugóvā*, *sinóvā*.

2. U 3, 6. i 7. padežu množine te imenice znaju i za kratkouzlazni akcenat na prepenultimi: *drugòvima*, *sinòvima*.

3. Demonstrativne zamjenice: *ovaj*, *onaj* znaju i za standardni akcenat, a takav akcenat ima redovno zamjenica *otaj*.

4. U infinitivu glagola tipa *doći*, *poći*, *saći* imamo očuvan klasični akcenat: *dóći*, *póći*, *sáći*, *náći*.

5. Klasični akcenat imaju i glagoli tipa *pèći*, *rèći*.

6. U prvom i drugom licu mn. prezenta glagola tipa *čitati*, *želiti* sreća se i vukovski akcenat: *čitámo*, *želímo*.

7. Odrični oblik glagola *imati*, po pravilu, zna za dugosilazni akcenat na inicijalnom slogu: *nêmā*.

8. Postakcenatske dužine još odolijevaju tendenciji skraćivanja neakcentovanih slogova, i to u svim kategorijama riječi.

9. Prenošenje akcenata na proklitiku – i staro i novo – čini sastavni dio prozodijske slike ovih govora.

10. I pored svih ovih odlika, koje daju novoštokavski pečat i-šća govorima zapadne Bosne, tu će se sresti i pokoji stariji akcenat, uključujući, čak, i metatonijski akut.

Da sve ovo potvrdimo primjerima:

1. Vukovski akcenat na penultimi u genitivu množine od imenica tipa *sin*, *drug* zabilježen je u:

kumóvā (Izačić), *zecóvā* (Bihać, Bužim), *sinóvā* (Bihać, Turija, Spahići, Dobrenica, Ćukovi, Todorovo, Suhaća, Sokolac, B. Krupa, M. Kladuša), *sadóvā* (Izačić, Kamenica), *kestenóvā* (Pokoj), *keróvā* (Turija), *slučajévā* (Jasenica), *vukóvā* (Ćukovi, Sokolac, Suhaća, Stijena, Orašac, M. Kladuša), *brkóvā* (B. Krupa, M. Kladuša), *vikóvā* (Sokolac), *snigóvā* (Suhaća), *Ćukóvā* (Ćukovi), *repóvā* (Spahići, Kamenica, Ćukovi), *brigóvā* (Bužim, Kamenica, Sokolac).

Naravno, uz ovaj akcenat javlja se i onaj na osnovnom slogu: *sìnōvā*, *vùkōvā*. I to u svim mjestima ove zone.

2. Vukovski akcenat u dativu, instrumentalu i lokativu množine imenica ovoga tipa nalazimo u primjerima:

dativ mn.: *sinòvima* (Ostrožac, Spahići, Jezero), *diveròvma* (Dobrenica, Jezero, Bihać), *keròvima* (Turija), *vukòvima* (Jezero);

instrumental množine: *sinòvima* (Turija, Jelinić, Stijena, Srbljani, Pokoj, Dobrenica, Izačić), *drugòvima* (Orljani), *brkòvima* (Jezero, Orašac);

lokativ množine: *u gradòvima* (K. Vakuf, Kamenica, Izačić), *o sinòvima* (Spahići, Jasenica, Pokoj, Ćoralići), *po zidòvima* (Todorovo), *u duvaròvima* (Bužim), *po gradòvima* (Spahići, Kamenica, Koprivna).

I u ova tri oblika, sasvim prirodno, običan je i akcenat na inicijalnom slogu: *sìnovima*, *grāđovima*, *drūgovima*.

U susjednim, ijekavskim, govorima zapadne Bosne takođe se javljaju akcenti vukovskog tipa u ovim oblicima (isp. kod Dešića, op. cit., 216-220). Ali, to treba i posebno naglasiti, i-šća govori ovoga dijela Bosne nisu ni ovdje trpjeli bilo kakav uticaj svojih susjeda ijekavaca. To je njihova autohtona osobina.

3. *Óvāj* (Vinica, Bihać, Srbljani, B. Dubica, Stijena), *ònāj* (Ostrožac, Jezero, Orljani, Gata), a samo je *òtāj*.

4. Klasični akcenat u infinitivu glagola tipa *doći*, *naći* čini jednu od bitnih odlika ovih govora, i inače i-šća govora Bosne. Potvrde su brojne. Evo ih nekoliko:

náci (B. Petrovac, Bihać, Orljani, Gata, Izačić, Koprivna, Jezero Jasenica, Stijena, Todorovo, Bužim, Vrnograč, V. Kladaša), *túci* (Cazin, Srbljani, Dobrenica, Kamenica, Golubić, Ribić, Ripač, Turija), *dóci* (Bihać, Orljani, Gata, Turija, Bužim, Stijena, Jasenica, K. Vakuf, Dobrenica, Petrovac, Todorovo, Srbljani, Ripač, Čukovi, Čoralčić, Suhača), *póci* (Bihać, Turija, Dobrenica, Bužim, Jasenica, Vrnograč) i sl.

Ovakav akcenat zadržava se, čak, i u okrnjenoj formi infinitiva:

dóc (B. Petrovac, Turija, Bihać), *sác* (Orljani), *nác* (Turija, Bihać, Žegar), *istúć* (Ostrožac), *otíc* (Ostrožac) i sl.,

iako više nisu ni tu nepoznati oblici ovoga glagolskog oblika sa dugosilaznim akcentom na inicijalnom slogu: *túc se* (K. Vakuf), *dóc* (B. Kostajnica, Todorovo, Miostrah, Spahići) i sl.

5. Vukovski akcenat u infinitivu glagola tipa *pèci*, *lèci* imamo na cijelom području:

rèci (Cazin, Srbljani, Vrsta, Podzvizd, Trnovi), *lèci* (Vinica, Bihać), *pomòci* (B. Petrovac, Orljani, Turija, Bihać, V. Kladaša, Stijena), *ispèci* (Bihać, Vinica, Dobrenica).

Posljednji primjeri iziskuju da se o njima nešto više kaže. Ovdje je već rečeno da ovi govori imaju novoštokavsku akcentuaciju, to će reći da tu, po pravilu, nemamo silaznih akcenata van prvoga sloga, osim nekih manjih izuzetaka o kojima će docnije biti riječi, i da, po pravilu, tu ne treba očekivati uzlazne akcente na posljednjem slogu. U grupi primjera navedenih pod t. 3, međutim, ima i takvih koji imaju upravo uzlazni akcenat (dugi ili kratki) na krajnjem slogu, bilo da je riječ o krajnjem slogu višesložne riječi ili o novonastalom jednosložnom liku ranije višesložnog ili dvosložnog oblika infinitiva. Potvrda za takve oblike naći ćemo u svakom mjestu, i ne malo. Evo još nekoliko takvih primjera:

zarádt, upált, izác, bòrt se, zaròbt, dílt, rádt/rát (Izačić),
zàlt (Srbljani),
rádt (Gata),
krént, žívst (Podzvizd),
gònt (Miostrah),
obesèlt se, zamòlt (Ćukovi),
dovòdt (B. Otoka),
dóc, lèc (B. Petrovac),
dóc, nác, dovèst, urádt (Turija),
dóc, nác, lèc, opált (Bihać),
nác, umàc (Žegar),
dóc, síc (Dobrenica),
dóc, umàc (Golubić),
ìc, nác (Orašac),
podílt, obesèlt se (Vrnograč),
nác, utèc (Trnovi)...

Pojava ovakvih primjera, svakako, nije tako stara. Bez ikakve sumnje i ovdje se proces novoštokavske politonije kretao nešto usporenijim tempom nego što je to bio slučaj sa hercegovačkim

govorima. To bi, dalje, govorilo da su se ovdje uzlazni akcenti mogli pojaviti nešto kasnije nego u hercegovačkim govorima, ali su, zato, tu i sve druge pojave, vremenski gledano, u izvjesnom zaostatku u odnosu na hercegovačke govore. Iz ovoga bi slijedio zaključak da su ovdašnji primjeri sa uzlaznim akcentom na *ultimi*, *sadašnjoj ultimi*, sasvim razumljivi. Tu je, naime, doskora bilo: *dóci, pèci*. Akcenat je bio na penultimi. Kada je i ove riječi zahvatila redukcija finalnih a neakcentovanih vokala (o čemu isp. u prvom dijelu opisa ovih govora, BHDZb., I, str. 99-102), javilo se *dóc, lèc*, pa i *dilt* od *díliti* ← *díliti*. Pošto se akcenatsko saobražavanje sa osnovnim prozodijskim odlikama i u ovim govorima sporije ostvaruje nego fonetske izmjene, tj. pošto ni ovdje prozodijske odlike ne prate i glasovne promjene, pojavili su se uzlazni akcenti i na mjestima na kojima ih ne bismo očekivali. Dakle, pojava uzlaznih akcenata na *ultimi*, odnosno jednosložnim oblicima, u ovim govorima skorašnja je pojava i ona je samo prelazni period između klasičnih akcenata tipa *dóci, pèci, díliti* i novijih akcenata tipa *dóc, pèc, dilt* ili, pak, *dôci, pèci, díliti*. Na takav zaključak bi upućivala i situacija u nekim hercegovačkim govorima. Tamo je odavno došlo do prozodijskih saobražavanja fonetskim likovima akcentogenih riječi. Otuda *dôci, pôci*. Ali su ovi oblici mogli biti i sekundarni. Ako je primarni akcenat bio *póci, dóci*, sljedeći oblici su bili *póc, dóc*, zatim *pôc, dôc*, i docnije, analoškim uspostavljanjem i tu punog infinitivnog oblika na *-ti, -ci*, dakle: *pôci, dôci, râsti* i sl. Ja tako objašnjavam i infinitiv glagola *íci*. Standardni oblik *íci* čuvao je svoj akcenat dok se čuvao i infinitivni završetak, infinitivno morfološko obilježje *-ti*. Kada je i tu došlo do redukcije, da li u sklopu opštih redukcija neakcentovanih samoglasnika, ili pod uticajem supinskih oblika, to ovdje nije bitno – jer su još uvijek oba lika ovoga glagolskog oblika živa (*raditi-radit, doći-doć*), akcenat je još jedno vrijeme mogao da čuva svoju prirodu: uzlazni akcenat na jednosložnoj riječi ili na posljednjem slogu: *dóc, pèc, ubòst*. Pošto je takvo prozodijsko

rješenje u suprotnosti sa cjelokupnim prozodijskim inventarom ovih govora, moralo je uslijediti saobražavanje prirode akcenata sa fonetskim sklopom riječi, tj. izmjena intonacione komponente akcentogenog sloga: umjesto primarne uzlazne intonacije javlja se silazna intonacija. Kvantitet ostaje neizmijenjen. Iza toga je moglo doći do uspostavljanja punog oblika infinitiva, sa završetkom na *-i*, ali je akcenat ostao i dalje silazni. Otuda raznolikost akcenata u ovim oblicima. Otuda pored *dóci, náci, ubòsti* i *dóc, nác, ubòst* i *dôc, nâc, ubòst (?)* i *dôci, nâci, ubosti*; odnosno pored *íci* otuda i *íc, i ĩc*, pa i *ĩci*. Naš govor nudi jedno od prelaznih stanja. Još se javljaju kao sasvim obični klasični akcenti, ali uz njih i oni sa očuvanom prozodijskom komponentom, ali ne i fonetskim likom. Znatno rjeđe su potvrde za usklađivanje prozodijske komponente sa fonetskim likom, pogotovo za novostvoreni morfološki lik ovoga oblika, ali sa izmijenjenim akcentom.

Kuda će dalje ići ovaj govor? Teško je dati siguran odgovor, ali postoje svi predznaci da će se i tu dešavati oni procesi koji su se znatno ranije desili u centralnim novoštokavskim govorima – prozodijska komponenta će pratiti fonetske izmjene.

I još jedna napomena. Postojanje akcenata uzlazne intonacije na zatvorenoj ultimi, a u takvim pozicijama se i mogu još sresti potvrde za takve akcente (tipovi: *dóc, ubòst*), upućivalo bi na zaključak ne samo da je to novija pojava, nastala kao posljedica vokalskih redukcija, o čemu je bilo govora u Fonetici, nego i da je u prozodiji ovih govora još prisutna mogućnost postojanja uzlazne tonske komponente u finalnoj poziciji akcentogene riječi. Drugačije rečeno, postojanje uzlaznih akcenata na posljednjem slogu akcentovane riječi, naročito dugouzlaznog, upućuje na zaključak da je u prozodiji ovih govora još prisutna intonaciona komponenta metatonijskog akuta. Da je i tu došlo do neutralisanja tonskih opozicija između metatonijskog akuta i cirkumfleksa, to je sigurno, ali da se nisu potrle sve odlike te stare akutske intonacije u krajnjem slogu, govorilo bi i održavanje uzlazne

tonske komponente u navedenim glagolskim oblicima. Iz ovoga bi slijedio još jedan zaključak: prozodija ovih govora nije prošla kroz sve faze kroz koje je prošla, npr., hercegovačka prozodija. Tu, naime, nije u potpunosti došlo do tonskih neutralizacija i do postojanja samo akcenata silazne intonacije (tipovi: *rūku, nògu, bràta, strâža; rūkà, rūkê, težāk, mlâtimo*) nego su i u vrijeme javljanja novoštokavskih akuta (tipovi: *rúka, nòga; rúkê, nògê; tēžāk*) postojali, ili su nošeni u svijesti, i primjeri sa metatonijskim akutom (tipovi: *težāk, rúkê* i sl.). Ta činjenica mogla je doprinosti pojavi dugouzlaznog akcenta u zatvorenoj ultimi (tipovi: *dóc, nác*). Ova konstatacija bi, isto tako, govorila da neutralizacija tonskih opozicija: *akut/cirkumfleks* nije morala biti apsolutna i da se nije u svim kategorijama akcentogenih riječi podjednako ostvarivala.

6. Od glagola tipa *čitati, imati* u 1. i 2. licu množine prezenta može se, mada ne tako često, čuti i Vuk-Daničićev akcenat: dugouzlazni na penultimi:

- čitámo* (Izačić),
- motámo* (Izačić),
- imámo* (Srbaljani, Jezero),
- okopámo* (Turija).

Vuk-Daničićev akcenat u prezentu tipa *čitámo, motámo*, uz *čitāmo, mòtāmo*, zabilježen je samo u nekoliko mjesta ispitivanog područja. To su sela Izačić, Srbaljani, Turija, Jezero kod Bihaća. Mi smo mogli ove primjere isključiti iz svoje građe. Proglasiti ih netipičnom osobinom i nanosom sa strane. Ipak, nije se tako postupilo. Za takav postupak ima više razloga. Jeste, to je izuzetno rijedak akcenat na ovom području Bosne. Dešić za ije-šta govore zapadne Bosne izričito kaže: “Nijesam bilježio forme *velímo, želímo* i sl.” (op. cit., 210). U građi koja je prikupljena za bosanskohercegovački dijalektološki atlas našli su se ovakvi akcenti u Podrašnici – Mrkonjić Grad. Ali je, zato, u istočnobosanskim govorima, kako ije-šća tako i ije-šta ovakav

akcenatski tip prezenta sasvim običan (v. kod Brozovića za ije-šća u HDZb., II, 155, a za ije-šta, istočnobosanski, podatke uzimam iz rukopisa doktorske disertacije Dževada Jahića, str. 587, rukopisa). Ma kako taj akcenat ovdje bio usamljen, ne čini mi se da ga treba proglašavati nanosom sa strane. Tim prije što ovakav akcenat prezenta ne nalazimo u ije-šta govorima ove zone. Zato sam ja sklon da taj akcenat posmatram u sklopu cjelokupne strukture ovih govora. I to je autohtona osobina ovih govora, kao i akcenat množinskih oblika tipa *drugòvā-drugòvima*, samo se taj akcenat izgubio pod jakim pritiskom akcenata osnovnog sloga ovoga glagolskog oblika za koji, inače, znaju mnogi be-ha govori (v. kod Brozovića o tome u BHDZb., II, 107 i dalje za govore sjeverozapadne Bosne). Ovo bi, dalje, upućivalo na pretpostavku da bi se takav akcenat prezenta mogao, dubljim i širim zahvatom u strukturu ovih govora, sresti u još ponekom mjestu ispitivane govorne zone. Na takav zaključak upućivalo bi i javljanje, mada rijetko, metatonijskog akuta u ovim govorima (o porijeklu ovih akcenata isp. kod Belića: *Istorija srpskohrvatskog jezika*, knj. II sv. 2; *Reči sa konjugacijom*, Naučna knjiga, Beograd, 1951, str. 150 i dalje).

7. Da ije-šća govore istočne Bosne i naše i-šća govore, uz šćakavizam, povezuju i neke prozodijske osobine, potvrđice i sljedeći primjeri.

U našem govoru javlja se kratki vokal ispred sonanta u primjerima tipa *slamka*, *znanca*. Potvrde za to su:

znànca (Jasenica), *živca*, *živci* (Miostrah), *mòmka* (Jezero), *mòmci* (Bihać, Jezero), *udòvca* (Pećigrad), *Bosànci* (Podzvizd).

Ovo je jedna od tipičnijih osobina ije-šća govora istočne Bosne (Brozović, HDZb., II, 151). Tako je i u ije-šta govorima te govorne zone (Jahić, op. cit., 589-599). I u ije-šta govorima ove zone mogu da se jave primjeri ovoga akcenatskog tipa (isp. kod

Dešića: pričam *Bosànc̄om*, *sa Bosànc̄om*, *s lòvc̄om*, *sa lòvc̄om*, *pràvc̄om* (op. cit., 215). Ma kako da je ova pojava rijetka u i-šća govovima zapadne Bosne, ja sam sklon da i tu vidim jednu od opštijih šćakavskih govornih osobina bosanske zone.

8. Odrični oblici prezenta glagola *imati*, po pravilu, imaju dugosilazni akcenat:

nēmām, *nēmāš*, *nēmā*; *nēmāmo*, *nēmāte*, *nēmajū*, sa mogućim fonetskim redukcijama: *nēām*, *nēā*.

Znatno su rjeđe potvrde za dugouzlazni akcenat u tim oblicima, a i to mogu biti neki nanosi sa strane, jer cijela i-šća zona zapadne Bosne ima u ovim oblicima dugosilazni akcenat.

9. Jedna od karakterističnijih osobina ovih govora jeste i čuvanje postakcenatskih dužina. Nekoliko potvrda:

Bihac:

mězārluk, *ù Cazīn*, *mīsēca*, *zèmljē*, *kònjāk*, *òtkōsā*, *mětārā*, *srīcē*, *pēt cērī*, *zà hodžōm*, *pēt minūtā*, *iftār*, *prī gòdinu dānā*, *ispod nòktī*, *pūnjenē pāprike*, *njēkōm*, *njēkī dān*, *magarēcē*, *òvō*, *ònāj mālī*, *dòmācā*, *ù nāskē*, *gvóžđā*, *viđāj*, *viđē ga*, *imā*, *išō*, *vinčā*, *šālju*, *dòbīvām*, *òtkovō*, *gòvorī*, *rādīmo*, *pōprīcā*, *pījēm*, *pērē*, *pomètē*, *sáčūvāj*;

Dobrenica:

vězē, *divljāci*, *čélā*, *vòdē*, *gòdinē*, *Skòčāj*, *numérī*, *zarobljènik*, *dvā mjēsēca/dvā mīsēca*, *tātē*, *hīljādā*, *plācē*, *pūno párā*, *děset litārā*, *ūnā žena*, *vèlkē*, *svòjīm*, *s òtīm*, *zīmskā dòba*, *žènskā gláva*, *nòvā cèsta*, *dòšō*, *dòšā*, *prikīvā*, *čupā*, *vèlē*, *povúkū*, *ògrijēšē se*, *mōrā*, *žīvū*, *pròsvètē*, *žènjē*, *idē*, *kōsī*, *raziđāvā*;

B. Petrovac:

vòlōvā, *òdmāh*, *nāvecē*, *jūtrōs*, *òvdikā*, *tamókā*, *vjèncāvā* i *razvjèncāvā*, *vinčājē*, *rādī*, *glòbī*, *zàrādī*, *ufatī*, *zecóvā mālī*, *òvī*, *glèdāmo*, *pjěškē*, *òndā*, *litōs*, *pròlitōs*.

Podzvizd:

*kāžēm, līpōm hránōm, ko džámijē, batalijōn, čūvāj, ūmrō,
òstō, zàpivā pìsmu, òdivīzijōm, nè smīm, svījū, stārā bāba;*

Jelinić:

*ðekoji, nõsi, līpī mōj, kùpusište, kumpirīšće, kùcīšte, znājū,
põčmē, ūmrīla, prédīvka, kòsīšte, dõvūkla, srěcōm;*

Žegar:

*nè znām, mjěšec dánā, vīdāš, gòdīšte, sīnōc, imā, afērīm, rù-
sāk, fālī mi, imāš, sà mnōm, sjèdī, òdrānī ga, četrnēs gòdīnā,
živácā, nāsikirāla se, nēmāmo, ìljādā, pedēsēt, ùndā rúcā;*

Srbljani:

*stārē, čèlārā, ūvik, sādē, nè smīm, is Krūpē, prīvā, ūmrīla,
nà drugō mjěsto, njīhā, pjěvajūc, prēsūsīto, preko Vrātīnika,
nīje mògō, vīdājder, sàstānke, srědnjī, muslimānskī ádet,
živīmo, sa žènōm živīm, kod hòlānskē grānicē, da ùpītāte,
òbišnā kùca, daždènjāk, pēt kīlometārā, njimákā;*

Vinica:

*òcerō, njèkī, vīnogrād, ljūdī imā, imō peráciju, ù òsmōm,
gòdinē, kod ròđākā, rasformírō se, nālīle čèle, njèkōg ponè-
dīljka, svàkudē, trí mīsēca, prěspāvā, ùcīo zànāt, ospávō,
mīsēc dánā, kàpūt, drvenī plūzi, dò zādrugē, ògnjīšće,
stīrnjīšće, iz Líkē;*

Stijena:

*pó kilē krūha, fřtālī, djěčāk, òsmī rāzred, jědēm, gřdnā ràno,
nè trāžī, dvòjicē, dřžō čětvero ðecē, imā kāmēnje, vòda ìdē,
ispo Stijénē, prěstōjnik, Tùrskē, iz Bosnē, is Sārājva, mùhtār,
sedamdēsēt kúcā, zèmljē, njèkadā, ù Bužīmu, pěstō numérā,
prěuzēli;*

Izačić:

*zlātnō súnce, vōzāj, nāvōzāj se, vòlkī prsā, dòlnē, rěcē se,
trěbā, kàhvē, dvádesēt drugō gòdīšte, išō, nè znāš, zà tāj*

pòjās, do zèmljē, po djèvōjku, kùtija dūhānskā, dò drugōga da se ùfatī, bez škōlē, rāzvodī, grěškē nijèdnē, izāđēš bez menékā, dvīsta đīnārā, dvānēs sōbā, zà kuhinjē, šezdēsēt hīljādā đīnārā, do osāmnaēstē, izbjegō, bjěžō, pīšicē, jèdnīm, u jèdnōga, ovācā, mòjē glá°vē;

Orašac:

vīđāj, blīžē kùci, òsječā da ga kòpkā, ù škōlu, da rěčū, òsam dá°nā, kròmpīr, kòd' kućē, ùmrīt, spāvō, zāpāntijo, sèdmero djēcē, imām pēt céerā, u četřnēstōj, blīznād, pēt gòđīnā, prāvoslāvnā, zāklučāto, prid' kućōm, òstūpī se, sīnōc dōšō, òna vīčē, da se lāšnjē nājedēmo mōhūnjā, nēmā pēt kīlometārā, ne bōlī;

Todorovo:

pòčō, vāvīk, drāgī bōže, Tòdorovljāni, svīlenē zēhove, vīnčāvā se, dvānēs hīljādā ākcētā, sēlām, òdsadē, svākōga, vākō ùčinī, trinēs stōtīnā đīnārā, jèdnē gòdnē, blīzo kùćē, gōvēdā, dēsēt mētārā, nāpušćāni mīni, insān vjērūjē, žūtī mādžarījā, òrāle, ùnučād, trīdesēt drūgē, kòpāle;

Vrnograč:

vāvīk òtō, dvā mjēsēca, dōšō, pōšō, četrdēsēt drūgē, jèdnōm, mūftār, kirijō sam, rōđāk, slūšām;

Vrsta:

rěkō, òtišō, dōjdē, vāvīk, hārām je, mākūs, rēdānje, pòzvāta, mōrāš, mīsēc dánā, prīvā, ùmrīt, vītar pūšē, òženīt je, insān mōrā, pīšicē, ùđāšē, súnčō se;

Cazin:

ūzmēš, od sāmē Klīsē, ònāj grādsķī, rīmsķē kālđrmē, vīžlād, prima Hřvātsķōj, pēstō gòđīnā, bogūmīlke, sīlōm prīlīkā, iz tīh krājēvā, Tūrākā, da ùstūpī, Pēćķī brđā, ùstanīci nāpali āustrījķū vōjķku, zāgřlīšē se, bēgā Bešīrevīčā;

Turija:

od Íbrē, išćerō ženu, rādīm, vjèrujēm, ìdēm, nàtj se, nàp̄tj se, dódū, trážīm, prèlīvā se, m̄sēc dánā, vāik, pònājp̄rvō, ùcē, ùcē se, ùspē se, sprémajū se, neosunetīta;

Orljani:

s pūškōm, tvrdū vjèru, stārī Bīšćević, ìdē, klānjajū sàbah, ìgrajū se, pàdajū, razùmīš ti, kod kúlē, išćerā ga, pjěškē, ošō, šēs dinārā, imō dükātā, pr̄cē je tvòje, ùspěš kùrūzā, mōrā òdnīt, ùfatī, vīđā, nēmā, dò kućē, pr̄cā;

Kulen-Vakuf:

ščèrō, stōmāk, òstālī, pr̄išō, vīdīm, nísam se slágō òcom, dánā, mlādīcu, is Cazīna, ùpītām, pòslidnjī, turskī jèzik, islām, mènō, zabilježīta, šēs nēdīlja, preko Stinjānī, dvájes ì pēt gōdīnā;

Pećigrad:

Muslimān, zàiskō, trī m̄sēca, begēnisō, cěstōm, izući ga, Bīhāc, òtolēn, nà ruskōm frōntu, dēvet mitrajézā, svīrā, jīdēmo p̄šicē, njèkakvōg, dòćekāj, m̄sēc dánā, cērāte me, ìz vlāka, prēćekāj, Bājnū Lúku, njimākā, vójskē, pēt glāvīcā;

Klisa:

nēko mōrā, ìdū, kōjā, ù njekē žènē, dvá-trī mjēsēca, pròdajū, žènjē, tèžāčkī pòsō, pòsidīm, išćešljāla, vīđām, čūjēm, òvē tētkē, šājěš, pošaljēm, nē budē, òdēš is kućē, ù njihā, ìdēm š njôm, vjèncānu, ìmajū;

Jasenica:

nēmā, raspòlovīto, pēstō kúcā, dòšō, od Nòvōga, dánā, òvī póljā, škōlā, trī vèlikā púta, lànjskē gōdinē, àrapskī gōvōr, dò škōlē, òvāj mālī, kod ovácā, nàbavljā zà škōlu, vāvīk sam dāvō, sà nīm jèdnīm, ubèrē, ùpītā, kòlko slīkā, tí čudésā, njèkē gōdinē, ù Krúpōj.

Istina, u svim ovim mjestima, a ovdje nisu navođeni primjeri iz svih posjećenih mjesta u ovom dijelu zapadne Bosne, dakle, u svim ovim mjestima, kao i u onim iz kojih nisu navođeni primjeri za očuvane dužine, javiće se i potvrde za redukciju ovoga kvantitativnog obilježja neakcentovanog sloga. Potvrde za to neće se ovdje davati. Nalaze se u cijelom materijalu, a biće ih i u tekstovima. Ali je bitno istaći da su, ipak, očuvane dužine brojnije od primjera u kojima su one redukovane. Ovdje bi se moglo postaviti i jedno teorijsko pitanje: šta utiče na gubljenje dužina? Odgovori bi morali biti različiti. I za govor o kome je ovdje riječ. Svakako da na tu prozodijsku komponentu govorne riječi utiče i ritam života. Ali ne i samo taj momenat. Ponekada će dužina zavisiti i od broja slogova akcentogene riječi, ponekada može biti u pitanju i sklop rečenice. U svakom slučaju za ovo govorno područje još se može tvrditi da dosta dobro čuva postakcenatske dužine. I još nešto. Te dužine su izrazite. Meni se dešavalo da sam uz tekst sa terena podvlačio napomenu – dužine izrazite, u kvantitetskom pogledu su upečatljivije nego što je to slučaj sa dužinama u hercegovačkim govorima. Taj momenat je značajan. Do sada smo obično ukazivali na hercegovačke govore kao vjerne čuvare ovoga prozodijskog obilježja. Sada nam se i i-šća govori zapadne Bosne, koje, takođe, karakteriše novoštokavska akcentuacija, nude kao uzori za očuvane dužine. Istina, pitanje je koliko će se ovakvo stanje još zadržati. Ali je danas ta prozodijska komponenta ovdje još klasična u velikom broju slučajeva.

10. Prenošnje akcenata na proklitiku još uvijek je živa prozodijska odlika ovih govora. Nekoliko potvrda:

Staro prenošenje

Bihac:

*nà rūku, ù vodu, pòd glāvu, nà nōs, zà vrāt, ù hlād, dō uha,
pō pēt, nà cestu;*

Bosanski Petrovac:

nà konjima, zà pēt, nà ovom krāju, òd uha dō uha, ù koli, ù kīno, ù vlāk, nà pola, ù polju, ù sedam, ù Kljūč, ù glāvu, òd zēca, pòd rūku;

Cazin:

ù koli, pò dvī, òd žēđi, kròz zemlju, ùs kosu, nīs kosu, zà vrāt, ù zūbe, nīs polje, ùza zīd;

Vrsta:

pò polju, nà rūku, zà nogu, nīs polje, sà pēt, zà vrāt, ù rūke, ù kola;

Turija:

nà nōs, ù hlād, zà glāvu, ù kola, pòd rūku, zà dān, nà nōc, pòd nōs;

Dobrenica:

ù kolim, ù rūku, ò glādi, zà sobōm, zà tobōm, zà dāna, ù nogu;

Orljani:

òd glādi, pòd sobom, ùs kosu, pò trī, nà nōs, ù grād, ù trī, dō pēt, pòd zīd, pò dvī;

Gata:

nà rūku, pò cesti, sà mēsom, zà uho, ù nogu, ù zoru, ùz brdo, nīs polje;

Kulen-Vakuf:

zà zūbe, nà noge, pòd noge, ù zemlju, ù dvā;

Miostrah:

ù dvā, zà kōs, pòd nōs, prèd mrāk, ù vlāk, ù zūbe, pòd noge, pò dvā mīsēca, pò mēd;

Ćukovi:

ù dān, ù oči glèdā, nà vrāt, ù vlāka, zà mrāka, zà glāvu;

Vinica:

*ù òsmī, zà dāna, nà koli, ù koli, zà vōjsku, ù polje, nà nogu,
pò dvā mīsēca, čètres ì dvī, pò dvoja, pò troja kòla;*

Stijena:

*nà stanicu, ùs cestu, ù Polju, pòd zīmu, pòt starōst, nà strānu,
ù kola, ù koli, ìz grāda, zà tebōm, ùza sīna;*

Bosanska Krupa:

*ù sriēdu, nà sriēdu, ù rūku, pòd glāvu, zà vrāt, ù zemlju, nàs
tīlo;*

Grmuša:

ù vōz, pò šēs, ù koli, nà koli, zà rūku, pòd glāvu;

Kralje:

ù sūhu, pòd rūku, zà zīmu, mèđu òvce;

Pećigrad:

*nà Bēč, ù Grāc, prèd nōc, ìz vlāka, pò uhu, ù zemlju, nà
konjima, nà konji, zà brdom;*

Klisa:

zà tebōm, pòd grādom, zà rūku, ù stjēne;

Golubić:

ù grād, ù mrāk, pòd rūku, zà vrāt;

Srbljani:

ù kolima, zà nōs, ù grād, trideset ì trī, ù oči;

Sokolac:

zà vrāt, nà vrāt, ìz vlāka, krepa ò glādi;

Kamenica:

dok je boga ì svīta, ò zemlju, ù zemlju, pòd rūku;

Bosanska Otoka:

nà vodu, zà glāvu, ùza zīd, pòd nōs;

Bužim:

ù vodu, ù zoru, zà zdrāvlja, zà sīna;

Jelinić:

ìza grāda, dō zīda, nà rūku, ù glāvu;

Izačić:

*dvadeset ì trī, pedeset ì pēt, ja sam ì bīla i prōšla, nà glāvu,
nà trī strāne, zà tebōm, ùza sīna;*

Todorovo:

ù rūku, ù vōjsku, sà sobōm, dvades ì trī;

Bos. Kostajnica:

zà uho, ù oko, četrdeset ì dvā, kù ću, štà ću, pō dvī, pō trī;

Jasenica:

*ò dvā brāta djēca, ù pō dāna, ù nješto vīrujēš, sà mnōm, nà
dvā mīsta;*

Podzvizd:

*ì dvā, ì trī sēla, dvē ì pō gōdine/dvī ì pō gōdine, mētar ì pō
snīga, ùzēt ù vōjsku, pō trī mjēsēca, ù zemlju, ù grēblje;*

Jezero:

*ù rūku, nà čāst, nà mōst, pōd grād, pō pēt, pō devet, ù zemlju,
mēđu se;*

Spahići:

*nà nogu, pōd rūku, zà grād, ù kīno, pō devet, zà boga, nà
čāst.*

Novo prenošenje

Bihać:

*ù našī^h žénā, ì mī, nì jā, ì naša, òd brata, zà kuću, ù slami,
dò škōlē;*

Bosanski Petrovac:

*ú nāj rād, ù Cazīn, ù Krajini, is tī kûcā, pò selima, nà Havali,
ú tē krājeve, ó tē plāćkē, ù rupu, ù škōli, pò tomē, ù Zenci, ò
togā, ùs Tūrke, ì jā ì tī;*

Cazin:

*is Cazīna, òd mene, òd ovī ljúdi, dó tē kulē, ú tīm knjigama,
ù šumi, ùs Tūrke;*

Ostrožac:

*ù kući, zà sebe, zà njeg, zà njōm, nà kraju, prèd brata, sà
svakīm, zà mene;*

Gata:

*ì sadā, zà njegā, ù njidrama, ù Zenci, zà kućōm, ù knjigama,
kòd mene;*

Turija:

*nà tebi, nì tebi, ú nōj vázi, ù kuću, is Cazīna, ù Zenici, nà
drugō mjěsto, nà Udbini, dò mista;*

Miostrah:

*ù Krūpōj, pò nīm lòkvama, ò škōlē, nà slāmki, nàd njīm, nà
mistu, ù kući, ù jesēn, ráž njega, ù mene, ù knjigi, ù nās, ù
jesēn, ná nī krāj;*

Golubić:

ú nōm pričānju, zà nju, nà tō, pò tebe, kòd brata, izà kućē;

Todorovo:

nasrèd^t kućē, ù ljetnō dōbā, izà kućē, bès tebe;

Orašac:

ù tāj čās, kòd^t kućē, bès mene, okò sebe, òd njīke;

Sokolac:

ì ovīm pútem, zà nas, između njīke, zà tebe;

Čukovi:

ù sēdmī rázred, zá me, prèd mene, izà sebe;

Orljani:

*pòd' prag, ì njegā, ù šumi, ù bāšti, ù mlinu, ù rupi, òd mene,
òd ovī;*

Kulen-Vakuf:

*O tī dánā, ù novinama, ú nō vríme, pòd njōm, ná nōj kúli,
međù nās Bosánce, ù mene, ù Vakufu, ò sebi, kòd njegā, sà
tīm, pò njega, zà kruhom, međù vīm ljúdimā;*

Jasenica:

*ù svatove, pò hiljadu đīnārā, sá nīm jèdnīm flmōm, ù Krūpōj,
ìs kućē, ú vī nāši krājevi, ù Bužīmu, prekò Krūpē, nì sà čīm, ù
Zāspōj, ù šakama, ù nāj gròb, ò sebi, zà misēc dánā;*

Jezero:

ù mlin, nà līvū nògu, òd brata, nà meni, ò tebe;

Spahići:

dò mene, ò tebe, nà kuću, nì meni, nì tebi, ù šumi;

Bare:

ù trećī rázred, ù nāske, òd brata, ù materē;

Dobrenica:

ù njōj, ì mī, brèz njē, kò tog dòktura, dò jada, ù kuću;

Gata:

*ù Bājnū Lúku, ìs kila, nà vrāta, ù bāšču, zà brata, pòt kuću,
zà mene;*

Vrsta:

ù mene, òd mene, ù kući, ìz Vakufa, okò kućē, ì sadē;

Vinica:

zà kuću, ù bare, ù trećī, ù njive, dò škōlē, ù Bužīmu;

Stijena:

*ù Bužīmu, ù Krajini, òd škōlē, zà hodžu, òd Otokē, brès
knjīgā, nè tebi, kòd njega, pò šljivōm, is Cazīna, nà sebe, ì
sade, ù njega, kòd' kućē, pò šumi, nà njivama, ù jesēn;*

Izačić:

*dò drugōga, nà lēdi, ù šakam, ù škōlu, ù šumi, ù štalu, okò
mene, zà tīm, ù kući;*

Todorovo:

*òd brata, ná tī krâj, ù sobu, kòt kćē, ná vāj imétak, sù tōm
žènōm, brèz mene, ù kuću;*

Vrnograč:

*ù tomē, kò kćē (kod kuće), brèz mene, zà volju, ú tō vrīme, ú
tā vremèna;*

Bos. Kostajnica:

*nà meni, ú nō vrjéme/ú nō vrīme, ì togā, sà onīm, sò tīm, ù
ljetnō dóba, nasrèd kućē, nà tomē píru, ùz bāšču, ò škōlē;*

Žegar:

*bès tebe, ù Sarājevo, ú vā dōba, ú vīm svätovima, ó tē šīpkē
(= čipke);*

Srbljani:

*nà drugō mjěsto, pòd onū glàvicu, is kućē, ú vō mòjī gòdīnā,
međù njima, pò kućama, ú vā dvā sèla, is pušākā;*

Bos. Dubica:

kòd nās, ù njega, bèz mene, òd brata, zà kućōm;

Bos. Otoka:

ò tebe, ù mene, zà kućōm, isprè sebe, zà braćōm;

Grmuša:

zá vē ljūde, ú tīm krājevima, prèd njī;

Pećigrad:

ù šakama, zà kućama, pò selima, dò brata, iš škōlē;

Klisa:

zà kućōm, prèd krave, i štale, izà kućē;

Bos. Krupa:

kòd nās, òd puškē, zá nāj stò, ostane i nami, kòd njīh, nà meni.

Naporedo sa naprijed navedenim primjerima sa prenesenim akcentom na proklitiku, javiće se, i ne rijetko, i očuvani akcenti na akcentogenoj riječi. Kako oni sa očekivanim novim prenošenjem tako i oni sa očekivanim starim prenošenjem akcenata na proklitiku. Nekoliko potvrda:

Bos. Petrovac:

od jãnjeta koža, u Bišćāni, u Krājini, sa Hãvalē, od Pŕkōsā, od Rīpča, iz Vākufa, u Pètrōvcu;

Orljani:

do u Rãčići, u Bũgōjno, o vũkovima, od vòlōvā, u bōj, od njīh, po môm prãdjedu, od vãjkada, do Cãzīna, iz Cãzīna, oko kũcā, sa trñjom;

Turija:

u lito, od brãta, iz kũcē, iz Cãzīna, od çòhē, za mìsēc dãnā;

Kulen-Vakuf:

u zãsjedu, preko Pŕkōsā, ni kãpi vòdē, u Ŭdbinu, iz Bãnjē Lũkē, od rīči do rīči, na òku, ni jã, ni tí, na vrělo, za pŕvõga rãta, na vrh njëgã, na tøj kũli, po òbičãju, u svõj žìvot, za vlãst;

Gata:

u òsmī rãzred, za mjëšēc dãnā, sa trí vòde, u Cãzīn, za mìsēc dãnā;

Stijena:

u pòljima, iz Bòsnē smo, na njīvama, iz kũcē, sa sīnom;

Bos. Krupa:

sa Krûpôm, od brâvâra, od tîrkâljâ;

Pećigrad:

na kôli, na vèlikî kâmēn, u sâmôm cípcu, na ũlju, u hâps, is kôla;

Miostrah:

za dīverom, nije za pròdaje, od mâjkinē dùšice, pošâljte u Bèograd;

Golubić:

na grôblju, do kûcâ, u pòlje;

Bihac:

do dèvet, od čòrâpa, uz ònē brîgove;

Ćukovi:

od pr̄vôg sâhata, po knjîgu, u nâske;

Dobrenica:

preko Čâpljine, u dvâ djéla, pored njîove kûće, iza jùtra;

Vrsta:

od pljèvnē/od plīvnē, od òpštīnē, do kûcē, za cvjēće, ujela za ũho;

Ribić:

u òpštīni, ka Skòčâju, sa svâkim;

Cazin:

ispod njèga, na vrh Griča, na sâmū Orljavu, od Tûrâka, na tîm krâjevima, oko Ũnē, us Tûrke, na stârū pjèšmaricu;

Klisa:

za hòdžu, otišli po mlâdu, u pòsjetu, u Rìbiću;

Jasenica:

iz Bùžima, od Nòvôga, o škôlē, na višē mjēstâ, iz nâšī kûcâ;

Izačić:

po tòm Izačiću, is plàčkē, do vàtrē, od krùha, na vrèlo, is kùcē;

Bužim:

za dèvet đīnārā, nisam za džābicu, is svākē zdilē, kod sīna;

Kamenica:

is Čāpljinē, iz Būžīma, od Növōga, o škōlē, u Krûpōj, u vèčīm skupovima, iz nāštīh kûcā, o Zāspi.

11. Mada je akcenatska sistema ovog govornog područja, uzetog u cjelini, novoštokavska, tu se, kao što je već rečeno, mogu sresti i ostaci starije akcentuacije. Ja među takvim ostacima razlikujem dva tipa. I to: a) čuvanje metatonijskog akuta i b) čuvanje neprevrelog stanja, tj. čuvanje riječi sa dva akcenta. Da i to pokažem na primjerima.

Metatonijski akut sam zabilježio u primjerima:

strāžu (Cazin), *strāža* (Orljani), *sūnce* (Orljani), *strāže* (Kulen-Vakuf), *jā* (Ribić), *pūt* (Turija).

Kao što vidimo, broj potvrda za ovaj akcenat nije velik. Ali je značajno istaći da su tragovi toga akcenta još prisutni u ovim i-šća govovima. Nije isključeno da bi broj potvrda za ovu prozodijsku osobinu i-šća govora zapadne Bosne bio veći da se moglo duže boraviti u svakom od posjećenih mjesta i da je njihov govor neposrednije praćen, bez magnetofona i bilježnice. Poznato je, naime, da starije dijalekatske izoglose često bivaju prekrivene ili inovacijama ili govornim nanosima koji ne čine organsku cjelinu sa domaćim govorom i da je potrebno duže tragati za izvornim govornim slojem. Upravo me ta činjenica i upućuje na zaključak da na ovom području metatonijski akut nije potpuno iščezao. Jeste, on više tu nikako ne čini sastavni dio sistema, kao što je to, recimo, slučaj u posavskom ili istočnobosanskom ije-šća govoru. Ali i ovakvo, skriveno, njegovo postojanje upućuje na zaključak

da je bitisanje ~ u ovoj govornoj zoni još realnost i da je ta osobina ranije, i ne tako davno, bila sastavni dio prozodijskog sistema. Na ovakav zaključak upućuje i činjenica da su i zabilježeni primjeri plod dužeg boravka u navedenim mjestima i prisnijeg razgovora sa informatorima.

Ako bismo željeli odrediti njegov areal u granicama našeg i-šća govora, mogli bismo reći da naši primjeri upućuju na zapadnije predjele ove govorne zone. Ja imam osjećaj da bismo na metatonijski akut mogli naići i u istočnijoj zoni i-šća govora i da bi to bila nekakva organska veza kako sa posavskom tako i sa istočnobosanskom šćakavštinom. Normalno je, naime, pretpostaviti jednu povezanost između ovih govornih tipova koje, ako ništa drugo, povezuje šćakavizam. Što je naš govor u razvitku akcentuacije otišao dalje od ostalih šća- govora, razloge treba tražiti u njegovoj vlastitoj evoluciji. Ni ova komponenta nije bila izložena uticaju novopridošlih ijekavaca koji su ovamo donijeli gotovu, ili skoro gotovu, novoštokavsku akcentuaciju.

Istina, u odgovorima koji su traženi Upitnikom za bosansko-hercegovački dijalektološki atlas nije dobijena ni jedna potvrda za metatonijski akut. Na osnovu prikupljenih odgovora prof. Brozović zaključuje, i ne bez razloga, da svi govori koji se nalaze zapadno od Vrbasa pripadaju novoštokavskim govorima, bilo ikavskim, bilo ijekavskim i da je njihov “novoštokavski karakter u akcenatskom ... pogledu izvan svake sumnje”, jer se “u pregledanih stotinjak odgovora na akcentološki relevantna pitanja nije ... našao nijedan nepreneseni silazni naglasak, ne samo kratki nego ni dugi” (BHDZb., II, 101). Takve zaključke, to je sigurno, nudila je građa prikupljena za be-ha dijalektološki atlas. Ali, to je isto tako van sumnje, uslovi prikupljanja građe za ovaj atlas i za ovaj moj rad nisu bili identični. Dok se pri prikupljanju građe za be-ha dijalektološki atlas išlo sa upitnikom i tražili se odgovori na određena pitanja, u drugom slučaju se išlo ka prikupljanju građe koja pruža sliku cjelovitog govora. Tu su vođeni duži razgovori,

a u takvim okolnostima “izroni” poneka osobina koju, inače, ne bismo očekivali. Upravo u takvim okolnostima pojavio se ovdje i metatonijski akut. Istina, u izuzetno malom broju primjera, ali, ipak – u pitanju je metatonijski akut.

Naravno, ovaj akcenat ne potvrđuju ije-što govori zapadne Bosne. Takav akcenat oni nisu mogli ni naslijediti iz svog matičnog govora u kome je do neutralisanja tonških opozicija došlo znatno prije nego što su ijekavske mase krenule ka zapadu.

Ovdje je već rečeno (v. t. 5) da na postojanje metatonijskog akuta u ne tako davnoj prošlosti ovih govora može da uputi i postojanje dugouzlaznog akcenta na zatvorenoj ultimi u primjerima tipa *nác, dóć*. Uzlazna tonska komponenta ovoga akcenta dugo je živjela u svijesti žitelja ove zone. To i onda kada se njegova tonska krivulja jednačila sa dugim cirkumfleksom i kada je, u najvećem broju slučajeva, došlo do tonske izjednačenosti, do neutralizacije tonških opozicija iskazanih u blagom tonskom usponu i padu (*rûku*) i neravnomjernom tonskom usponu (*strāža*). Završna tonska komponenta, koja i inače čini jak utisak na slušaoca, dugo je odzvanjala u ušima predstavnika ovih govora i zato tu pojava dugouzlaznog akcenta na zatvorenoj ultimi nije znatno remetila prozodijski sistem niti čini nešto izuzetno u ovim govorima. Takva situacija bi bila nemoguća u govorima Hercegovine. Ali je tamo, to je činjenica, dosta davno nestalo i posljednjeg traga od starog akuta, a pojava novog akuta bila je uslovljena prozodijskim procesima koji su se upravo tu i začinjali.

Istina, da to i ovdje ponovim, treba očekivati da će se i u ovim govorima ostvarivati one promjene koje odavno karakterišu hercegovačku prozodiju: uzlazna intonaciona komponenta ne ide uz ultim. Tu se prozodijska komponenta usaglašava sa fonetskim sklopom akcentovane riječi. Taj proces bi se ovdje ostvarivao i bez podsticaja iz standardne govorne riječi, tj. fonetski sklop riječi pratio bi i akcenat.

12. U mom materijalu našao se manji broj potvrda sa očuvanim silaznim akcentom van inicijalnog sloga na domaćim riječima. To su primjeri tipa: *vodê* (Ribić), *primîščâ* (Orljani), *Bosânâcâ* (Pećigrad)...

Na tudicama, naravno, i u ovom govoru, kao, uostalom, i u mnogim drugim novoštokavskim govorima, takav akcenat će se javiti znatno češće. To su primjeri tipa: *intendânt*, *dokumênta*, *garâncija*, *betunîrâte* i sl., i oni, kao takvi, čine poseban akcentološki problem u našem jeziku.

Ja sam u jednom ranijem svom radu dao više potvrda za silazne akcente van inicijalnog sloga sa područja bosanskohercegovačkih govora. Tom prilikom sam naveo potvrde za takav akcenat iz Bosanske Kostajnice koje je dao Rešetar. To su ovi primjeri:

trgôvci, *zovê se*, *ljudî*, *ženâ*, *drži se*, *sa strânê*, *bolî*, *zemljê*, *čerôm*, *izabêla*, *imäjû*, *prihvâtît*, *zločêste*, *nâròd*, *vâròš*, *vâròškî*. (M. Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Beč, 1900, str. 15.)

U vezi sa tim primjerima, primjerima sa očuvanim silaznim akcentima van inicijalnog sloga u govoru Bosanske Kostajnice, ja sam tom prilikom napisao sljedeće:

“Posebno pitanje u ovom kompleksu predstavlja situacija u ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne. Kao što smo videli, Rešetar je i u toj zoni beležio neprenesene akcente. Ja sam obišao neka mesta iz kojih Rešetar daje potvrda za stariju akcentuaciju, Bosan. Kostajnicu, npr., ali nisam zabeležio ni jedan primer sa akcentom silazne intonacije u domaćim, ili ranije odomaćenim rečima, na nekom od unutarnjih slogova, odnosno na ultimima.

Iz mojih beležaka sa terena toga područja navešću samo neke potvrde za noviju akcentuaciju, sa štokavskom politonijom:

*dvî bánke, nísam, bánkē, pazári, néam, òbraza, nèmōj, uda-
ljívat se, čójci, dójdo, nécé, jùcé, òna, òšla, dòbrìh krùšākā,
imā li kàkvī žēteōcā (Prijeđor);*

*ò snahē, dójdi, sikira, na pijàcu, hoš pònīt, jùčē mínja bíla,
jùče se m̀sēc m̀jénijo, pò dvista dváes, ožénijo se, ù nōj kùci,
nè trāžīm njēšto, mlíko, kùmpijer rāstī, trī r̀pe (Bosanski
Novi);*

*u dvòrīšce, popùšćijo, s̀n je njègov vāljō nāmi, nārēđeno
bílo, prīlišno, po Nímačkōj, po cìlōj d̀ržavi, bílo je pòpīsāto,
svē je nābavīto, Álija njèkī (Ostrožac, Bihać);*

*kljūč je ù vrāti, jā nè pūšcām, nísam ni ùšō ódika, kòd mene,
s kamijónom, šcápom, š njíme dòšō, sebika, némam mirása,
razùmijēš li?, nàcerō me òdbor, s òtijem živī, u ponēdiljak,
nòsit, idem šcápom, dēset misēci, jèdnog čuvára, razùmīš
li?, pòđiljeno je òtō, na òvī m̀sti, dóđoše vóje, stòjīm u
budžáku (Bihać);*

*hòčeš dóci?, kako ćeš préci?, njèkā žèna izišla, išla je m̀te-
rōm, vóma je bòlesna (Kulen-Vakuf);*

*jùče je bíla, díte, díca, pod òraham, pòd' kučōm, ù strīnē,
kod àmidžē, nà bāšci, dò Hisētā, izà Pučìlā, prekò bāšcē, po
tùđī léđi, ùdri šcápom (Banja Luka);*

*dòšli su, njákvi, zviždat, zvižđī, Jóvē, Jóvin, Smájō, Smájin,
kisèljāk, prèznānica, prèznānca, òd ovē gòdinē, đámija
(Bos. Kostojnica);*

*jèsi Īsmete, prezòbrazan, rùka me bòlī, šta ti je to na nòzi,
òvdeka, dolíkara, ùšcaklo mu, Vèlija (Bos. Dubica).*

Ovakvo stanje konstatovao je u ovoj govornoj zoni i G. Ružičić. U svom izveštaju o ispitivanju zapadnobosanskih ikavskih govora on i posebno ističe da je akcentuacija govora ove zone “najnovijeg tipa”.

Evo nekoliko potvrda za to iz Ružičićevog izveštaja:

hàrambāšā, mlika, šćípat, čúvali, jèdan budàlastī, hàjde po rúćak, dòšō, zàiskō rúćak, dáli mlika i kokurúžē, víkalo, pròbio kànticu i bácio niz jàrigu, donèsi vòdē, óndi dòšlo jedànnēs hajdúka (Travnik);

dinárā, u kàhvama, dòšō, dávio, ùzimō, rádit, Prídor, štédi, naštèsrce, príštovi, ògnjīšće, šćípati, zvižđi, zvižđukati, íci, divljàkinja (Prijedor);

šćípat, šćène, ògnjīšće, zvižđikā, mèđa, tùđi, vrébac, réste, izrēslo (Jaklići, Bugojno);

hajdúkā, između njīvā, o ljúdima, òd njia, prišō, pripítat, prívarit, šćípat, ušćīnē, ušćīnuo, šćédi, kršćenje, ògnjīšće, mèđa, mèđnik, tùđi, ògrāđeno, vrèpčići, Divičāni (Jajce).

Dakle, ni Ružičić u tako velikoj zoni ikavskošćakavskih govora, od Prozora do Prijedora, nije zabeležio ni jedan jedini primer sa silaznim akcentima van inicijalnog sloga višesložnih reči. To, opet, govori da takvi akcenti tu više nisu prisutni. A, videli smo, Rešetar ih je beležio. Postavlja se pitanje: otkuda ove nepodudarnosti? Prvo što ovde treba istaći jeste da se ne može sumnjati u Rešetareve primere, ne može se sumnjati u verodostojnost Rešetarevog beleženja. On je iz mnogih drugih oblasti našega jezičkog područja dao obilje materijala koji nije ni docnijim ispitivanjima osporen. Mislim da se ne može sumnjati ni u beleženje docnijih ispitivača. Otkuda onda razlika? Ovde su moguća dva odgovora, i to:

1. U Rešetarevo vreme i u toj oblasti postojali su još neki tragovi starijeg stanja u akcentuaciji. Oni ni tada nisu bili opšti. U toku ovih decenija, od Rešetarevog krstarenja po Bosni do naših dana, i ti su tragovi stare akcentuacije nestali zajedno sa onima koji su ih nosili u svom jezičkom osećanju. Tako je i na području bosanskih ikavskošćakavskih govora nestalo silaznih akcenata sa krajnjih slogova dvosložnih ili višesložnih reči, odnosno sa unutarnjih slogova višesložnih reči. Znači, stanje se

u svojoj suštini identifikovalo sa situacijom u najprogresivnijim štokavskim govorima.

2. Moguće je da ni Ružičić ni ja nismo naišli na takve objekte koji su još čuvali tragove starije akcentuacije, a na koje je Rešetar bio naišao.

Mada ni ova poslednja mogućnost nije isključena, malo je neobično kako to da ni Ružičić ni ja nismo zabeležili ni jedan takav primer. Ali, konačan sud o ovome treba da detaljnije ispitivanje govora te zone. Za sada nam ostaje jedino konstatacija da je i na tom području početkom ovoga veka bilo silaznih akcenata van prvoga sloga i da te akcente nisu potvrdila novija ispitivanja.

U vezi sa celom ovom problematikom vredno je još jednom istaći i ovu činjenicu. I u centralnobosanskoj zoni i u zapadnobosanskoj zoni tragove starije akcentuacije najčešće nalazimo u govoru Muslimana, zatim u govoru katolika. Govor pravoslavaca ove zone ne potvrđuje takvo stanje. Otkuda ta razlika? Mislim da je i tu lako naći odgovor:

1. Muslimani su u svim ovim oblastima starosedeoci. To potvrđuju i etnogeografske i antropogeografske studije o tim zonama Bosne. To konstatuju i ispitivači govora ovih područja. To je, uostalom, i sasvim razumljivo. Najveće pokrete našeg stanovništva na ovom tlu imamo od dolaska Turaka na naše jezičko područje. Jasno je i to da oni koji su primili veru vladajuće nacije nisu imali ni povoda ni razloga da u masama napuštaju stari zavičaj. Islamizacija je i u ovoj zoni naše jezičke oblasti umnogome doprinela da se sačuvaju starije govorne osobine. Prelaskom na islam, zbog ovih ili onih razloga, osiguravao se opstanak na domaćem ognjištu, uz to postojali su svi uslovi da se sačuva i domaća govorna struktura, da se izbegnu jača mešanja sa predstavnicima drugih govora. Ja sam u radu o istočnohercegovačkom govoru ukazao na značaj islamizacije za

razvitak govornih osobina Muslimana Hercegovine. Materijal koji smo ovde naveli, i podaci da su Muslimani u najvećem broju slučajeva nosioci tih konzervativnijih osobina, sa njima naravno idu i pripadnici katoličke veroispovesti koji su u navedenim oblastima po pravilu starosedeoci, isto tako potvrđuje tezu da je islamizacija nosila sa sobom i svojevrсно zatvaranje pojedinih regiona, i tako su stvoreni uslovi za konzerviranje mnogih govornih osobina koje su u drugim, otvorenijim krajevima poodavno nestale. Naravno, na ovom području, zbog specifičnosti njegovog položaja, nije moglo doći do potpune izolacije od inovacionih kretanja koja su prodirala sa juga. Uz to, ovde se nikako ne sme ispustiti iz vida ni vreme kada se prelazilo na islam. Moguće je, a i verovatno je, da je islamizacija u Bosni ranije otpočela nego što je to bio slučaj u Hercegovini. Moguće je isto tako da su upravo Turci nastojali da što pre i što više dobiju pristalica njihovog religioznog učenja u krajevima koji su im bili značajni za dalji razvitak – u rudarskim regionima Bosne, u važnijim gradovima i varošicama – a za to su imali i povoljnu situaciju jer je još uvek tu bilo dosta pristalica bogumilskog učenja. Znači, islamizacija nije bila popraćena “ognjem i mačem” ni u ovim krajevima, kao što nije bila popraćena tim sredstvima ni u drugim krajevima naše jezičke oblasti.

Činjenica da ni u zoni ijekavskošćakavskih govora nemamo u potpunosti sačuvanu stariju akcentuaciju, kao što je danas ne nalazimo ni u bilo kom drugom kraju štokavskog dijalekatskog područja, upućuje na zaključak da je i tu zonu, možda i pre islamizacije, bio zahvatio talas prenošenja silaznih akcenata sa krajnjih i unutarnjih slogova višesložnih reči ka početku. Ako pođemo od toga da se novoštokavska politonija začela u zoni hercegovačkih govora, može se pretpostaviti da je ta osobina nešto kasnije doprla do bosanskih govora. Naravno, ovo se ne odnosi na one krajeve gde su hercegovačke emigracije nosile u svom jezičkom osećanju već gotovu novoštokavsku akcentuaciju.

Možda bi se u vezi sa ovim moglo postaviti i pitanje: kako to da hercegovački Muslimani ne znaju za stariju akcentuaciju, to čak ni kompaktna muslimanska naselja kao Podveležje, Kula, Borač? Mislim da je i tu lako naći odgovor: islamizacija ovih krajeva vršena je nešto kasnije nego što je to bio slučaj sa pojedinim regionima Bosne. A sama ta činjenica dovoljno govori. Naime, i oni koji su docnije prešli na islam bili su u potpunosti usvojili novoštokavsku akcentuaciju, kao što su, uostalom, izvršili i mnoge druge fonetsko-morfološke izmene pre tog vremena. Rečju, do islamizacije tu je već bio završen proces povlačenja silaznih akcenata ka početku reči isto onako kao što je već bio završen i proces obličkog izjednačavanja dativa, instrumentala i lokativa množine, kao što su bila izvršena i sva jekavska jotovanja. Sam čin islamizacije ovde nije mogao ništa da restaurira, ali je mogao da bude kočnica daljim evolutivnim kretanjima, da konzervira zatečeno stanje.”

Ni danas, čitavu jednu deceniju poslije pisanja toga rada (a on je objavljen u *Analima Filološkog fakulteta*, knj. 10, Beograd, 1970, pod naslovom *Ostaci starije akcentuacije u bosansko-hercegovačkim govorima*, str. 265-272), ovdje nema šta da se bitnije mijenja. Ovo govorno područje pripada, i po sistemu svoje akcentuacije, mlađim govorima štokavskog dijalekta. Tragovi starijih akcenata na koje se nailazi su izrazito rijetki i oni nisu iste prirode. Kao što primjeri koji slijede pokazuju, tu – na prvom mjestu – imamo tuđice tipa *komandǎnt* i *generǎl* koje sa takvim akcentom srećemo i u drugim novoštokavskim govorima. Čak i u hercegovačkim govorima. Na drugom mjestu dolaze složenice tipa *poljoprǐvreda* koje se sa takvim akcentom mogu čuti i od onih koji poštuju našu standardnu prozodijsku normu. Od ostalih primjera sa silaznim akcentom na nekom od neinicijalnih slogova uglavnom su u pitanju riječi sa dugosilaznim akcentom na medijalnom (tip *primǐščǎ*) ili finalnom slogu (tip *vodē*, *kahvē*). I ti akcenti se lako daju objasniti. Ovi akcenti, a njih je beznačajno mali broj u odnosu na građu koju sam skupio na tom području,

potvrđuju misao koja se probija kroz cio ovaj rad, a to je: ovi su govori nešto kasnije krenuli stazama novoštokavskog evolutivnog razvoja i u tom svom razvitku pokazuju nešto usporeniji hod nego što je to bio slučaj sa govorima hercegovačkog tipa. O uzročnicima tih pojava bilo je govora u prvom dijelu ovoga rada.

Evo potvrda za silazne akcente van inicijalnog sloga višesložnih riječi koje sam ja zabilježio na području i-šća govora zapadne Bosne:

od grānê do grānê, pored: *od gránê do gránê*, naravno i: *od gránê do gránê*, zemljorâdnîk, Makedônija (Todorovo);
zemljorâdnik, Crnogôrâcâ, televîzija (Srbljani);
generâl, *ovâj* (Stijena);
specijaļista, *komandânt* (Izačić);
dokumênte, *poljoprîvreda* (Trnovi);
komadât (Jelinić);
kilomêtârâ (Jasenica);
kilomêtârâ (B. Krupa);
penzijaonêr (Bihać);
komandânt, *kilomêtra*, *apcolûtno*, *primîšcâ* (Orljani);
Pozdêrâcâ, *Ferdinânta* (Ostrožac);
ugnjetâva (Kulen-Vakuf);
zemljorâdnici (B. Petrovac);
zemljorâdnîk (Ćukovi);
kilomêtara, *raščišcâvâ* (B. Novi);
Pozdêrâcâ, *ljūdî* (Cazin);
abulânta, *komadât*, *betunîra*, *Srbijânâcâ* (Gata);
vodê, *okrêne*, *okupîrani* (B. Otoka);
kahvê (Turija);
ostâtākâ (Bakšaiš).

13. Za nas su ovdje interesantniji primjeri sa dvostrukim akcentom, očuvanim starim i jasno izraženim novim akcentom. Takve akcente imamo u primjerima:

dánâ (Izačić), *ráčûn*, *dá^onâ*, *óvcê*, *stránê*, *gránê* (Todorovo), *dátâ*, *dóbâ* (B. Kostajnica), *plátâ* (Bihać), *glávâ*, *pívâ* (B. Petrovac), *lávôr* (Bakšaiš), *kónjâ*, osam *dánâ* (Pokoj), *ljúdí*, *pívâ*, *glávâ*, *vòdê* (Orljani), *ljúdí* (Ostrožac), *nécè* (Čukovi), *pútâ*, *Ráđê* (Dobrenica), *dánâ* (Pećigrad), *ljúdí* (Cazin), *Méhò* (Kulen-Vakuf), *túkâ*, *kádâ* (Vrsta), *Gátê* (Gata), *gránê* (Ribić), *dóbâ* (Vinica).

Ovi primjeri potvrđuju ranije izneseno mišljenje o akcentuaciji ovoga govornog područja. Politonija je i tu uhvatila duboke korijene. Ona je, uglavnom, i obilježje današnje prozodijske sisteme ovih govora, ali je proces razvijanja uzlazne intonacije bio nešto usporeniji nego što je to slučaj sa hercegovačkim govori-
ma. Ja sam i o ovome problemu nešto šire pisao, u knjizi *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika* (Naučna knjiga, Beograd, 1971, str. 71-74). Nesumnjivo je da se u ovakvim primjerima ogleda neprevrelo stanje. Stari akcenti silazne intonacije nestaju sa medijalnih i finalnog sloga. To naročito vrijedi za kratkosilazni akcenat.

Ovaj drugi akcenat, akcenat uzlazne intonacije, i tu se javlja kao dominantna prozodijska odlika, a ostaci starog su samo *ostaci* nečega što se potpuno gubi kao govorna odlika. Ja ne bih mogao da tvrdim da će ta prozodijska odlika nestati iz ovih govora sa generacijom kod koje je sada zabilježena, ali mogu tvrditi da će broj takvih primjera sutra biti manji nego što ih ima danas. Na takav zaključak upućuju i Rešetarevi primjeri poređeni sa mojim iz Bosanske Kostajnice, o čemu je ovdje već bilo govora.

U vezi sa ovom problematikom da ukažem na još jednu činjenicu. Priroda starih predakcenatskih dužina rano je u ovom govoru, kao i u svim drugim govorima koje je zahvatila novo-

štokavska politonija, poprimila odlike akutske intonacije. I, sasvim razumljivo, zbog toga u ovim govorima nema metatakse, kao što je to slučaj, recimo, sa nekim govorima zetskog ili kosovsko-resavskog tipa. Akutski intonirana predakcenatska dužina ovdje se mogla javiti kad i u centralnoj štokavskoj zoni, ili nešto kasnije, a taj kvantitet je vremenom dobijao prevlast u odnosu na akcentogeni slog koji je, u intonacionom pogledu, postajao slabiji i kao takav ustupao svoje mjesto novorazvijenom akutu. Tragova toga procesa, vidjeli smo, čuva još i naš govor (detaljnije o ovome v. kod mene: *Priroda neakcentovanih dužina u srpskohrvatskom jeziku*, Zbornik radova posvećenih uspomeni Salke Nazečića, Sarajevo, 1972, 389-394).

OBLICI

Imenice

Imenice muškog roda

Vokativ jednine

U starijem periodu razvitka našega jezika postojale su obličke razlike između vokativa jednine imenica m. r. čija se osnova završavala na palatalan i imenica m. r. čija se osnova završavala na nepalatalan suglasnik. U prvoj grupi imenica oblički nastavak za ovaj padež je bio *-u*: *mužu, kralju*; u drugoj skupini vokativ je bio na *-e*: *brate, grade*. Ovoj skupini su se pridružile i imenice starih *-ŭ* osnova, tipa *sin*. Otuda danas *sine* prema starijem: *sinu*.

Svi ovi oblici vokativa jednine, uključujući i vok. *sinu*, potvrđeni su u našim starijim pisanim spomenicima.¹

a) *Savremeno stanje*

U našem govoru danas imamo ovakvo stanje:

a) Imenice muškoga roda sa nekim od prednjonepčanih suglasnika na kraju osnove u vokativu jednine danas obično imaju oblički nastavak *-u*:

---

¹ V. Đ. Daničić, *Istorija oblika srpskoga ili hrvatskoga jezika do svršetka XVII vijeka*, Biograd, 1874, 30-31, kao i: A. Belić, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, knj. II, sv. 1; *Reči sa deklinacijom*, Beograd, 1969, 9.

brõju, lõju, sõju, zmāju, bèlaju, Blàgaju, prìjateljju, ùčiteljju, kràlju, gúndelju, kònju, pànju, mlàdìću, mòmcìću, prùtiću, òràču, kòpāču, kòvāču, bàcāču, ìlādžu, hādžu, nõžu, bódežu, mīšu, òlošu.

Rjede su potvrde za oblički nastavak *-e*:

kònje, kràlje, mùže, spûže.

b) Iza sonanta *r* preovlađuje oblički nastavak *-e*:

dòktore, pròfesòre, mlināre, rìbāre, šumāre, lüğāre, dirèktore/dirèkture, vèktere, dīvere, burázere, hīzmečāre, bèrbere, mòlere, càre, sèkretāre;

iako imamo i:

hāznadāru, mlināru, lüğāru, kòmandīru, dòkturu, sèkretāru.

Dvojaki oblici vokativa od navedenih imeničkih tipova proširili su se i na one tipove koji su ranije imali isključivo oblik vokativa na *-e* koji je uticao na izmjenu prethodnog zadnjonepčanog suglasnika. Otuda pored *bõže, vrāže, dùše* i:

bõgu mōj, vrāgu jèdan;

a jedino je:

Ālāhu, Ābdulāhu. Tu je i *Rèfiku, Šèfiku*, ako nije $N = V$.

Ovo dvojestvo obličkih završetaka potvrđeno je od najranijih vremena. Daničić konstatuje da od XV vijeka imamo dubletne likove vokativa tipa *caru* i *care*.²

I u susjednim govorima, kao i udaljenijim šćakavskim govorima, nalazimo slično stanje.

U zapadnobosanskim ijekavskim šćakavskim govorima nalazimo pored:

bõže, ìmenjāče, strīče, dòktūre i: *dòktūru, bõgu, ìmenjāku*.³

---

² Op. cit., 30.

³ M. Dešić, *Zapadnobosanski ijekavski govori*, SDZb., XXI, Beograd, 1976, 213-214.

U govoru Imotske krajine i Bekije naporedo žive oba oblika:
bròdu-bròde, đīnāru-đīnāre, cāru-cāre;

ali je:

*kòcijāše, kòvāče, mūže, òrāče.*⁴

I posavski govori znaju za dvojake oblike vokativa, ali su običniji oblici na *-u*:

*gādu, nāròdu, svītu, vèzīru, iako i: mūže.*⁵

c) U službi vokativa, i u ovom govoru, javiće se i oblik nominativa:

hòćeš tí, drûg, s nāma? (Bihać), kāko s, drûg? (Izačić), òtac, bi li bīo zādovòljan? (Srbljani), šta rādīš, òtac? (Orljani), mōj tétak (Jezero), da li da mu dām, òtac? (Gata), e, mōj púnac! (Podzvizd), o krâlj!, mōj tétak, mōj púnac (B. Krupa);

kao i:

gòspon-súdac (Petrovac), drûg dirèktor, drûg učitelj, gòspon-dòktor (Bihać).

Ovakvi oblici vokativa jednine imenica m. r. poznati su i nekim drugim govorima. Prof. Ivšić je početkom ovoga vijeka tu pojavu konstatovao u posavskom govoru (op. cit., 212) – istina, kao rijetku. Danas ta pojava, to jest pojava oblika nominativa u službi vokativa, nije rijetkost. U centralnohercegovačkom govoru sasvim su obični primjeri tipa: *zdràvo drûg^k!*, *kāko si, drûg^k* i sl.⁶ U dijalektološkoj građi sa šireg područja zapadne Bosne našlo se više potvrda za ovakvu upotrebu nominativa: *hêj, òtac; čûj, sinòvac*⁷, a potvrđuju je i ijekavski govori zapadne

⁴ M. Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, ANU Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1971, Djela, knj. XLI, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 26, 86-87.

⁵ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad, JAZU, knj. 196, Zagreb, 1913, 211.

⁶ V. kod mene: *Mjesto centralnohercegovačkog govora među ostalim govorima današnje Hercegovine*, JF, XXV.

⁷ BHDZb., II.

Bosne. Dešić iz tih govora navodi više potvrda za oblički sinkretizam nom. i vok. od imenica na *-ac/-oc* i *-ak*: *drâgī òtac* i sl.⁸ Poznato je, isto tako, da i naš književni standard prihvata oblički sinkretizam ovih padeža u onim slučajevima u kojima bi glasovne promjene mogle uticati na udaljavanje oblika vokativa od ostalih paradigmatških likova te imenice. To su primjeri tipa: *mačak*, *tetak*, *bratac*.⁹

Pitanje je kako objasniti navedene primjere iz našega govora. Odgovori bi mogli biti različiti, i to:

Posljednji primjeri nisu iste prirode, i ne mogu se na isti način objašnjavati. Tu, prvo, nalazimo vokativ imenica tipa: *tetak*, koje se, upravo u tom obliku, javljaju i u našem standardnom jeziku. Jasni su i razlozi za to: oblički završetak *-e* izazvao bi glasovne promjene koje bi mogle upućivati na druge osnove, na druge imenice (*mačak* < *mačče* < *mače*, i sl. v. M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Beograd, 1964, 188); oblički završetak *-u*, ma koliko ga preporučivali naši gramatičari, uz imenice toga tipa nikako se ne prihvata. Zbog toga se u narodnim govorima, i onim koji pripadaju osnovici našega književnog jezika, u takvim slučajevima i u službi vokativa javlja oblik nominativa (v. o tome i kod Stevanovića, op. cit., 189).

Primjeri tipa: *zdravo drug*, *drug učitelj* mogli bi se ubrojiti među novije oblike vokativa i u ovom govoru, a koji su i tu uopšteni pod uticajem sa strane, iako tu pojavu nalazimo i u istočnohercegovačkim govorima (up.: *janjac moj*, *junac moj*, *magarac jedan*, *telac moj* u mom radu o govoru istočne Hercegovine, SDZb., XIV, 115), što bi govorilo da se takvi oblici javljaju na širem prostoru naše jezičke teritorije i da se ne moraju dovoditi u vezu sa bilo kakvim uticajem sa strane. Upravo, u

---

⁸ M. Dešić, op. cit., 214.

⁹ M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, I, Beograd, 1964, 189-190.

takvim slučajevima cijela sintagma se javlja u službi vokativa, a odredbeni dio sintagme i inače ima oblički sinkretizam nominativa i vokativa.

Takvo objašnjenje moglo bi se dati i za primjere tipa: *drug sudac, moj punac*. Iako tu nije isključen ni onaj fonetski momenat, kao u primjerima tipa: *moj tetak*.

Istina, svi ovi primjeri mogli bi se, u našem govoru, posmatrati i nešto šire i dovoditi u vezu sa osobinom koja je svojstvena našim kajkavskim govorima u kojima je $V = N$ (v. o tome kod M. Lončarića, *Jagnjedovački govor*, HDZb., IV, 241, kao i B. Finka i A. Šojat, *Karlovački govor*, HDZb., III, 117). Mada je kajkavski uticaj na ovo govorno područje više nego isključen, ja ukazujem i na ovu mogućnost objašnjavanja obličkog sinkretizma vokativa i nominativa iz dva razloga. 1. Karlovac nije mnogo udaljen od zapadnih granica ikavskošćakavskih govora zapadne Bosne. Značajno je da su i komunikacije između ovih krajeva česte. 2. Još je Juraj Križanić, taj naš nesrećni filozof i gramatičar iz XVII vijeka, koji je svoj rodni kraj smjestio između Kupe i Une “vo ujezdu Bihća grada” ukazivao na tu osobinu svog maternjeg jezika. Govoreći o osobinama koje su zajedničke hrvatskom i ruskom jeziku, a koje odvajaju hrvatski od srpskog, Križanić kaže da “Русјани и Хервати, ако възхотет, могут именовник диват въ зовника мисто” i daju se primjeri: *o Ivan, o Miloš, o sestra*. Križanić tu i posebno naglašava da ovo vrijedi za sve imeničke promjene (Juraj Križanić, *Грамаџично изказанје об руском језику*, 1666, Frankfurt am Mein, 1976, str. 149). Jasno, ova morfološka osobina u Križanićevom govoru, koji je inače čakavski, potvrđuje mišljenje da taj govor, ni u XVII vijeku, nije bio lišen kako kajkavskog tako ni štakavskog uticaja. Ali, sigurno, ti uticaji ni tada, kao ni danas, nisu prozurokovali pojavu obličkog sinkretizma u našem govoru. Ta pojava je ovdje vrlo ograničenih razmjera. Javlja se u određenoj

kategoriji imenica i, po pravilu, njeni uzročnici su prvenstveno fonetske prirode.

b) *Pisana riječ*

U pismima sa ovoga govornog područja imamo isto stanje: preovlađuju oblici sa nastavkom *-e*:

visoko počtovani *gdne gdne opate* (*Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, 1905, knj. XVII, str. 218);

molimo (te) *vele lipo, brate* (isto, str. 222), *gospodine* (isto, 222), *moi gos. brate* (str. 226), *moi suside i priatelju* (231), *moi suside i moi priatelju* (231).

Isto stanje nalazimo i u pismima koje je objavio F. Rački u *Starinama*:

moi gos. brate (*Starine*, XI, str. 86), *moi gos. kapitane* (isto, 86, 87, 97, 117, 119), *moi dragj brate j prjatelju* (isto, 100), *mui sinuče* (= moj sinovče, 101), *moi oče* (102, 103), *moi pobradine* (pobratime, 103), *mo(i) gospodine* (113), *gne* (= gospodine, 121, 125, 127, 128), *moi gospodine* (151).

U pregledanim pismima našla se samo jedna potvrda za upotrebu nominativa u službi vokativa: *moi gos grof* (*Glasnik Zemaljskog muzeja*, str. 225). Primjer je iz pisma Sulejmanage Zrilića koje je uputio Miklošu Erdediu u Petrinju. U pismu ima podosta odstupanja od uobičajenog pravopisa “bosanske” kancelarije, a i pisarskih ogrešenja zbog kojih je pismo “u kancelariji primaoca prepisano čitavo latinskim slovima” (isto, 226).

I primjeri iz prepiske, koja je nastajala na ovom tlu, a koja, da to i ponovimo, nije uvijek morala odražavati govornu situaciju kraja gdje je pismo nastalo, a ni govor onoga u čije se ime pisalo, pružaju jasnu sliku. Tu je vokativ uvijek poseban oblik i ima obličko obilježje kao i u savremenim govorima zapadne Bosne.

Muška lična imena, zavisno od fonetskih i prozodijskih karakteristika, u vokativu imaju različite oblike:

- a) *İsmete, Ahmetete, Riřfete, Názıfe, Rásıme, Mũnĩbe, Òmere, Òsmane, Èsade, Uzèire, Ènverete, Mähmute, İvane, Pètre, Milane*; up. i: *o Sálihe* (Gata);
- b) *Ābdulāhu, Rëřřku, Šëřřku, Mũnĩru*;
- c) *Mĩrsāde-Mĩrsādu, Vëzĩre-Vëzĩru, Nëzĩre-Nëzĩru, Sũāde-Sũādu, Fũāde-Fũādu*;
- d) *Ālija, Vèlija, Zũhdija, Hāmdija, Šëvkija, Hilmija, Īlija, Mātija*;
- e) *İbrica, Mähica, İvica, Jũrica*.

U posljednje dvije grupe primjera *nom.* = *vok.* Istina, ovakav oblički sinkretizam može se javiti i od drugih tipova, pogotovo kada su u pitanju manje obična imena.

Muška hipokoristička imena imaju dvojake oblike vokativa:

a) *Béćo-Béćo, Mũjo-Mũjo, İbro-İbro, Jòvo-Jòvo*;

b) Imena tipa *Hũse, Hāse* (o kojima v. niže) uopštila su hipokoristički lik i van hipokorističke upotrebe. I njihov oblik vokativa samo se prozodijskom komponentom razlikuje od oblika nominativa:

Hāse-Hāse, Hũse-Hũse, Māte-Māte, Jũre-Jũre.

Instrumental jednine

a) *Pisana riječ*

U pisanoj riječi potvrđen je i oblik instrumentala na *-em* od imenica m. r. koje se završavaju u nominativu na neki od konstriktiva; up. *knezem Bartolom* (Bihać, 1543; Lopašić, op. cit., 241). Poznato je da je takav oblički završetak bio svojstven imenicama muškoga roda sa nekim od palatalnih suglasnika na kraju. Otuda i *muž-mužem*.

I u savremenom jeziku takav oblički završetak imaju imenice sa krajnjim palatalnim suglasnikom ukoliko se u prethodnom

slogu ne nalazi vokal *e*. Otuda *mrazem*, *ovsem* ali *svecom*, *zecom*. Istina, u narodnim govorima, i ne više samo u njima, od ovoga pravila se često odstupa. Naš primjer – *knezem* – nije i jedini na koji se nailazi u pisanoj riječi. Prof. Belić navodi i oblike: *gospodem*, *zetem*, sa obličkim završetkom *-em* i iza nepalatalnih suglasnika (v. A. Belić, *Reči sa deklinacijom*, Beograd, 1960, str. 10). Ali i tu imamo: *šćitom*, *s mačem* (Lopašić, 237), *pravim putem* (isto, 271), *nevolnim sužnem* (isto, 271), kao i: *s našim se knezom* (isto, 237).

b) *Savremeno stanje*

Stariji odnos *mužem* : *gradom* nije sačuvan ni u ovom govoru. I tu preovlađuje oblički završetak *-om* i iza palatalnih suglasnika:

kócom, *nóžom*, *kònjom*, *kráľjom*, *lóvcem*, *lugárom*, *mladićom*, *sěstrićom* (Kamenica);

òcom, *kócom*, *kotáćom*, *máčom*, *prĳateljom*, *pánjom* (Gata);
kotáćom, *pod lègenjom*, *sa òcom*, *brijáćom*, *kàišom*, *zêcom*,
jârcem, *pâlcem* (Turija);

Biháćom, *krèćom*, *s kònjom*, *mladićom*, *sekretárom*, *dòktorom*, *iládžom* (Pokoj);

šárcem, *ùdârcem*, *pòklopcom*, *stricom*, *gnjòjom*, *Ostròšcom*,
kljúćom, *kováčom* (Ostrožac);

zêcom, *kécom*, *mladićom*, *pištóljom*, *Pětròvcem* (B. Petrovac);
krĳjom, *pútom*, *òcom*, *nóžom*, *Biháćom*, *Bišćom*, *trğòvcem*,
kováčom (B. Krupa);

kàišom, *nóžom*, *jêžom*, *spûžom*, *lóvcem*, *kócom*, *zêcom*, *jârcem*,
sa sinóvcem, *sekretárom* (Jezero);

pútom, *kòscem*, *kováčom*, *zàlogājjom*, *prĳateljom*, *Biháćom*
(Jasenica);

krèćom, *zârom*, *cârom*, *sekretárom*, *lóvcem* (Cazin);

s òcom, pištóljom, nóžom, kócom, mladićom, nóvcom (Klisa);
ćámcom, pòklopcom, òcom, kãišom, kljúčom (Ribić);
kãučom, Bihácom, kràjom, ćámcom, kócom, pláčom, peški-
rom, učiteljom, nóžom, lóvcom (Bihać);
peškirom, pod glògićom, nóžom, mladićom, putárom (Stijena);
pròsijocom, òtìm gnjìlãvcom, šèkerom, vrépcom, kóncom,
mìšom, kràjom, králjom, belájom (Izačić);
gnjòjom, mùžom, kljúčom, sàčom, nóžom, òcom (Spahići);
proštàcom, kócom, ròjom, kràjom, nóžom, kljúčom, prìjate-
ljom, pánjom, Bihácom, Ostròšcom (Srbljani);
Ostròšcom, strícóm, prìjateljóm, kònjom, Bihácom (Dob-
renica);
Sokólcom, Ostròšcom, nóžom, pištóljom, kócom, žèlucom
(Vrsta);
òcom, nóžom, kòscóm, zêcom, mladićom, pištóljom, kócom,
peškirom, jêžom, šèkerom, vrépcóm, kljúčóm, Bihácom, Os-
tròšcom, Sokólcom, Pêtròvcom (Miostrah);
kócom, òcom, nóžom, kljúčom, spúzom, kònjom, kováčom,
šòrcóm, pištóljom (Gata);
kljúčom, mladićom, prìjateljóm, sekretárom (B. Novi);
tragáčom, mìšom, prìjateljóm, kònjom, sekretárom (Golubić);
učiteljom, nóžom, ćámcom, pištóljom, čěšljom (Koprivna);
prìjateljóm, bacáčom, lóvcom, nóžom (Cazin);
prìjateljóm, nóžom, nóvcom, kònjom, kováčom, pištóljom,
mladićom, šèkerom, Ostròšcom, Bihácom, Sokólcom, kljú-
čóm, òcom (Orljani);
prìjateljóm, nóžom, kòscóm, cãrom, pòklopcom, peškirom,
zãrom, Bihácom (Ripač);
Bihácom, nóžom, kócom, kònopcom, prìjateljóm, učiteljom
(Kulen-Vakuf).

Rjeđe su potvrde za oblički završetak *-em*:

kònjem, kràljem, ključem, opasáčem (Kulen-Vakuf);

kònopcem, prìjateljem, sa òcem (Jasenica);

*Pètròvcem, Làpcem, udòvcem, kováčem, pánjem, ljùcem ka-
menom* (Pećigrad);

gájem, prìjateljem, ùčiteljem (Pokoj);

ròjem, nóžem, čámcem, belájem (Stijena);

nóžem, slùčājem (Vrnograč);

čámcem, Pètròvcem (Miostrah);

*kràjem, bròjem, prìjateljem, kònjem, bìcem, štapićem, ùčite-
ljem, čěšljem, ròjem, pùtem* (Jezero);

bìcem, bòjem, kònjem (Koprivna);

Òstrošcem, sekretàrem, càrem, mladićem, Pètròvcem (Bihać);

*kràjem, bròjem, prìjateljem, kònjem, bìcem, štapićem, ključ-
čem, ùčiteljem, čěšljem* (Turija);

pištóljem, ùčiteljem, pánjem, kràjem (Izačić);

kràjem, pánjem, ùčiteljem (Gata);

lòvcem, udòvcem, sinòvcem, kònjem, ključem (Dobrenica).

I u susjednim ije-šta govorima nalazimo češće u upotrebi oblike sa uopštenim nastavkom *-om* (Dešić, str. 214-215). Tako je i u govoru Imotske krajine i Bekije (Šimundić, 87). U ije-šta govorima istočne Hercegovine još uvijek su češći u upotrebi oblici sa nastavkom *-em*, ali se i tu uopštava oblički završetak *-om* (Peco, *Istočnohercegovački*, 116-117). Kao što će se niže vidjeti, naš govor ima uopšten i morfem *-ov* u množinskim oblicima imenica muškoga roda: *krajovi, ključovi, vicovi, zarovi*. Interesantno je da su *-om* i *-ov* potisnuli *-em* i *-ev*. I u govoru Bukovice imamo uopštene nastavke starih tvrdih osnova: *nožom, ognjom, sinovcom* (v. Živko Bjelanović, *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Čakavski sabor, Split, 1978, 25).

Lokativ jednine

a) *Pisana riječ*

U pismima iz XV vijeka javlja se i oblik lokativa na *-e*:
v Ostrošce, v našem stole (Lopašić, 235).

Ovaj oblički završetak, kao što se zna, karakterisao je stare *-o* osnove (*gradě*). Do kraja XV vijeka, kako navodi prof. Belić, u ovom obliku javljali su se trojaki završeci: *grade, muži, puti, sinu*.¹⁰ Od kraja XV vijeka počinje da se uopštava u ovom padežu oblički završetak *-u* – u štokavskim govorima. U čakavskim govorima, proces je tekao nešto drugačije. I danas neki čakavski govori imaju *-e* u ovom obliku: *grade, Crese, na stole, na roge*.¹¹ Naši primjeri mogu se dvojako tumačiti: u pitanju je starija govorna osobina koja se još nije bila povukla pred novim obličkim završetkom *-u*; u pitanju je osobina čakavskih govora koju su ovamo mogli unijeti i pisari, ili, pak, oni u čije je ime pisano (o tome v. u prvom dijelu opisa ovih govora, BHDZb., I).

Iz istog perioda imamo i oblike lokativa na *-i*: *v taštamenti, na koni* (Lopašić, 237, 238). Oblik lokativa na *-i* imale su stare osnove na *-jo* i na *-i*: *muži, gosti*. Takve oblike potvrđuju i neki stariji pisci, npr. Matija Divković, ali ih nalazimo i u savremenim čakavskim govorima: *časi, na mosti, na rogi* (Novi, istina, tu i može biti *i od ě*).

b) *Savremeno stanje*

U savremenom govoru oblik lokativa jednine ima standardni oblički završetak *-u*:

u dānu, na rá°du, u pòslu, po snígu, na brígu, u zídu, u gāju, na teřeriču, u Pòkoju, u Biháću, po miséću, po grádu, na

---

¹⁰ A. Belić, *Reči sa deklinacijom*, Beograd, 1960, 10.

¹¹ Op. cit., 11, kao i A. Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd, 1978, 143.

nóžu, na kràju, na pòslu, u grádu, pri brígu, po brígu, na lèdu, u mèdu.

Iz B. Petrovca imam potvrdu za oblik lokativa na *-i*: *po dáni*. Ovaj se oblik može dvojako tumačiti: a) to bi mogao biti lokativ sa uopštenim završetkom *-i*, kakav se javlja u nekim čakavskim govorima (isp. kod Belića za Novi: *časi, na mosti, na rogi, Reči sa deklinacijom*, 1969, str. 11), što je malo vjerovatno, s obzirom na usamljenost ove pojave u našem govoru; b) moguće je, i vjerovatno, da se taj oblik javio prema prilogu *dani/danju*, analogno primjerima tipa *noći – po noći i noću*. A, čini mi se, ova pojava može imati i širu zonu upotrebe nego što to pokazuje navedeni primjer.

Nominativ množine

a) *Pisana riječ*

U pregledanim pisanim dokumentima, nastalim na ovom području, javlja se i oblik nom. pl. bez proširenja osnove morfemom *-ov*: *snisi* (Starine, XI, 112), počteni *muži* (Lopašić, 237), počteni i dobri *muži* (isto, 237), ali i: *golemi snigovi* (Starine, XII, 32).

b) *Savremeno stanje*

Prema standardnim oblicima nominativa množine, sa proširenom osnovom morfemom *-ov/-ev*, ovdje imamo množinske oblike i bez tih morfema:

břci-břkā, òci-otácā (Spahići), *dřvenī plūzi* (Vinica), *òci su bili* posrednici (B. Petrovac), *młini* (Jasenica), *kměti* (B. Krupa), *bězi, òci* (Gata), *młini* (Stijena), *bězi-běgā, brēzi, jârci, kměti, mīši, młini, vūci, bñnāri, mīsēci, břci* (Jezero), *młini* (Todorovo), *òci, mīši, kljúči, břci, plūzi, młini* (Podzvizd), *břci, mīši, òci, stríci* (Suhaća), *břci, òci, stríci* (Orašac), *břci* (Dobrenica), *břci, kljúči, òci, stríci, vūci*,

žřvnji (Izačići), *břci*, *kljůci*, *mřši*, *vůci* (Ćoralići), *břci*, *kljůci*, *mřši*, *oci*, *vůci* (Jezersko), *mřši*, *oci*, *strřci*, *žřvnji* (Bužin).

Naravno, običniji su oblici sa proširenjem osnove, i to češće srećemo morfem *-ov* nego *-ev*:

nůžovi, *zěcovi*, *kócovi* (Orljani), *vicovi*, *srězovi*, *kräjovi* (Ostrožac), *kůrsovi*, *brůsovi* (Pokoj), *bůnarovi*, *zěcovi*, *půtovi* (Stijena), *mjęsecovi*, *nůžovi* (Kulen-Vakuf), *sřrovi*, *zěcovi*, *mřšovi*, *bězovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *kljůcovi* (Spahići), *bězovi* (B. Kostajnica), *zřrovi* (Bare), *zěcovi* (Bužim), *kůrsovi* (Trnovi), *důvarovi* (Turija), *hãmbãrovi*, *lãktovi*, *đbrůcovi*, *kräjovi*, *čěšļjovi*, *gájovi*, *žůljovi*, *pánjovi*, *nůžovi* (Jezero), *plůgovi*, *mřlnovi*, *břkovi*, *vůkovi*, *jãrcovi*, *běgovi*, *zřrovi*, *čěšļjovi*, *bězovi*, *zěcovi*, *sřrovi*, *mrãzovi*, *rđjovi*, *kůrsovi* (Orljani), *đonovi*, *gđlubovi*, *mřšovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *šãvovi*, *vůkovi*, *zěcovi* (Orašac), *đonovi*, *gđlubovi*, *kljůcovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *sřrovi*, *šãvovi*, *vůkovi*, *zěcovi* (Suhaća), *břkovi*, *đonovi*, *gđlubovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *šãvovi*, *vůkovi* (Dobrenica), *břkovi*, *đonovi*, *gđlubovi*, *mřšovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *vůkovi*, *žůljovi*, *zěcovi* (Izačić), *břkovi*, *đonovi*, *gđlubovi*, *nůsovi*, *šãvovi*, *vůkovi*, *zěcovi* (Ćoralići), *břkovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *sřrovi*, *šãvovi*, *vůkovi*, *žůljovi*, *zěcovi* (Jezersko), *đonovi*, *gđlubovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *sřrovi*, *šãvovi*, *vůkovi*, *zěcovi* (Bužim), *cãrovi*, *đonovi*, *gđlubovi*, *kljůcovi*, *mřšovi*, *nůsovi*, *nůžovi*, *sřrovi*, *šãvovi*, *vůkovi*, *zěcovi*, *žřvnovi* (Mala Kladuša), *sačov* (V. Kladuša).

Morfemom *-ev* proširuje se osnova u nominativu množine u sljedećim primjerima:

kräjjevi, *nůžjevi* (Cazin), *zãre* (Turija), *šůre* (Pokoj), *nůžjevi* (Ostrožac), *zěčjevi* (B. Petrovac), *zãre*, *kräjjevi*, *slůčãjevi*, *mrãze* (Jasenica), *rđjevi* (Stijena), *cãre*, *strřče* (Sokolac), *nůžjevi*, *gájjevi*, *rđjevi* (Ćukovi), *rđjevi* (Miostrah), *důvare*, *mřšjevi*, *půte*, *nůžjevi* (Vrsta), *kljůče* (Bare),

òcevi, mšševi (Koprivna), nóževi, kóčevi, kòlčevi, zèčevi, zàrevi (B. Krupa), zèčevi, kljúčevi, mšševi, nóževi, žúljevi, žřvnjevi, càrevi (Izačići), càrevi, kljúčevi, mšševi, nóževi, òcevi, zèčevi, stríčevi, žúljevi (Ćoralíci), òcevi, stríčevi (Jezerko), càrevi, kljúčevi, žúljevi (Bužim), stríčevi (Mala Kladuša), càrevi, kljúčevi, žúljevi (Orašac), càrevi, kljúčevi, mšševi, nóževi, zèčevi, stríčevi, žúljevi (Dobrenica), mšševi, pútevi, dŭvarevi, krãjevi (Jezero), dùdevi, žúljevi, mšševi, krãjevi, nóževi (Srbljani), ròjevi, stríčevi (Turija), kljúčevi, krãjevi (B. Kostajnica).

Genitiv množine

a) Pisana riječ

U genitivu množine javljaju se različiti oblici, i to: a) stariji oblik, bez obličkog nastavka *-a*; b) oblik sa morfemom *-ov*; c) oblik sa uopštenim suglasnikom *-h*; noviji oblik, sa uopštenim nastavkom *-a*; d) (stariji) oblik na *-i*:

Nekoliko potvrda:

- a) *do dvadeset dan, za stov dukat, nekoliko danŭ, dva miseca dan roka, dvisti dukat, četirista i petŭdeset dukat, misec dan, ban Dalmacie i Hrvat;*
- b) *zakonov, osudov, Vlahov, vojnikov, rusagov, tri sto talirou, šest gunev, od mihov, od konopov;*
- c) *onih liudih nebozih, od naših liudih;*
- d) *Turaka, Madžara, dvadeset dukata, trideset kona, dui sto groša, deset imrosa, pet beluka, duadeset i pet sagoua, šetdeset talira, četiri štu talira, trizta talera, uečih siromaha, pedeset talira, šest sto talira, du hova, ovi dana, pet čilima, siromaha, duisto groša;*
- e) *7 miseci, tri zta koni.*

Stariji oblici, bez obličkog nastavka, običniji su u pismima do kraja XVI vijeka. U tom periodu javljaju se i oblici sa uopštenim nastavkom *-a*. Naravno, u drugim štokavskim govorima ovakvi oblici genitiva množine, tj. na *-a*, potvrđeni su iz znatno ranijeg perioda. Za nas je od značaja saznanje da su ovi govori vrlo rano počeli da uopštavaju novoštokavski oblik genitiva množine. Istina, tu postoji razlika između predturskog i turskog perioda. U predturskom periodu javljaju se samo stariji oblici genitiva množine, bez *-a*, ili sa proširenjem osnove morfemom *-ov*, a iz turskog perioda, oblici na *-a* su sasvim obični, ali se i tada javljaju oblici na *-ou/-ov*. Objašnjenje ove pojave može biti različito: u pitanju su stariji oblici koji karakterišu i savremene čakavske govore; u pitanju su oblici koji su u tom periodu mogli biti zajednički u ovim krajevima i čakavcima i štokavcima; u pitanju su osobine kancelarijskog jezika koji je mogao imati i tipično čakavsko obilježje. Od dolaska Turaka u ove krajeve preovlađuju novoštokavske osobine i u pismima, što, takođe, može da se različito tumači (v. o tome u prvom dijelu ovoga rada, BHDZb., I). Sva je prilika da su u tom periodu u pisanu riječ više ulazile osobine govora ove zone. A te osobine su, svakako, tu postojale od ranije. Postojale su i prije dolaska Turaka. Prema tome, zaključak bi bio: novoštokavski oblici genitiva množine sa nastavkom *-a* javljaju se u pisanoj riječi sa ovoga tla od XVI vijeka. U narodnim govorima ti su oblici mogli biti poznati i znatno ranije.

Oblik gen. pl. na *-h*: *ljudih* (*liudih*) sretamo i danas u nekim čak. govorima (isp. iz Novoga: *vlasih*, *ludih*, *grajanih*), ali i u zetskim govorima imamo: *junakah*, *opanakah*. Objašnjenje može biti različito: u pitanju je uticaj pridjevske promjene: *naših* – *liudih*; u pitanju je oblički sinkretizam lok. i gen. množine, što nije rijetka pojava u našim arhaičnijim govorima. Za naše primjere više je vjerovatna prva pretpostavka: prema *naših* javilo se i *ljudih*.

Oblik gen. pl. na *-i*: *miseci* sasvim je običan, i od većeg broja imenica, i danas: *miseci*, *zalogaji*, *zavežljaji*, *rastegljaji* i sl. Takav oblik genitiva množine imale su stare osnove na *-i*: *puti*, ali se takav oblik u procesu stvaranja novoštokavske deklinacije mogao javljati i kod drugih imeničkih vrsta.

U brojnoj konstrukciji sa *tri* javiće se i množinski oblik na *-i*: *tri junaci* (Bihać, 1573; Lopašić, 245); čak i: *tri zta koni* (1558, Lopašić, str. 244/45).

Iz istorije našega jezika je poznato da imamo nejednake brojne konstrukcije u štokavskim i u čakavskim govorima. Prema štokavskom *dva brata*, *tri brata*, *četiri brata* u čakavskom imamo: *dva brata*, ali: *tri brati*. Dakle, jasna je razlika između štokavskog i čakavskog dijalekta. Dok se u štokavskom dvojinška konstrukcija (*dva brata*) proširila i na *tri* i *četiri* (*tri brata*, *četiri brata*), dotle se u čakavskom očuvalo starije stanje pa imamo dvojinšku konstrukciju uz *dva*: *dva brata*, ali: *tri brati*, u kajkavskom je: *dva brati*, *tri brati* (isp. A. Belić, *O dvojini u slovenskim jezicima*, str. 135, kao i *Reči sa deklinacijom*, Beograd, 1969, 56).

b) *Savremeno stanje*

U savremenom govoru ovaj padež javlja se sa tri različita oblička završetka: *-a*, *-i*, *-iju*:

Genitiv množine na *-a*:

deset dinārā, *kūrūzā*, *misec dānā*, *petnes dā^onā*, *kūmōvā/kumōvā*, *međāšā*, *šes ūnūkā*, *Madžārā*, *kamijónā*, *sīnōvā*, *Īzačićānā*, *griježā*, *osam dānā* (!) (Izačić);

ōrāhā, *zecōvā*, *sedam sāhātā*, *Būžimljānā*, *brīgōvā*, *vōlōvā*, *siromāhā*, *Pōdzvižđānā* (Bužim);

kosácā, *pūtōvā*, *krūhōvā*, *đākā*, *sinōvā*, *prijateljā*, *gōlubōvā*, *đīnārā*, *drūgōvā*, *sāndūkā*, *lišnikā*, *kmětōvā*, *vrāgōvā*, *vōzōvā*, *kamijónā*, *nōvācā*, *nīšānā*, *ōvnōvā*, *is Hārmānā*, *stūdenātā*, *dōlārā* (Bihać);

Kàmeničānā, Īzećānā, muhtārā, kùhārā, Klòkoćānā, zārōvā, ùčenīkā, sìnōvā, sadōvā (Kamenica);

zārōvā, đákā, ùčenīkā, peškírā, fèsōvā, cèrōvā, brístōvā, kestenōvā, kīlometārā, rògōvā, (Pokoj);

Trnovljānā, kùrsōvā, sìnōvā, otácā, vojnīkā, partizānā, đāvōlā, hōdžā (Trnovi);

ùnūkā, praùnūkā, òvnōvā, đīdōvā, ùčenīkā, stārācā (Jelinić); svātōvā, prijatēljā, sìnōvā, dōlārā, đīnārā (Žegar);

kùrūzā, šes varćākā, osamnes kīlometārā, snìgōvā, člānōvā, kùmōvā, dōktūrā, oficírā, dùdēvā, dùnūmā (Srbljani);

đīnārā, svidókā, sedam sātā, tràktōrā, sìnōvā, žīvācā, kōlīnā, gōlubōvā, vōlōvā, đákā (Ostrožac);

zīdōvā, nōsōvā, zúbā, jèzīkā, sìnōvā/sinōvā, vršnjākā, ùnūkā, brčkōvā, strićēvā, ròđākā, p̃ragōvā, kljúčōvā/kljúčēvā, lōnācā, órlōvā, gōlubōvā, zēcōvā, mīšōvā, crvā, cvītōvā, òrāhā, đákā, otácā, đīmōvā, ròditēljā, đīnārā, kerōvā, vojnīkā (Spahići);

pédāljā, ĩzmećājā, lègēnjā, kīlītā, jármōvā, Čòralīcā, Bīšćānā, sprātōvā, otácā, sinōvā, zecōvā, kerōvā (Turija);

mitroljézā/mitraljézā, bacáčā, sìnōvā, vojnīkā, kùrūzā, kócōvā, Òrljānā, šćápōvā, oficírā, nišānā (Orljani);

sedam milijōnā, dvista dōlārā, dvista đīnārā, nisam imo brčkā, žinjīrā/inžinjīrā, komádā, nózōvā, fildžānā, ògnjīšćā (Kulen-Vakuf);

nàviljākā, ògnjīšćā, ùnūkā, fildžānā, šeráfā, muškáčā, nōvācā, lišnjākā, Muslimānā, zēcōvā, ròjēvā, đákā, tòčkōvā (Stijena);

ròđākā, Srbljānā, kumpírā, jarānā, jörgānā (Vinica);

dvaes komádā, oficírā, tòčkōvā, òrāhā, Muslimānā, petnes dánā, njekolko dánā, komádā, Bosānācā (Pećigrad);

mr̥zēvā, mēzarlūkā, rātōvā, lovácā, slučajēvā, dá°nā, svātōvā (Jasenica);

komádā, Krúpljānā, k̆rōvā/keróvā, mēdēdā, rádōvā, redárā, kosácā, kopácā, zúbā, p̆rēzā, partizánā, vojnīkā (B. Krupa);

lōvācā, slūčajēvā, dá°nā, svātōvā, sto belájā, vùkōvā, Hūd-binjānā, H̆r̆njīcā, stūdenātā, fīšēkā, òrāhā, h̆lībōvā (B. Petrovac);

mjesec dánā, bāšlūkā, šćápōvā, mjěšćānā (Bare);

dánā, mētārā, korákā, p̆rstā, nokátā, dūkātā (Jezero);

sinōvā, vukóvā, is Čukóvā, kùruzōvā, insánā, Madžárā, prózōrā, vārćākā, dūvarōvā (Čukovi);

vòzōvā, sàndūkā, ròjēvā, bürēkā, kùrūzā, đákā, milijónā, kamijónā, autóbūsā (Miostrah);

H̆r̆njīcā, đīnārā, Tūrākā, Muslimánā, Pòdzvižđānā, sedam drūgā, krājēvā, nózēvā, bolesnikā (Gata);

tròškōvā, strážārā, zěčēvā, vārīćākā, Turijānācā, batakóvā, šp̆rētā, dá°nā, vòlōvā (Vrsta);

lōnācā, prózōrā, mīhōvā, žúljevā, sinóvā, dōlārā, Bīšćānā (Dobrenica);

kīlometārā, žīvācā, sinóvā, đīdōvā, lópōvā, Vākufčānā, Tòdorovljānā, težākā, đīnārā, vārćākā, mētārā, rānjenīkā, trāktōrā (Todorovo);

muháđērā, Muslimánā, kàlemōvā, svētācā, dá°nā, korákā, jānjā°cā, kàtolīkā, šofērā, stūdenātā, ũčenīkā, vojnīkā (B. Kostajnica);

sinóvā, vukóvā, vikóvā, mētārā, čòbānā, doseljenīká, p̆rstā, nokátā, zúbā, crvā, Švábā, cigárā, S̆̆bljānā (Sokolac);

sīnōvā, drūgōvā, vòlōvā, đīnārā, crvā, mrávā, p̆rstā (Koprivna);

br̄kā, mīšā, nokátā, zúbā, sinóvā, vukóvā^o, zecóvā (Suhacha);
br̄kā, mrávā, nokátā, otácā, sinóvā, vukóvā, zēcōvā (Orašac);
mīšā, nokátā, otá^ocā, brkóvā, sinóvā, vùkōvā, zecóvā (Jezer-
sko, Bos. Krupa);
mrávā, nokátā, otácā, zúbā, brkóvā, mīšōvā, sinóvā, vukóvā,
zēcōvā (Mala Kladuša).

Genitiv množine na *-i*:

pet misécī, puno cr̄vī, nema pr̄stī, puno gòstī (Orljani);
deset misécī, mrávī, sedam rédī, od pr̄stī, deset nòktī (Jezero);
bilo je Švábī, pet mjesécī (Ostrožac);
šes misécī (Izačići);
Is Smoljánī (B. Petrovac);
Švábī, gòstī, nòktī, misécī, sātī, nejma sahánī (Bare);
is Harmánī (Srbljani);
osam sātī, preko Stinjánī, s Pr̄kosī, šes misécī (Ćukovi);
zalogájī, daj mi kèksī (Turija);
sātī, misécī, pr̄stī (Vrnograč);
sātī, misécī (B. Kostajnica);
ima li plakátī? (ako je *plakat*, masc. Bužim);
Švábī (Pećigrad);
misécī, gòstī, Őrljanī, Harmánī, sātī, nòktī, Švábī, rédī, mrá-
vī, kèksī (Bihać);
cr̄vī, gòstī, zúbī, pr̄stī, rédī, sātī (B. Krupa);
preko Stinjánī (Vrsta);
zúbī, mrávī (Orašac);
mrávī (Ćoralići);
mrá^ovī, zúbī (Jezersko);

pēt kilomētrī, dēset numērī, šēs misēci, šēs dūlūmi (Dobrenica);

pūno mrāvī, sēdam rēdī bijo gladan, *od p̀rstī, dēset nõktī, sēdam misēcī* (Gata).

Genitiv množine na *-iju*:

p̀rstijū (Spahići);

p̀rstijū, z̀ubijū (Bihać);

p̀rstijū, z̀ubijū (B. Krupa);

nõktijū (Ćoralići).

Navedeni materijal upućuje na sljedeće zaključke:

a) U zapadnobosanskim ikavskošćakavskim govorima prevladuje genitiv množine na *-a*. Naši primjeri to, nesumnjivo, potvrđuju.

b) Oblici ovoga padeža na *-i* nisu nepoznati ovome govornom području, ali nisu ni tako česti. Čak bi se moglo reći da je takav oblik genitiva množine imenica muškoga roda rjeđi nego u govoru ijekavaca ovoga dijela Bosne (isp. kod Dešića, op. cit., 219).

c) Genitiv množine na *-iju* je izrazito rijetka pojava. Dešić iz ijekavskih govora navodi i: *oròzijū*, iako samo: *nokātā, nõkātā/nõkātā*.

Interesantno je da se u mome materijalu nije našla ni jedna potvrda za genitiv množine bez obličkog nastavka, tip *dinar, kuruz*. Dešić navodi i takvih primjera. Takav genitiv nije nepoznat ni govorima istočnohercegovačkog tipa (v. kod mene: *Govor istočne Hercegovine*, str. 119). To bi značilo da je ovaj govor tom osobinom “štokavskiji” od istočnohercegovačkih ijekavskih govora. A to, isto tako, pokazuje koliko je zapadnobosanska šćakavština prožeta novoštokavskim evolutivnim procesima, a i koliko je šćakavština tu izvorni i autohtoni dijalekat. Kao što je

poznato, u posavskom govoru ovaj oblik je često bez *-a*: *kòlāc, dečakov, pās* (Ivšić, op. cit., 213). I govor Imotske krajine zna za genitiv množine bez obličkog nastavka *-a*; makar se radilo o brojnim konstrukcijama: *stó dinār, sedan dükāt*; ali su tu obični genitivi na *-i*: *oglavī, pári, rédi, súdi, tíri, brávī, čávlī* i sl., iako se i tu nastavak *-iju* još čuva u primjerima: *crvíjū, gòstijū, mrávijū, nòktijū, pèstijū, zúbijū*, koji, istina, znaju i za drugačije oblike ovoga padeža (v. Šimundić, op. cit., 88).

Dativ množine

a) Pisana riječ

U pisanoj riječi čuva se stariji oblik ovoga padeža. Potvrde su sljedeće:

k ovim okolašnim gradon; dobrim i plemenitim ljudem; dobrim i poštenim ljudem; iunakom nie sramote; dade ga moim svžnem v rvke i gospodarom svoim; kako bratii i susidom; kako pravim došeunikom; ni ouamo dožnikom račona dati; svojim sušnem u pomoči bili, siromahom, prid našim Bozimlanom, svim junakom ... i susidom našim, dizdarom, klučarom, sucem, našli su Turkom trag, da su pošli simo k Ribićem, da je bil pobigal ... u berlog Merkoničem.

Oblik dativa množine *ljudem* (– kako se pristoji *dobrim i poštenim ljudem* prez svakoga prigovora –, Lopašić, op. cit., str. 248) koji nalazimo u pismu Bihaćke opštine, od 21. 5. 1592, nije neobičan u našim starijim pisanim izvorima (istina, pismo iz koga se uzima ovaj primjer je “službeni priepis 18. vieka”). Potvrđuju ga, čak, i staroslovenski tekstovi (v. S. Kuljbakin, *Staroslov. gramatika*, Beograd, 1930, str. 83), a nastao je pod uticajem dat. mn. imenica na *-jo*. Prema *sužnem i ljudem*.

Odsustvo novijih oblika dativa množine, na *-ima*, može se dovoljako tumačiti: a) u ovim govorima još nije došlo do uopštava-

nja takvih oblika do kraja 17. vijeka; b) u pitanju su pisarski maniri. Prva pretpostavka je prihvatljivija. Ovdje ima dosta pisama koja su pisali obični ljudi, koji nisu poznavali kancelarijske norme. Pa ipak, i u njihovim tekstovima nalazimo starije oblike. To bi govorilo da su ti oblici dosta dugo bili govorna osobina ovih krajeva. Uostalom, i druge starije oblike srećemo u pisanoj riječi sa ovoga tla, ali uz njih i one novije, npr. za genitiv množine. Zaključak je: do kraja 17. vijeka oblici novijeg dativa mn. ovdje nisu bili obični.

b) *Savremeno stanje*

U ovom padežu javljaju se trojaki oblici: sa obličkim završetkom na *-ima*, *-ma*, *-om*.

a) Najbrojnije su potvrde za dativ množine na *-ima*:

dao sinòvima, otišla dòkturima, reko partizánima (Ostrožac);
zùbima, bŕkovima, bùbrezima, nòktima, sinòvima/sìnovima (Spahići);

daj kònjima, njegovim sìnovima (Todorovo);

ostavio ùnucima, dao svàtovima (Jelinić);

sìnovima, dòkturima, vojnícima (Srbljani);

prema pòslovima, dao pròfesòrima, partizánima (Trnovi);

ljúdimá, đácima, dòkturima (Kulen-Vakuf);

Túrcima, ljúdimá, vášarima, bolesnícima (Gata);

predo se partizánima, reko đácima, dao kònjima (Bihać);

svojim sìnovima, ode dòktorovima (!) (Miostrah);

dao svezanim ljúdimá, siromácima, hajdúcima, mjěštanima, vòlovima, vŭkovima (B. Petrovac);

ljúdimá, mômcima, sinòvima, vojnícima, čòbanima (Jezero);

bŕkovima, zùbima, žúljevima, diveròvima, Bjšćanima (Dobrenica);

častio ga cigárima, p̃rijateljima, s̃inovima (Otoka);
*zùbima, s̃inovima, vòlovima, d̃òktorima, dr̃ugovima, dvò-
rima, bórovima, dùdovima, óvnovima, j̃arčevima, pr̃òfesò-
rima, r̃âdñcima, seljácima, vùkovima* (Bare);
s̃inovima, dr̃ugovima, vòlovima, ùnucima (Koprivna);
*sinòvima, p̃rijateljima, dr̃ugovima, đácima, lópovima, kami-
jónima* (B. Krupa);
s̃inovima, d̃òkturima, partizánima, B̃išćanima (Izačić);
đèverovima, keròvima, Cazínjanima, B̃išćanima (Turija);
đácima, kamijónima, p̃rijateljima, s̃inovima (Ćukovi);
ùčeñcima, pr̃òfesòrima, vojnícima (Cazin);
óvnovima, advokátima, B̃išćanima, lópovima (Jasenica);
gòlubovima, s̃inovima, onim partizánima, vojnícima (Orašac);
môm̃cima, đácima, sinòvima, kòñjima (Klisa);
oficírima, môm̃cima, B̃išćanima, vòlovima (Vrsta);
šéjtanima, đácima, Dalmatíncima (Pećigrad);
vojnícima, Hèrcegòvcima, partizánima (B. Kostajnica);
švèrcerima, pòrezñcima, hamálima, đácima, stùdèntima
(B. Dubica);
B̃išćanima, đácima, šoférima (Jezero);
đácima, stùdèntima, môm̃cima, dùšmanima (Golubić);
šoférima, stùdèntima, vòlovima (Ribić);
B̃išćanima, težácima, đácima (Ripač);
môm̃cima, d̃iverovima, s̃inovima, vojnícima (Sokolac);
ùčeñcima, vojnícima, seljácima, môm̃cima, B̃išćanima
(B. Novi).

b) Potvrde za dativ mn. sa nastavkom *-ma*:

diveròvma, sinòvma, kòñjma, c̀rvma, vukòvma (Jezero);

ljúdma, dīverovma, kamijónma (Dobrenica);
diveròvma, sīnovma (Bihać).

c) Dativ množine sa nastavkom *-om*:

Potvrde za ovakav oblik dativa množine su malobrojne. U mome materijalu našli su se samo ovi primjeri toga tipa:

baci pīlićom, daj ùnukom (Turija).

Ovakav oblik dativa množine češće se javlja u ijekavskim štokavskim govorima zapadne Bosne. Dešić navodi veći broj potvrda za to: *leti jânjcom, nosila ručak kòscom, mòmkom, mladícom*; čak i: *krmkoma* (op. cit., 220). Za takav dativ zna i posavski (Ivšić, op. cit., 215).

Naš govor, isto tako, ne potvrđuje ni dativ sa nastavkom *-ije*: *nami Bosāncijē, ljekārijē*, što nalazimo, takođe, u govoru ijekavaca ovoga dijela Bosne (Dešić, isto).

d) Iz Dobrenice imam potvrdu za oblik dativa mn. na *-im/-in*. Nalij vode *psîn* (o pojavi $m = n$ v. u *Fonetici*, BHDZb., I, 70-71).

Akuzativ množine

a) *Pisana riječ*

Ovaj padež najčešće ima oblički završetak *-e*, bez obzira na prirodu suglasnika u osnovi:

grade, pišce i konike, tvoje sužne, te siromahe, ove otoke, na otoke, za ve sužne, poče u Turke, krali Turke ali Kaore, banove sužne, ove ljude, da mu gradimo majure i štaglere, prave ljude, dobre muže;

ali se javlja, iako vrlo rijetko, i oblik akuzativa množine na *-i*:

wolyly bysmo wam bolye glazy pyzathy, nismo čuli... za te ludi, da ponese listi.

Razlike između ovoga oblika od starih tvrdih i starih mekih osnova (*gradi : muže*) dosta rano su potvrvene u centralnim govo-

rima štokavskog dijalekta. Tako se već u Miroslavljevu jevanđelju (spomeniku iz XII vijeka), javljaju oblici na *-e*. Zapadnije štokavske oblasti sporije su išle u ovoj osobini, a savremeniji čakavski govori još uvijek znaju za primjere tipa: *gradi, časi*. Naša tri primjera, takođe, ukazuju na arhaičnost ovih govora. Istina, prvi primjer (*bolye glazy*) je iz jednoga pisma koje čini “suvremeni priepis s njemačkom opazkom”, a koje je nastalo u Bihaću 1573. godine. U istom pismu nalazimo i primjer: *Thurchy the owe dni* pod Byhach. Takvu akuzativnu sintagmu nalazimo i u pismu koje je bihaćki kapetan Jurar Zavrar uputio “na veliki četvrtak 1557.” godine topuškom opatu Ferencu Kegleviću:

da će voiska *ove dni* i Hrvate dčati; iako: *na vse ove otoke* (*Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, XVII, 1905, 218).

Sintagma: *ove dni* mogla bi se, u datom kontekstu, smatrati i genitivnom: *ovih dana*. Ali će prije biti u pitanju akuzativna sintagma: *u ove dane* (još staroslovenski spomenici znaju za zamjenu oblika akuz. i nom. mn., up: *dbni* oblik akuz. u službi nom. u Sinajskom psaltiru, Kuljbakin, op. cit., 80).

b) *Savremeno stanje*

U savremenom govoru akuzativ množine ima standardni oblik:

sìnove, drùgove, prìjatelje, đáke, mômke, lópove, trğōvce, kònje, vòlove, vojníke, partizáne, Bìščane, Pètrovčāne, Klà-dušāne, Dòbreničāne, Vrhōvce, Beògrađāne, Hèrcegōvce, Bosánce...

Instrumental množine

a) *Pisana riječ*

I ovaj padež zna za stariji oblik množine na *-i* (stari oblici: *gradi – muži*):

svoimi sini, s plemenitim ljudi, porotnici, sa vsimi nih porotnici, meju dobrimi kršćani, s uskoci, s svoimi gospodari, sa svimi junaci, s ostalim vitezovi, i s vlasi i s Turči, s Kostainičani, s prvim sužni; med svimi konji ni bilo, nego dva dobra; ako bi se gđin ban mogal svoimi ludi ovdi nigdi blizu promiriti, pred našimi visućimi pečati, prid Turči, prid poštenim Turci;

ali i: i *svoimi katunami*, sa obličkim završetkom kao kod imenica ž. r. (up. *ženami*), iako je *katun*, m. r.

Ni za ovaj oblik, kao ni za dativ množine, nisu potvrđeni noviji oblici, na *-ima*.

b) *Savremeno stanje*

Pored standardnih oblika na *-ima* instrumental množine zna i za likove bez padežnih nastavaka, zatim sa nastavkom *-im/-ma*, a našao se i jedan primjer oblika staroga dativa množine u službi ovoga padeža:

a) Potvrde za stariji oblik, bez uopštenog nastavka *-ma*:

sa sñnovi, sa mitraljézi, s bacáči, s oni zatvoreníci, s ti šćápovi, s oficíri, s kamijóni, z đáci, s vùkovi, sã konji (Orljani);

s Rùsi, ako smo s Rùsi (Kulen-Vakuf);

s mitraljézi, sa minobacáči, pred mòji kèrovi (Turija);

pred stražári (Ribić);

sa kamijóni, među gájevi (Ćukovi);

oremo s vòlovi, s kònji (Vinica);

s kamijóni, sa šćápovi, pred vòlovi (Pećigrad);

s oni vùkovi, sa ti oficíri, sa Òrljani, sa Hàrmani (Bare);

puške sa dòboši i redeníci, sa trišnjevi tòpovi (Jasenica);

s kamijóni (Cazin);

pred kònji (Kamenica);

*s vojnici, š činovnici, sa lópovi (Jezero);
sa stražári, sa kamijóni, ore s vòlovi, s nózovi, sve sa kredíti
(Bihać);
s kamijóni, s vòlovi, s kònji, s ònī šćápi, sa zerzevátí
(B. Krupa);
sa sñnovi, s partizáni, s kljúči (Izačići);
pod břkovī, s vojnici (Bužim).*

b) Sa obličkim završetkom *-(i)m* u ovom padežu imam samo ove potvrde:

sa òvīm blòkovim (Orljani), sa svòjīm sñnovim (Turija).

Iz istorije našega jezika je poznato da se od početka XVI v. u instrumentalu množine uopštava dativski završetak *-m*. Prof. Belić ukazuje na takve oblike iz jezika i nekih bosanskih pisaca: *glasim, grijesim*, isp. i: *ljudim, crvim* (*Reči sa deklinacijom*, 67).

c) Potvrde za instrumental sa nastavkom *-ima*:

*sa sinòvima, pita s krompírima (Turija);
s kònjima, pred gòlubovima, među nišanima, s kljúčevima,
nózovima (Spahići);
s kònjima, pod nòktima, među đácima, sa partizánima
(Vrnograč);
sinòvima, đácima, mitraljézima (Jelinić);
sa mitraljézima, među ljúdim, biju se nózovima (K. Vakuf);
vojnícima, sa partizánima, sa svojim drugòvima, sa splá-
vovima (Orljani);
s kàpcima, sa seljácima (Ćukovi);
s tim kràjevima, sa žãndãrima, s Bšćánima (Ostrožac);
pred svidòcima, sa sinòvima, među partizánima (Stijena);
sa sinòvima, s Tûrcima (Srbijani);
s kònjima, među vòlovima (Vinica);*

s partizánima, s Bìščanima (Jasenica);
s kònjima, sa redenícima (Bužim);
s kùrsovima (Trnovi);
s brkòvima, sa dùkatima, sa lópovima, sa kòscima, sa kopá-
čima, sa p̀rstima, među đácima (Jezero);
sa blòkovima, s đácima, sa partizánima, među zìdovima, s
težácima, sa kòscima, sa stùdèntima (Bihać);
sa sinòvima, sa drùgovima, sa nòktima, sa Ličanima, sa vòlo-
vima, sa kamijónima, sa dõktorima (Bare);
sa bacáčima, s kamijónima, sa vùkovima, sa štápovima, s vò-
lovima, s kònjima, s òvnovima, z drùgovima (Koprivna);
břcima, kljúčevima, zùb'ima, s̀inov'ima, t`eocima (Suhača);
brkòvima, kljúčevima, zùbima, sinòvima, t`evòcima (Orašac);
břkovima, kljúčima, sinòvima, đácima, Ličanima (Dobrenica);
břkovima, zùbima, sinòvima, t`evocima, partizánima (Izačići);
břkovima, kljúčevima, zùbima, s̀inovima, s Ćòralčima
(Ćoralići);
břkovima, s̀inovima, partizánima (Jezersko);
kljúčevima, zùb'ima, s̀inov'ima, t`eocima (Mala Kladuša);
đácima, partizánima, lópovima, drùgovima (B. Kostajnica);
vojnícima, s vòlovima, s kònjima, među partizánima
(B. Petrovac);
s Bìščanima, među partizánima, drùgovima, đácima, ùčenī-
cima, vojnícima (Cazin).

d) Instrumental množine sa nastavkom *-ma*:

sa sinòvma (Turija);
s kònjma, sa ljúdma, sa svàtovma (Jezero);
s brkòvma (Mala Kladuša);
kljúčevma, zùbma, sinòvma, t`eocma (Bužim);

zúbma, sinòvma (Jezersko);

sinòvma (Ćoralići).

e) Oblik staroga dativa u službi instrumentala imamo u primjeru: *živi ùnukom* (= unucima, Turija).

U ijekavskim govorima ovoga dijela Bosne najobičniji su oblici sa nastavkom *-ima*, ali se tu javljaju i oblici na *-ma*, uz to i na *-ije* (*s àutijē, sa vojnícijē*), a data je samo jedna potvrda za stariji oblik ovoga padeža, bez nastavka: *š činovnici* (Dešić, op. cit., 220-221).

U posavskom se često javlja “kraći (stariji) lik na *-i*”, ali nisu neobični ni oblici na *-ima, -ma*, a vrlo rijetko se čuje instrumental na *-im: cripovīm i -mi: zúbmi* (Ivšić, op. cit., 216).

Navedeni primjeri za instrumental množine ne iziskuju posebno objašnjenje. Jedino se može reći da je pojava dativskog oblika u službi ovoga padeža posljedica obličkog sinkretizma tih padeža sa nastavkom *-ima, -ma*. Interesantno je da su ti oblici, i za dativ i za instrumental, zabilježeni u istom mjestu, u Turiji.

Lokativ množine

a) Pisana riječ

Stariji oblici lokativa množine im. m. r. imali su dvojake završetke: *-ěhъ* i *-ihъ*, odnosno: *-ěh* i *-ih* (*graděh, mužih*). Pošto je vrlo rano došlo do neutralizacije opozicija iskazanih u odnosu palatal : nepalatal u osnovi ovih imenica, rano su počele da se gube i ove morfološke razlike u lokativu množine. Distribucija tih nastavaka je nejednaka u našim narodnim govorima. Zapadnobosansko govorno područje je ikavsko, to znači: tu su fonetskim putem potvrđene razlike između oblika tipa *mužih* i onih tipa *graděh*.

U pregledanim pisanim spomenicima sa ovoga tla javljaju se dvojaki oblici lokativa množine: a) sa obličkim završetkom *-ih* i b) sa obličkim završetkom *-i*:

- a) *v Hrvatih, v gaih, v gradih, po Karlouchanih, po Vlasih...*;
- b) *po sužni, u kauuri.*

U jednom pismu, nekoj vrsti pisanog sporazuma između “Dede bega namjestnika Kliskoga sandžaka i Ivana Kontarina đeneralnog providura Dalmacije” od 3. 2. 1582. nalazimo ove primjere lokativa množine:

po listih knezov, na ove morske gradove, u ovizih mećašeh, na ove meeaše (Starine, X, 13-14).

Razlike su očite između morfoloških osobina koje nalazimo u ovom pismu i pismima koja su nastala na području ikavskošćakav. govora zapadne Bosne. Ne samo da tu imamo: *moga* (ako jih ne bi *moga* u ruke imati), nego i upotrebu akuzativa u službi lokativa. Pored primjera: budući razumila *po listih knezov*, namisnikov svojih *na ove morske gradove*, i: da se ima nastojati u napridak, *na ove mejaše* u svaku je ljubav, dobro priateljstvo i mirno susidstvo, imamo i: ako jih ne bi *moga u ruke imati*. U ovom pismu nalazimo i lokativni završetak *-eh*: *u ovizih mećašeh*, zašto nema potvrda iz pisane riječi sa našega područja.

b) *Savremeno stanje*

Ovaj padež se javlja u četiri različita oblika, i to:

- a) sa obličkim završetkom na *-ima*:

na jármovima, u dućánima, o đídovima (Turija);

u rûdnicima, po kròvovima, u gradòvima (Kulen-Vakuf);

o sinòvima, o partizánima, po gradòvima (Spahići);

na kònjima, na pútovima, po zidòvima, o sinòvima (Todorovo);

u svàtovima, u Sřbljanima, o Bĩšćanima, o kònjima (Jelinić);

o đácima, u gradòvima, o vùkovima (Kamenica);

u tim kràjevima, na odžácima, po kròvovima (Cazin);

na pútevima, o đácima, o vùkovima, na vòlovima, po ròdovima (Orljani);

u Klâncima, o muškácima, o Muslimánima, po okvírima, u Sárbljanima, u dõmobrānima (Stijena);
po zanátima, o lòvcima, o Bišćanima, o advokátima
(B. Petrovac);
u većim skùpovima, o ràtovima, o sinòvima (Jasenica);
o partizánima, o đácima, po kràjevima, u gràdovima
(Bakšaiš);
na brègovima, u duvaròvima, po džèpovima (Bužim);
po ovim terénima, po zidòvima, o partizánima (Srbljani);
u džèpovima, u svàtovima, po židovima, o pòslovima (Jezero);
na kònjima, po prédjelima, na židovima (Pećigrad);
po rògovima, o đácima, o stùdèntima, po gràdovima, po izlo-
zima, u šeštrima, na P̀rkosima (Bihać);
u partizánima, o sinòvima, po dućánima (Bare);
na P̀rkosima, u partizánima, u svàtovima, po gradòvima,
na kònjima, o lòvcima, u ràtovima, o đácima, o pòslovima
(Koprivna);
u Hášanima, u p̀rkosima, o partizánima (B. Krupa);
zùb'ima, nòktima (Suhača);
nòktima, o Bišćanima, u partizánima, o Líćanima
(Dobrenica);
o đácima, u gradòvima, na P̀rkosima, o Líćanima (Izačići);
zùbima, nòktima, partizánima, o sinòvima (Ćoralíci);
nòktima (Jezero);
po zùbima, na nòktima (Mala Kladuša);
u gràdovima, po s̀inovima, po židovima, o vojnícima
(B. Kostajnica);
po dućánima, u partizánima, na P̀rkosima, u Bišćanima, u
Ágícima (B. Novi);

b) bez obličkog nastavka *-ma*:

živi u Hârmani, u Hâlilagići, u Ćöralići, ima u Pjanići, na samâri, nâ konji (Turija);

bio u četnîci, pò nî petnjâci, po zûbî (Izaćići);

u Spâhići, u Harmâni, po kûruzi, u Sърbljâni (Srbljani);

u partizâni, na vòlovi, na kamijóni, ò tî đâci (Bakšaiš);

u partizâni, na vòlovi, na kònji, u Sърbljani, na Pърkosi, u zûbî, na nôktî (Bužim);

kula na Stinjâni, na Pърkosi, u Pърkosi (Kulen-Vakuf);

ima kulu u Pърkosi, u ti Džânići, u drugi krâjevi, do u Vrâpćići, o partizâni, u Őrljani, u dèkûnzi, po grâdovi pûcajû lûbârde (Orljani);

u Ćûkovi ima to, pôđe nâ konji (Ćukovi);

u Kašteli, ležali na krèveti, u Smòljâni, u Sърbljani, po Hârmani, u Őrljâni, na vòlovi, na kònji, u òpânci, sve u krediti, u dòlâri, ù Ribiću na Sástavi (Bihać);

bili su na kònji, na Dûbokî Dòlovi, u Dòlovi, po kûruzi, u kòrovi su zèmlje (Stijena);

u Zâvidovići, na kamijóni, po grâdovi (Pećigrad);

po rádovi, u ni naši krâjevi (Jasenica);

u Smoljâni, u Bîšćani (B. Petrovac);

u svâtovi, u lônci, u zûbi, po grâdovi (Jezero);

u ti òdnosi, na Pърkosi, u Ćöralići (Vrsta);

u Mûslîci, u cigâri (= u cigarima, Kamenica);

po kûruzi, bio u ti dòmobrâni (Gata);

po kûruzi (Bare);

bijo sam u Sърbljâni, u Hârmani, u Ćöralići, po kûruzi, na kamijóni, po zûbî, u svâtovi, u ti spîskovi, po spîskovi (Koprivna);

bio u Hãšãni, na Pŕkosi, čekaj me u Sŕbljani, u naši krãjevi, u naši krãji, u Rãdići, u Šŕŕpci (B. Krupa);

u zúbŕ, na nõktŕ (Orašac);

na kõnji (Dobrenica);

c) oblik lokativa sa nastavkom *-ma* imamo u primjerima:

po grãdovma (Spahići);

zúbma (Dobrenica);

d) lokativ na *-im* imamo u primjerima:

u zúbim (Jezero);

po rõgovŕm (Orljani);

u partizãnim (Žegar);

bijo u dõmobrãnim (Srbjani).

Objašnjenje ovoga nastavka je poznato. Pod uticajem jednakosti instrumentala i lokativa, poslije gubljenja foneme *h* iz finalnog položaja, i lokativ je počeo da uopštava instrumentalne nastavke. Otuda prema instrumentalnom obliku na *-im* isti oblik i u službi lokativa. I ovi oblici se javljaju kod starijih pisaca od XVII vijeka (Belić, op. cit., 74).

Susjedni ijekavski-šćakavski govori pored lokativa mn. na *-ima* često imaju u ovom padežu i oblički završetak *-ije*: *u Bastasije, u bunarije, u vagunije* (Dešić, op. cit., 221) a javlja se i oblik na *-ma*: *po bregovima*, a za koji Dešić pretpostavlja da je mogao postati od *-ima*, redukcijom vokala *-i* (op. cit., 222).

U posavskom ovaj oblik često je bez obličkog nastavka *-ma*: *na konji, po kotarevi, na vozovi* (Ivšić, op. cit., 216).

Još nekoliko riječi o oblicima dativa, instrumentala i lokativa množine u ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne.

Kao što se iz našega materijala da zaključiti, u ovom govoru su novoštokavski oblici vrlo česti. Istina, uz njih će se javiti i oblici bez uopštenog nastavka *-ma*. Interesantno je da su takvi oblici,

bez *-ma*, česti u toponimima. To znači da se tu, kao ustaljeni sintagmatski oblik, čuva starije stanje. To je i shvatljivo.

Stari oblik dativa množine, na *-om*, izrazito je rijedak. I prije sedam-osam decenija, izgleda, ovdje je bilo tako. M. Rešetar je početkom ovoga vijeka češće bilježio takav oblik ovoga padeža u ijekavskim govorima zapadne Bosne (*Der štokavische*, str. 159). To potvrđuje i prof. Belić u svojim univerzitetskim predavanjima. Tu čitamo da nastavak *-om* “u dat. mn. nahodimo u mnogim mestima zapadne Bosne: npr. kod katolika u Ključu, pravoslavni u Starom Majdanu, Sanskom Mostu, Vrtočima, Vrnograču, kod muslimana u Vel. Kladuši, kod pravoslavni u Otoci, Krupi, Mahovljanima, Blaškom, Piskavicama, Pećima i dr.” (*Reči sa deklinacijom*, 1969, str. 68). Kao što je ovdje već rečeno, i Dešić je našao više potvrda za takav oblik dativa u govoru pravoslavnog stanovništva ove bosanske zone. A ni Rešetar, kao ni Belić, koji polazi od Rešetarevog materijala, ne daju više potvrda za takav oblik dativa množine iz govora muslimanskog stanovništva zapadne Bosne. Otuda bi mogao da slijedi i zaključak da ni početkom ovoga vijeka nije bilo mnogo više potvrda za takav oblik ovoga padeža nego da je i tada u govoru Muslimana preovladavao dativ na *-ima/-ma*.

Kao što je i glasovni sistem ovoga područja pokazao, tu su štokavski evolutivni impulsi bili dosta izraziti i znatno ranije, ali je evolucija ovih govora bila nešto sporija nego što je to bio slučaj sa istočnohercegovačkim govorima.

Mada se u instrumentalu množine još uvijek javljaju stariji oblici, bez uopštenog nastavka *-ma*, oni su brojno inferiorniji u odnosu na novoštokavske oblike, sa uopštenim nastavkom *-ma*. I to govori da je oblički sinkretizam dativa i instrumentala množine u ovim govorima bio vrlo jaka pojava i da su oblici na *-ma* potisnuli starije likove ovih padeža. Koliko se tu osjeća uticaj jednoga padeža na drugi pokazuju i dva primjera, istina usam-

ljena, dativa množine na *-om* u službi instrumentala. Takav slučaj zabilježen je i u Krupi (Belić, op. cit.).

Interesantno je da u ovom padežu nema više potvrda za oblik sa nastavkom *-im*. Ni u posavskom nije takav oblik čest u upotrebi. Rešetar je, međutim, početkom ovoga vijeka bilježio takav oblik i u govorima zapadne Bosne (op. cit., 159). To prihvata i Belić. On kaže da oblike instrumentala na *-im* (*-am*) nalazimo kod katolika i muslimana u “Bišću, Sanskom Mostu, Velikoj Kladaši, Vrnograču, Otoci...” (isto, str. 70). Naš materijal, kao što smo vidjeli, rijetko potvrđuje takve oblike. A ne potvrđuje ih ni materijal koji je prikupljen za bosanskohercegovački dijalektološki atlas iz koga se navode neke potvrde i u ovom radu.

Lokativ množine bez uopštenog nastavka *-ma* nije rijedak u ovim govorima. Njegovo porijeklo je jasno: bilo da je u pitanju preovladavanje oblika starih mekih osnova: *mužih*, bilo da je u pitanju uopštavanje oblika starih tvrdih osnova sa ikavskom zamjenom *-ě*: *graděh-gradih*. Otuda u ijekavskim govorima ove zone *-ije*: *po gradovije*. Ali, u vezi sa ovim oblikom, postavlja se i jedno načelno pitanje: kako objasniti ovdašnje oblike lokativa množine na *i*, kada ovaj govor još uvijek čuva fonemu *h* u finalnoj poziciji i sloga i riječi.

Kao što je poznato, prof. Belić je oblički sinkretizam lokativa i instrumentala vezao za gubljenje foneme *h* u štokavskim govorima. O tome kod njega čitamo: “Kada je *h*, u XVII v., počelo otpadati, to su se izjednačili kod imenica muškog roda instr. i lokat., i kada je instr. dobio nastavke *-m*, *-mi*, *-ma*, počeo ih je preko njih dobivati i lokativ” (op. cit., str. 74).

Ova konstatacija, i ovako data, sasvim lijepo se uklapa u stanje koje nam nude oni govori koji su u tom vremenu izgubili fonemu *h* iz svoga glasovnog sistema. Otuda i u govoru zapadnobosanskih ijekavaca pojava instrumentala množine na *-ije*.

Kada se u funkciji lokativa moglo upotrebljavati pored: *gradovije – mužije* i *gradovi – muži*, jasno je da se i u instrumentalu moglo javiti to obličko dvojstvo. Pored starijeg: *gradovi – muži* i novije: *gradovije – mužije*, naravno, uz njih i oblici sa *-ima/-ma*. Ali je pitanje kako sve ovo uklopiti u muslimanske govore koji, po pravilu, još uvijek čuvaju fonemu *h* u svom glasovnom sistemu.

Od ranije je poznato da muslimanski govori u sklopu štokavskih govora kao cjeline čine tom svojom osobinom nešto posebno, to jest, čuvaju fonemu *h* u svom fonetskom inventaru. To vrijedi kako za Muslimane štakavce tako i za Muslimane šćakavce. A svi su oni, da to i ovdje ponovimo, Sloveni, i svima je maternji jezik bio, i ostao, srpskohrvatski. Svi oni, uz to, imaju, po pravilu, izjednačene oblike množine kao i pripadnici drugih nacija u njihovoj sredini. Ili, preciznije rečeno, oni se ovom svojom obličkom osobinom ne razlikuju od svojih susjeda drugih nacionalnosti. Ja sam, npr., u hercegovačkim govorima konstatovao potpuno jedinstvo kada je u pitanju ova osobina, iako, opet, postoji jasno uočljiva razlika između pravoslavaca i muslimana kada je u pitanju upotreba foneme *h*.

Kako to objasniti? Najprostiji odgovor bi bio: Muslimani su ovu obličku osobinu uopštili pod uticajem govora svojih susjeda koji ne znaju za fonemu *h* u svome govoru, ili je taj glas u njihovom govoru izuzetno rijedak. Takav odgovor bi se mogao prihvatiti kada bi govorna situacija to potvrđivala. A govorna situacija nikako ne ide u prilog ovakvog odgovora. I to iz više razloga:

Prvo. Ovakvo stanje nalazimo i u krajevima gdje živi kompaktno muslimansko stanovništvo. To vrijedi kako za štakavske tako i za šćakavske govore. Znači, tu nikako nije moglo biti uticaja nemuslimanskog stanovništva na govor muslimanskog življa.

Drugo. Ovakve oblike nalazimo i tamo gdje se govor Muslimana u oblicima znatno razlikuje od govora pripadnika drugih

nacionalnosti. Tako, npr., u našem govoru nalazimo oblike koje ne nalazimo u govoru pravoslavnog stanovništva ove zone.

Treće. U ovim krajevima malo je bilo međusobnih prožimanja između govora ijekavaca i ikavaca. To vrijedi i za problem o kome je ovdje riječ. Oba ta govora išla su u svojoj evoluciji sasvim samostalno i sve su osobine razvili po svojim vlastitim evolutivnim obrascima. Da je to tako dokazuje i činjenica što u govoru naših ikavaca šćakavaca nema oblika lokativa i instrumentala na *-ije*, iako su to bitne odlike govora ijekavaca ove zone.

A kako sada ovdašnji oblički sinkretizam dativa, instrumentala i lokativa pomiriti sa sudbinom foneme *h* u ovom govoru?

O ovom problemu već je bilo riječi u našoj dijalektološkoj literaturi (v. kod mene u radu: *Govor istočne Hercegovine*, SDZb., XIV, str. 77-78, kao i u prvom dijelu opisa ovih govora, BHDZb., I, 215-241). Iz tih radova dolazi se do zaključka da fonema *h* nema ni u govoru svih Muslimana istu sudbinu, iako, po pravilu, Muslimani najbolje čuvaju ovu fonemu u svom glasovnom sistemu. Kakva će biti sudbina toga glasa u nekom govoru, to, dobrim dijelom, zavisi i od vremena primanja islama. U onim oblastima u kojima je islamizacija vršena u vrijeme gubljenja ovoga konstriktiva iz glasovnog sistema, taj suglasnik je mogao da se očuva samo u onim pozicijama iz kojih već nije bio iščezao. Ako se u nekim leksemama već bio javio novi glas umjesto iščezlog konstriktiva *h*, one su u tom novom fonetskom ruhu sačuvane sve do danas i u govoru Muslimana. Takvi su, recimo, pridjevi kao *marva*, *strava* i sl. (isp. o tome u *Našem jeziku*, knj. XVIII, 1970, str. 201-219).

Naš govor, kao i govor hercegovačkih Muslimana, nije sačuvao fonemu *h* u svim pozicijama u kojima je mi danas imamo u našem standardnom jeziku. Finalna pozicija i tu je često bez ovoga konstriktiva (v. BHDZb., I, str. 228-230). To znači da

je finalni položaj i ovdje već bio, u fonetskom pogledu, izložen redukciji. Fonema *h* tu je bila vrlo slaba, fonetski redukovan glas, i kao takva ona se vrlo rano mogla i gubiti. Taj momenat bio je presudan za fonetsko jednačenje instrumentala i lokativa množine. Naime, kada smo umjesto starijeg oblika lokativa množine tipa: *mužih* i *gradih* < *graděh* dobili *muži* i *gradi*, došlo je do obličkog sinkretizma između ovih dvaju množinskih oblika, a to je bilo dovoljno da se u tom procesu, po štokavskom, tačnije: novoštokavskom, obrascu ide dalje u jednačenju dativa, instrumentala i lokativa množine.

Ne treba zaboraviti da proces islamizacije nije bio ni nagao ni jednovremen. Sve je to omogućavalo stvaranje uslova za fonetsko jednačenje lokativa sa instrumentalom, i dalje sa dativom.

A pošto ovaj govor ni u drugim osobinama nije pokazivao naročitu progresivnost, upravo, pošto ovaj govor i u drugim osobinama pokazuje sporiju evoluciju, jasno je zašto se tu pored novijih oblika javljaju i stariji oblici deklinacije, to jest, zašto u ovom govoru nailazimo na oblike za koje ne znaju govori istočnohercegovačkog tipa. U ovim posljednjim govorima proces morfološkog izjednačavanja ovih triju množinskih oblika začeo se ranije, i ranije je završen. U našem govoru ovaj je proces nastupio kasnije, kasnije su stvoreni i uslovi za njegovo ostvarenje, zato tu i srećemo podosta arhaizama za koje ne znaju hercegovački govori.

Ali, a i to je značajno, i ovi govori u tome pogledu pokazuju novoštokavske razvojne tendencije.

Istina, ovdje bi se moglo postaviti i pitanje: ako je islamizacija remetila fonetske procese, kako je ovdje rečeno, zašto se fonema *h* nije, poslije, ponovo ustalila u oblicima lokativa, a i drugdje u finalnoj poziciji?

Odgovor na ovo i ovakvo pitanje mogao bi biti sljedeći. Fonema *h* se ustalila tamo gdje su za to postojali unutarnji pod-

strekači, gdje su drugi oblici mogli da tu doprinesu ovoj pojavi. Takav je slučaj sa oblicima nominativa/akuzativa jednine imenica tipa *orah, grah, strah* i sl. Pošto su zavisni oblici ovakvih imenica čuvali fonemu *h* u medijalnom položaju (*oraha, orahu; straha, strahu*), prema njima se ustalio i očuvao ovaj suglasnik i u oblicima u kojima se nalazio na kraju riječi. Tu je, naime, postojao paralelizam kao u primjerima: *grad-grada, kamen-kamena*. To je bio dovoljno jak činilac koji je uticao na čuvanje i foneme *h* u finalnoj poziciji ovakvih imenica.

Takav slučaj, međutim, nije postojao u oblicima lokativa imenica tipa *grad, muž*. Tu je *h* bilo izolovano. Javljalo se samo u jednom obliku, i kao takvo je stršilo iz cijele fonetske strukture tih imenica. Ono nije moglo imati drukčiju sudbinu ni u lokativu množine imenica tipa *orah, strah*. Tim prije što je i u imenicama toga tipa ovaj konstriktiv znatno ranije bio podložan promjenama palatalizacija: *oraše, orasi* i što se i u tim imenicama, i u nefinalnim slogovima, rijetko javljala fonema *h*.

Slična konstatacija vrijedi i za oblike zamjениčko-pridjevskih riječi tipa *ovih, mojih; naših, dobrih*, kao i za oblike glagolskih riječi tipa *dođoh, rekoh*. I danas je fonema *h* najnestabilnija upravo u ovim i ovakvim oblicima. Znači, proces gubljenja toga glasa zahvatio je i te oblike. To je sačuvano do danas. Ako se, pak, u tim oblicima i javi *h* u finalnoj poziciji, moguća su različita objašnjenja, osnovno je: *h* je tu izrazito slabe frikacije koja se često graniči sa fonetskom $\emptyset$.

Imenice muškoga roda tipa *čobanin-čobani*

Imenice m. r. koje u književnom jeziku proširuju svoju osnovu u jednini morfemom *-in* (*čobanin-čobani*), u ovom govoru često se javljaju i u jednini bez toga proširenja:

on je *Sr̂b*, jednoga *Sr̂ba*, od jednoga *Ličana* (Kamenica, Čukovi);

jèdan *Ličan*, od *Ličana*, *čòbana* (Izačić);
čòban, *Àrap*, *Cìgan*, *kàsap* (Vrsta, Čukovi, Sokolac);
Ličan, *čòban*, *Àrap*, *kàsap*, *Vrščan* (Pećigrad, Bare);
Turjàčan, *čòban* (Turija);
Bišćan, *Krúpljan*, *Cazínjan* (Bihać).

Muška lična imena tipa *Íbro*, *Ívo* imaju promjenu po obrascu imenica ž. r. na *-a*: *Íbrē*, *Íbri*; *Ívē*, *Ívi*.

Takvu promjenu imaju i lična imena na *-e*: *Háse*-*Hásē*-*Hási*.

Na ovom području takvu promjenu mogu imati i m. l. imena tipa *Mârko*:

Mârko-*Mârkē*-*Mârki*; *Jânko*-*Jânkē*-*Jânki*; *Râjko*-*Râjkē*-*Râjki*.

Istina, ovaj tip ličnih imena ima i drugačiji akcenat (´) up.

Mârko-*Mârkē*-*Mârki*-s *Mârkōm*-o *Mârki* (B. Krupa).

Imenice muškog roda tipa *aga*, *sluga*

Promjena imenica m. r. na *-a* koje, gramatički, pripadaju imenicama ženskoga roda, ima sve odlike gramatičke skupine kojoj te imenice pripadaju:

do àgē, od *kàdijē*, bez *slúgē*, kod *mùftijē*; dala je to *kàdiji*, rekao sam *hòdži*, odnila nješto *kàdiji*; došli su *àgōm*, bili su *kàdijōm* u kafani; *ò hodži*, sve je na *kàdiji* bilo, o toj *baràbi*, o noj *pròpalici*...

Od imenica tipa *hodža*, *kadija* vokativ je jednak nominativu: *e moj aga*; *hodža*, hoćeš ti s nama?

Od imenice *sluga* vokativ je na *-o*, ali će taj oblik, kao i inače ta imenica, biti knjiškog porijekla.

Od imenica na *-ica*, a koje označavaju i muška lica, vokativ zna za dvojake oblike: *pròpalico/pròpalice*, *pìjanico/pìjanice*, *izdajico/izdajice*, *kùkavico/kùkavice*. Prvi oblici su običniji.

Imenice srednjeg roda

a) *Pisana riječ*

Imenice srednjeg roda, u pisanoj riječi ne nude primjera koji bi iziskivali posebno objašnjenje. Tu je:

Genitiv jednine

iz Bišća, oko Bihća;

kao i:

do vele vrimena, ot svakoga kluseta;

instrumental jednine:

s oružjem, svojim blagom, pred Byhchem;

lokativ jednine:

u Uskopju, u Bihću, v vešće, u senu; v tom imeni.

Od množinskih oblika da ukažem na ove:

instrumental mn.:

očima gledali, pred vrati;

lokativ mn.:

u zimišćih (ako je od zimišće!), va litih (isp. o tome kod Belića, Reči sa deklinacijom, 28).

b) *Savremeno stanje*

Imenice srednjega roda tipa *selo, polje* u promjeni pokazuju iste, ili slične, razvojne tendencije.

Tako u instrumentalu jednine i kod imenica tipa *polje*, tj. sa nekim od palatalnih suglasnika u osnovi, nalazimo i oblički završetak *-om*, npr.:

pošténjom (Gata), *prūšćom* (Bare, Ostrožac, Spahići), *plèćom* (Koprivna), *třnjom* (Ostrožac, Spahići), *lícom* (Spahići), *Bišćom* (Bihać, Orljani, Kulen-Vakuf), *jájom*, *lícom*, *lišćom*, *prūćom*, *třnjom*, *prūšćom* (Spahići, Ćukovi, Kamenica, Pod-

zvizd), *plécom* (Turija), iako tu još uvijek preovladava oblički završetak *-em*:

pòljem, sřcem (Spahići);

ògnjĩšćem, zaposlénjem (Vinica);

cvícem, sřcem, pòljem, jájem, kumpìrĩšćem (Koprivna);

òrũžjem, kũćĩšćem, gòdĩšćem (Bihać);

mĩšánjem (Miostrah);

kùruzĩšćem, ògnjĩšćem, trñjem, lícem (Sokolac);

ũljem (Pokoj);

ũljem, òrũžjem (B. Novi);

pòljem, òrũžjem, neznánjem, grêbljem, přšćēnjem, preduzécem, pòljem (Bužim);

òrũžjem, Bĩšćem (Izačić);

otelénjem, grêbljem (Orljani);

strélánjem, pòljem, òrũžjem (Turija);

pũšēnjem, preduzécem (Ćukovi);

trñjem, ũljem (Ribić);

vinćánjem, pòljem (Dobrenica);

sa zaposlénjem, prid oslobođenjem (B. Petrovac);

preduzécem, lícem, sřcem (B. Krupa);

pòljem, cvícem, sřcem (V. Kladaša);

pòljem, oslobođenjem, òrũžjem (Vrsta);

premišćánjem, sřcem, cvjécem, namišćánjem, preduzécem (B. Kostajnica);

sřcem, pòljem, òrũžjem, přšćēnjem (Trnovi);

sřcem, pòljem, pũšēnjem, preduzécem (Jasenica);

sa zakašñjénjem, oslobođenjem, tãkmičēnjem, òrũžjem (Kulen-Vakuf);

òrùžjem, pùcānjem, dòlažēnjem, sřcem (Pećigrad);
pùnjēnjem, pùšēnjem, tim tàkmičēnjem (Cazin).

Javlja se i:

gòdīštem (B. Petrovac);
kùruzīštem, kumpìrīštem (Koprivna);
đùbrīštem (Miostrah);
zèmljīštem (Kulen-Vakuf);
ògnjīštem (Orljani).

Genitiv množine

Ovaj oblik, po pravilu, ima novoštokavski završetak *-a*:

drvā, gòrilīštā, sēlā, pòljā, lītā (Srbljani);
lītā, kùćīšćā, pòljā, siménā, drvā (Vinica);
pòljā, kòlā, kòlīnā, písāma, vrēlā (Stijena);
pozécā, léđā, vrēlā (Gata);
kùćīšćā, ògnjīšćā, léđā, gòdīšćā, kòlā, àvūtā, sēlā (Bihać);
kùćīšćā, sēlā, kòlīnā (Kamenica);
kòlīnā, pòljā, kòlā, godīštā (B. Petrovac);
*kùćīšćā, ògnjīšćā, léđā, kòlā, àūtā, kumpìrīšćā, plécā, bedā-
rā, brđā, kilā, sēlā* (Bare);
kumpìrīštā, kùruzīštā, plécā, jājā, sēlā (Koprivna);
kòlīnā, pòljā, jājā, lītā (Jasenica);
jājā, přšćēnjā, brđā (B. Krupa);
kòlā, brđā, pòljā, kilā, drvā (Izačić);
kòlā, preduzécā, kòlīnā (Bužim);
sēlā, léđā, mjēstā (B. Novi);
nòsīlā, kòlā, àūtā, sēlā (Orljani);
sēlā, brđā, kilā, kòlā (Cazin);

kôlā, kāmēnjā, br̄dā, strélānja, léđā, biralīštā (Ostrožac);
sēlā, jájā, kôlā, mīstā (Turija);
vrīlā, léđā, kôlā, zèmljīštā (Kulen-Vakuf);
ūljā, sēlā (Pokoj);
kôlā, mīšānjā (Miostrah);
kùruzīščā, ògnjīščā, kôlā (Sokolac);
kôlā, p̄rščēnjā, pozécā, zvónā (Čukovi);
kôlā, jélā (Ribić);
rebárā, nīdārā, pīsāma, kòlīna (Spahići);
sēlā, lícā, póljā (Koprivna);
sa oni br̄dā, prikò onī sēlā (Dobrenica);
sēlā, póljā, preduzécā (Jezero).

Od imenice *kola* u genitivu množine javlja se i oblik na *-i*:
s kòli je to palo (Izačić), sišo je *s kòli* (Jasenica), donesi to
īs koli (Orljani).

Ovakav oblik genitiva množine od imenice *kola* bilježio je i Ivšić u posavskom govoru: triest *koli*, a ukazuje i na isti oblik od *njedra* iz Filakovca: *njedri* (Rad, 196, 241, za takav oblik znaju i stari slavonski pisci, Maretić, Rad, 180, 163).

U instrumentalu i lokativu množine još su prisutni stariji oblici, bez uopštenog nastavka *-ma*:

Instrumental

s jájī p̄ta (Bare);
prèt koli (Vinica);
zà vrāti je mètla (Bihać);
dòšli su sà koli (Jasenica);
s jájī p̄ta (Turija);
s jájī p̄ta (Sokolac);

přita s jājī (B. Krupa);
òtišō s kōli (Izačić).

Lokativ

na Jezèrī će nešto graditi (Sokolac);
pò lēdi, zà vrāti (Spahići);
nà lēdi, ù koli (Stijena);
pò lēdi, nà onīm břdī, rādě u preduzécī (Izačić);
ù koli, nà koli (Vinica);
nà lēdi, nà vrāti, po sěli (Bare);
nà lēdi, nà vrāti, ù koli (Pokoj);
nà koli, u preduzécī (Bužim);
po mòjī léđī, po tùđī léđī, ù koli, nà koli, ušćaklo u křstī, pò selī se tō rādī, pojavila se pīna *na ústi* (Bihać);
nà lēdi (Kamenica);
pò seli, ù koli, nà vrāti, na lédi (B. Novi);
ù koli, na Pěčkī břdī, na Pěčkije břdī! (Cazin);
nà Pečkī břdī (Ostrožac);
na ústi (Turiija);
na svòjī léđi (Ćukovi);
pò lēdi, nà koli (Orljani);
ù koli, na vòjnīčkī kōli, na njèmačkī kōli (Ribić);
ù lēdi, ù koli (Koprivna);
pò lēdi, ù koli, na břdī (B. Krupa);
nīje bio u dřvi, na krīli (Dobrenica);
boli me nješto u křstī, eno kokoši sjede na jājī, raste to po břdī, po ramènī, među plēcī (Jezero);
nà koli, ù koli, u preduzécī (Ribić);
zà vrāti, nà koli (Ripač).

Sasvim su obični i standardni oblici tih padeža:

- u đr̄vima, po s̄elima, u kòlima* (Srbljani);
na đr̄vima, po lédima (Vinica);
pò poljima, ù kolima; s kòlima (Stijena);
u pozécima, pò grēbljima, na vrèlima (Gata);
po kùčĩšćima, na ògnjĩšćima, nà kolima; za lédima (Bihać);
na kùčĩšćima; s đr̄vima (Kamenica);
po kòlinama, u našim pòljima; s kòlma/s kòlima
(B. Petrovac);
na ògnjĩšćima/na ògnjĩštima, ù kolima, po krumpĩrĩštima, u
kùruzĩšćima, pò kolima, po bèdrima, po plècima, po br̄dima,
ù poljima, pòt kolima, po s̄elima; među plècima (Bare);
sa jájima; po s̄elima (Koprivna);
po kòl(i)nama/kòl(i)na-kòl(ĩ)nā-kòl(i)nama/, pò poljima, ù
kolima (Jasenica);
sa jájima; ù grēbljima (B. Krupa);
po s̄elima, na kòljenima (B. Novi);
u preduzécima (Bužim);
u nòsilima, ù grēbljima (Orljani);
po s̄elima; s kòlima (Cazin);
u lédima, po strèlĩštima, na bĩralĩštima (Ostrožac);
nà kolima, ù grēbljima (Miostrah);
po kùruzĩšćima, na stáblima; s kòlima (Sokolac);
u dvòrĩštima, po preduzécima (Ćukovi);
ù njidrama (Ribić);
po rèbrima, ù njidrima, u písmima, nà kolima, po s̄elima/po
s̄elma (Spahići);
pò poljima, na lédima, s̄elima (Dobrenica);
pò selima, po rèbrima; pòt kolima (Jezero);

po sělima (M. Kladuša);

sělima, pòljima (Orašac);

po sělima, u preduzécima, na lédima (Ćoralići);

na vrátima, na lédima, po sělima, pò poljima (Izačić);

u brđima, po sělima (Žagar);

up. i:

daj đěcima, sigra se s đěcima (Jezero).

I imenice srednjega roda znaju u instrumentalu i lokativu množine za oblike na *-im*: eno ga *na đr̃vim, z đr̃vim* (Dobrenica).

Objašnjenje za ove oblike je kao i za iste oblike u promjeni imenica m. roda (i o tome v. kod Belića, op. cit., 28).

Imenice srednjeg roda sa proširenjem osnove

Ove imenice imaju, uglavnom, standardne oblike:

a) tip: *pàšče-pàščeta*:

pàščeta, s pàščetom (Bihać, Orljani, Gata, Bare, Izačić, Bužim, Ribić, Sokolac, Vinica, Spahići, Miostrah, Jasenica, B. Krupa, B. Novi);

štènetu, sa štènetom (Izačić, Pokoj, B. Novi, Gata);

kũčeta (Izačić, Bihać, Jasenica, Gata, Ćukovi, Todorovo);

s tètetom, o tètetu (Jezero, Dobrenica, Bihać, B. Kostajnica, Ripač, Ribić, Orljani, Turija, Vrsta, Stijena);

ščèneta (Ćoralići);

pìleta, pìletom (Bihać, Pokoj, B. Novi, B. Petrovac, Vinica, Jezero, Jasenica, Miostrah, Ćukovi, Todorovo);

màčetom (Bihać, Dobrenica, Ostrožac, Sokolac, Koprivna);

ždr̃ibetu (Dobrenica, Bihać, Orljani, Izačić);

diteta (Bihać, Spahići, Dobrenica);

djèteta (Srbljani, Jasenica, Koprivna);

krèveta, krevetom (Bihać, B. Krupa, Turija, Dobrenica, Todorovo, Jasenica, Miostrah, Stijena);

čeljádeta (Spahići, Jezero, Koprivna, Turija, Bužim, V. Kladuša, Sokolac, Ripač);

jãreta (Pokoj, B. Petrovac, Ćoralići, Vinica, Miostrah);

šèrbetom (Bihać, Jasenica, Ostrožac, Bužim, Izačić);

bismiletom (Pokoj, B. Novi, B. Petrovac, Turija, Trnovi, Orljani, Bužim);

ali up. i:

mom djêtu (Cazin);

jáje-jája, s jájom (Spahići, Bihać).

b) imenice tipa *ime-imenā*:

ĩmena (u svim mjestima);

rãmena (u svim mjestima);

vĩmena (u svim mjestima);

sĩmena (Bihać, Orljani, Suhaća, Orašac, Dobrenica, Izačić, Bužim, M. Kladuša, Spahići);

sjẽmena (Ćoralići);

ĩĩmena (Bihać, Orljani, Jezero, Ostrožac);

brézimena (Spahići);

vřĩmena/vremena (Bare, Petrovac, Orljani, Ostrožac, Bužim);

plẽmena (Miostrah, Ćukovi, Ostrožac);

brĩme-brĩmena (Turija, Orljani).

U množini je:

imèna-iménā-imènima/imènma;

ramèna-raménā-ramènima/ramènma;

simèna (sĩmena), siménā-simènima;

vremèna-vreménā-vremènima;
plemèna-pleménā-plemènima;
prezimèna-prezíménā-prezímènima;
bremèna-breménā-bremènima.

Ovakvu promjenu nalazimo u svim mjestima ove govorne zone.

c) tip *čudo-čudesā*:

Imenica *čudo* u množini zna za dvojake oblike: *čudèsā-čudèsima/čudèsma* i *čüda-čüdā-čüdimā*.

Imenica *nebo*, ako zna za oblike množine, zna samo za oblike sa proširenom osnovom: *nebèsā-nebèsima/nebèsma*.

Imenice ženskog roda -a osnova

a) *Pisana riječ*

Genitiv jednine

Stari genitiv jednine imenica ž. r. na *-a* i *-ja* imao je različite završetke *ženi* : *duše*. U govorima štokavskog dijalekta, od najstarijih vremena, uopštava se ovaj oblik sa završetkom *-e*. U čakavskim govorima javlja se obličko dvojstvo: sjeverniji govori znaju za genitiv na *-i*: *ženi, ribi*; u južnijim je genitiv na *-e* (isp. o tome kod mene: *Pregled sh. dijalekata*, str. 142, i tamo datu literaturu).

Pisana riječ sa zapadnobosanskog govornog područja ima, uglavnom, genitiv na *-e*:

z ende strane, z druge strane, ban Dalmacie, do se dobe, občine varoša Bihać, hvale, cine, Dubicze, cziene, da bi ne služila vere ... neprijateljske, z Gvoznice, priprave, od Vas gospode (Lopašić, 241), zle vole (isto, 242), Petrine grada, vire mi, cine, iz voiske, od Sane, moe volje, Kostainize grada,

od Krupe, Od Banaluke, od ove zemle, naše službe, z Like, z druge strane, ove čete, od Sane do Krike (= Krke), pounske i pokupske kraine, gole duše (GZM, 17, 227 i dalje, Starine, XII, 6-24);

znatno manje je potvrda za genitiv na *-i*:

drug pol strani, obi više rečeni strani, obidvi više rečeni strani, iako, pored: (o)biju više rečeniju stranu (Acta croatica, br. 210).

Dodajmo uz ovo da Juraj Križanić, koji svoj rodni kraj proširuje do Une i Bihaća, zna i za genitiv jednine ovih imenica na *-i*. Naravno, u Križanićevom jeziku je to čakavska govorna osobina (više o tome kod mene: *Križanićevi pogledi na srpskohrvatski jezik i njegove dijalekte*, JF, XXXVII, 162). Istina, u Križanićevoj pisanoj riječi preovladava genitiv na *-e*, a primjeri sa obličkim završetkom na *-i*, tipa: *ot gori mali*, vežu se za psalme. I Križanić ističe da bi svi Hrvati, kao i Zadunajci, rekli: *ot gore male*.

Dativ jednine

Oblički nastavak starih mekih osnova *-i* skoro je i jedini oblički nastavak u pisanoj riječi sa ovoga tla:

pri uašoi slogi, ier uaši i stari suoioi uiri turd ni su bili, našoi uiri, Muhamedouoi, zemli i župi, nigdar sili ne obdaržasmo (Lopašić, 246), proti sili, ostaloi gospodi (GZM, 17, 220), toi istoi bratščini, koj polači behu mejaši, okičko(i) gospodi (GZM, 17, 221);

a našla se samo jedna potvrda za oblik dativa sa nastavkom starih tvrdih osnova, na *-e*:

Zato gde bi se godi njoj imenovanoj *gospe Katarine* prigodalo obitati...

Primjer je iz pisma koje je bihaćka općina izdala udovi kneza Ivana Čiračanina 21. 5. 1592 (Lopašić, 248).

Poznato je da ovakav oblik dativa nalazimo u dvije različite oblasti naše jezičke teritorije: u ekavskim govorima arhaičnijeg tipa, u kosovsko-resavskim govorima (v. kod mene, *Pregled*, str. 30) i u sjevernijim čakavskim govorima, u onima koji u genitivu jednine imaju nastavak *-e*.

Naš primjer može se posmatrati kao ostatak starijeg stanja kada su naporedo živjeli i nastavci starih mekih i starih tvrdih osnova. U posavskom govoru, od ranije je poznato, nisu rijetke ni potvrde za dativ (i lokativ) sa obličkim završetkom *-e*: *žene je kãzô, tũžĩ me ôpćine, ôšla kũće, molji se svêtôm Bóne, plãtĩo je brĩce* (Ivšić, Rad, 196, str. 13). Pošto posavski cijelom svojom strukturom pokazuje više arhaičnosti od našega govora, to bi upućivalo na zaključak da je naš govor mogao imati ovakve oblike u ranom srednjem vijeku, ali su ti oblici rano ustupili mjesto onim koje danas nalazimo u ovom govoru.

Instrumental jednine

U pregledanim pismima instrumental jednine ima isključivo oblik na *-om*:

virom i dušom svoom (Lopašić, 238), *dobrom volom* (isto), *voiskom, nami se glauom hitiše* (GZM, 17, str. 229), *gospovmь, veromь, viromь, svoomь braćomь, pod Kostanicom, s poruginom na moiu uiru* (Starine, XI, 89), *s ovom spravjom, s ladjom, pred negovom hižom, boziom voliom, sa suom oprauom, s ladjom* (GZM, 17, 228-231).

Daničić nas u *Istoriji oblika* obavještava da su “od najstarijih vremena od kojih ima spomenika književnih izjednačene u ovom padežu osnove na *ja* s onima na čisto *a*” a i da se već od XIII vijeka “zamjenjivalo ... *v* (jer su do toga vijeka potvrđeni oblici tipa: *věrov, povelov*, A. P.) glasom *m*” (*Istorija oblika*, str. 37). Znači, oblici tipa *verom/virom* obični su od XIII vijeka. Zato je i shvatljivo što ih nalazimo i u pisanim tekstovima koji su korišćeni pri izradi ovoga rada.

Lokativ jednine

Oblici ovoga padeža u pisanim dokumentima, a koji su korišćeni pri izradi ovoga rada, pokazuju iste tendencije kao i oblici dativa jednine: najčešći je oblički završetak *-i*:

na planini, na Klisi (Lopašić, 238);

na istini, na Udvini, na Kostajnici, u teškoj nevoli, pri uaošoj slogi, na hiši, na našoj zemli (GZM, 17, 227);

u našoi Kostainici, ou Rasi, ou Bosni, ou Vrbani, u Cetini, v zimi, va vsei Hrvatskoi zemli (isto, 227-231);

na nihovoi viri (Starine, XII, 6), *na toi kraini* (isto, 7), *po istini* (isto, 9), *po praviči* (isto, 9), *u Banaloči* (isto, 24).

U toj građi našlo se samo nekoliko potvrda za oblik ovoga padeža sa završetkom *-e*:

po kraine gradoue gledal, po Kostainice, u svoje hiže u Kluču.

Daničićeva *Istorija oblika* pokazuje da se oblici lokativa jednine na *-i*, bez obzira na prirodu foneme na kraju osnove, javljaju od XIV vijeka (up. kod njega: *Bosni, voisci, vëri, državi, glavi, gori*). I u našem govoru, ako je suditi na osnovu datih primjera, takav oblik lokativa postao je dominantan. Navedeni primjeri sa obličkim završetkom *-e* mogu biti i osobina pisara, a, kao što je to rečeno i za dativ, nije isključeno da su to posljednji ostaci starije deklinacije; upravo, da su to posljednji tragovi starog lokativa imenica ženskoga roda na *-a*, koji su, da to i ponovimo, još uvijek obični i u nekim štokavskim i u nekim čakavskim govorima. U posavskom govoru, kao i za dativ, Ivšić je bilježio i oblike ovoga padeža na *-e*: *u žipke, u kùće, u sòbe, na cèste, u tórbe, u službè* (Ivšić, op. cit., 13). I to bi išlo u prilog zaključku da su šćakavski govori u svojoj evoluciji išli nešto sporije nego što je to bio slučaj sa šćakavskim govorima. Pogotovo onim hercegovačkog tipa.

Genitiv množine

Za ovaj padež pisana riječ nudi trojake oblike:

a) stariji oblik bez ikakvog nastavka: *duš, odobaš i drugih bešlij, busij pet*; b) noviji, sa uopštenim samoglasnikom *-a*: *zedam ztotjna (talera), duista oka, negovi suza* i c) oblik na *-i*: *naplatite mu to iaspri* (Starine, XII, 8).

Dativ množine

Stariji oblik na *-am* samo je jednom potvrđen u pisanoj riječi sa ovoga tla:

dussam.

Primjer je iz pisma koje je Franko Kaptolović, sudac bihački, pisao generalu Ivanu Auerspergu 12. 8. 1576. Cijela rečenica glasi: “A yeli to, gozpodo, veliko chudo vasse, da nigdor od vaz gozpode nechete pogledati k ovomu varossu cezaroue zuitlozti i k ovim *dussam*” (Lopašić, 247).

Instrumental množine

Pisana riječ sa ovoga tla nudi samo potvrde ovoga oblika na *-ami*:

stirilami, virami, kobilami, svoimi općinami, obezaše virami i dušami svoimi, svoimi glavami, zastavami, s kožami.

Lokativ množine

Pisana riječ čuva starije oblike ovoga padeža:

(u) boziih i uasih rukah, po puškah, na Dubicah (!), v senokošah (ako je senokoša?), u slamah i grijah vartlenih, po gorah i stazah (Lopašić, 215);

tamo *u rikah* (Starine, XI, 138);

iako i: *u rukam* (GZM, 17, 229), što je novija pojava, nastala u procesu izjednačavanja dativa, instrumentala i lokativa množine.

Sva ova građa, a ona je data u onolikoj mjeri koliko je bilo potrebno za ovu priliku, pokazuje da su stariji oblici deklinacije na ovom području bili u upotrebi i u XVIII v., ako se može suditi prema pregledanim listinama. Vrijedno je ukazati još i na to da novijih oblika za dativ, instrumental i lokativ množine ne nude pregledane listine. To bi moglo upućivati na zaključak da tu još nije bio tako živ proces uopštavanja novijih oblika sa zajedničkim nastavkom *-ma*. Kako će se iz građe sa terena moći vidjeti, potpuno uopštavanje tih nastavaka mi nemamo ni danas u ovim govorima. To bi, isto tako, govorilo da je ova zona vrlo sporo išla u ujednačavanju ovih oblika.

Naša građa pokazuje, pored ostalog, i to da su nastavci mekih osnova imenica ž. r. ovdje vrlo rano postali opšti. Tragovi starih tvrdih osnova mogu se sresti, ali će oni prije biti dokaz o tome da su srednjovjekovni feudalci sa ovoga tla imali u svojim kancelarijama ljude kojima ova zona nije bila i rodna gruda. To, uostalom, vrijedi i za mnoge druge osobine koje upućuju na čakavske govore, a vrijedi i za period prije dolaska Turaka u naše krajeve. Iako, opet, ne treba isključiti ni mogućnost čuvanja starijih nastavaka starih tvrdih osnova duže nego što je to, npr., slučaj sa hercegovačkim govorima. Na ovakav zaključak upućuje posavska situacija gdje još postoje i ostaci starije deklinacije *-a* osnova (dat. na *-e*, v. kod Ivšića, Rad, 196).

b) *Savremeno stanje*

1. Genitiv jednine od ovih imenica je jedino, i isključivo, na *-e*:

žènè, sèstrè, kràvè, mòtikè, slièkè, zàdrugè, màjkè, snàhè, mùhè, àzdàhè, mùkè, bèšikè, prùgè, màčehè, Òtokè, vòjskè, rùkè, nògè;

dúšè, kùcè, jèngijè, vòljè, sùšè, džámijè, prìčè, màslenicè, ròdicè, pùnicè, učitèljicè, kràdè, svàdè.

2. Dativ i lokativ su samo na *-i*:

žèni, sèstri, kràvi, snàhi, mùhi, aždàhi, mùci, bèšici, prúzi, Òtoci, rúci, nòzi;

dúši, kùći, jèngiji, vòlji, sùši, džámiji, prîči, mäslenici, ròdici, pùnici, učitèljici, kràđi, svàđi.

U vezi sa ovim oblicima da posebno ukažemo na sudbinu zadnjonepčanih suglasnika *k, g, h* ispred obličkog nastavka *-i*.

U prvom dijelu opisa ovih govora rečeno je da na ovom području često imamo neizmijenjene zadnjonepčane suglasnike ispred obličkog nastavka *-i*. Ovdje se daje više potvrda za to stanje. Prvo ćemo dati potvrde za likove sa izmijenjenim ovim suglasnicima:

na rúci, zādruzi, nòzi, vójsci, nà krušci.

Dativ

prema *Bânjōj Lúci*, otišli su tamo, *Òtoci* (Bihać);

šta mu je *nòzi*?, pristupi se *rúci* (Orljani);

nije *nì zādruzi* dobro (B. Petrovac);

kad krenete *prima Òtoci* (B. Krupa).

Lokativ

u Bânjōj Lúci, na unskoj prúzi, na nòzi, u rúci, u Òtoci, bijo sam *nà mucu* (Orljani);

u vójsci, po prîlici, na vjeronáuci (B. Petrovac);

u rúci, nà mucu, u bèšici (Ostrožac);

u škrînci, na nòzi, po rúci (Ćukovi);

u rúci, na nòzi, u lúci (Gata);

u Lúci, po nòzi (Dobrenica);

u varènci, na rúci, na nòzi, u lúci, u Lúci (Bare);

po prèlici, u Lúci (Turija).

Znatno je više potvrda sa neizmijenjenim zadnjonepčanim suglasnikom u ovim oblicima, kako u onim primjerima gdje zadnjonepčani suglasnik dolazi sam uz vokal, tako i u slučajevima gdje ovaj suglasnik čini glasovnu skupinu sa još nekim suglasnikom. Evo potvrda i za te slučajeve:

a) Spahići:

jàbuki, na rúki, švràki, nà sliki, na nògi, u kàšiki, na mòtiki, u zâdrugi, mǎcehi, mùhi, bùhi;

Bihać:

na rúki, na nògi, ù zâdrugi, ni mùhi zlà nè mislī, nà jabuki, u Pr̃toki/Pr̃toki, Òtoki, aždàhi;

Ostrožac:

na rúki;

Stijena:

na prúgi, u bèšiki, u Banjalúki;

Dobrenica:

snàhi, zâdrugi, na rúki, u Banjalúki;

Srbljani:

u zâdrugi;

Bužim:

nà jabuki;

Jasenica:

ù šaki, po njègovōj náuki (= navici), bùhi, zâdrugi;

Turija:

pò čohi, bùhi, na pr̃puhi, òmahi, rúki, nògi, jàbuki;

Pokoj:

u knj̃gi, Liki, u Rijéki, u Lúki, u Liki, Amèriki, šàki;

Miostrah:

ù knj̃gi, snàhi;

Sokolac:

snãhi, mùhi;

Ćukovi:

u žãki, u šãki, u Amèriki;

Kulen-Vakuf:

u Amèriki, kãšiki/kãški;

Koprivna:

na rúki, na nògi, ù knjigi, u Líki, u ríki, snãhi, sòhi, šãki, Amèriki, kãšiki, mòtiki;

B. Krupa:

na rúki, na nògi, snãhi, Líki, Amèriki.

b) Spahići:

gũski, pãtki, vòcki, krũški, dãski, ðivõjki, kao i: kãški, mòtki, prìpovõtki, zãgonẽtki;

Bihać:

u vójski, na dãski, prìpovõtki, na krũški;

Dobrenica:

u bãnki, gũski, mãzgi;

Srbljani:

u trnki, na dãski, hãljĩnki;

Bužim:

hãljĩnki, vójski, dãski, tẽtki;

Kamenica:

u vójski, ù bãnki;

Izačić:

po vójski, na dãski, prìpovõtki;

Orljani:

u kr̃lẽtki, stríçevki, ðãjdzĩcki, cidĩljki, pr̃stĩcki, šãkićki;

B. Petrovac:

tětki, mājki, dàski, prîtki;

Ćukovi:

däidžički, mājki;

Miostrah:

u trnki, mājki, tětki, prîpovîtki;

Pokoj:

tětki, pätki, güşki, däjdzēvki, stríčēvki, bānki;

Koprivna:

ù banki, stríčēvki, däjdzēvki;

B. Krupa:

vójski, püşki, stríčēvki, krüşki, däjdzēvki, pätki, trnki;

Orašac:

mājki, tětki, mązgi, vójski, bānki;

Ćoralíci:

tětki, güşki, mązgi, zägonētki;

M. Kladuša:

pätki, güşki, mächki, prîtki;

Cazin:

mājki, güşki, köcki, mązgi, prîtki;

B. Novi:

güşki, pätki, mōtki, prîtki, mächki, krüşki;

Jasenica:

mājki, mächki, küčki, püşki, tětki;

Turija:

prîtki, trnki, mājki, mächki, stríčēvki, bānki;

Sokolac:

tětki, güşki, mächki, dàski, na mązgi, ù bānki.

Naš materijal jasno pokazuje u kom odnosu stoje oblici sa izvršenom palatalizacijom i oblici sa očuvanim zadnjonepčanim suglasnikom ispred obličkog nastavka *-i*. Ako bismo sudili na osnovu toga odnosa, a, da se i toga prisjetimo, naš govor nije tu usamljen kada je u pitanju ova osobina, onda bismo mogli zaključiti da su sekvence *-ci*, *-zi*, *-si* u ovim oblicima svedene na upotrební minimum. Čak bi se moglo pretpostaviti da će se u skoroj budućnosti te sekvence potpuno izgubiti iz govora. Nije nepoznato da se slični procesi mogu zapaziti, danas, i u nekim govorima koji čine osnovicu našeg književnog jezika. Uz to da i naš jezički standard sve više prihvata takvo stanje. Ako budući normirci našega jezičkog standarda budu polazili od situacije koju nude narodni govori, pa ako budu osluškivali i živu riječ u urbanim sredinama, moraće da se zamisle kakve oblike propisati za jezički standard. Ako se i dalje budemo pridržavali teze da je naš jezički standard prožet osobinama narodnih govora, makar i onih istočnohercegovačkog tipa, i tu će se morati odstupati od ranijih književnojezičkih kanona.

Vokativ jednine

Ženska lična imena na *-ica* u ovom govoru često imaju u službi vokativa oblik nominativa:

o *Dànica*, *Hanùmica* (Bihać);

Dànica, *Hanùmica* (Pokoj);

Hanùmica, *Zòrica* (Trnovi);

Dànica, *Hanùmica* (Žegar);

Màrica, *Ànkica* (Dobrenica);

a čuće se i: o *Hájda*, *Féza* (Bihać, Pokoj).

Nominativ množine

Mada je i ovaj oblik nekada znao za dvojake oblike: *ženi* i *duše*, od najranijih vremena u štokavskim govorima se uopštio

oblik na *-e*: *žoupe* pa i: *paše*. Pisana riječ sa zapadnobosanskog područja potvrđuje samo takav oblik ovoga padeža:

nevole, hiže, sirotice, krivice i škode, virne i prave sluge, poruke.

Genitiv množine

Genitiv množine najčešće ima oblički završetak *-a*, koje, istina, nije uvijek i dugo:

Spahići:

*krùšākā, trišānjā, jǎbūkā, vòcākā, planínā, jarèbīcā, plè-
ćākā, cǐgārā, ćérā, bedárā, dìvojākā, nǐvīstā, dasākā, nǎcā-
vā, brázdā, mòtīkā;*

Izačić:

ovácā, pârā, jǎbūkā, dìvojākā, kûcā, škôlā, ženā, džámījā;

Todorovo:

ženā, ćérā, krùšākā, dìvojākā, kûcā;

Orašac:

pēt ćérā, mǎjākā, škôlā, krāvā, ovácā, pītā;

Stijena:

trěšānjā, njîvā, šljîvā, ovácā, kûcā, tètākā, sestárā;

Vinica:

kûcā, škôlā, céstā, njîvā, planínā, mòtīkā, ùčenīcā;

Pokoj:

vrićā, gòdīnā, cûrā, dìvojākā, knjîgā;

Trnovi:

knjîgā, gòdīnā, džámījā, njîvā;

Bužim:

osamnēs hìljādā, pârā, lipótā, knjîgā, kûcā, sestárā;

Bihać:

*kûcā, škôlā, knjîgā, pârā, ðivojākā, dðktorîcā, vèrûgā, udò-
vîcā, krāvā, ženā, drugàrîcā, ùčenîcā, stûdîjā;*

Kamenica:

ženā, puno pârā, sestárā, nèdîljā, cìpālā;

Jasenica:

kûcā, škôlā, ovácā, srnā, krāvā, hîljādā;

Orljani:

planînā, šûmā, ovácā, kózā, izbiglîcā, gòdînā, krāvā;

B. Petrovac:

pèt minútā, ùzbrdîcā, kûcā, svòjî cêrā, zâdrûgā, knjîgā;

Ostrožac:

*pêstò gòdînā, is pušākā, krāvā, pored glävînjā, oko kûcā,
bez pârā;*

Ćukovi:

*sestárā, kumpîrā, ovácā, žākā, hîljādā, minútā, misîrācā,
māhûnjā;*

Kulen-Vakuf:

minútā, brázdā, gùsenîcā, škôlā, gòdînā;

Turija:

*nem pârā, trîšānjā, srdžázā, zîljā, mòtikā, búhā, múhā, cêrā,
hîljādā;*

Vrsta:

kûcā, ðivojākā, knjîgā, škôlā, džámîjā;

Bare:

sestárā, krāvā, svâdbā, ovácā, cêrā;

B. Krupa:

cêrā, škôlā, knjîgā, trgòvînā, džámîjā, cřkāvā;

Pećigrad:

řikāvā, krùšākā, jàbūkā, krāvā, ženā;

Cazin:

kûcā, knjîgā, škôlā, lõpātā, cùřicā;

Jezero:

pìsāmā, pātākā, sestārā, livādā, krùšākā, zemáľjā, lõpātā, rádňjā;

Koprivna:

ženā, sestārā, pātākā, ovácā, djèvojākā, kûcā, jàbūkā, mòtìkā, krùšākā, trěšāňjā, cûrā, snâhā, planínā, gòdīnā, džámĭjā, ćérā;

Suhača:

ženā, kûcā, mòtìkā, krùšākā, ovácā, pìsāmā, dasákā;

Jezero:

škôlā, ùčenĭcā, kûcā, krāvā, ñjĭvā, džámĭjā;

M. Kladuša:

knjîgā, škôlā, màjākā, sestārā, ùčenĭcā, ućionĭcā;

Jezerko:

ženā, krāvā, trěšāňjā, jàbūkā, krùšākā, kûcā, ovácā;

Ćoralíci:

cřkāvā, màčākā, pìsāmā;

Dobrenica:

kûcā, ženā, cřkāvā, dasákā, màčākā, pjěsāmā.

Genitiv množine na -i

Spahići:

cřľjĕnkĭ, řilĭngĭ;

Todorovo:

ñĭje bílo mařĭni;

Orašac:

sědam kókī, cřkvī;

Izačić:

pûndī, mǎčkī, cřkvī;

Srbljani:

pun cřljēnkī, šilīngī;

Bužim:

plakátī, cřkvī;

Bihać:

*imam kókī, šilīngī, pun cřljēnkī, kártī, stričēvkī, dèsetkī,
žvákī, svǎdbī, saharī;*

B. Petrovac:

čita s kártī, dèsetkī, dèvetkī;

Jasenica:

rězērvī;

Kulen-Vakuf:

stričēvkī, dèsetkī;

Pokoj:

nějma saharī, žvákī, cigárī, věči svǎdbī, pûno kókī;

Turija:

trišnjī, višnjī;

Gata:

numérī, šóljī;

Miostrah:

třnkī;

Jezero:

kártī, lõptī, kúglī, kántī, lískī, klúpī;

Koprivna:

kókī, stričēvkī, dājdžēvkī, šóljī, trīnkī;

B. Krupa:

kókī, crljēnkī, šilīngī;

Suhača:

cřkvī;

Jezersko:

cřkvī;

M. Kladuša:

cřkvī.

Od imenice *ruka* genitiv množine glasi: *rúkū*, a od *noga* – *nògū*. Naš govor ne zna za oblike *rukova*, *noguva*, koje sretamo u ijekavskim govorima zapadne Bosne, ali će se javiti i oblici na *-ā*: *rúkā*, *nógā*.

U mom materijalu nije se našla nijedna potvrda za oblik ovoga padeža bez obličkog završetka *-a*, tip: *mačak*, *dasak* za koji znaju neki ijekavski govori ove zone, iako se javlja u brojnim konstrukcijama *pedēsēt hīljād* (Bihać).

Imenice *jasle*, *vile*, *načve*, *naočare*, *saone* koje pripadaju imenicama ženskoga roda, u ovom padežu imaju oblik na *-ā*: *jāsālā*, *vīlā*, *nāočārā/nāočālā*, *sāōnā*.

Dativ, instrumental i lokativ

U ovim padežima najčešći je oblički nastavak *-ma*:

Spahići:

óvcama, sa jarèbicama, po pàtkama, u jàbukama, trīšnjama, po planinama, po grèdama, u nāčvama, s mōtikama;

Izačić:

u šàkama, sa žènama, sà jabukama, pò njivama, rèkō tīm žènama, međù kućama, pò njivama, u Vrhovinama;

B. Kostajnica:

u báščama, rùkama, pò kućama, ù škòlama;

Bihać:

na dàskama, po gràđevinama, udòvicama, među žènama, u njiđrama, u škòlama, među knjigama, sà curama, ù Barama, drugàricama, sa drugàricama, po nògama, u rukama;

B. Petrovac:

u ràkljama, po cèstama, udòvicama, u bàrama, sa žènama;

Jasenica:

òvcama, ù šakama, ù kućama, dǎo tō žènama, u tòrbicama, ù bankama, up. i: kòlinama;

B. Krupa:

fàmēlijama, ùčenicama, kùćama, pò knjigama, ù školama, nà njivama, među žènama, po mèđama, stǎzama, o ćèrama;

Bužim:

hàđzijama, pàrama, sà knjigama, ù kućama, o žènama, cùrama, među kravama;

Trnovi:

ù godinama, pò kućama, žènama, sa sèstrama, o pčèlama;

Dobrenica:

sèstrama, nèvistama, kùćama, krävama, ò kravama, među kućama;

Bare:

sèstrama, drugàricama, žènama, cùrama, među kućama, ò knjigama, ćèrama, sa žènama, po hǎljinama;

Orašac:

plèčkama, pò vrećama, žènama, među vrećama, pò njivama, u rùkama, u zìdinama;

Stijena:

*trěšnjama, pò vrećama, ù novinama, nà njivama, sà šljivama,
ù knjigama;*

Kamenica:

*žènama, u tòrbicama, nà bānkama, sà kravama, ò škōlama,
ù kućama, pò njivama;*

Turija:

*kamènicama, pò kućama, pīta s krompírima, ù našīm knji-
gama, u hāljinama, međù kravama;*

Orljani:

*po rùkama, u rùkama, óvcama, krāvama, kòzama, ò kravama,
u džámijama, ùdri ga cipelama, ùdri bajunétama;*

Kulen-Vakuf:

*žènama, šākama, túcū se sīkirama, po džámijama, u ðimija-
ma, sa gùsenicama, knjīgama, mòlitvama, sà škōlama;*

Pokoj:

ù Barama, sa žènama, među cèrama, nà knjigama;

Cazin:

*kràjiškinjama, cùrama, cùrcama, sa žènama, na cèstama, sa
državama, po nògama;*

Srbljani:

cèrama, žènama, ù novinama, sa državama, tīm vójskama;

Ostrožac:

*gòdinama, sa kapàklijama, pùškama, òpštinama, nèdjeljama,
gòdinama, ù knjigama, sàbljama;*

Sokolac:

*strīnama, bàlduzama, šóljama, žènama, cùrcama, krāvama,
ù knjigama, sa žènama, mađù kućama;*

Ćukovi:

dàjdžincama, ù knjigama, ù šakama, pò njivama, strànama;

Jezero:

măčkama, kùćama, vrbama, cùrama, glávama, nògama, pùškama, za óvcama, nà barama, u birtijama, o óvcama, u vrbama, po dòlnama, ù šljivama, sà šljivama, o cùrama, po šùmama, u kòsama;

Ribić:

na dàskama, u nřivama, po hàljinama, među rřbama, krävama;

Koprivna:

žènama, ćérkama, ćèrama, cùrama, óvcama, kùćama, s măčkama, po pùškama, dăo balduzama, újnama, ò kravama;

Gata:

pò banjama, ù banjama, krävama, sa žènama, pò sobama, ù šumama, nà nřivama;

Miostrah:

ù kućama, sa vòdama, ù knjigama, dăo žènama, cùrcama, óvcama;

Suhača:

rùkama, nògama, po nògama, na rùkama, ù kućama, sa óvcama;

Orašac:

rùkama, nògama, po rùkama, pò kućama, među knjigama, nà nřivama;

Ćoralíci:

nògama, rùkama, sa žènama, pod óvcama, među žènama, sà curama, među državama, ò šljivama;

Mala Kladuša:

rùkama, nògama, kùćama, među kućama, pò kućama, nà nřivama, sa ùčenicama.

Na širem području zapadne Bosne bilježeni su i drugačiji oblici za neki od ovih padeža, posebno za lokativ. Tako iz ijekavskih govora ove zone ima potvrda i za ovakve oblike lokativa množine:

nà nugū, po nùgū (B. Grahovo, Drvar), *nà nogū, pò nogū* (B. Novi, Jasenica Srpska); tako i: *na rùkū, po rùkā*;

kao i:

nògami, rùkami (iz istih mjesta). Dešić iz ijekavskih govora ove zone navodi više potvrda sa obličkim završetkom *-ami* u sva tri ova padeža: *vřbami, glávami; àljnami; u baràkami, pó bolnicami* (op. cit., 233-234).

U svim ovim padežima Dešić je bilježio i oblike sa nastavkom *-a*:

ka sē išlo óvca, svak je òtišā svòijē kùća; sa žèna, potklúpa;

u àljina, ù babina (op. cit., 232-233).

U mom materijalu našla su se samo nekoliko primjera za ovakve oblike:

bila je u bàbīnja (Jezero), *sàtran sa cìpela* (Orljani), *ìde po kafánā* (Pećigrad), *pòdem po līvada* (Dobrenica), up. i: *da mètnū krāvam* (Dobrenica).

U govoru Imotske krajine i Bekije ova tri padeža imaju obličke nastavke: *-on, -am, -an, -om, iman/imon* (Šimundić, op. cit., 106).

Naš govor, kao što primjeri potvrđuju, ovdje pokazuje izrazitu progresivnost. I to bi govorilo o njegovoj individualnosti i samostalnom razvojnom putu. Kao što ijekavski govori ove zone nisu ni u drugim osobinama uticali na mijenjanje njegove strukture, tako oni nisu uticali ni na njegove oblike. Pojava oblika na *-a*, koja je tako česta u ijekavskim govorima zapadne Bosne,

ovdje je, sasvim sigurno, skoro i neprimjetna. Ona nekoliko primjera su, svakako, nedovoljna za bilo kakvo uopštavanje.

Imenice ženskoga roda na *-ica*, a koje označavaju suprugu, imaju u ovom govoru drugačiji akcenat od onoga koji ima osnovno ime – u našem slučaju hipokoristik sa tipiziranim i akcentom i promjenom (*Mého-Méhē, Íbro-Íbrē*) i prisvojni pridjev od kojega se izvodi ova imenica ž. r. Pa tako prema prisvojnim pridjevima *Mújin, Íbrin*, nazivi za supruge imaju akcenat povučen prema kraju riječi: *Mujìnica/Mujìnca, Ibrìnica/Ibrìnca, Muhìnica/Muhìnca, Mahìnica/Mahìnca, Hajrìnica/Hajrìnca, Bečìnica/Bečìnca, Hasìnica/Hasìnca, Husìnica/Husìnca* i sl.

Ovo govorno područje, istina, pružilo je potvrdu i za istočnobosanski akcenatski tip ovih imenica, tj. potvrdilo je i akcenat na penultimi, i tu kao dubletni: *Mehìnica/Mehìnica*, ali bez dužine na inicijalnom slogu, kako je to, po pravilu, u istočnobosanskom ijekavskošćakavskom govornom tipu (v. kod Brozovića, BHDZb., II, 111). Uz to, materijal prikupljen za b-h dijalektološki atlas potvrdio je na ovom govornom području i tipične hercegovačke akcente kod ovoga tipa imenica ženskoga roda: *Méhìnica/Méhìnca*. Posljednji akcenatski tip konstatovan je u zoni Jajce – Banja Luka – Bosanska Gradiška, što se može posmatrati u sklopu šire govorne zone, i što prelazi granice i-šća govora. Sa našega govornog područja (govorni tip o kome je ovdje riječ, a koji je omeđen u prvom dijelu ovoga rada, ne prelazi granicu koja se proteže od B. Dubice do Bosanskog Petrovca – istočnije od ove granice nalazi se drugi govorni tip; v. BHDZb., I, str. 9 i kartu na str. 83); ovaj tip imenica sa inicijalnim akcentom (tip *Méhìnica*) potvrđen je samo iz M. Dubovika (B. Krupa, srpsko stanovništvo) i Bužima (B. Krupa, muslimansko stanovništvo). Dakle, na dosta malom prostoru, zato se taj akcenatski tip ovdje ne može smatrati tipičnim.

Prema cjelokupnom sagledavanju ove problematike na našem govornom području moglo bi se reći da je akcenatski tip

Mehìnica/Mehìnca karakterističan za ovaj govor isto onako kao što je *Mehìnica* tipično za ije-šća istočnobosanske govore ili *Méhìnica* za centralnohercegovački govorni tip.

Alternativni akcenat *Mehìnica* pored zapadnobosanskog *Mehìnica*, kako pokazuje Brozovićeva karta data između str. 110 i 111 BHDZb-a druga knjiga, sasvim je izolovan i za njega nema potvrda ni u jednom drugom punktu čiji je materijal obrađen u ovoj knjizi Zbornika, a koji zahvata skoro cijelu Bosansku krajinu. To bi, opet, govorilo da to i nije tipičan akcenat za ovo govorno područje. Interesantno je, u vezi sa ovim ukazati na rasprostiranje hercegovačkog akcenatskog tipa *Méhìnica*. Kao što se vidi iz Brozovićeve karte, taj akcenatski tip se uklinilo između zapadnobosanskog *Mehìnica* i to na dosta izolovanom prostoru od Sanskog Mosta do Bosanske Krupe. Potvrđen je, naime, u punktovima: G. Kamengrad, Mali Dubovik i Bužim. Nije isključeno da je to bila osobina samo određenih lica iz tih mjesta, lica koja su uzeta za informatore. U svakom slučaju takav akcenat ne čini organsku cjelinu sa govorom kao dijalekatskom posebnosti.

Posebno je pitanje, a ono i nije isključivo akcentološke prirode, kako objasniti ove razlike u istom tvorbenom tipu imenica, kako objasniti trojak akcenat ovih imenica: *Méhìnica-Mehìnica-Méhìnica*?

Ima ovaj govor još jednu osobinu koja ga, da ukažemo samo na to područje, odvaja od hercegovačkih govora, kako istočno tako i centralnohercegovačkih govora. To je akcenat muslimanskih ličnih imena koja stoje prema muškim imenima orijentalnog porijekla, naravno sa obličkim nastavkom *-a*. To su imena tipa:

- a) *Hálida* : *Hálid*
Rásima : *Rásim*
Ásima : *Ásim*

Árifa : Árif

Váhida : Váhid.

b) *Muhárema : Muhárem.*

U drugim našim govorima, koliko mi je poznato, a sigurno je tako u hercegovačkim govorima, imenice ženskoga roda ovoga tipa obrazovanja, tj. koje nastaju morfološkim uobličavanjem od muških ličnih imena, imaju povučen akcenat prema kraju riječi. Dakle: *Asìma : Ásim; Rasìma : Rásim; Fadìla : Fádil; Arìfa : Aríf.*

Imena tipa *Muharema* imaju akcenat iste prirode, na istom mjestu kao i kod muških imena, samo se razlikuje kvantitet akcentovanog sloga: *Muhàrema : Muhárem.* U našem govoru, kao što smo vidjeli, ne dolazi ni do takve diferencijacije. I tu je morfološki znak jedino distinktivno obilježje roda.

I ovo je jedna od tipičnijih osobina našega govora. Za sada ne bih mogao reći koliki je njen areal i da li ona prelazi granice zapadnobosanske ikavskošćakavske zone. Može se ovdje još reći da na tu osobinu ne ukazuje ni, inače vrlo korisna i informativna, monografija Ismeta Smailovića: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini* (Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1977, 64-66) i da ovakav akcenat nemaju ona ženska imena koja u nominativu imaju oblički nastavak *-e*. Ta imena, naime, imaju tipizirani akcenat – penultima: *Kadíre, Muníre : Kádir, Múnír.*

Kako objasniti ovaj akcenatski tip u našem govoru? Čini se da objašnjenje nudi sam govor. U fonetici je više puta isticano da u ovom govoru imamo osobina koje ga odvajaju od, recimo, hercegovačkih govora, a koje su bliže izvornoj fonetskoj vrijednosti. Otuda u našem govoru *šeker, gerdan*, prema *šećer, đerdan* u većini drugih štokavskih govora. Naš govor, isto tako, ima i ženska lična imena na *-e*, tip *Halime, Hanife*, kako ta imena glase i u jeziku iz kojeg su preuzeta, u turskom jeziku. To bi, dalje,

moglo da upućuje i na odgovor o porijeklu akcenta na inicijalnom slogu ženskih imena tipa *Ásima*, *Rásima*. Taj akcentat je preuzet, ali intonaciono modifikovan, iz jezika koji nam je i donio ta imena. Sva ova imena, naime, imaju u jeziku davaocu dug inicijalni slog i kada imenuju muška i kad imenuju ženska lica. Tu je: *Ásim-Ásimä*, *Hālid-Hālidä-Hālide* (tur.), *Rāsim-Rāsimä-Rāsime* (tur.), *Árif-Árifä* (arapski), *Vāhid-Vāhidä* (ar.). Ovo bi govorilo da je naš govor, i u ovoj osobini, bio pod intenzivnijim uticajem jezika davaoca i da se tu nije mogao nametnuti akcenatski obrazac ovih imena našega jezika, kako je to bilo u hercegovačkim govorima gdje pored morfološkog obilježja postoji i akcentat kao diferencijalni znak – up. *Ásim* : *Asìma* i sl.

Kada je riječ o problemu akcenata ovih ličnih imena u našem govoru da ukažemo i na to da takva imena, imena orijentalnog porijekla, čine posebnu akcenatsku kategoriju u našoj antroponimiji. A tu, opet, uvijek se misli na dvosložna imena u muškom rodu, imamo tri akcenatska tipa. Prvi tip ima isti akcentat i u muškom i u ženskom rodu. To je tip *Ìsmet-Ìsmeta* odnosno: *Fádil-Fádila*. Drugi tip ima povučeni akcentat prema kraju kada imenuje žensko lice, tip: *Šèfik-Šèfika*.

Nekoliko potvrda za sva tri tipa:

a) *Ìsmet-Ìsmeta*, *Rifet-Rifeta*, *Rifat-Rifata*, *Ànel-Ànela*, *Ènez-Èneza*, *Sàfet-Sàfeta*, *Sàfer-Sàfera*.

Značajno je istaći da ovaj tip ličnih imena ima u jeziku davaocu samo potvrde za oblike muškog roda. Njihov ženski par je naša jezička tvorevina (up. kod Smailovića s. v. *Ismeta* “Izvedeno od m. imena Ismet dodavanjem našeg nast. -a za ženski rod”, i svuda tako).

Fádil-Fádila, *Ásim-Ásima*, *Átif-Átifa*, *Hālid-Hālida*, *Rāsim-Rāsima*, *Vāhid-Vāhida*, *Hāmid-Hāmida*, *Fāhir-Fāhira*.

Ovaj akcenatski tip karakteriše naš i-šća govor. U Banjoj Luci već imamo tip *Fádil-Fadìla*, kako je i u govorima Hercegovine.

Ovdje je već rečeno da je taj akcenatski tip bliži po svom mjestu akcenta, u oba roda, izvornom izgovoru ovih imena.

U ostalim krajevima Bosne, ako je suditi prema Smailoviću (op. cit.) i Škaljiću (*Rječnik turcizama u srpskohrvatskom jeziku*), i u hercegovačkim govorima, imamo samo tip *Fádil-Fadila*, gdje pored morfološke razlike i akcenat ima semantičko diferencijalni karakter.

b) *Šëfĭk-Šëfika, Rëfĭk-Refika, Sĭdik-Sidika, Ābāz/Ābās-Abāza, Ālmāz/Ālmās-Almāza/Almāsa, Āzĭz-Azĭza, Dërvĭš-Dërvĭša, Džëvād-Džëvāda.*

Istina je da će se sresti po koje ime ovih tipova koje iskače iz svoje grupe. Tako imamo:

Ēmĭn, Ēmin, Emĭna, Ēmĭr : Ēmira, pored Ēmira, Emĭra, Ēnĭs-Enĭsa, Fëřĭd : Ferĭda, Džëmĭl : Džemĭla.

Da bi se objasnio ovaj nesklad, trebalo bi svako od tih imena posebno obraditi – i u našem jeziku i u jeziku davaocu.

Imenice ženskog roda na suglasnik

a) *Pisana riječ*

Ni ova skupina imenica u svojoj promjeni ne pruža ništa posebno. U jednini su zastupljeni oblici koje i danas imamo:

genitiv jednine:

proti pomoći, zle riči, da biste pomoći ne kratili, cezaroue zuitlozti;

dativ jednine:

i ostaloi gospodi;

instrumental jednine:

našom ričju gospockom, svom svoom moćju, s vašom ričĭiu, s velikom žalostiu;

lokativ jednine ima standardni oblik, na *-i*:

u ovoliki varoši (Lopašić, op. cit., 246).

Za instrumental množine imam potvrde *lažmi* i *lažma*: ipak ga Berek *s lašma* sa suoio glauo oćinio, i š nim se oprostio; a u istom tom pismu (pisao ga je u Dubici “oko god. 1664. Dubički hađi (!) Solfikar-aga”) nalazimo i onaj drugi oblik ovoga padeža:

– da e Berek Mikola našoi robini Iagići *š negouim golemim lažmi*, noi siromašići, golemo naprauićo oćinil – (Starine, XI, 111).

Kao što vidimo, u istoj službi javlja se i stari oblik instr. mn. (*lažmi*) i dvojinski oblik (*lažma*).

b) *Savremeno stanje*

Imenica *kćer* ovdje se javlja u nekoliko fonetskih likova, i to: *ćer, ći; ćera, ćerka*.

Prva dva lika imaju promjenu imenica ž. r. na suglasnik: *ći-ćeri*, instr. *ćeri*, nom. pl. *ćeri*, gen. pl. *ćeri*.

Ovakva je promjena česta u zapadnobosanskim ikavsko-šćakavskim govorima. Istina, pored oblika nominativa *ći* u zavisnim padežima mogu se javiti oblici: *ćere-ćeri-ćerom*, up.:

ćerē, ćerōm (Spahići, Bare);

što znaći da se tu uopštavaju oblici ove imenice sa promjenom po *-a* osnovama: *ćera-ćere-ćerom*. Takva promjena je poznata i na širem području zapadne Bosne.

Instrumental jednine od imenica ove vrste je, obićno, na *-i*:
Orljani:

s kòsti, s tòm rīći;

Spahići:

sa ćâđi, sa mâsti, sa sòli, sa glâdi;

Orašac:

s òtòm zũći (zuć);

Jezero:

s mōjōm křvi, s tōm lãži, s pãmēti;

Ostrožac:

sa zũči;

Bare:

sa zũči, sa kōsti;

Koprivna:

sa zũči;

B. Krupa:

s křvi, sa žēđi;

Dobrenica:

glãdi, mãsti, křvi, čãđi, zãpovjēdi, kōsti;

Izačić:

čãđi, křvi, mãsti, glãdi, kōsti;

Ćoralíci:

čãđi, křvi, mãsti, glãdi, zãpovijēdi, kōsti;

Jezersko:

čãđi, křvi, mãsti, zãpovīdi, kōsti;

Bužim:

čãđi, křvi, mãsti, glãdi, zãpovīdi, kōsti;

M. Kladuša:

čãđi, křvi, zãpovīdi, kōsti;

B. Otoka:

s kōsti, s tōm lãži;

B. Dubica:

s křvi, sa zãpovīdi;

B. Kostajnica:

s křvi, s mãsti, s tōm lãži;

B. Novi:

s mâsti, s tòm riĵeĉi;

B. Petrovac:

s kŕvi, s tòm lâži;

Cazin:

s tòm zãpovīdi, s nãšõm kŕvi;

Golubić:

s tòm lâži;

Grmuša:

s nãšõm kŕvi, sa zãpovīdi;

Gata:

s tòm lâži, s tòm stvâri;

Klisa:

s tòm stvâri, s nãšõm kŕvi;

Kulen-Vakuf:

stvâri, s tòm rīĉi;

V. Kladuša:

s tòm rīĉi, s tòm zãpovīdi;

Kamenica:

s tòm stvâri, s tòm rīĉi;

Jasenica:

s kŕvi, s nãšõm rīĉi;

Jelinić:

s kŕvi, sã tòm stvâri;

Miostrah:

s tòm stvâri, nãšõm kŕvi;

Pećigrad:

s tòm stvâri, s nãšõm kŕvi;

Podzvizd:

s tòm stvâri, křvi, z glâdi;

Ribić:

stvâri, s tòm rîči;

Sokolac:

s tòm stvâri, s tòm rîči;

Srbljani:

sà tòm stvâri, s nâšôm křvi, s křvi;

Stijena:

s křvi, s tòm nîti;

Todorovo:

s kòkoši, sà tòm stvâri, s křvi;

Trnovi:

s křvi, sà tòm stvâri;

Turija:

s křvi, s tòm stvâri, s kòkoši;

Vinica:

z glâdi, s tòm stvâri;

Vrnograč:

s tòm stvâri, s křvi, s kòkoši.

Javlja se i oblik instrumentala na *-ju*:

Jezero:

s tvòjôm pàměću, sa vlâšću, sa žêđu; up. tu i s glâđi;

Ostrožac:

svòjôm vlâšću;

Koprivna:

sa žêđu; up. i sa glâđom;

B. Krupa:

křvlju.

Nisu rijetki slučajevi da se u ovom padežu jave i drugačiji oblički nastavci.

Pored navedenih oblika: *s glâđi* (Jezero), *sa glâđom* (Koprivna), up. još i ove oblike:

křvim (Jezersko), *sòlim* (Jezersko), *sòlom* (M. Kladaša), *mâstom* (M. Kladaša), *mâsti/mâstom* (Bužim), *glâđom* (M. Kladaša).

Sa šireg područja zapadne Bosne, prema Upitniku za ispitivanje tih govora, nalazimo još i: *čadom*, *čadim*, *křvljōm*, *křvim*, *mâščom/mâsti*, *mâstom*, *glâdi/glâđom*, *glâdim*, *sòlim*, *sòlom*, *kòščōm*, *kòstim* (v. BHDZb., II). To govori da je promjena ovih imenica po starom obrascu: *kost-kosti-košču* dosta ugrožena. Iako se u većini slučajeva i dalje zadržava nominativ na suglasnik, zavisni padeži, posebno instrumental, poprimaju obilježja imenica ž. r. na *-a*. To potvrđuju oblici: *koščōm*, *glâđōm*, *křvljōm*, *čadōm* gdje se na okrnjeni oblik instrumentala dodaje nastavak *-om*: *křvlj(u) + om*.

Istina, nisu nepoznati ni slučajevi prelaska ovih imenica u kategoriju imenica muškoga roda: *mastom*, *gladom*, *solom*, što nije osobina samo ovih govora.

Naš materijal potvrđuje, makar i u malom broju, postojanje oblika instrumentala na *-ju*. Za takve oblike ne znaju ijekavci ove bosanske zone (v. kod Dešića, op. cit., 236).

Genitiv množine

Oblički završetak genitiva množine, po pravilu je *-i*:

Orljani:

kòstī, *ćèrī*, *nòćī*, *kápī*;

Spahići:

kápī, *nòćī*, *ćèrī*, *kòstī*;

Orašac:

rīćī, *kòstī*, *ćèrī*, *kápī*;

Bužim:

bìvnī, kòstī, kápī, ríčī, ćèrī;

Bihać:

ríčī, ćèrī, kápī, nòćī, kòstī;

Jasenica:

ćèrī, kápī, nòćī, stvárī;

Bare:

ćèrī, nòćī, stvárī, kápī, nòćī;

Turija:

stvárī, nòćī, kápī;

Vrsta:

kòstī, nòćī;

B. Krupa:

kòstī, zapovjédī, nòćī;

Jezersko:

kòstī, stvárī;

M. Kladuša:

zapovídī, kòstī, kápī;

Ostrožac:

tīh vlástī, kápī, stvárī, nòćī;

Dobrenica:

kòstī, kápī, vlástī, ćèrī;

Izačić:

kòstī, kápī, nòćī, stvárī;

Ćoralići:

kòstī, kápī, nòćī;

B. Krupa:

kòstī, nòćī, vlástī;

Koprivna:

vlástī, nòcī, kòstī, kápī;

B. Dubica:

od tīh vlástī, tīh stvárī, nòcī, nítī;

B. Novi:

zapovídī, vlástī, stvárī;

B. Petrovac:

vlástī, cèrī, kòstī, nòcī;

Cazin:

nòcī, kòstī, kápī;

Ćukovi:

nítī, vlástī, kokòšī, nòcī, stvárī;

Golubić:

kokòšī, kòstī, vlástī, nítī;

Grmuša:

kokòšī, stvárī, cèrī;

Gata:

bolèstī, nítī, vlástī, cèrī;

Klisa:

nòcī, kokòšī, stvárī;

Kulen-Vakuf:

bolèstī, tīh nàpastī, stvárī;

V. Kladuša:

nòcī, stvárī, vijéstī, bolèstī;

Jelinić:

kòstī, vijéstī, nòvostī;

Miostrah:

nòcī, bolèstī, stvárī;

Pritoka:

stvárī, kòstī, nòćī;

Pećigrad:

bolèstī, nòćī, kòstī, stvárī;

Podzvizd:

kòstī, stvárī, nòćī, pèćī;

Ribić:

kòstī, vlástī, bolèstī;

Sokolac:

bolèstī, kápī, níť, kòstī, pèćī;

Srbljani:

tīh dúžnostī, kòstī, vlástī;

Stijena:

kòstī, bolèstī, stvárī, ćèrī;

Todorovo:

kòstī, stvárī, vlástī, ćèrī;

Trnovi:

stvárī, vlástī, bolèstī;

Vinica:

bolèstī, stvárī, ćèrī, pèćī.

Rijetko se javlja ovaj oblik sa nastavkom *-iju*:

Orašac:

kokòšijū, kòstijū;

Bihać:

kokòšijū, kòstijū;

Dobrenica:

kokòšijū;

Izačić:

kokòšijū, kòstijū;

Ćoralići:

kokòšijū;

Jezersko:

kokòšijū/kokóšā, nitijū;

Suhača:

kokòšvū;

Bužim:

kokòšijū;

Jasenica:

kokòšijū, kòstijū;

M. Kladuša:

kokòšijū, kòstijū;

Spahići:

kokòšijū, kòstijū;

Ostrožac:

kokòšijū;

Bare:

kokòšijū, kòstijū;

Koprivna:

kokòšijū, kòstijū.

Dativ, instrumental i lokativ množine

I tu je zastupljen oblički sinkretizam:

Jezersko:

uspi kokòšima, s tîm ríćima, po njègovîm ríćima;

Spahići:

kokòšima/kokòšma, stvárima/stvárma, ríčima/ríčma, čèrima /čèrama;

Orašac:

kòstima, ríčima, stvárima, nítima;

Žegar:

s kòstima, pò tīm stvárima, na ríčima;

Dobrenica:

s kokòšima, pot kápima, u stvárima;

Orljani:

kápima, vlástima, stvárima, ríčima;

Turija:

kokòšima, stvárima, ríčima;

Bare:

na kòstima, báci kokòšima, među kápima, na rječima, u stvárima;

Koprivna:

s kòstima, u ríčima/ríčma, kokòšima, kápima;

B. Krupa:

kokòšima/kokòšma, kápima, kòstima, stvárima;

Bužim:

kòstima, kokòšima, nòćima, kápima;

Jasenica:

kokòšima, stvárima, nòćima, nítima;

Ostrožac:

stvárima, kápima, nòćima, kokòšima;

Bihać:

stvárima, nòćima, kápima, zapovídima, kòstima, nítima;

M. Kladuša:

stvárima, nòcima, kòstima, kápima;

Ćoralići:

ćèrima, kòstima, ríčima, kokòšima;

Izačić:

kokòšima, stvárima, kòstima, ríčima;

Gata:

kokòšima, kòstima, nòcima, ríčima;

Cazin:

kokòšima, kòstima, nòcima, nítima, rjéčima/ríčima;

B. Petrovac:

kokòšima, nòcima, stvárima, ríčima;

B. Dubica:

kokòšima, kòstima, nòcima, stvárima, nítima, rijéčima;

B. Novi:

kokòšima, kòstima, nítima, vlástima, zapovjédima, nòcima;

B. Kostajnica:

stvárima, kòstima, nítima, bolèstima;

Gata:

bolèstima, kòstima, ćèrima, stvárima, vlástima, kokòšima;

Grmuša:

u bolèstima, o tîm vlástima, na stvárima;

Klisa:

sa šćèrima, među stvárima, o bolèstima, kokòšima;

Kulen-Vakuf:

s tîm vlástima, nòcima, o tîm stvárima, kokòšima;

Jelinić:

nòcima, stvárima, o bolèstima, kokòšima, ćèrima;

Pritoka:

u vlástima, nòćima, sa stvárima, o kokòšima;

Pećigrad:

nòćima, bolèstima, vlástima, dâj kokòšima;

Podzvizd:

kòstima, nòćima, po kòstima, sa kokòšima;

Ribić:

sa kòstima, po stvárima, u bolèstima;

Srbljani:

sa vlástima, o bolèstima, kokòšima;

Stijena:

sa vlástima, nòćima, bolèstima, kokòšima;

Todorovo:

kòstima, kokòšima;

Trnovi:

vlástima, nòćima;

Vinica:

ćèrima, kokòšima.

Promjena kolektivnih imenica na *-ad*

Kolektivne imenice na *-ad*, kao što je poznato, nejednako se mijenjaju u našim dijalektima i njihovim govorima. U jednom od ranijih svojih radova, ja sam konstatovao postojanje triju različitih promjena ovih imenica, i to: u jednim govorima te imenice znaju samo za oblike jednine (neki govori Crne Gore); u drugoj grupi ove imenice imaju u 3, 6. i 7. padežu množinske oblike (znatno je veći broj govora sa ovakvom promjenom); u trećoj grupi nalazimo one govore u kojima imenice na *-ad* imaju i u genitivu oblik množine (v. o tome *Naš jezik*, n. s. VII, 1955, str. 234-246).

Naš govor pripada drugoj grupi, tj. pored oblika jednine u nominativu i genitivu tu nalazimo množinske oblike u dativu, instrumentalu i lokativu množine:

Spahići:

*tèlād-tèlādi-tèladima, jārād-jārādi-jārādima, kòzlad-kòzlad-
di-kòzladima, čèljād-čèljādi-čèljādima, vižlād-vižlādi-vižlā-
dima, pìlād-pìlādi-pìlādima;*

Pokoj:

*ùnučād-ùnučādi-ùnučādima, jārād-jārādi-jārādima/jārādma,
tèlād-tèlādi-tèlādima/tèlādma;*

B. Petrovac:

ùnučād-ùnučādi-ùnučādima, kòpilād-kòpilādi-kòpilādima;

Jezero:

*čèljād-čèljādi-čèljādima, tèlād-tèlādi-tèlādima, bùyād-bùyā-
di-bùyādima;*

Ostrožac:

*vižlād-vižlādi-vižlādima, ùnučād-ùnučādi-ùnučādima, tèlād-
-tèlādi-tèlādima;*

Bihac:

*jārād-jārādi-jārādima, tèlād-tèlādi-tèlādima, čèljād-čèljā-
di-čèljādima, pìlād-pìlādi-pìlādima, gùščād-gùščādi-gùščā-
dima;*

Koprivna:

*jārād-jārādi-jārādima, tèlād-tèlādi-tèlādima, ùnučād-ùnu-
čādi-ùnučādima, kòpilād-kòpilādi-kòpilādima, čèljād-čèljā-
di-čèljādima, bùyād-bùyādi-bùyādima;*

B. Krupa:

*pìlād-pìlādi-pìlādima, tèlād-tèlādi-tèlādima, gùščād-gùščā-
di-gùščādima;*

Ćoralići:

*jārād-jārādi-jārādimal/jārādma, prāsād-prāsādi-prāsādimal/
prāsādma, tēlād-tēlādi-tēlādimal/tēlādma;*

Izačić:

*jārād-jārādi-jārādimal/jārādma, tēlād-tēlādi-tēlādima, čē-
ljād-čēljādi-čēljādima, ùnučād-ùnučādi-ùnučādima, sìro-
čād-sìročādi-sìročādima, cìgančād-cìgančādi-cìgančādima,
kòpilād-kòpilādi-kòpilādimal/kòpilādma;*

Bužim:

*tēlād-tēlādi-tēlādma, jārād-jārādi-jārādima, čēljād-čēljādi-
čēljādma;*

Turija:

*pāščād-pāščādi-pāščādima, tēlād-tēlādi-tēlādima, štēnād-
štēnādi-štēnādima;*

Klisa:

*tēlād-tēlādi-tēlādimal/tēlādma, čēljād-čēljādi-čēljādimal/čē-
ljādma;*

Gata:

*tēlād-tēlādi-tēlādimal/tēlādma, jānjād-jānjādi-jānjādimal/jā-
njādma, kòpilād-kòpilādi-kòpilādimal/kòpilādma;*

Kulen-Vakuf:

*tēlād-tēlādi-tēlādimal/tēlādma, sìročād-sìročādi-sìročādima
/sìročādma;*

Vrsta:

tēlād-tēlādi-tēlādima, čēljād-čēljādi-čēljādima;

Cazin:

čēljād-čēljādi-čēljādima, tēlād-tēlādi-tēlādima;

Kamenica:

čēljād-čēljādi-čēljādima, jārād- jārādi-jārādima;

Miostrah:

tělād-tělādi-tělādima, čěljād-čěljādi-čěljādima;

Orašac:

čěljād-čěljādi-čěljādima, vižlād-vižlādi-vižlādima;

Podzvizd:

*pășčād-pășčādi-pășčādima/pășčādma, tělād-tělādi-tělādima
/tělādma;*

Jezersko:

prășād-prășādi-prășādima, jārād-jārādi-jārādima;

Dobrenica:

dřvljād-dřvljādi-dřvljādima.

Oblički završeci *-ima/-ma* biće, na terenu, češći, tj. češće će se javljati dubletni oblici nego što to dati materijal pokazuje. Ali, ovdje je dato onakvo stanje kakvo se našlo u mojim zabilješkama sa terena.

U našem govoru javiće se i oblici dativa, instrumentala i lokativa bez uopštenog nastavka *-ma*, to jest i u tim oblicima će biti oblik genitiva jednine:

Ćoralići:

jārādi, čěljādi;

Izačići:

čěljādi;

Bužim:

čěljādi (lok.).

Iz Male Kladuše ima potvrda i za oblik: *jarādī* (genitiv), *čeljādī* (lokativ).

I inače u ovom dijelu Bosne imamo nestabilnu promjenu imenica na *-ad*. U materijalu koji je sakupljen za dijalektološki atlas preovlađuju oblici tipa: *čěljād-čěljādi-čěljādima/čěljādma,*

ali se javljaju i oni tipa *čeljād-čeljādī-čeljādi*, rjeđe tipa: *čeljād-čeljādī-čeljādī*. Slično stanje našao je i Dešić u ijekavskim govorima ove bosanske zone (op. cit., 237).

O nekim specifičnostima zapadnobosanske antroponimije

Poznato je da se u našem jeziku na različite načine oslovljava neko lice kada mu se želi ukazati i ljubav i poštovanje. Najčešći su oblici takvih imena dvosložni, i imaju tipizirani akcenat: u govorima sa novoštokavskom politonijom, to jest, u govorima koji imaju četvoroakcenatsku sistemu, ta imena imaju dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu. To su imena tipa *Jóvo, Ráde, Mújo, Súle, Ívo*, odnosno: *Jóva, Péra, Íva*. Istina, u nekim krajevima javiće se i drugačiji oblici, oni tipa *Hūsa, Jǒva, Īva*. Promjena tih imena nije ujednačena. U jednim našim govorima ta imena imaju promjenu po obrascu imenica muškoga roda na suglasnik, tj. tamo imamo *Jóvo-Jóva-Jóvu, Súle-Súla-Súlu*. Takav tip promjene imamo u govorima istočnohercegovačkog tipa. U drugim govorima, pak, i imena sa nominativnim završetkom na *-o* imaju promjenu po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Jóvo-Jóvē-Jóvi, Súle-Súlē-Súli*. Naravno, takvu promjenu imaju i sva muška imena na *-a*, bez obzira na to kakav akcenat ona imaju u nominativu jednine: *Jóva-Jóvē-Jóvi, Jǒva-Jǒvē-Jǒvi*. Ove dvije vrste muških ličnih imena, imala ona danas hipokoristički karakter ili ne, svejedno, nalazimo u svim ostalim bosansko-hercegovačkim govorima. To će reći i u ostalim (i)jekavskim govorima ovih područja i u ikavskim govorima kako Bosne tako i Hercegovine. Promjenu po obrascu imenica ženskoga roda nalazimo i u ekavskim govorima čiji hipokoristici imaju u nominativu vokalski završetak *-a*: *Jóva-Jóvē-Jóvi, Ráda-Rádē-Rádi*.

U ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne, kako je već rečeno, javljaju se i hipokoristici na *-e*, u oba roda, a ima pojava i hipokoristika ženskoga roda na *-o*. Tu, dakle, imamo:

a) Muška lična imena hipokorističkog obilježja sa nominativom na *-e*: *Ósme, Húse, Háse, Múste, Hróste*; kao i: *Pére, Íve, Júre*.

b) Ženska lična imena hipokorističkog obilježja sa nominativnim završetkom na *-e*: *Káde, Fáte, Súlte, Zláte, Góspe, Hájre, Núre, Đúle, Kádre, Zéjne, Méjre, Mine*; kao i: *Ánde, Máre, Káte, Mánde, Lúce, Stáne*.

Uz ova imena, na istom području, imamo i ženska lična imena na *-e*, ali bez hipokorističkog obilježja. To su imena kao: *Alíje, Aíše, Selíme, Kadíre, Hanífe, Muníre, Čatíbe, Hajríje, Hasíbe, Rahíme, Emíne, Hatídže, Zemíre, Bajráme, Dervíše, Nazífe, Fahíre, Halíme, Rukíje, Fazíle*. Kao što se iz navedenih primjera da zaključiti, ova lična imena nemaju "habitus" hipokoristika: nisu dvosložna, mada im je akcenat uzlazni, ali na penultimi.

c) Kao posebno interesantna imena u ovim govorima, javljaju se ženski hipokoristici na *-o*: *Kádo, Kádro, Hájro, Ájko, Méjro, Džéhvo, Sévdo, Hánko, Ísmo, Sáčo, Béjzo, Mélko, Rújko, Béko, Díko*, sa punim hipokorističkim obilježjem: dvosložna su i imaju dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu.

U ovu skupinu idu i imena kao: *Máro, Bójo, Jánjo, Ándo, Rúžo*, sa manjom frekvencijom nego ona prva, muslimanska.

Nas ovdje interesuju sljedeća pitanja vezana za navedene hipokoristike:

- I. Kolika je area rasprostiranja ovakvih imena, kako onih na *-e*, tako i onih na *-o*?
- II. Kako se objašnjava porijeklo imena na *-e* i dobijanje njihove današnje promjene?
- III. Kako se objašnjava porijeklo ženskih hipokoristika na *-o*?

I. Area rasprostiranja hipokoristika tipa *Háse, Fáte*

Štokavski dijalekat

Dvosložna lična imena, sa prvobitnim hipokorističkim obilježjem, a danas, možda, i bez prisutnosti takve semantičke komponente, tj. imena tipa *Júre, Tóde, Stípe; Máre, Káte*, vezana su za južne i jugozapadne štokavske oblasti (u ekavskim govorima nalazimo hipokoristike tipa *Mile, Dúle*, sa promjenom po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*; kao i one tipa *Râde-Râdeta*, odnosno: *Bâne-Bânetá, Drâkče-Drâkčeta* (v. za Levač kod R. Simića, SDZb., XIX, 269-282).

Početak ovog vijeka Milan Rešetar, u poznatom opisu štokavskih govora (*Der štokavishe Dialekt*, Beč, 1907), konstatovao je da se ženska hipokoristička imena na *-e* javljaju u ikavskim i ijekavskim govorima od sjeverne Dalmacije preko Dubrovnika do Crne Gore. Istina, sa nejednakim prozodijskim i paradigmatiskim karakteristikama (up. *Máre, Stáne*, nominativ : *Máre, Stáne*, vokativ, u sjevernoj Dalmaciji, Dubrovniku i Ozrinićima; a *Máre, Stáne*, u oba ova oblika u Prčanju, str. 167). Van ovih govornih područja, sve prema Rešetaru, oblički završeci nominativa i vokativa mogu biti i konfesionalno uslovljeni, up.: “Ausserhalb dieses Gebietes bedingt der Unterschied des Glaubensbekenntnisses auch einen solchen in der Form dieser Kosenamen: die Orthodoxen haben in der Regel im Nom. die Endung *-a*, im Voc. aber *-o*: nom. *Mára, Stána*, voc. *Mâro, Stâno* usw., die Katholiken und Mohammedaner haben zum Teile *e* in Beiden Kasus, wie in Dalmatien und Montenegro, zum Teile wieder *-a, -o*, wie die Orthodoxen ausserhalb Montenegros”, a lična imena na *-e* srećemo u govoru katolika i Muslimana zapadnijih krajeva koji se graniče sa Dalmacijom, pa sve do Bosne i Neretve (na istom mjestu).

Što se tiče postanka ovih imena, Rešetar je smatrao da su muški hipokoristici, kao i deminutivi, prvobitno bili na *-a*, tip

Pera, a da su imena na *-o*, tip *Péro*, nastala analoškim putem uopštavanjem vokativnog nastavka i za nominativ, dakle *Péro* prema *Pêro*. Promjena ovih imena, kao što je i ovdje već rečeno, nije jedinstvena: bosanski govorni tip je zadržao promjenu po *-a* deklinaciji: *Péro-Pérē*; jugozapad je sa nominativnim završetkom primio i cijelu paradigmu imenica muškoga roda, dakle: *Péro-Péra*.

U sjevernoj Dalmaciji i u Lici, konstatuje Rešetar, javljaju se i imena sa nominativnim završetkom *-e*, tip: *Šíme*, ali i tu ostaje promjena po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Šíme-Šimē*. Ovakvo stanje, sporadično, javlja se i u Dubrovniku (*Více*), dok se u govorima Crne Gore javlja i: *Šíme-Šîma, Râde-Râda*, tj. sa promjenom imenica muškoga roda na suglasnik (isto, str. 164-165).

Nama je danas poznatija geografija rasprostiranja navedenih hipokoristika, odnosno ličnih imena, na *-o*, *-a* i *-e* nego što je to bilo poznato Rešetaru početkom ovoga vijeka. Prema postojećoj dijalektološkoj literaturi o rasprostiranju i promjeni ovih imena danas se može reći sljedeće:

I. 1. Govori Crne Gore sa arhaičnijom akcentuacijom, tj. govori zetskog tipa, imaju ovakvo stanje:

a) U muškom rodu su hipokoristike tipa *Bôlè, Jôlè, Mîlè, Đôlè, Krlè, Gâlè*. Promjena je po obrascu ličnog imena *Mârko*, dakle: *Jôlè- Jôlâ-Jôlû*.

b) Za ženska lica imamo tu hipokoristike na *-e*, tipa: *Ânde, Mâre, Kâte, Jôke, Jôve, Stâne, Mâše, Mâle, Rûže, Stâke, Stôje, Dôbre*, i na *-a*: *Ândâ, Sējâ, Sējâ, Mârâ, Mîcâ* (M. Stevanović, *Istočnocrnogorski dijalekat*, JF, XIII, 61-64).

U crmničkom govoru, isti govorni tip, nalazimo *Đôle, Râde*, iako su tu običniji muški hipokoristici na *-o*: *Blâžo, Mîlo, Pêro, Râdo*. Ženska hipokoristička imena tu su obično na *-a*, ali se javljaju i ona na *-e*: *Gôrde, Mâre, Ćâke, Rôse, Mîle*, kao manje obična (B. Miletić, *Crmnički govor*, SDZb., IX, 395-405).

I M. Pešikan za starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govorni tip konstatuje postojanje hipokoristika tipa *Mâre, Mârë* (SDZb., XV, 142). Tu se ne navode potvrde za muška lična imena hipokorističkog obilježja sa nominativom na *-e*.

c) U novopazarsko-sjeničkoj zoni nalazimo hipokoristike muškoga roda na *-o*: *Vúko, Lúko*, i na *-e*: *Ráde*. Promjena obaju ovih tipova je po obrascu imenica muškoga roda: *Vúko-Vúka, Ráde-Ráda*. Iz toga govornog tipa nema potvrda za ženska hipokoristička imena na *-e* (D. Barjaktarović, *Novopazarsko-sjenički govor*, SDZb., XVIII, 84-87).

Kao što vidimo, arhaičniji ijekavski govori znaju za hipokoristike muškoga roda i na *-o*, i na *-e*. Istina, distribucija im nije ista. Promjena ovih hipokoristika uvijek je po obrascu imenica muškoga roda.

U govoru Bjelopavlića, koji cjelokupnom svojom strukturom – ako se uzme kao govorna cjelina – čini svojevrstan prelaz između govora zetskoga i istočnohercegovačkoga tipa, pored *Péro-Péra, Milo-Míla* imamo i *Jóle-Jóla, Vúle-Vúla, Lále-Lála, Đóle-Đóla, Bóle-Bóla, Ráde-Ráda*. Ženska hipokoristička imena su na *-a*: *Mára, Ánda, Jóka, Dára, Spása* (D. Čupić, *Govor Bjelopavlića*, SDZb., XXIII, 72).

2. Ijekavski govori istočnohercegovačkog tipa znaju za hipokoristike tipa *Jóvo, Súle*. Promjena je po obrascu imenica muškoga roda. Rjeđe se u tim govorima javljaju ženska hipokoristička imena na *-e*. Tako:

a) U pivsko-drobnjačkoj zoni pored *Đúro-Đúra, Jóvo-Jóva* imamo i *Vúle-Vúla, Jóle-Jóla* (J. Vuković, *Govor Pive i Drob-njaka*, JF, XVII, 54).

b) U nikšićkoj govornoj zoni nalazimo pored *Đúro-Đúra, Ívo-Íva, Péro-Péra* i *Lále-Lála, Míle-Míla*. Za ženske hipokoristike navode se oblici vokativa: *Mâro, Kâto, Ándo*, kao češći, i *Ánde, Plâne, Stâke*, kao rjeđi. To bi govorilo da je nominativ

“standardni”, na *-a* (D. Vušović, *Dijalekat istočne Hercegovine*, SDZb., III, 35).

c) U govoru današnje istočne Hercegovine imamo, takođe, *Jóvo-Jóva, Súle-Súla*, ali tu “u jednom dijelu trebinjskog sreza, u mjestima koja se graniče sa Dubrovačkom župom, dvosložna lična imena sa dugouzlaznim akcentom na prvom slogu, tip *Mara*, u nominativu se završavaju na *-e: Káte, Máre, Stáne*” (A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, SDZb., XIV, 122). Naravno, vokativ je: *Káte, Máre*. Interesantno je da tu nema muslimanskih hipokorističkih imena tipa *Fáte, Đúlse*.

U govorima ovoga tipa, dakle, rijetko se javljaju ženska hipokoristička imena na *-e*, a i tamo gdje se javljaju, upućuju na svoga zapadnijeg susjeda, dubrovački govorni tip. Muški hipokoristici u govorima ovoga tipa, bez obzira na to da li u nominativu imaju završetak na *-o* ili *-e*, mijenjaju se samo po obrascu promjene imenica muškoga roda.

d) Posebno mjesto među ijekavskim govorima zauzima dubrovački govor, i inače, i prema promjeni hipokorističkih imena. Naime, tu muška hipokoristička imena koja se u nominativu završavaju na *-o*, tip *Jóvo, Péro, Lúko*, imaju promjenu kao i istočnohercegovački govori: *Péro-Péra-Péru*. Lična imena ovoga tipa sa nominativom na *-e: Více, Páše*, imaju promjenu imenica ženskoga roda na *-a: Více-Vícē*.

Ženska hipokoristička imena mogu imati u nominativu i oblički završetak *-e: Máre*. Naravno, promjena je po *-a* deklinaciji (P. Budmani, *Današnji dubrovački dijalekt*, Rad, 65, str. 170).

3. U ostalim ijekavskim govorima Hercegovine i Bosne, po pravilu, imamo *Jóvo-Jóvē, Súle-Súlē; Mára-Márē, Fáta-Fátē* i to:

a) U centralnohercegovačkom govornom tipu (od Jablanice do Zavale u Popovu polju), sa kojim se slaže i sjevernohercegovački govor, imamo *Jóvo-Jóvē, Súle-Súlē*. Tu će se javiti i

imena tipa: *Jõva, Mÿja, Rãda, Sÿla*. I ova imena, kao i ženska tipa *Mãra, Fãta*, zadržavaju akcenat nominativa u svim oblicima paradigme. Ni ovaj govorni tip ne zna za ženske hipokoristike na *-e*, tip *Mare, Fate*.

b) Ijekavski govori zapadne Bosne u ovoj osobini se slažu sa centralnohercegovačkim govornim tipom. Tu je: *Jóvo-Jóvĕ, Mile-Milĕ*, a javlja se i tip: *Sãva, Mića*. Istina, tu se javljaju i muški hipokoristici na *-e*, tip: *Blãže, Vlãde, Riste*. Prema njima, izgleda, ne postoje ženski hipokoristici na *-e*. Ispitivači tih govora, naime, ukazuju na oblik vokativa tipa *Ándo, Bõso, Stãno, Stõjo* u kategoriji imenica ženskoga roda na *-a* (M. Dešić, *Zapadnobosanski ijekavski govori*, SDZb., XXI, 228, 239-240, v. i D. Petrović, *O govoru Zmijanja*, str. 91-92).

4. U govorima zapadne Srbije, koji su i danas djelimično ijekavski, ili do kojih su dopirale jače ijekavske migracione struje, imamo ovakvo stanje:

a) U govoru Gorobilja, kod Užičke Požege, gdje se i danas u međusobnoj komunikaciji upotrebljava isključivo ijekavski izgovor, nalazimo: *Áco-Áca, Bõžo-Bõža, Bũde-Bũda, Svĕle-Svĕla*. Ženski hipokoristici su na *-a*: *Bilja, Bisa, Bõža*, odnosno: *Bũba*, za ženski rod i *Bõća, MiKa* za muški rod (M. Nikolić, *Govor sela Gorobilja*, SDZb., XIX, 704-706).

b) U govoru Lještanskog, kod Bajine Bašte, imamo: *Áco, Bõžo, Đóko, Jóvo*. Promjena je po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Tĕšo-Tĕšĕ-Tĕši*. U tom govoru, međutim, muška imena na *-e*, tip: *Vũle, Jõle, Mĩle, Cĕle* imaju promjenu po obrascu imenica muškoga roda: *Vũle-Vũla-Vũlu*, što je i shvatljivo, s obzirom na akcenat, dugosilazni. Ali iz toga govora daje se potvrda i za dativski oblik *Jõli*. Istina, i to ime zna za promjenu po tipu imena *Marko*. U ovom govoru javljaju se i hipokoristici tipa *Jõva, Ljũba, Mića*. Iz ovoga govora navodi se i potvrda za ženski hipokoristik na *-e*: *Cõle*, ali, očigledno, takav način tvorbe hipokoristika tu

nije produktivan, nego ovo ime čini usamljen slučaj. Uz to, ni taj hipokoristik, kao ni oni tipa *Vûle, Mile*, svojim akcentom ne idu u grupu pravih hipokoristika, zato se i njihova promjena razlikuje od onih imena koja imaju sve hipokorističke osobine, tipa *Jóvo, Bóžo* (M. Tešić, *Govor Lještanskog*, SDZb., XXII, 213).

c) U govoru Gruže, kao krajnje istočne granice dopiranja ijekavskih govornih osobina, nalazimo: *Ánto-Ánta, Váso-Vása*, kao tipično gružanska imena (a ona tipa *Ánta, Vása, Rája* “preuzeta su iz književnog jezika”). Takvu promjenu imaju i muški hipokoristici na *-e*: *Ráde-Ráda, Dúle-Dúla, Mile-Mila* (I. Stevović, *Šumadijski govor u Gruži*, SDZb., XVIII, 458-459).

d) U govoru Mačve, opet, imamo u jednim mjestima, zapadna Mačva, *Ándro-Ándrē*, kako je u bosanskim govorima; a u istočnom dijelu Mačve je *Ándra-Ándrē*, kako je i u ekavskom standardu (B. Nikolić, *Mačvanski govor*, SDZb., XVI, 261-262). U Tršiću je: *Bóro-Bórē, Drágo-Drágē* (B. Nikolić), a Vuk je imao: *Božo-Boža* (v. P. Ivić, *Pogovor Vukovom Rječniku*, str. 126).

Kao što se iz navedenoga da zaključiti, ijekavski govori znaju za dvojaku promjenu muških hipokoristika na *-o* i na *-e*. Istočniji njihov dio ima promjenu po obrascu imenica muškoga roda na konsonant: *Jóvo-Jóva, Súle-Súla*; zapadniji govori ovoga narječja imaju, po pravilu, promjenu ovih imena po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Jóvo-Jóvē, Súle-Súlē*.

Ovo dvojestvo promjene preneseno je i na područje zapadne Srbije gdje se, takode, javlja *Jóvo-Jóva*, ali i *Ándro-Ándrē*. To dvojestvo može biti vezano i za migracione struje koje su ovamo dopirale iz ijekavskih govora. Naravno, na te govore danas vrši jak pritisak ekavski standard u kome je, po pravilu, odnos i u oblicima muških hipokoristika *a – e*: *Jóva-Jóve*, i sigurno je da će ovaj tip imena u tim govorima sve više dobijati na upotrebi, a da će se odnos *o – a*, ili *o – e* (*Jóvo-Jóva, Jóvo-Jóvē*) povlačiti i

dobijati karakter arhaičnosti, kao što tu inače ijekavske osobine poprimaju takav karakter.

5. U svim (i)jekavskim govorima koji se nalaze zapadno od Neretve i Bosne imamo muške hipokoristike tipa *Jóvo*, *Ráde*, odnosno *Jōva*, *Míca*. Promjena je isključivo po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*.

a) Tako imamo u Poljicima (Lika): *Đóko*, *Jóko*, *Péro*, *Đúro*, *Míco*, *Nídžo*, *Túmo*, odnosno: *Đōka*, *Jōka*, *Pēra*, *Đūra*, *Míca*, *Nīdža*, *Tūma*. Ovaj prozodijski paralelizam nalazimo i kod ženskih imena ovoga semantičkog obilježja: *Ána-Āna*, *Pérsa-Pērsa* i sl. Ne navode se potvrde za ovakva imena na *-e*, bilo muškoga, bilo ženskoga roda (D. Pavlica, *Akcentatski sistem u govoru sela Poljica u Lici*, Prilozi proučavanju jezika, 7, Novi Sad, 1971, 79).

b) U Doljanima, Lika, imamo: *Ráde-Rádē*, *Pépo-Pépē*. I tu se javlja *Pěpa-Pěpě*. Ženska hipokoristička imena, takođe, imaju u nominativu oblički završetak *-a*: *Mára*, *Sáta*, *Jéla* (Lj. Narančić: *Fonetske i morfološke osobine govora sela Doljana u Lici*, Prilozi proučavanju jezika, 11, 1975, str. 121, o ovome v. i kod mene: *Pregled srpskohrv. dijalekata*, Beograd, 1978, 84).

c) Takvo stanje nalazimo i u govoru Banije i Korduna. Pored *Đúro-Đúrē*, *Níko-Níkē*, *Jóvo-Jóvé*, tu je i: *Ráde-Rádē*, *Míle-Mílē*. Uz ova imena idu i ona sa kratkosilaznim akcentom na prvom slogu: *Míca-Mícé*, *Sáva-Sávē*.

U govoru Banije i Korduna imena tipa *Stanko*, *Veljko* imaju promjenu po prvoj deklinaciji: *Stânko-Stânka*, *Vêljo-Vêljka*, što je i shvatljivo, s obzirom na akcentat – dugosilazni, što nije odlika hipokorističkih imena (D. Petrović, *Govor Banije i Korduna*, Novi Sad – Zagreb, 1978, str. 90-91).

6. U prekosavskim ijekavskim govorima nalazimo isto stanje. Tako imamo u govoru ijekavaca Slavonije: *Péro-Pérē*, *Báto*

-Bátē, Jóvo-Jóvé. U slavonskim govorima nalazimo i *Tòma, Sàva* (v. S. Sekereš, *Onomastica jugoslavica*, II, str. 160).

I u govoru ijekavaca Baranje imamo *Péro-Pérē*. Tu i: *Mârko-Mârkē-Mârki, Jânko-Jânkē-Jânki*. Interesantna je Sekerešova konstatacija da u govoru Baranje imenice “kao *Péra, Páva* ... imaju u gen. sg. uz prijedloge *kod, od* i sl. stariji nastavak *-i: kod Pávī, kod Stípī, od Mârki, od Pérī*” u dativu je oblički završetak *-e: oīšo je k Pávē, ĭdem k Mátē, pošàlji tō Ívē* (S. Sekereš, *Govor Hrvata u južnoj Baranji*, HDZb., IV, str. 377). To govori da u baranjskim govorima još ima tragova stare *-a* (tvrde) deklinacije imenica ženskoga roda (v. kod Sekereša na str. 384). Sa primjerima tipa *Páva, Stípa* ne bi trebalo miješati imena tipa *Mârko, Jânko*. Ta imena mogu i u nekim drugim govorima da svojom promjenom pripadaju imenicama ženskoga roda na *-a*, čak i kada imaju dugosilazni akcenat.

7. I u Gorskom kotaru ijekavci imaju *Míco-Mícē, Dúle-Dúlē* (B. Finka, *Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XX/1, str. 167).

I ovi podaci, iz ijekavskih govora migracionog tipa, a koji se nalaze zapadnije od Neretve i Bosne, i sjevernije od Save, jasno pokazuju prevlast, apsolutnu, paradigme *-a* osnova i kod muških hipokoristika tipa *Jovo, Rade*. U tim govorima pored ovakvih hipokoristika nalazimo i one tipa *Pèra, Nika*, koji ne moraju uvijek imati ovo semantičko obilježje, a koji uvijek imaju promjenu po *-a* deklinaciji.

U nekim od ovih govora, onim južnijim, javljaju se i muški hipokoristici na *-e: Tóde, Íve*.

Ova činjenica, tj. promjena naših hipokoristika isključivo po obrascu imenica ženskoga roda na *-a* u ijekavskim govorima zapadno od Neretve i Bosne, može biti od značaja i za određivanje izvorišne zone ovih ijekavaca. Naime, nepostojanje promjene po obrascu *Jóvo-Jóva, Ráde-Ráda* u ovim ijekavskim govorima

upućivalo bi na zaključak da porijeklo tih ijekavaca, upravo njihovih daljih predaka, tražimo u onim ijekavskim govorima koji i danas imaju promjenu ovih imena po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*, tj. koji imaju *Jóvo-Jóvĕ, Ráde-Rádĕ*. A to su centralnohercegovački govori. Istina, moglo bi se reći da su ovi ijekavci takvu promjenu uopštili ili na putu za novi zavičaj, ili, pak, u novom zavičaju. I jedna i druga mogućnost malo je vjerovatna. Ima osobina koje su ovi ijekavci primili na putu za novi zavičaj. Takva je, čini se, pojava u mj. *o* (*un, kunj, muram*), ali je teško vjerovati da su i lična imena bila u toj kategoriji govornih osobina. Evo zašto. Ti ijekavci dugi niz godina žive u neposrednom susjedstvu sa ikavcima šćakavcima u zapadnoj Bosni pa ipak oni nisu izgubili svoje osnovno govorno obilježje – ijekavizam. Nisu primili nijednu tipičnu ikavskošćakavsku osobinu, kao što ni ikavci nisu primili nijednu tipičnu ijekavsku osobinu. Oba ova govorna tipa, iako u neposrednom susjedstvu, nastavila su svoj vlastiti život, svoju vlastitu evoluciju. To bi, dalje, govorilo da većina ovih ijekavaca baštini iz starog zavičaja promjenu ovih hipokoristika po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*, i da su tu osobinu sačuvali do naših dana. To bi, zatim, govorilo da su ti ijekavci u najvećem broju ovamo stigli iz onih ijekavskih krajeva u kojima i danas, a tako je bilo i ranije, imamo samo *Jóvo-Jóvĕ, Ráde-Rádĕ*. To bi upućivalo na zaključak da je centralnohercegovačka govorna zona bila matično područje predaka većeg broja ovih ijekavaca, isto onako kao što je istočnohercegovačka zona bila matično područje ijekavaca u zapadnoj Srbiji gdje je još uvijek živ odnos *Jóvo-Jóva*. Postoji i niz drugih osobina koje bi upućivale na takav zaključak. Istina je da se imena lako prilagođavaju govornoj sredini, ali je tačno da su kompaktnije govorne zajednice otporne na takve izmjene.

8. U ijekavskošćakavskim govorima centralne i istočne Bosne imamo, po pravilu, situaciju kakvu nalazimo i u ijekavsko-štokavskim govorima Bosne, tj. *Jóvo-Jóvĕ, Ráde-Rádĕ*. Istina, iz

tih govora ima potvrda i za drugačiju promjenu, onu po obrascu imenica muškoga roda: *Jóvo-Jóva*. Ali, izgleda, ta promjena nije organska osobina ovih govora nego je ovamo unesena iz ijekavskoštokavskih govora istočnohercegovačkog tipa (v. D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb., II, 158). Istina, Rešetar je imao podatke da se promjena hipokoristika ovoga tipa po obrascu imenica muškoga roda (*Jovo-Jova*), javlja i u nekim drugim krajevima Bosne, up. “eine Flexion nach dem Typus Pero-Pera wurde mir nur aus Visoko m. (= muslimani, A. P.), Goražd (!) o. (= pravoslavci), Čajniče o., Foča, Kalinovik o. (Foča) und sowohl nach diesem Typus, als auch nach dem Typus Pero-Pere aus Višegrad o. und Glasinac o. und m. (Rogatica) bezeugt” (*Der štokavische Dialekt*, str. 164).

Moguće je da u nekim od ovih mjesta još i danas imamo takvu promjenu, tj. *Pero-Pera*, ali je sigurno da Visoko tu ide sa ostalim mjestima ovoga dijela Bosne, a tamo je *Jovo-Jove*. Isto tako je sigurno da danas i u Višegradu, i u Foči preovladuje ta promjena.

Ikavski govori štokavskog dijalekta, kada su u pitanju hipokoristiki ovoga tipa, pružaju ovakvu sliku:

a) U posavskim i podravskim govorima nalazimo pored hipokoristika tipa *Józo, Ívo, Ráde, Mile*, i one tipa *Jõza, Mãta*. Promjena je po *-a* deklinaciji. U ovim govorima muški hipokoristiki mogu biti obrazovani i posebnim nastavcima, npr. nastavkom *-an*: *Mãtan, Mìkan*, što za naš problem nije interesantno (Stjepan Sekereš, *Antroponimija i toponimija Slavonske Podravine*, HDZb., III, 371-378, kao i: *Slavonska osobna imena*, Onomastica jugoslavica, 2, 1970, 158-161). U virovitičkom kraju je: *Mátol/Mãto, Józol/Jõzo* i, rjeđe: *Jõza, Tõna*. U srpskim naseljima te zone imamo: *Stévo, Péro, Mile, Ráde*. Promjena je po *-a* deklinaciji. Ženska hipokoristička imena su na *-a*: *Mara/Mãra, Káta/Kãta*,

odnosno: *Màra, Kàta* (Sekereš, HDZb., III, 335-336). I kod Ivšića nalazimo, iz Posavine, *Máto-Mátē* (Rad, 196, 233).

Ni iz ovih govora nema potvrda za ženska hipokoristička imena na *-e*. Istina, a i to je potrebno istaći, u ovim govovima, kao, uostalom, i drugdje, hipokoristici nastaju i na drugi način, pomoću posebnih sufiksa, čime se isključuju iz kategorije hipokoristika o kojima je ovdje riječ, to jest, iz kategorije dvosložnih imena sa tipiziranim akcentom. Tako, npr., u posavskim i podravskim govovima ženska hipokoristička imena nastaju pomoću sufiksa *-ena*: *Marèna, Katèna*; *-ra*: *Cecàra, Lucàra*; *-ika*: *Màrika, Ròzika* i sl.; a muški hipokoristici nastaju i sufiksima *-ika*: *Jòzika, Làcika*; *-iša*: *Paviša, Periša*, a kao hipokoristici javljaju se i imena tipa: *Stìpa, Pàva, Mäta, Jòza*, kao i izvedena nastavkom *-eta*: *Jòzeta, Đurèta* (Sekereš: *Slavonska osobna imena; Antroponimija i toponimija Slavonske Podravine*).

b) U ikavskim govovima zapadnohercegovačkog tipa nalazimo isto stanje kao i u centralnohercegovačkom govoru. Tu je, naime, *Mújo-Mújē, Ívo-Ívē, Súle-Súlē, Ráde-Rádē, Stípe-Stípē*. Uz ta imena idu i ona sa kratkosilaznim akcentom na inicijalnom slogu: *Mùja, Jòza*. Ženska hipokoristička imena su na *-a*: *Màra, Kàta, Fàta, Hájra*, a javiče se i: *Kàta, Tìdža*, mada ne tako često kao u centralnohercegovačkom govornom tipu, odakle ona i prodiru u ovaj govorni tip.

Uz hipokoristike ovoga tipa idu i one tipa *Sálko, Šévko, Jánko*. Promjena je samo po *-a* deklinaciji. Ali ako takva imena imaju u nominativu dugosilazni akcenat, ona gube hipokorističko obilježje i uključuju se u promjenu imenica muškoga roda na suglasnik. Otuda: *Jánko-Jánkē* prema *Jânko-Jânka*. Kao što vidimo, odsustvo samo jedne od osobina karakterističnih za ovakve hipokoristike, one prozodijske, dovoljno je da se izgubi ta semantička komponenta, a sa njom i njena promjena.

c) U govoru Imotske krajine i Bekije, koji je ikavski i štokavski, imamo dvojaku promjenu imena ovoga tipa. I to: imena tipa *Ánte, Júre* imaju promjenu po *-a* deklinaciji; imena, pak, tipa: *Đúro, Símo* mijenjaju se po istočnohercegovačkom deklinacionom obrascu: *Đúro-Đúra, Símo-Síma* (M. Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, str. 85). Ženska hipok. imena su na *-a*: *Ánda, Míla, Sláva* (isto, str. 106, 109).

Pošto u drugim ikavskim govorima i Hercegovine i Dalmacije imamo promjenu muških hipokoristika ovoga tipa obrazovanja samo po *-a* deklinaciji, ovo dvojstvo promjene u Imotskoj krajini može biti i kakav nanos sa strane. U svakom slučaju ni ovdje se ne može potpuno zanemariti uticaj migracionih talasa na ovu osobinu. Tim prije što su ovi predjeli mogli biti u tješnjim vezama sa svojim hercegovačkim zaleđem u periodu turske uprave, tuda su se mogle kretati i migracione struje ka zapadu, a ima i naseljavanja iz istočne Hercegovine (v. kod Šimundića na str. 12-13). Riječju, i tu se ogleda dvojstvo koje karakteriše ijekavske govore hercegovačkog tipa, samo sada objedinjeno na jednom govornom području, a u raznim tipovima imena.

d) U govoru ličkih ikavaca štokavaca, okolina Perušića, imamo i hipokoristike na *-e*, kako za muška, tako i za ženska lica: *Máne, Dáne, Íbre; Pére, Mándé, Máce*. Tu i: *Pèra-Pèrē*.

e) U jednom dijelu centralne Bosne, dolina Sane, pored hipokoristika tipa *Jóvo, Súle*, sa promjenom po obrascu *-a* deklinacije, nalazimo takvu promjenu i kod imena tipa *Marko*, čak i kada ta imena nemaju dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu: *Mârko-Mârkē*. To bi govorilo da se “stara kategorija naših klasičnih hipokoristika sa strogo utvrđenim gramatičkim poretkom nalazi već u dekadenciji” (Bošković), a i kod Vuka nalazimo: *Vîde-Vîda, Júre-Júra*, što ide u prilog ove pretpostavke.

Ženski hipokoristici tu su na *-a*, na *-e* i na *-o*: *Fáta, Fáte, Dérvó*.

Već je rečeno da takvo stanje nalazimo i u zapadnobosanskim ikavskošćakavskim govorima: *Mújo, Háse; Féza, Háte, Kádro*. Promjena je samo po *-a* deklinaciji.

Dakle, na štokavskom govornom području hipokoristička imena, sa cjelokupnim habitusom te kategorije imena: dvosložnost i dugouzlazni akcenat na osnovnom slogu – u govorima sa novoštokavskom politonijom – javljaju se sa trojakim oblikom nominativa: na *-a*: *Jóva, Mára, Fáta*; na *-e*: *Rade, Háse, Fáte* i na *-o*: *Jóvo, Háso, Ájko*. Distribucija tih hispokoristika je ovakva:

– muška hipokoristička imena na *-a* u nominativu: *Jóva, Rada* vezana su za ekavske govore;

– muška hipok. imena na *-a*, ali sa kratkosilaznim akcentom na inicijalnom slogu, bez obzira na to da li su danas hipokoristička ili ne, nalazimo u različitim krajevima štokavske teritorije: u zapadnoj Srbiji, Crnoj Gori, Slavoniji, Lici, Kordunu, zapadnoj Bosni, centralnoj, sjevernoj i zapadnoj Hercegovini – iz ovih krajeva takva imena mogu da se šire i u druge govore (isp. o tome članak I. Popovića u časopisu *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo, 1952, knj. IV, 243-253, kao i A. Peco u *Našem jeziku*, knj. IV, 240-243, uz to i R. Bošković u *Daničićevu zborniku*, i: *Odabrani članci i rasprave*, Titograd, 1978, str. 483);

– muške hipokoristike na *-o* i *-e*, tipovi *Jóvo, Ráde*, nalazimo u svim ijekavskim i ikavskim govorima, kao i u današnjim ekavskim govorima koji su nekada bili ijekavski, ili su bili pod neposrednijim i intenzivnijim ijekavskim uticajem;

– promjena tih imena (*Jovo, Rade*) je dvojaka. U ijekavskim govorima istočnohercegovačkog i zetskog tipa promjena je po obrascu imenica muškoga roda. Takvu promjenu nalazimo i u ikavskim govorima Imotske krajine i Bekije kod imena na *-o*: *Simo, Đuro*; u ostalim ijekavskim/jekavskim i ikavskim govorima promjena je po *-a* deklinaciji;

– i u ijekavskim šćakavskim govorima ova imena imaju promjenu po *-a* deklinaciji, iako se na području tih govora sreće i promjena po obrascu imenica muškoga roda na suglasnik – drugo je pitanje koliko je ta osobina danas tu tipična;

– muški hipokoristici na *-e*, tip *Júre, Háse* tipični su za ikavske govore. Ikavski štokavski govori, istina, ne znaju za *Háse, Ósme*, ali su, zato, ta imena sasvim obična u ikavskim šćakavskim govorima zapadne Bosne;

– od ijekavskih štokavskih govora muške hipokoristike na *-e* običnije su u ličkim, dubrovačkim i zetskim govorima nego u hercegovačkim govorima. Promjena je po obrascu imenica muškoga roda u zetskim, a u ličkim govorima i u Dubrovniku je: *Páše-Pášē, Více-Vícē, Máne-Mánē* (Bošković, op. cit.: 483);

– tipovi *Bâne-Bâneta, Žâre-Žâreta, Bâne-Bâneta* svojstveni su ekavskim govorima, ali ne svima podjednako (v. o tome kod Boškovića, op. cit.). Prozodijska komponenta ovih imena može biti presudna za njihovu promjenu – a sve to, opet, isključuje ta imena iz ovoga i ovako određenog rada;

– ženska hipokoristička imena na *-a*, tip *Mára, Káta, Fáta*, nalazimo na cijelom području štokavskog dijalekta;

– ženska imena na *-a* tip *Ānda, Kâta, Fâta*, s kratkosilaznim akcentom na prvom slogu, imamo u centralnohercegovačkoj govornoj zoni i nekim zapadnijim ijekavskim govorima (Lika, Slavonija). Iz centralnohercegovačke zone ova osobina se širi i na neke susjedne govore;

– ženska hipokoristička imena na *-e*, tip *Máre, Ānde*, nalazimo u južnijim oblastima ijekavskog narječja – od Dalmacije do Crne Gore, zatim u ikavskim govorima, kako ikavskim štokavskim tako i ikavskim šćakavskim;

– ženska hipokoristička imena na *-o*, tip *Ájko, Kádro*, nalazimo, uglavnom, u ikavskim šćakavskim govorima centralne i zapadne Bosne.

Čakavski dijalekat

S obzirom na to da su mnogi štokavski govori u bližim vezama sa čakavskim govorima, i istorijski i u naše vrijeme, neće biti suvišno ako se upoznamo i sa stanjem koje nalazimo u govorima toga dijalekta, tj. da se upoznamo sa oblicima i promjenom hipokoristika tipa *Ivo*, *Pero* u tim govorima.

U čakavskim govorima sasvim su obični hipokoristici na *-e*, kako u muškom, tako i u ženskom rodu. Potvrda za to nude mnogi opisi tih govora.

a) Tako na Hvaru imamo: *Jûre-Jûreta*, *Îve-Îveta*, *Môte-Môteta*, *Pêre-Pêreta* (M. Hraste, *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*, JF, XIV, 21; kao i: *Čakavski dijalekat ostrva Brača*, SDZb., X, 36). Tu je i: *Lûce*, *Mâre*, *Kâte*, *Lûkre* (Hvar, str. 29, Brač, str. 36, 39). U govoru Sumartina, Brač, imamo: *Ânte*, *Frâne*, *Józe*, kao i: *Mâre*, *Mânde*, *Kâte* (P. Šimunović, *Sumartinska onomastika*, Rasprave Instituta za jezik, knj. I, Zagreb, 1968, str. 98-99).

b) Tako je i u govoru ostrva Žirja koje čini “krajnji izvanjski otok šibenskog arhipelaga”, up. *Mâre*, *Kâte*, *Štõše*, *Dõre*; *Ive*, *Bâre*, *Ânte*, *Pêre*, *Šime*, *Vlâde*, *Tõme*, pored: *Knjâjo*, *Mîjo*. Promjena je po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*, tj.: *Mare-Mare* “kao i u književnom jeziku” (B. Finka – A. Šojat, *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, I, 166-167).

c) U govoru Senja imamo: *Frânè*, *Pērè*, *Jūrè*, pored: *Fràna*, *Jūra*, za muška lica. Za ženska lica tu nalazimo: *Âna*, *Fàna*, *Kàta* (M. Moguš, *Senjski govor*, Senjski zbornik za 1966, str. 62-64).

d) U govoru Suska imamo: *Jûre-Jûreva*, *Jive-Jiveva*, *Stipe-Stipeva* (Hamm J., Hraste M., Guberina P., *Govor otoka Suska*, HDZb., I, 100).

e) Na Dugom otoku hipokoristike na *-e*, tip: *Kâtè*, *Pērè*, imaju u genitivu *-e*: *Kâtê*, *Pêrê*, u dativu *-i*: *Kâtî*, *Pêrî* (B. Finka, *Dugootočki čakavski govori*, HDZb., IV, str. 102-104).

f) U karlovačkoj govornoj zoni, gdje se ukrštaju osobine sva tri naša dijalekta, nalazimo: *Rādë, Tōnë; Mārë, Kātë*. Uz ta imena idu i ova: *Përa, Jīva, Jōža, Māta*, kao i: *Jīvo, Përo, Jōso, Slāvo, Tōne, Jāndre*. Sva ova imena u promjeni “proširuju svoju osnovu infiksom *-t-*”, a ovaj se infiks “veže uz genitivno *-e* promjene *-a* osnove ako Nsg. završava na *-a* ili *-e* (Gsg. *Jūreta, Jōžeta, Māteta, Tōneta*; Dsg. *Jūretu, Mātetu, Tōnetu*), a neposredno na Nsg. kad taj svršava na *-o* (Gsg. *Pārota, Jīvota...*)” (B. Finka – A. Šojat, *Karlovački govor*, HDZb., III, 108-118). Danas tu nisu neobični ni genitivi na *-e*: *Jīve, Māte, Jūre, Jōže*.

Ženska hipokoristička imena, pored nominativa na *-a*: *Nāda/ Nādä, Kāta*, znaju i za oblike na *-e*: *Jānë, vok. Jāne* (isto, str. 119).

g) I u ozaljskom kaj-ča govoru nalazimo: *Jīve-Jīveta, Mike-Miketa, Vīde-Vīdeta, Pāve-Pāveta*. Tu imamo i: *Jāndro, Miško; Përo, Rōko, Štëfo, Tōmo*. Promjena je, izgleda, po *-a* deklinaciji (S. Težak, *Gramatička maskulinizacija ženskih i feminizacija muških imena u ozaljskoj antroponimiji*, Onomastica jugoslavica, 5, Zagreb, 1975, str. 8-84). I u Gradišću je: *Mārko, -ë, Miško, -ë, Brānko, -ë* (podaci dobijeni od Irene Varga iz Gradišća).

h) U govoru ličkih čakavaca (Brinje i okolina) imamo: *Jūre, Mile, Pére, Stípe, Jīve; Jōso*, kao i: *Jīva, Jūra, Pāva*, za muški rod, a: *Jéle, Júle, Mānde, Rúže i Mīca, Jūka* za ženski rod. Promjena je po *-a* deklinaciji (B. Finka – S. Pavešić, *Rad na proučavanju čakavskog govora u Brinju i okolici*, Rasprave Instituta za jezik, 1, str. 18).

i) I u govoru čakavaca Lešća (kod Otočca) imamo *Jāndre, Jūre, Māte, Pāve, Përe i Jōso, Mīko*. Promjena je po *-a* osnovama (P. Ivić, *O govoru ličkih čakavaca /okolina Otočca/*, Zbornik za filologiju i lingv., VII, 129).

Kao što vidimo, svi navedeni ikavskočakavski govori imaju hipokoristike na *-e*.

Da ovdje, uzgred, ukažemo na jednu od mogućih razlika između sjevernoćakavskih i južnoćakavskih govora, a koja je vezana i za hipokoristike.

U jednom dijelu čakavskih govora, onom južnijem, promjena imenica na *-a*, pa i ličnih imena koja se mijenjaju po toj promjeni, ima u genitivu *-e*, u dativu *-i* kao obličke završetke: *žena-žene-ženi*. U sjevernijim čakavskim govorima još uvijek se javlja i promjena tih imenica po obrascu: *žena-ženi-žene*. Takvu promjenu nalazimo u nekim istarskim govorima (v. J. Ribarić, *Razmještaj južnoslov. dijalekata po poluotoku Istri*, SDZb., IX, 104), u Kastavšini i nekim mjestima na Kvarnerskim otocima (v. kod mene: *Pregled srpskohrv. dijalekata*, 142-144), na Visu (M. Moskovljević, *Govor ostrva Vis*, Исследования по сербохорватскому языку, Moskva, 1972, str. 125) i dr. Vidjeli smo da na takvu promjenu nailazimo i u govoru Baranje (v. na str. 97). U buzetskoj govornoj zoni imamo ovakvu promjenu: *Jure-Jureta-Jureti*, *Kate-Kateta-Kateti* (P. Šimunović, *Dijalekatske značajke buzetske regije*, Istarski mozaik, 5, 1970, str. 47). Kastavština, opet, nudi podatke da pored savremene promjene: *Frane-Franeta-Franetu*, zna i za promjenu po tipu: *Mare-Mareti-Marete-Maretu*, a pretpostavlja se da je moguća i promjena po tipu: *Ive-Iveti-Ivete-Ivetu*, jer u Jadransovim tekstovima nalazimo primjere: *po Tonete*, *po Ivete*, za lokativ (v. Bošković, op. cit., 481).

Naravno, jezičko nivelisanje i ovdje dolazi do izražaja. Standardni jezik, sa svim sredstvima javne informacije, ruši staru paradigmu i nameće svoje deklinacione obrasce. To potvrđuju i svi noviji radovi iz dijalektologije.

Za nas je značajna konstatacija da hipokoristici na *-e*, kako za muška, tako i za ženska lica čine sastavni dio antroponimije u svim ikavskim govorima – štokavskim i čakavskim. Uz to takvi hipokoristici nisu strani ni drugim govorima koji se nalaze u susjedstvu sa ikavskim govorima. Naravno, takvih oblika hi-

pokoristika nalazimo i van ovih područja, ali je činjenica da su takva imena upravo karakteristična za naznačene predjele naše jezičke teritorije. I u oba roda.

II. O postanku ovih hipokoristika

Posebno pitanje je kako su nastala hipokoristička imena sa tipiziranim akcentom i brojem slogova: dvosložna sa dugozlaznim akcentom na inicijalnom slogu. O ovome pitanju dosta se pisalo u stručnoj literaturi. U posljednje vrijeme o ovome je pisao prof. R. Bošković, i to u radovima: *I dobri Daničić neki put zadrema*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XLII, sv. 1-4, 1976, str. 333-335, zatim: *Iz onomastičke derivacije i povodom nje*, Onomastica jugoslavica, knj. 6, 1976, str. 187-194; *O bosansko-hercegovačkoj deklinaciji Salko-Salke*, Naš jezik, knj. XXII, sv. 3, 1976, str. 98-100, i u već pominjanom radu iz *Daničićeva zbornika* (v. sve u knjizi *Odabrani članci...*).

Polazeći od zaključaka do kojih je došao prof. Bošković, o porijeklu i promjeni ovih hipokoristika može se reći sljedeće:

a) Najstarija praslovenska skraćena imena, “kurznamen”, bila su ona tipa: *Stanǔ, Voldǔ, Radǔ*. Tim imenima odgovaraju naša srednjovjekovna imena tipa: *Stanь, Vladь, Radь*. Hipokorističko obilježje ova imena će dobiti tek onda kada im se doda hipokoristički nastavak *-jb* i kada počinju da glase: *Rad’b < Rad+jb, Stan’b < Stan+jb* i sl. U docnijem razvitku jezika shvatiće se da su palatalni suglasnici osnovni nosioci hipokorističnosti, i da se oni, kao takvi, mogu dezintegrisati od osnove i dodavati na bilo koju vokalsku osnovu za tvorbu hipokorističkih imena, to jest, palatalni suglasnici će postati produktivni hipokoristički sufiksi koji će se dodavati prvome slogu, na vokal, ma koga glagola.

b) Sljedeću fazu u razvitku hipokoristika karakteriše vezivanje vokala *-a* i *-o*, kao hipokorističkih po prirodi, kod imena

muškoga roda za već postojeće hipokoristike sa palatalnim suglasnikom na kraju.

Ovim tvorbenim procesom stvara se novi odnos između osnovnog ili pravog imena i njegovog hipokorističkog lika. Hipokoristički vokali sada preuzimaju na sebe semantičko obilježje hipokorističnosti, tj. postaju nosioci te semantičke vrijednosti ovih imena, a ne više palatalni suglasnik finalnog sloga. To, opet, govori da je ova epoha jezičkog razvitka znala za dvojake oblike hipokorističkih imena i to:

a) one starije, sa palatalnim suglasnikom na kraju, tip: *Rad'č*, *Mil'č*, i

b) one nove, sa uopštenim hipokorističkim vokalom, vokalom koji počinje da preuzima na sebe to semantičko obilježje, i, naravno, očuvanom starom osnovom na palatalni suglasnik. To su imena tipa: **Rād'ä*, **Rād'ö*, **Rād'ë*.

Ovaj novi tip hipokoristika, sa vokalskim završetkom, i tipiziranim morfološkim likom (to su sada dvosložna imena *Rād'ä*, *Rād'ë*), unijee čitavu revoluciju u ovu kategoriju ličnih imena. A to zbog toga što ovaj tip imena karakterišu posebne strukturalne komponente koje će postati relevantne upravo za imena ovoga semantičkog obilježja, za hipokoristike. A to su ove njihove odlike:

1. obavezna dvosložnost hipokorističkog imena;
2. obavezno dug osnovni vokal;
3. obavezna oksitoneza.

Navedene tri osobine vremenom će postati osnovno obilježje hipokorističnosti u dvosložnim imenima uopšte, a ranije odlike tih imena – palatalni krajnji suglasnik i vokalski hipokoristički završetak – neće više biti tako značajne, gubiće svoj primarni semantički karakter. Otuda vrlo rano i pojava imena *Rađe* pored *Rađa* i *Rađo*. Vokal *-e*, kao nastavak za tvorbu hipokoristika, koji

je danas u našem jeziku dosta produktivan, mogao se javiti ili kao posljedica asimilacionih procesa u sklopu jednoga imena – *Rad’o* > *Rad’e* (a imena kao *Rad’b* i ona tipa *Rādā, Rādō, Rādē*, javljaju se “sve do kraja 15. veka”), ili kao novi tvorbeni impuls začet u odnosima koje imamo u praslovenskim deminutivima tipa *Radeta, Vladeta*, koji se kao takvi nisu osjećali dovoljno hipokorističkim, i kada se prema njima javilo novo *Rade, Vlade* – sa one tri relevantne osobine: dvosložnost, dug osnovni vokal i oksitoneza. Od 11. vijeka ovim će se imenima pridružiti i ona tipa *Stāne*, koja su nastala od nehipokorističkih imena tipa *Voldb, Hranb* i uopštenog deminutivnog nastavka *-e* (iz kategorije imenica tipa *otročę-otročęte, moldę-moldęte*), ali su ona i dalje zadržala svoje prozodijske karakteristike: dugosilazni akcenat u svim oblicima paradigme.

Sudbina i distribucija ovih hipokoristika nije ista u svim našim govorima, ali im je zajednička težnja da se dvosložnost i dug osnovni vokal zadrže kao bitni elementi hipokorističnosti. Sekundarna dekompozicija palatala omogućila je da se u tvorbene procese ovih imena uključe svi deminutivni sufixi, kako palatalni, tako i velarni; uz to dolazi i “dometanje” nekih suglasnika na već postojeće hipokoristike, up. *Rađon, Rahon, Bogon*.

c) Posebno je zanimljiva paradigma ovih imena, kako na dijahronom, tako i na sinhronom presjeku našega jezika. O ovome problemu dosta se govori u radu prof. Boškovića: *Kategorija starih srpskohrvatskih ličnih hipokoristika...* Odatle se jasno vide i uzročnici današnjim nejednakim deklinacionim obrascima ovih imena; up. *Būdē-Būdetē, Būde-Būdetē, Būde-Būdetā, Būde-Būda, Būde-Būdē*, eventualno i: *Būde-Būdeti*. Tu treba tražiti i porijeklo hipokoristika tipa *Muja, Jova*, u kojima je kratkosilazni akcenat “uspomena na kose padeže nekadašnje deklinacije *Rāde-Rādetē* (Križanićeve)”, a oblici nominativa na *-a* “verovatno ostatak od nekadašnjega hipokorističkoga *-a*” (Bošković). Moguće je, dodajemo uz to, da su ova imena nosila u sebi i jednu vrstu

pojačane hipokorističnosti. Bar u nekim govorima u kojima se javljaju (centralnohercegovački govorni tip). A ako ova i ovakva imena izgube hipokorističko obilježje, što nije rijedak slučaj, prema njima se javljaju novi hipokoristici, sa cjelokupnim habitusom tih imena: dvosložnost, dug osnovni vokal i, sada, dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu. Otuda prema *Salka-Sálko*, *Jánka-Jánko*, *Ševka-Šévko* i sl., a gdje “nema imena tipa *Stòjka*, *Šěfka* (scilitet u jekavskim i ikavskim govorima), ne bi trebalo da ima ni deklinacije tipa *Mújko*, *Mújkē*, *Věljko*, *Věljkē*” (Bošković). Ako od ovoga načelnog stava ima odstupanja, u pitanju su različita preplitanja, kako na dijalekatskom, tako i na gramatičkom planu.

U vezi sa ovim jedna napomena. U bosanskohercegovačkim govorima, koji imaju promjenu hipokoristika tipa *Jóvo*, *Mújo* po *-a* deklinaciji, po toj promjeni idu i hipokoristici tipa *Jánko*, *Sálko*. Prema tim hipokoristicima postoje lična imena istog glasovnog sklopa, ali drugačijih prozodijskih karakteristika, tj. prema *Jánko* imamo *Jânko*, prema *Žárko* imamo *Žârko*. Interesantno je da za ovakvo stanje ne znaju muslimanska imena tipa *Salko*, *Ševko*/*Šefko*. Ili bar meni to nije poznato. Za to bi se moglo naći i jedno objašnjenje. U imenima tipa *Janko*, *Žarko* prozodijska komponenta dolazi kao osnovni semantičko diferencijalni znak (*Jânko* : *Jánko*), u muslimanskim ličnim imenima tipa *Salko*, *Ševko* nije takav slučaj. Osnovni oblici tih imena glase: *Sálih*, *Šěfik*, a oblici *Sálko* i *Šévko* su upravo hipokoristički i prema njima se nisu mogli tvoriti novi oblici bez izmjena glasovnog sklopa. Ali je moguće da se sufiksom *-ica* dobijaju novi hipokoristici sa posebnim deminutivnim obilježjem: *Salkica*, *Mújkica*, i sl. To je, po mom mišljenju, razlog zašto postoji ova razlika između hipokoristika tipa *Janko* i onih tipa *Salko*. Promjena ovih imena, kao što je već rečeno, zavisi od prozodijske komponente. Vidjeli smo da se u nekim govorima ovim imenima pridružuje i lično ime *Marko*.

Zapadnobosanska hipokoristička imena tipa *Háse, Fáte*, a koja nas ovdje i posebno interesuju, cjelokupnim svojim habitusom potvrđuju pripadnost kategoriji hipokoristika: dvosložna su i imaju dugouzlazni akcenat na osnovnom slogu. Promjena ovih imena je isključivo po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*. I njihovo porijeklo je jasno. Nastala su od imena orijentalnog porijekla po domaćem tvorbenom obrascu: od *Hasan-Hase*, od *Fatime-Fate*. To, opet, govori da su hipokoristici ovoga tipa na području zapadne Bosne u predtursko vrijeme imali u nominativu završni vokal *-e*, to jest: da su na tom tlu u predturskom periodu postojala, i bila sasvim obična, hipokoristička imena tipa *Pere, Luce*. Promjena ovakvih imena bila je isključivo po obrascu *-a* deklinacije i bez tragova promjene po tipu *Bude-Budete*. Na takav zaključak upućuje stanje koje nalazimo i u pisanoj riječi sa ovoga tla. To bi, opet, govorilo da na ovom tlu, u vrijeme islamizacije ovoga dijela Bosne, nije bilo paradigmatških odnosa kakve potvrđuje pisana riječ Jurja Križanića za hipokoristike na *-e*, tj. nije bilo promjene tipa *Rade-Radete-Radeti-Radetu*, nego je samo bilo *Rade-Rade-Radi-Radu*, za koju zna i Križanić (v. Bošković, op. cit., 480) u koju su se potpuno uklopila i muslimanska imena ovoga tipa obrazovanja. Iz toga bi, zatim, slijedio zaključak da je promjena *Rade-Rade* rano nastala, da je, u početku možda, bila obilježje ikavskih i čakavskih govora, i da je rezultat deklinacionog ukrštanja “primarnoga tipa muških hipokoristika – *Būdā-Būdē*, i novoga tipa njihova – *Būdē-Būdetē*” (Bošković, op. cit., 482). Uzgred da napomenemo da su na ovom tlu rijetka muslimanska prezimena tipa *Husetić, Hasetić*, koja bi svojom osnovom upućivala na promjenu *Huse-Husete*, kao *Bude-Budete* (up. o ovome: S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, 208), pa ako se negdje na ovom području i nađu takva prezimena, kao i ova tipa *Laketić, Janketić*, nije isključeno da su ona ovamo unesena iz ličkih govora, ili nekih drugih zapadnijih govora koji su u svojoj strukturi imali, ili još imaju, promjenu

ovih hipokoristika do obrascu *Bude-Budete*, a gdje je ranije bilo i Muslimana.

U vezi sa ovim problemom, pojavom muslimanskih hipokoristika tipa *Hase, Fate*, značajno je ukazati na sljedeće. Bilo je mišljenja da je u zapadnoj Bosni tuđinski elemenat bio brojno vrlo jak i da je umnogome dao obilježje razvitku ovih krajeva. Ja sam u radu o zapadnobosanskim ikavskošćakavskim govorima (BHDZb., I) nastojao da na osnovu jezičkih elemenata pokažem i dokažem autohtonost Muslimana ovoga dijela Bosne. Uz sve dokaze koji su tamo navedeni sada se može navesti i ovaj – postojanje hipokoristika na *-e* i njihova promjena po *-a* deklinaciji. Ovaj govorni elemenat može se, takode, uzeti kao relevantan za određivanje porijekla Muslimana zapadne Bosne. Sva strana imena ovdje, kao i u drugim našim krajevima, dobila su izrazito domaće obilježje – i glasovno, i obličko i prozodijsko. Otuda u ovim krajevima hipokoristička imena na *-e*, što nije prisutno u drugim ikavskim šćakavskim govorima Bosne, ili takva imena tamo nisu ovako česta, a takvi hipokoristici mogu, isto tako, da potvrđuju starinu ovih govora. Tu još *-o* nije “smenilo” staro *-e* (Bošković R., *I dobri Daničić neki put zadrema*).

Dakle, i ovdje se dešavalo ono što se dešavalo i u govorima Hercegovine. Lična imena preuzimana iz turskoga jezika dobijala su domaće “ruho”, domaći habitus. Otuda u hercegovačkim govorima *Mújo-Múja*, kao *Jóvo-Jóva*; *Mújo-Mújē*, kao *Jóvo-Jóvē*; *Mùja-Mùjē*, kao *Jòva-Jòvē*. Dakle, paradigma uvijek sa istim karakteristikama.

Naravno, sa imenima tipa *Fáte, Hájre*, ne treba miješati imena tipa *Fatīme, Hajrije*, koja, isto tako, nalazimo u govorima zapadne Bosne. U pitanju su fonetski likovi tih imena kakve nalazimo u jeziku iz koga su ona preuzeta, u turskom jeziku, isp. *Fatīme, Hayriye* i sl. (v. Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*).

Istina, ovdje bi se moglo postaviti pitanje: koliko su ovakva imena, i sa ovakvim vokalskim završetkom, tj. sa završetkom *-e* umjesto običnijeg *-a*, uticala na pojavu hipokoristika tipa *Háte*, *Fáte* pa i onih tipa *Hase*, *Huse* u ovim govorima. Mada bi se imena tipa *Fatime* i *Fate* mogla dovoditi u neku vezu, čini mi se da pojava ovih posljednjih nije bila uslovljena postojanjem onih prvih.

Drugačije rečeno, hipokoristici tipa *Hate*, *Fate* nisu nastali pod uticajem ličnih imena tipa *Fatime*, *Hajrije*. Ima više dokaza za to. Evo nekih: 1. Na ovom području postojala su hipokoristička imena ovoga tipa i prije dolaska Turaka u naše krajeve, i prije islamizacije. To su ona tipa *Bude*, *Ane*. 2. Ako bi se i moglo pomišljati na nekakav uticaj imena tipa *Fatime* na pojavu onih tipa *Fate*, ova veza se nikako ne bi mogla uspostaviti između *Fatime* i *Hase*, a tu izvorni oblik ovoga muškoga imena nije imao mogućnosti da utiče na pojavu hipokoristika, pogotovo ovakvog fonetskog lika toga hipokoristika. 3. Postoje i u drugim našim govorima muslimanska ženska imena na *-e*, makar i u vidu polusloženica: *Fatme-hanuma*, *Hajrije-hanuma*, pa ipak tamo nalazimo hipokoristike na *-a*: *Fata*, *Hajra* i 4. U jednom dijelu istočne Hercegovine, trebinjska oblast, postoje ženski hipokoristici na *-e*: *Mare*, *Stane*, ali ne i *Fate*, *Hate*, a ima krajeva gdje su hipokoristici na *-e* sasvim obični, a gdje nije bilo intenzivnijih kontakata sa turskim jezikom (Dubrovnik, Crna Gora, čakavsko područje, uključujući i čakavske oaze van granica SFRJ, Gradišće, npr.). Sve to govori da pojava naših hipokoristika na *-e* nije vezana za postojanje ženskih ličnih imena tipa *Fatime*, *Hajrije* u govorima zapadne Bosne. Naši hipokoristici, da to ponovimo, proizvod su naših tvorbenih impulsa. Sve njihove karakteristike: fonetske, morfološke i prozodijske, isključivo su naše i uvijek su podudarne sa tim osobinama u imenima domaćeg porijekla. Domaća jezička svijest i ovdje je bila presudna: stranom imenu dat je domaći pečat.

III. O ženskim hipokoristicima tipa *Ájko, Kádro*, koliko mi je poznato, nije šire raspravljano u našoj antroponimici, a to zbog toga što su nam takvi likovi ovih hipokoristika bili nepoznati. Ja sam u radu o zapadnobosanskim ikavskošćakavskim govorima (BHDZb., I, str. 49) samo konstatovao njihovo postojanje, ali tu nisam ulazio u šire objašnjenje ove pojave (u tome radu se pored Uvoda daje još samo Fonetika). O tim imenima nešto više nalazimo u knjizi Ismeta Smailovića: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*. Navodeći takva hipokoristička imena (kao: *Ajko, Bejzo, Džehvo, Hato, Havo, Kado, Mejro, Nazo, Hanko, Ramzo, Šaho*, uz koja bi išla i: *Sačo, Kadro*) Smailović konstatuje da takvih ženskih hipokoristika pored u Bosanskoj krajini nalazimo još u nekim mjestima Imotske krajine “zatim još više na zapad u selima omiške općine (Donja Žežavica, Šestanovac, Zadvarje, Slime i dr.)” gdje imamo *Jago, Iko* (podaci M. Šimundića). Takvih imena nalazimo, zatim, u nekim mjestima u dolini Rame i Bile, gdje se javlja: *Begzo, Šazo, Hato, Ajko* (op. cit., str. 75). Smailović, i sa pravom, odbacuje bilo kakvu vezu ovih imena sa supstratom, kao i sa orijentalnim jezicima. Bez sumnje, to je naša antroponimijska osobina, a reklo bi se da je njeno postanje tijesno vezano sa našom istorijom, a i sa postankom naših hipokoristika ovoga tipa uopšte. Ovakvih ženskih imena, tj. na *-o* u nom. sing., nalazimo i u govoru Tijesnoga na o. Murteru: *Bójo, Jáko, Mášo* (v. JF, XVI, 163), odnosno na o. Šepurinu kod Šibenika: *Joko, Iko* (A. Kursar).

Poznato je da ima i drugih krajeva naše jezičke teritorije u kojima srećemo za ženska lica hipokoristike na *-o*. To su imena tipa: *Míčo < Mileva, Májo < Marija, Mído < Milica, Mišo < Mirjana*. Ovakva imena nose u sebi jedan stepen pojačane hipokorističnosti i obično se daju ženskim licima u čijem domu nema muškaraca. Tim oblikom, tj. morfološkom maskulinizacijom nominativa ličnog imena, kazuje se pojačana hipokorističnost. Ovaj momenat mogao bi da se uzme kao relevantan i pri objašnjenju

naših hipokoristika na *-o*. Prof. Stjepan Ivšić smatra da su sva imena na *-o*, od míla “imenice sred. roda” (*Slavenska poredbena gramatika*, str. 208).

Iz onoga što je ovdje već rečeno o postanku hipokoristika ovoga tipa da se zaključiti da ta imena imaju svoj standard: obavezno su dvosložna, obavezno imaju dug inicijalni slog – a akcentat i vokalski završetak mogu biti različiti, zavisno od govornog tipa u kome se javljaju. Ovdje su se stekli svi ti uslovi. Pošto vokalski završetak tu više nije presudan: može se javiti i *-a*, i *-e*, i *-o*, jasno je da se pored *Fata*, *Fate* moglo javiti i *Fato*, pored *Hata*, *Hate* i *Hato* (pojava drugih vokala u ovoj funkciji semantički je bila nemoguća, jer svaki drugi završetak, *-i* i *-u*, nose u sebi i deklinacionu odrednicu: *Fati* = dativ, *Fatu* = akuzativ i sl.). Dakle, sa morfološkog stanovišta pojava ženskih hipokoristika na *-o* nije neobjašnjiva. Uz to ide i još jedan momenat. Ženske hipokoristike na *-o*, kao što samo vidjeli, nalazimo uglavnom u krajevima gdje je život muškaraca bio isuviše kratak. To su krajevine: Bosanska, Imotska, i oblasti koje su sa njima tijesno vezane. Taj momenat mogao je da utiče na morfološku maskulinizaciju ovakvih imena. Tom pojavom ne samo da se pojačavala semantička komponenta njihova, nego se, na izvjestan način, u ženskom licu gledalo muško lice. Paradigma i kongruencija, naravno, ostale su neizmijenjene, tj. zadržale su karakter ženskoga roda: *Fahro je došla*, *Kado te tražila*. To, uostalom, vrijedi i za ženska hipokoristička imena tipa *Fatime* i *Fate*, ali ne vrijedi i za hipokoristike tipa *Mičo*, *Mido* kada se odnose na ženska lica. Tu za oblikom ide i promjena i kongruencija: *Mičo te tražio*, *Mičko te tražio* i sl.

Prenošenje ovakvih imena među prava lična imena nije neobična pojava u našem jeziku. Pa i imena tipa *Jovo*, *Rade*, *Salko* – koja danas imaju karakter i pravih ličnih imena, prvobitno su imala isključivo hipokoristički karakter. Dakle, pojava ženskih imena na *-o* sasvim je u duhu razvitka imena ovoga tipa u našem jeziku: hipokoristici vremenom gube to svoje obilježje i postaju

prava lična imena ili se gube kao kategorija iz jezika. Oblički završeci pojedinih kategorija tih imena nikako nisu presudni za određivanje njihovoga roda ili, pak, njihove semantičke vrijednosti. Više momenata, kao što smo vidjeli, utiče na to. Nije isključeno da je postojanje ženskih imena tipa *Fäta*, *Mära*, bez hipokorističkog obilježja, moglo usloviti pojavu novih hipokoristika, na *-o*, sa potpunim hipokorističkim habitusom. Dakle, prema *Fika-Fiko*, prema *Mëla-Mélo*, isto onako kao što se prema *Säva* javilo *Sävo*, prema *Zija-Zijo*, prema *Šëvka-Šëvko*.

Istina, moglo bi se pomišljati da je pojava nominativa na *-o* u navedenoj kategoriji ličnih imena posljedica obličkog sinkretizma ovoga padeža i vokativa koji nalazimo u primjerima tipa: *Äjnija*, *Häjrija*, *Märija* i sl. Ali je ova pretpostavka malo uvjerljiva. Takav sinkretizam nalazimo i u drugim govorima, ali tamo nema ženskih hipokoristika na *-o*. To, takođe, govori da uzročnike postanka ovih imena treba tražiti na drugoj strani.

Etnici

Ovdje ćemo navesti neke etnike, sa ovoga područja, a tvorba tih imenica često je problem i u standardnom jeziku. Teško je, naime, određivati pravila za tvorbu ove vrste imenice. Za to je mjerodavno stanje koje nalazimo u kraju gdje se nalazi neko mjesto.

Bihāc-Bišćanin/Bišćan-Bišćani, Biščānka; Bišće-Bišćani;

Gāta-Gācanin-Gācani, Gācānka;

Golùbić-Golùbićanin-Golùbićāni, Golùbićānka;

Bùžim-Bùžimljanin/Bùžimljān-Bùžimljāni, Bùžimljānka;

Brezova Kōsa-Brezíćanin-Brezíćani, Brezíćānka;

Cāzīn-Cāzinjanin/Cāzinjān-Cāzinjāni, Cāzinjānka/Cāzīnka;

Klòkòt-Klòkoćanin-Klòkoćāni, Klòkoćānka;

Krúpa-Krúpljanin/Krúpljan-Krúpljani, Krúpljānka;
Konjòder-Konjòderanin/Konjòderān-Konjòderāni,
Konjòderānka;
Kljûč-Kljúčanin-Kljúčani/Kljúčānka;
Kòprìvna-Koprìvľjanin/Koprìvľjan-Koprìvľjani, Koprìvľjānka;
Nòvī-Nóvljanin-Nóvljani, Nóvljānka;
Òrljani-Òrljanin-Òrljani, Òrljānka;
Òrašac-Oráščanin/Òraščān-Òraščāni, Òraščānka/
Òraškinja;
Òtoka-Òtočanin-Òtočāni, Òtočānka;
Pòkòj-Pòkojčanin-Pòkojčāni, Pòkojčānka;
Pètrovac-Pètrovčanin-Pètrovčāni, Pètrovčānka;
Pòdzvìzd-Pòdzvìžđanin/Pòdzvìžčān-Pòdzvìžčāni,
Pòdzvìžčānka;
Prìtoka-Prìtočanin/Prìtočān-Prìtočani, Prìtočānka;
Vìnica-Vìničanin-Vìničāni, Vìnčkinja;
Vřsta-Vřščanin/Vřščanin, Vřščan/Vřščān, Vřščānka-Vřščāni;
Turija-Turjānčanin/Turjānčān-Turjānčani, Turjānčānka;
Pècigrad-Pèćanin-Pèćani-Pèćānka;
Tòdorovo-Todoróvľjanin-Todoróvľjani-Todoróvľjānka;
Klādūša-Klādūšanin-Klādūšani-Klādūšānka;
Dòbrenica-Dòbreničanin-Dòbreničāni-Dòbreničānka;
Rìpac-Rìpčanin-Rìpčani, Rìpčānka;
Sokólac-Sokóćanin-Sokóćani, Sokóćānka;
Sřbljani-Sřbljanin-Sřbljāni, Sřbljānka;
Spáhići-Spáhićanin-Spáhićāni, Spáhićānka;
Bìščāni-Bìščanin-Bìščāni, Bìščānka;
Pr̀kosi-Pr̀košanin-Pr̀košāni, Pr̀košānka;

*Bàre-Bàranin-Bàrāni, Bārānka;
Ćéhići-Ćéhićanin-Ćéhićani, Ćéhićānka;
Harmāni-Harmànjāš-Harmanjāši, Harmànjāška;
Bakšàiš-Bakšàišanin-Bakšàišāni, Bakšàišānka;
Hatīnac-Hatīnčanin-Hatīnčani, Hatīnčānka;
Lòhovo-Lohòvljāk-Lohovljáci, Lohòvljānka;
Hrgār-Hrgárac-Hrgárci, Hrgárčānka;
Brékavica-Brékavčanin-Brékavčani, Brékavčānka;
B̀rkići-B̀rkićanin-B̀rkićani, B̀rkićānka;
Skòčāj-Skočájac-Skočájci, Skòčājka;
Kràlje-Kràljanin-Kràljani, Kràljānka;
Žègār-Žègárčanin-Žègárčani, Žègárčānka;
Záložje-Záložanin-Záložani, Záložānka;
Vèdro Pòlje-Vedropòljanin-Vedropòljani, Vedropòljānka;
Prekòunje-Prekòunjāš-Prekòunjāši, Prekòunjāška.*

Iz toponomastike

Na ovom području obični su toponimi u obliku množine:

*S̀rbljani (S̀rbljāni), Ćúkovi, Trnovi, Spáhići, Òrljani, Klānci,
Dòlovi, Bìšćāni, Tòdorovljāni, P̀rkosi, Bàrāni, Vèjzòvci,
Hánovi, Hášani, Máhmići, Jèzerski Dòlovi, Céravci, Džāni-
ći, Hálilagići, Pjānići, Ćòralići, Dòljāni, Harmāni, Dúbokī
Dòlovi, S̀tīnjāni, Ćāvkići, Ćéhići, Štřici (Donji i Gornji),
Dúlci, D̀urakovići, M̀slići, Pòpāri, Trnjáci, Ágići, Mèmići,
M̀slići, B̀rkići, Kràlje, Zálòžje.*

Ovi toponimi, i ne rijetko, da na to i posebno ukažemo, čuvaju i starije oblike deklinacije:

Ćukovi:

u Ćukòvī, na P̀rkosi; ali i: is Ćukòvā;

Kulen-Vakuf:

preko Doljánī, preko Stinjánī, na P̀rkosī, na P̀eckī br̀dī, sa P̀eckī br̀dī, sa P̀rkosī, u P̀rkosī, iz Bīšćāni, u Bīšćāni;

ali i:

u Doljānima;

Turija:

živi u Hālilagići, ima u Pjānići, u Ćõralići, na P̀rkosi, u P̀rkosi;

Spahići:

is Spāhići;

Srbljani:

is S̀rbljāni, u S̀rbljāni;

ali i:

u S̀rbljanima;

Orljani:

na P̀rkosi, u Ārljani, u ti Džānići, preko Stinjánī, is Harmānī;

ali i:

s P̀rkōsā, sa Ārljānā, na Ārljane, na Karpātima;

Pokoj:

u Harmānī;

ali i:

iz Hārmānā, preko P̀eckī br̀dā/P̀eckih br̀dā;

Stijena:

na D̀ubokī D̀òlovi, bilo tuče u D̀òlovi, u Zāvidovići;

ali i:

ù Klāncima;

Bihać:

u Kaštèlī, u Cérāvci, iz Ārljani, is Hārmāni, iz Bārāni;

B. Petrovac:

u Bīšćāni, na P̀rkosi, is Smoljāni;

Cazin:

na Pěčkī brđī, na Pěčkije brđī;

ali i:

do Pěčkī brđā, sa Pěčkī brđā;

Ostrožac:

nà Pečkī brđī;

ali i:

sa Pěčkī brđā;

Sokolac:

na Jezèrī će nešto gra°dit;

Kulen-Vakuf:

preko Doljánī, preko Stinjánī, sa P̀rkosī, sa Pěčkī brđī, iz Bīšćāni, u Bīšćāni, na P̀rkosi, nà Stinjāni;

pored:

iz Bīšćānā, na P̀rkosima, sa Pěčkī brđā;

Izačić:

u S̀rbljani, sa P̀rkosi, na P̀rkosi;

pored:

na P̀rkosima;

Vinica:

u S̀rbljanima;

B. Krupa:

u S̀rbljani, sa P̀rkosi.

Toponimi tipa: *Krupa, Kladuša* mogu imati i pridjevsku promjenu:

B. Krupa:

prema Krûpōj, u Krûpōj;

pored:

u Krûpi, is Krûpē;

Bužim:

u Klàdušōj, u Krûpōj;

pored:

u Krûpi;

Jezero:

u Krûpōj, u Zâspōj;

pored:

u Zâspi;

Srbljani:

u Krûpōj, u Krûpōj;

Jasenica:

u Zâspōj, u Krûpōj;

pored:

u Zâspi.

Pluralia tantum

Pored toponima koji se javljaju samo u oblicima množine (pluralia tantum), a koji su navedeni na str. 165-167, samo u množinskim oblicima javljaju se još i sljedeće imenice:

a) *klišća-klišćā-klišćima* (B. Krupa), *klišća-klišćā-klišćima* (Turija, Bihać, Pokoj, Koprivna, Dobrenica, Podzvizd, Izačić);

lédā-lédā-lédīma (B. Novi, Bihać, Orašac, Ostrožac, Jezero, Jezersko, Gata, Turija, Stijena); *lédā-lédī/lédī-lédīma-u lédī* (Dobrenica, Kulen-Vakuf, Čoralići, Gata, Spahići, Orašac, Miostrah, Ripač, Orljani);

pléca-pléćā-pléćima (Orljani, Ribić, Turija, Jasenica);

plúca-plúćā-plúćima (Bihać, Pokoj, Orljani, B. Krupa, B. Novi, Dobrenica);

k̀r̀sta-k̀r̀stā-k̀r̀stima (Jasenica, Bihać);

k̀òla-k̀òlā-k̀òlima (Bihać, Ostrožac, B. Novi, Bužim, Grmuša, Stijena, Turija, Gata); *ù kolim* (Dobrenica);

n̂j̄dra-n̂j̄dārā-n̂j̄drima (Jezero, Koprivna); *n̂dra-n̂dārā-n̂drima* (Spahići, B. Krupa); *n̂j̄dra-n̂j̄dārā-n̂j̄drima* (Pokoj);

p̀r̀sa-p̀r̀sā-p̀r̀sima (Spahići, Bihać, Stijena, Bužim); *p̀r̀sa/p̀r̀si-p̀r̀sī/p̀r̀sā-p̀r̀sima* (Spahići, Bihać, Dobrenica);

ústa-ústā-ústima (Srbaljani, Bihać, Pokoj, B. Novi, Podzvizd, B. Petrovac); *ústa-ústā/ústī-ústima* (Turija); *ústa-ústiju-ústima* (Spahići);

vráta-vrátā-vrátima (Turija); *vráta-vrátā-nà vrāti* (B. Krupa, Koprivna);

b) *j̄sli-j̄slī/j̄sālā-j̄slima* (Jasenica); *pod drveni j̄sli* (B. Krupa);

n̂oóčāli-n̂oóčālā-n̂oóčālima (Bakšaiš).

Imenica *do*ba može se javljati i kao promjenljiva i kao nepromjenljiva riječ:

òd ovō dōbā, ù ovō dōba, ù tō dōbā; òd ovīh dōbā/òd ovī dōba;

odnosno:

dōb-dōbi, ú vōj dōbi (Jezero), *òd tē dōbi* (Dobrenica, v. o promjeni ove imenice kod mene u knjizi *Jezik naš svagdašnji*, Sarajevo, 1969, str. 116).

Zamjenice

Lične zamjenice

Zamjenica prvog lica

a) *Pisana riječ* sa ovoga tla nudi ovakvo stanje:

Jednina:

da se hoće *s mene* i s tebe Kraina mutiti (Starine, XII, 12) poslao *k meni* (Starine, XII, 10), ni^što *mi* e vrlo potribno (Starine, XI, 112);

da mene privariš (Starine, XI, 10);

s menoi (Starine, XI, 97), preda *mnom* (Starine, XI, 98), *sa mnum* (Starine, XI, 101);

na meni (Starine, XI, 95).

Množina:

bolši iunak *od nas* (Starine, XI, 100);

nami doće list (Starine, XI, 78), *nami* sapoudite (isto, 83), *nami* ... sožna oslati (o = u, isto, 97), koi *nami* more ... dati (isto, 97), *nami* dao (Starine, XII, 9), i *nami* ee dolazio (op. cit.) kao i: da *nam* je vira poš^htena (Starine, XII, 10), potrebno bi i *nam* bilo (isto, 40);

z namj (Starine, XI, 96), *z namj* pogodjo (isto), *s nami* (isto, 97);

kao i:

preda *nam* istim (Starine, XI, 98).

b) *Savremeno stanje*

Genitiv:

od menéka (Srbaljani, Pokoj, Gata), *menékarce* (Stijena), *kòd mene* (Pokoj, Dobrenica, Todorovo), *do menéka* (Turija,

Gata, Sokolac), *òd mene* (Ostrožac, Dobrenica, Ćukovi), *bèz mene* (Ripač, B. Petrovac, Bihać, V. Kladuša), *ni menéka* neće (Pećigrad), *porèd mene* (Turija, Stijena, Jasenica, Klisa), *dò mene* (Miostrah, Bakšaiš, Turija, Todorovo, Dobrenica), *kod menéka* (Orljani, Vinica, Kamenica), *mène* (Kulen-Vakuf, B. Petrovac), *rád mene* (B. Petrovac, Jasenica, B. Krupa, Izačić, Dobrenica, Bužim, B. Kostajnica, B. Dubica), *bèz mene* se ne može (Ćukovi), *iz menéka* (Podzvizd, Jezero, Ripač).

Enklitički oblik je *me*:

Šta *me* briga (Bihać, Pokoj, Dobrenica, Izačić), ne tiče *me* se (Bihać, Pokoj, Dobrenica, Bužim, Todorovo, B. Krupa), ne briga *me* (Ripač, Bakšaiš), šta *me* se tiče (Jasenica), ko *me* pita? (Bužim).

Dativ:

Niko *menika* ne brani (Izačić), *mèni ga* je žao (Cazin), on je *mèni* reko (Turija), *mèni* je dao (Srbijani), *menika* je došo (Orljani), *mèni* to škodi (K. Vakuf), *ì meni* je dolazila (Dubica), *menika* ne treba (Orašac), *menika* je dobro (Spahići), *menika* treba (Vinica), *mèni* kaži (Bihać), *menikarce* je dolazila (Stijena), *ì meni* treba (B. Krupa), *mèni* svedno (Bužim), *mèni* je to pričo (Dobrenica), *mèni* je ostavio (Ribić), *mèni* ne smi reći (B. Petrovac), dao je *ì meni* (Ostrožac), *mèni* ne treba (Koprivna), to je *mèni* sve (B. Novi), *mèni* su dolazili (Todorovo), *menika* ne dolazi (Jezero);

pored:

mèn ne treba (Bužim), *mèn* nisi dao (Pokoj), *mèn* ne dolazi više (Dobrenica), *mèn* se čini (Bihać), *mèn* to ne treba (Bihać), *mèn* s čini (Trnovo)...

Enklitički oblik je *mi*:

daj *mi* to (Bihać), što *mi* ne dođete? (Dobrenica), šta si *mi* donila (Pokoj), dje su *mi* krave? (Stijena), odakle *mi*? (B.

Petrovac), svak bi *mi* dao (Ostrožac), svi *mi* kažu (Sokolac), sve bi *mi* dala (Jasenica), *sve mi* je uzela (Vinica).

Akuzativ:

měne ne gleda (Pokoj), vi ne pitate *měne* (Ostrožac), *měne* je dovela (Bihać), pita on *měneka* (Orljani), dovede on *menéka* do prit kuću (Izačić), lipo oni *měne* paze (Vrnograč), *menékara* se ne briga (Srbljani), i *menékane* su zvali (Vinica), u *menékarce* su bili (Stijena)...

Enklitički oblik je *me*:

da *me* vđī (Bihać, Pokoj, Dobrenica), dōnilā *me* òna (Ostrožac), šta *me* brīga (Ribić), što *me* zòve (B. Petrovac)...

Instrumental:

sā mnōm je bila (Izačić), *sā mnōm* se igraju (Srbljani), *sā mnōm* je lakše (Vinica), *sā mnōm* ide (Stijena), *sā mnōm* ne govori (Žegar), *sā mnōm* je sidio (Jelinić), *sā mnōm* ćeš igrati (B. Petrovac), lahko je *sā mnōm* (Bužim), skupa *sā mnōm* (Orljani), haj *sā mnōm* (K. Vakuf), *sā mnōm* je služio (Pećigrad), *prěda mnōm* (Bihać, Cazin, Dobrenica, Vrnograč), *zā mnōm* (B. Petrovac, Stijena, Bužim, Vrsta, Todorovo, Ćukovi), neš nī *sa mnōm* (Pokoj, Ćukovi, Bos. Otoka).

Imam samo jednu potvrdu za oblik *s mēnōm* iz B. Novog.

Lokativ:

ò meni pričaju (Bihać), *ò meni* se brinula (Stijena), *ù meni* je to (Jasenica), *o meni*ka se ne brinu (Turija), *o meni*kara su se brinuli (Orljani), sve to ide *pò meni* (B. Novi), sve je to *nà meni* (Dobrenica), *na meni*ka je bila košulja (Orljani), *o mēni* ne govori (Ostrožac);

kao i:

ò men se ne brinu (Dobrenica), *ù men* se nešto prevrnu (Bihać), *ù men* se nešto kuha (Gata), *ù men* se čuju criva (Vinica).

Množina:

*mi – nas + ke; nami/nama; nas + ke; s nami/s nama;
o nama.*

Potvrde:

Genitiv:

nāske, ù nāske (Pokoj, Jelinić, Turija), dò nāske (Podzvizd, Gata, Vrsta, Orljani, Ćukovi), za nāske (Orljani), raz nāske (Turija), okò nāske (Pokoj), kolko nāske, tolko i nji^h (Ćukovi), òd nāske (Izačić), brèz nāske (Izačić), u nāske (Jelinić), ù nāske (Turija), ù nāske je tako (Ćukovi, Žegar), od nāske (Orljani), u nāske je tako (Podzvizd), za nās (Bihać, Dobrenica, Sokolac).

Dativ:

*nàmi (Bihać, Pokoj, Gata, Ribić, Ostrožac, K. Vakuf, Peći-grad, Orljani, Miostrah, Sokolac, Todorovo, B. Petrovac, Vinica, Vrnograč), namika (Podzvizd, Kamenica, Srbljani, Jasenica, Klisa, Bužim, Stijena, Vrsta, Orašac, Jezero);
nàma (Pokoj, Bihać, B. Krupa, B. Novi, Dobrenica), ni nàma ne da (B. Petrovac).*

Akuzativ:

pozovi ì nāske (Miostrah, Izačić), ù nāske živu (Turija, Pokoj), u nāske ga nema (Turija, Srbljani, Jelinić), ni nās ne vidi (Stijena), ni nās sluša (Dobrenica), pitali su i nāske (B. Krupa), nāske pita (Bužim), nāske je četiri bilo (Izačić), on je nāske dovo (Dobrenica), nāske nisu zvali (Jezero).

Instrumental:

s nàmi (Vrsta, Todorovo, Srbljani, Stijena, Dobrenica, Turija, Sokolac, Ostrožac, Vinica, Gata, Vrnograč, Bužim, Jasenica, Peći-grad, Orljani, Kamenica, B. Krupa, Ribić, Ćukovi), zà nami (Kamenica), međù nami toga nema (Ostrožac), bili su

međi nami (Orašac), *s nãmi* se ne šali (Srbljani), *s nãmi* će doći (Žegar), *među nãmi* je nema (Jasenica), i mi ćemo *sã vami* (Jezero); *s nãma* nemal šale (Pokoj), *s nãma* vam je lako (Bihać), *s nãma* je išo (Žegar), *sa nãma* (Orljani, B. Krupa, Kulen-Vakuf).

Lokativ:

o nãma se brinu (Stijena), *nã nama* je sve (Dobrenica), *na nãma* silu prosipa (Vinica), sve će to *pò nama* (B. Petrovac), *o nãma* ni riječi (B. Novi); sve je *nã nami* (Jezero).

Enkl. oblik za genitiv i akuzativ je *nas*: ko *nas* dira?, što *nas* zovu?, da *nas* vidi;

za dativ je *nam*: da *nam* kaže, ko *nam* brani?, šta *nam* treba?

Zamjenica drugog lica

a) *Pisana riječ*

Dativ:

bog *uam* i duša (Starine, XI, 83), a j to *uam* dajemo (isto, 96), koga sam *vami* ... poslao (isto, 125), mi se čudimo *vami* (isto, 140), pišemo *vami* (Starine, XII, 13), išao *vami* (isto, 13), tako se *vami* čudimo (op. cit.), da *vami* damu (u = o, isto, 15), ko *vam* doide (isto, 18), uslali smo *uam* (isto, 20), tamo *k vami* (isto, 24), nieka *vami* ne prilague (isto, 25), eto e *vama* usla (isto, 26), *vami* na znaćne uslati (isto, 33), on *uam* ie obrekal (Starine, XI, 100);

tu i:

oni će *vi* dat (Starine, XII, 24). Cijela rečenica glasi: Moi susidu! Što mi pišeš zaradi ... čie ie o(d) Dubiče do Novoga, da ti odpišemo: od Novske strane od Strižne rike do Ioove to ie timar Čakolovića a zemle su turske Kostainičana koi su sada u Banoloči, Čakalovića ie deseto, koiu rič uzvežete vezaćete

s Kostainičani, čie su zemle, a *oni će vi dat s Čakolovićem...* (Ovo bi govorilo da je pisar unio tu osobinu u pismo koje je u ime Mustafe alaj-bega Ferhatpašića /u tekstu Feretpašić/ pisao Petru Kegleviću, i da to nije govorna osobina ovoga kraja).

Instrumental:

s uami (Starine, XI, 97), *s vami* (Starine, XII, 25, 27).

b) *Savremeno stanje*

Jednina:

Deklinacioni obrazac: *ti-tebe(+ka+ra)-tebi(+ka+ra)-tebe-(ka+ra)-s tobom/tebom-o tebi*.

Potvrde:

Genitiv:

bès tebe se ne može (Bihać), bili smo *kò tebe* (Pokoj, Dobrenica), ništa *brès tebe* (Dobrenica), *tebéka* ne pitam (Stijena), za *tebéka* pitaju (Orljani), od *tebéka* ne išćem (Jezero), *tebékara* (Orljani), žao mi je *tebéka*, *tebéka* zove (Jezero).

Enkl. oblik je: *te*: šta *te* briga?, ne tiče *te* se.

Dativ:

tèbi je ić tamo (Orljani), *tèbi* je dao (Izačić), *nì tebi* ne da (Ćukovi), *tebikarke* govori (Jezero), *tebikarce* (Pokoj), dao je i *tebika* (Ćukovi).

Enkl. oblik je: *ti*: ko *ti* brani?, ko *ti* govori?, evo *ti*.

Akuzativ:

tèbe zove (Bihać), *tebékara* traže (Jezero), lahko mi je *zà tebe* (B. Petrovac), lako mi je *zà tebe* (Dobrenica).

Enkl. oblik je: *te*: on *te* zove, svi *te* vide, svi *te* zovu.

Instrumental:

s tōbōm (Izačić), *zà tobōm* (Bihać), *prě tobōm* (Vinica), *pō tobōm* (Jasenica), *sà tobōm* (Stijena);

s tēbom (B. Krupa), *za tēbōm* (Izačić).

Lokativ:

ò tebi pričaju (B. Petrovac), *ò tebi* se radi (Podzvizd), *ù tebi* se nješto kuha (Orljani), sve je *nà tebi* (Dobrenica), sve će *pò tebi* (Ćoralíci), ja *pò meni*, ja *pò tebi* (Podzvizd).

Množina:

Deklinacioni obrazac:

vi – vas(+ke) – vami(+ka+ra) – vas(+ke) – s vama/vami(+ka)
– o vama/vami.

Potvrde:

Genitiv:

òd vāske (Todorovo), kolko *vāske*, tolko *nāske* (Bare), kolko *vāske*, tolko rižnjeva (Bare), *vāske* pita (B. Krupa), oko *vāske* se svadaju (Vinica) od *vās* traže (B. Novi), kod *vāske* su bili (Jezero), bez *vāske* ništa (Orljani), otišli su *dò vās* (Dobrenica).

Dativ:

reću ja *vàmi* (Gata), *vàmi* je tudi lipo (Ribić), ja sam *vàmi* reko (Bare), idu *vamíka* (Turija), evo *vàmi* kumpir (Jezero), *vamíka* govori (Jezero), i *vàmi* je piso (Ostrožac), *vàmi* je to poslo (Miostrah), ni *nàmi*, ni *vàmi* (Sokolac), i *vàmi* će valjat (Vinica), ni *vàmi* ne ide (Turija), evo i *vàmi* (Vrsta), bili bi oni i *vàmi* dali (Dobrenica), *vàmi* je kosio (Dobrenica);

ide *vàma* (Bihać), dala je *ì vama* (Pokoj), došlo je *ì vama* (Ribić), *ì nama* ko *ì vama* (Stijena), eto ih *k vama* (Jasenica), ja ne bi bio *vàma* dolazio (Dobrenica).

Instrumental:

*za vãmi (Izačić), pred vãmi (Todorovo), s vãmi (B. Krupa),
sà vami (Srbljani), s vãmi (Stijena), s vamika (Jezero);
sa vãma (K. Vakuf), pred vãma je (Bihać), nad vãma (Turija),
s vãma (Izačić), zà vama (Gata), međù vama (Orljani).*

Lokativ:

*po vãmi (Sokolac), nà vami (Vrsta);
o vãma (Bihać), na vãma (Gata, Dobrenica, Ribić, Bužim, Ja-
senica), u vãma (Stijena, Kamenica, Ostrožac, Todorovo).*

Enklitički oblici su:

gen.-akuz. sing. *te*; dativ sing. *ti*; gen.-akuz. pl. *vas*; dat. pl. *vam*: ko *te* pita; ko *ti* daje, šta *ti* nosi?; što *vas* zove? ko *vam* brani, ko *vas* gleda?

Zamjenica trećeg lica

a) *U pisanoj riječi sa ovoga tla javlja se i enklitički oblik ju* za koji u mom materijalu sa terena nije bilo potvrda:

ako čete *iv* (= *ju*) primiti (Starine, XI, 94), a vi *v* (= *ju*) po prvom svšvn pošalite (isto), sašto *iv* (= *ju*, cinu) nitko ne da (isto, 140), up. i: *nan* (= na nj) spuščati (Lopašić, 241).

Od množinskih oblika da ukažemo na pojavu oblika i bez *h*:

od *ni* se naplatiti (Starine, XII, 10), da ste *i* rasumili (Starine, XI, 99);

iako i: od *nih* (Starine, XI, 140), sa *nih* (isto, 99), evo *ih* nie ovdí (Starine, XII, 31), postio *ih* ie (o = u – pustio, Starine, XII, 6), kada bi *jh* naivecha potreba bila (Lopašić, 247); u instrumentalu je: *š nima* (Starine, XII, 38);

dativ: dosta ie *ćnima* (Starine, XII, 19), što *im* zapada (Starine, XII, 14);

lokativ: *po ćnima* (Starine, XII, 33), *na nima* (isto, 11);

up. i: mi smo dobri *sa ne* i *sa nih* čenu (Starine, XI, 89), kao i:
tada nam *ie* vzeste (tj. njih, ljude, Lopašić, 247);

od sebe (Starine, XII, 10, 32);

k sebi (Starine, XI, 83), mi se naiveće *sebi* boimo (Lopašić, 241);

o sebi (Starine, XII, 12).

b) *Savremeno stanje*

Muški i srednji rod – jednina:

Paradigmatski obrazac je:

*on, ono-njega(+ka+ra)-njemu(+ka+ra)-njega(+ka+ra)-(š)
njim(e)-o njemu(+ka+ra).*

Potvrde:

U Fonetici je rečeno da samoglasnik zadnjega reda *o*, kada se nađe u neposrednom dodiru sa sonantima, ponekad može da ima i zatvoreniju artikulaciju koja se tamo bilježila kao: "o : "ona (Orljani, v. BHDZb., I, 97), a samo se iz govora Dobrenice i Skočaja daju potvrde za pojavu samoglasnika *u* mj. *o*: *un, una, uni* (op. cit.). To znači da govorno područje o kome je ovdje riječ ima, u fonetskom pogledu, standardne oblike ovih zamjenica: *on, ono*. Odstupanja od tih fonetskih vrijednosti su izuzetno rijetka.

Genitiv:

eto njègā (Bihać), *njègā* se to ne tiče (Vinica), nema *njegáka* (Vrsta), od *njegáka* (Pokoje), *brèž njega* (Turija), *njegáka* pita (Gata, Vinica), *raž njègā* (Ostrožac), *njegáke* nema (Stijena, Bužim), *zbòg njega* je to došlo (B. Petrovac), ništa *brèž njega* (Miostrah), *š njègā* (Sokolac), *oko njèga* (Izačić), od *njegáka* (Jasenica).

Enkl. oblik *ga*: nema *ga*, eto *ga*.

Dativ:

njèmu (Miostrah), *njèmu* je fino (Ćukovi), *njemúka* je dala (Bare), *njemúka* (Izačić, Turija, Gata, Sokolac, Ostrožac), *njèmu* je ujak osto (K. Vakuf), da je to *njèmu* dati (Ribić), daj ti *njèmu* kahvu (B. Petrovac), ne dam ni tebi *nì njemu* (Stijena), šta je to *njèmu* (Vrsta), ode *njèmu* (Bihać, Dobrenica), baci *ì njemu* (Vrnograč), ne da *nì njemu* da sisa (Jasenica, Miostrah).

Enkl. oblik *mu*: evo *mu*, kaži *mu*, šta *mu* je? ko *mu* brani?

Akuzativ:

njèga zove (Bihać), *njègā* su izbacili (Ribić), uvijek *njègā* traže (Podzvzd), *njègā* vole dica (Stijena), *njèga* svak voli (Dobrenica).

Enkl. oblik *ga*, *nj*: zovi *ga*, traži *ga*, voli *ga*; *nā nj* se popela (Izačić).

Instrumental:

š njíme (Bužim), *š njíme* je bila (Bihać), *š njīm* će doći (Pokoj), nekakve dvi su bile *š njīm* (Stijena), neće *š njīm* (Miostrah), *nād njīm* (Golubić), *prèd njīm* je (Dobrenica), *pòd njīm* (Vrsta), *zà njīm* plače (Ribić), *sà njīm* (Gata), *zà njīm* je bila (Izačić).

Lokativ:

ò njemu se brine (Bare), *nà njemu* je sve (Miostrah), sve će to *pò njemu* (B. Dubica), *ù njemu* se nešto kuha (Ostrožac).
Ona-nje-njoj/njojzi-nju(+ka)-njom-o njoj/njojzi.

Potvrde:

Genitiv:

ne mere to *bèž njē* (Bihać), *brèž njē* (Vrsta), uvijek se sitim *njē* (Ostrožac), *òd njē* mu je ostalo (Dobrenica), *rád njē* je

i došo (B. Petrovac), *òd njē* je to (Jasenica), žao mi je *njēke* (Jezero).

Enkl. oblik *je*: nema *je*, evo *je*.

Dativ:

dao *njôj* (Miostrah), ne bi dao *njôj* (Jelinić), *njôj* je reko (Bare), i *njôj* je dolazijo (Vrsta), *njôjzi* je kupijo (Bihać), *njôjzi* to ne treba (Stijena), *njôj* bi sve dala (Jasenica), ni *njôjzi* nije lahko (Bužim), da j ti *njôj* kahvu (Ostrožac).

Enkl. oblik *joj*: reci *joj*, dao *joj*, šta *joj* je? ko bi *joj* došo?

Akuzativ:

oni *njû* osuše (Miostrah), oni *njû* ne vole (Bihać), ni *njû* ne žele vidit (Orljani), za *njû* se brinem (Dobrenica), *ùz njû*, *niz njû* (B. Petrovac), *njû* je ćio dat (Orljani);

njúke će izbacit (Bihać), na *njúke* navalili (B. Krupa), na *njúke* (Orljani), hoće *njúke* (Orljani).

Enkl. oblik *je*: šćeo sam *je* uzet (Ostrožac), sad *je* moreš uzet (Sokolac), šta *je* biješ? (Bihać), neće da *je* čuje (B. Petrovac), obustavilo *je* o škole (Miostrah).

Instrumental:

š njôm je došo (Bihać), *š njôme* (Pećigrad), *zà njôm* (Miostrah), *š njôme* je išla (Todorovo), *š njôm* (Žegar), *sà njôm* ide (Ostrožac), *š njôme* se ne šali (Izačić), *zà njôm* plaće (Bihać), bilo je *prèd njôm* (Stijena).

Lokativ:

ù njôj (Bihać), *ò njôjzi* (Orašac), sve je *nà njôjzi* (Dobrenica), *ò njôj* nije pričala (Vrsta).

Množina:

Deklinacioniobrazac: *oni/one/ona-nji(h)ke-njīhā-njima(+ka)-nji(h)-njima(+ka)-o njima(+ka)*.

Potvrde:

Nominativ:

òni su jači (Bihać), bili su i *òni* tu (Orljani), šta bi *òni* bez vas? (Vrsta);

òne ne daju (B. Krupa), *òne* to rade (Dobrenica), *òne* su valjane (Ribić), *òne* se ničeg ne plaše (B. Kostajnica);

òna su dobra (Bihać), *òna* rade (Vinica).

Genitiv:

njih ima (Bihać), *òd njihel/òd njihke* (Orljani), koliko je *njihā* (Srbijani, Orljani, Ostrožac), *zà njihke* (Orašac), *brež njihā* (Klisa), *njik* nema (Sokolac), *kòd njik* (Orljani), *ráž njī* je dolazila (Orljani), *njih* interesuje (Ostrožac), *njihke* nema (Bare), *òd njih* je uzo (Orašac), bijo je *ù njihā* (Klisa).

Enkl. oblici: *ih/i/hi/ji*: eto *ih*, ima *hi* (Bare), ko *i* nema (Dobrenica), neće *ji* bit (B. Petrovac), neće *ih* naći (Jasenica), eno *ji* gore (Ostrožac), po šest *i* budne (Gata).

Up. i: ja nisam protiv *nje* (= djece, Kulen-Vakuf).

Dativ:

otišla *njīma* (Klisa), dali su *ì njima* (Stijena), idi *njīmakarke* (Stijena), *njimāka* reci (Izačić), daj *ì njima* (Bihać), nije *nì njima* teško (Vrsta), *njīma* bi dao (Gata), ko bi *njīma* ugodio? (Sokolac), ja *njīma* reknem sve (Srbijani), daj *ì njima* (Stijena, Jasenica), kaem ja *njīma* (Pećigrad).

Enkl. oblici *im/him/jim*: ko *im* brani? ko *jim* je reko? (Gata), da *jim* kažem (Stijena), u krvi *him* je (Cazin, Srbijani, Ostrožac), sudilo *him* je (Cazin).

Akuzativ:

njihke zove (Bare), *nà njihke* baca (Srbijani), *njihke* pita (Sokolac), *međù njihke* pade (Sokolac), ja sam *njī* načero (K. Vakuf), pitam ja *njī* (Bihać), *njī* to intresuje (Ostrožac),

njīha zove (Klisa), *njī* zove (Orljani), *njīke* traže (Orljani), *nà njihā* je prepisato (Otoka), *nà njī* je došlo (Pećigrad), ja ću radit za *njīhā* (Dobrenica).

Enkl. oblici su *ih/hi/i/ji*: da *ih* vidi (Bihać), ko *i* zove? (Bare), tamo *hi* je ostavio (K. Vakuf), učio *hi* (Jasenica), da *ih* zna (Jezero), ko *i* zna (Dobrenica), pitam *i* ja (Ribić), niko *ji* čuo nije (Otoka), očera *i* u Bihać (Ostrožac).

Instrumental:

bila je među *njima* (Bihać), išla je *sporèd njima* (Vrsta), *sporèd njima* (Srbaljani, Todorovo, Miostrah), *š njīma* je (Ostrožac), *primà njima* (Pokoj), *š njimáka* (Izačić), *š njīma* (Klisa), *š njīma* je sjedijo (Turija), ni *š njīma* neću (Todorovo).

Lokativ:

ò njima (Bihać, B. Petrovac), *nà njima* je (Vrsta), *o njimáka* (Srbaljani), *ù njima* (Stijena).

Zamjenica svakog lica

Obrazac promjene je standardni: *sèbe-se*, *sèbi(+ka)-si*, *sèbe-se*, *sòbòm*, *ò sebi*.

Potvrde:

Genitiv:

okò sebe se smela (Bare), *bès sebe* (Jelinić), imo je *kò sebe* (Ostrožac), *kò sebe* (Orljani).

Enkl. oblik je *se*.

Dativ:

ruke *k sèbi* (Orljani), uzela ga *sèbi* (Vrsta), prvo *sèbi* (Bihać), *nì sebi* ni drugom (Ribić), svak je *sèbi* dobar (Ćukovi), *sebika* je donila (Izačić), sam *sèbi* govori (Ostrožac).

Enkl. oblik *si*: ne bi li *si* napravili kuću (Žegar);

up. i: blago *si* njojzi *š njima* (Miostrah).

Akuzativ:

niko *sěbe* ne vidi (Bihać), *nà sebe* je kupila (Orljani), našla je *ù sebe* (Bare).

Enkl. oblik *se*: da *se* vidi na ogledalu, *zá se* se brini (Bihać, Orljani).

Instrumental:

pre sōbōm (Srbaljani), *pōd sobōm* (Ostrožac), *sā sobōm* (Miostrah).

Lokativ:

ò sebi se bavi (B. Petrovac), imo je *nà sebi* (Turija), ni *ò sebi* ne govori (Dobrenica).

U vezi sa navedenim primjerima nekoliko napomena:

1. Ovdje je dat samo određen broj primjera za pojedine zamjениčke oblike. To je činjeno svjesno. Želja je da se ne povećava obim rada primjerima koji ništa posebno ne znače za sagledavanje zamjениčke promjene u govoru kao cjelini. To znači da navedeni primjeri predstavljaju obrazac zamjениčke promjene na cijelom ovom govornom prostoru.

2. To, isto tako, vrijedi i za potvrde koje se navode iz pisane riječi.

3. Instrumentalni oblik: *menom*, potvrđen iz govora B. Novog, poznat je različitim govorima štokavskog dijalekta. Našao ga je i prof. Ivšić u posavskom govoru (Rad, 197, 31), a tu je samoglasnik *-e* analoški uopšten – prema oblicima gen.-akuz. *mene*, dat. *meni* (v. A. Belić, *Reči sa deklinacijom*, 1969, 164). Takvo objašnjenje vrijedi i za oblik *tebom*, koji je zabilježen u B. Krupi i Izačiću.

4. Množinske oblike *nami*, *vami*, vrlo obične u našem govoru, našao je i Stjepan Ivšić u posavskom. Istina, tu su ti oblici običniji u instrumentalu (za dativ *nami* navodi se samo jedna potvrda iz Vrblja, a za *nami*, *vami* u instr. potvrda je iz Siča). Inače su ovi

oblici i u dativu i u instrumentalu obični kod slavonskih pisaca (Ivšić, op. cit., 32, i ispod teksta). Jasno, to su oblici starog instrumentala, ali se “od XVI v. počinju ... upotrebljavati u dat., a u XVII v. i u lok. mn. prema sličnim oblicima kod imenica i dr. zamenica”, (Belić, op. cit., 105). I u našem govoru ovi se oblici javljaju u lokativu, ali su potvrde za tu upotrebu znatno rjeđe u odnosu na dativ i instrumental.

5. Enklitičke oblike: *ju*, *ni-vi*, *ne-ve* ne poznaje savremeni govor ovoga područja. Oblik *ju*, kako je i ovdje pokazano, nalazimo u pismima nastalim na ovom području, samo je pitanje, kao i inače kada se radi o pisanoj riječi, ko je pisar, čije su to govorne osobine. Istina, u materijalu koji je prikupljen u okviru projekta *Bosanskohercegovački govori*, našla se jedna potvrda i za oblik *ju*, pored oblika *je*, iz B. Dubice, ali taj primjer ništa ne govori. I tu je moguć uticaj sa strane (v. BHDZb., II, 138).

6. Iz K. Vakufa naveden je primjer: *ja nisam protiv nje* – a misli se na *djecu*, što bi govorilo da je u pitanju genitiv množine: *protiv njih*. Kao što je poznato, to je stari oblik akuzativa množine: *nje* (Belić, op. cit., 107). Prof. Ivšić navodi iz posavskog ovaj oblik u službi akuzativa (op. cit., 32). Istina, s obzirom na kontekst u kome se javlja ovaj oblik, moglo bi se pomišljati da je u pitanju oblik genitiva jednine, pošto se imenica *djeca* mijenja kao imenica ženskoga roda na *-a*: *žena-žene* : *djeca-djece*. To bi govorilo da je ovdje prevagnuo morfološki momenat nad semantičkim. Mada ni ovo objašnjenje nije bez osnova, s obzirom na prirodu govora kao cjeline, nije isključena ni mogućnost postojanja arhaičnijeg oblika akuzativa množine, a i taj oblik nalazimo u pisanoj riječi sa ovoga tla.

7. Oblici: *mene-meni*, *tebe-tebi*, *sebe-sebi*, kao i *njega-njemu* imaju kratkosilazni akcenat preama kratkouzlaznom u standardnom jeziku. U posavskom se javljaju različiti akcenti. Pored *měne-měni* ... i *mène-mèni*, ali i: *menĩ*, *tebiĩ* (op. cit., 31). U govoru

Imotske krajine i Bekije, kao i u ijekavskim govorima zapadne Bosne, nalazimo akcente kao i u našem, ikavskošćakavskom govoru (v. kod Šimundića, *Govor Imotske krajine i Bekije*, 120, i kod Dešića, *Zapadnobosanski ijekavski govori*, 243-244). Oba ova govora znaju i za oblike: *nami*, *vami* u dativu, instrumentalu i lokativu množine kao i za oblike *tebom/tebon*, *sebom/sebon*, na istim mjestima.

8. Jedna od posebnih odlika našega govora je česta upotreba partikula, u određenim situacijama, uz pojedine zamjeničke oblike. Istina, to i nije neki specifikum samo ovih govora. Iz posavskog Stjepan Ivšić daje takve oblike, ali samo za jedninu: *menikare*, *sebika* i sl. (isto, 31). U Imotskoj krajini i Bekiji “Ponekad se instr. dodaje navezak *-kerca*, te je: *menonkerca*, *tebonkerca...*” (op. cit., 120). Dešić iz ijekavskih govora ove bosanske zone navodi potvrde za upotrebu partikule *-ke* uz oblike gen.-akuz. mn. *nas* i *vas*: *naske*, *vaske* (op. cit., 244). U našem govoru, vidjeli smo, ova pojava, pojava proširivanja oblika dodavanjem različitih partikula, znatno je šira, up. *meneka-menekara*, *menika-tebika*; *njemuka*; *njuke*; *naske*, *vaske*; *tebikarke* i sl.

Posebna su pitanja, a ona prelaze okvire morfologije jednoga govora, šta je uslovalo pojavu proširivanja osnovnih oblika, koliko ta pojava zavisi od socijalnih i nacionalnih momenata, koliko je ona uslovljena položajem oblika u govornom nizu, koliko na to utiču unutar-sintagmatski odnosi? Na ova pitanja teško je ovdje davati odgovore. Pa ipak, ja bih, poslije dužeg osluškivanja ovoga govora, mogao reći da su prošireni oblici ovih zamjenica, tj. sa upotrebom partikula, dobrim dijelom osobina najširih narodnih slojeva, onih bez ikakvog uticaja škole i knjige. Uz to, prijedloške sintagme su, skoro redovno, oslobođene ove osobine.

9. Dodavanje partikula na pojedine oblike utiče i na mjesto i prirodu akcenta, up. *mèni-meníka*, *njèmu-njemúka*. Otuda i *njû-njûke*, pored *njuke*.

10. Zamjenica trećeg lica jednine muškog roda javlja se sa dvojakim akcentom *ôn* i *ðn*.

11. Od zamjenica *ona* dat. i lok. često glase *njojzi* gdje partikula *-zi* sve manje ima obilježje te vrste riječi, ona se srasla sa tim oblicima.

12. Da neakcentovani samoglasnici i u ovoj kategoriji riječi mogu biti podložni redukciji, to je rečeno u prvom dijelu opisa ovih govora. To vrijedi i za enklitičke oblike: *mi-m*, *me-m* i sl.

13. Sudbina fonema *h* u zamjениčkim oblicima ne čini ništa posebno u fonetici ovih govora. Krajnja pozicija je i tu izložena gubljenju, a inicijalni položaj zna i za sekundarno *h*. Otuda pored *njih* i *nji*, pored *ih* i *i*, ali i pored *im* i *him*, pored *ih* i *hi* (v. o tome BHDZb., I, 231).

14. Pojava oblika *nj̆hā* u gen.-akuz. mn. zamjenica trećeg lica poznata je i posavskom govoru, up. *nj̆jā* (Ivšić, op. cit., 31). U Imotskoj krajini imamo: *njizo*, *njizir* (op. cit., 120). Uopštavanje samoglasnika *-ā* je, svakako, došlo prema obliku gen. mn. imeničke promjene. Poznato je da se javlja i *nāsā* u nekim posavskim govorima (Ivšić, op. cit., 31).

15. Građa iz projekta *Ispitivanje bosanskohercegovačkih govora*, a koja je obrađena u drugoj knjizi Bosanskohercegovačkog dijalektološkog zbornika, potvrđuje materijal koji je ovdje iznesen (v. str. 138-139).

Imeničke zamjenice

a) *Pisana riječ*

U pisanim tekstovima sa ovoga tla, i to onim pismima koja su nastala u XVII vijeku, skoro po pravilu imamo sačuvan stariji fonetski lik zamjenice *tko*:

tko bjo (Starine, XI, 96), *tko* saleti (isto), ieda bi *tko* i sa nega vnišao (isto, 140), aku *tku* na nima stigne (u = o, Starine, XII,

11), tako se vami čodimo, da *tko* drogi malo vridan to čini (isto, 13), ali neznam *tko ga* hoche dočekati (isto, 14), *nitko* se ne more naći da i ie *tko* vidio (isto, 24);

viru ne bi *nitko* dao za nega (Starine, XI, 129), sa iv *nitko* neda (isto, 140), *nitko* se ne more naći (Starine, XII, 24).

Zamjenica *što* najčešće se iskazuje grafemom $\widehat{st}$ (ш) + o – $\widehat{sto}$: $\widehat{sto}$ se čudimo (Starine, XI, 94), a $\widehat{sto}$ (isto, 95);

$ni\widehat{sto}$ nesnamo (isto, 93), $ni\widehat{sto}$ mi e vrlo potrebno (isto, 112); $ni\widehat{sto}$ (isto, 127, 137);

$ne\widehat{sto}$ (Starine, XI, 117);

$ni\widehat{sta}$ (isto, 111);

ali i:

sto nam pisete (isto, 96), ako *što* potriba bude (Starine, XII, 33), *što* ie odnesao (Starine, XI, 107);

gdišto: ako mu se *gdišto* salača, da mv siromahv ispravite i istirate (Starine, XI, 10).

U pismima sa ovoga tla, kako je to i u prvom dijelu opisa ovih govora rečeno, javljaju se i zamjenički oblici:

ča, *zač*, *nič*;

up.:

zač oni ni vičim sebe sam ovde pohvaliv (Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina*, str. 241), *ča* e k takovu dugovannu potrebno (Lopašić, 245-246), a mi hućemo v.m. *ča* zapuvidiš poslužiti (Starine, XII, 11, više o tome u prvom dijelu opisa ovih govora, BHDZb., I, 22 i dalje). Genitiv sing. je *česa*: neka se i mi znamo *česa* daržati... (Lopašić, op. cit., 246); dat. je *čemu*: *chemu* ze i nadiemo (Lopašić, 247);

up. i:

A to nam bihote *nich* lywdi pozlali, kada bi jh naivecha potriba bylla (Lopašić, 247).

b) *Savremeno stanje*

Imeničke zamjenice: *ko, niko, iko; neko/njeko, svak* imaju, uglavnom, standardnu promjenu:

Potvrde:

kògā zovu? (Bihać), *kògā* tražite? (Gata), još ne znamo *kògā* smo izgubili (Dobrenica);

kòmē je to? (Pokoj), *kòmē* si to kupila? (Stijena), nije *kòmē* je rečeno, nego *kòmē* je suđeno (Orljani), *kòmē* si ga dao? (Gata);

s kîm si došo? (Bihać), *sà kîm* si tamo? (Dobrenica), *s kîm* ćeš ići? (Vrsta), *s kîm* radiš? (Turija), *s kîm* si ti? (B. Petrovac);
ò kom pričate? (Ribić) *o kòmē* je rič? (Vrsta), *o kòmē* ću se briniti? (Miostrah);

ako *ikogā* vidiš, reci mi (Bihać), ako *iko* ima (Podzvizd), ako bi *ikome* dao (Ostrožac), ako si *ikome* dobra učinio (Dobrenica);

njèko to voli (Orljani), *njèko* bi i došo (Pokoj), *njèko* te brani (Turija), *njèko* ima (Cazin); *nèko* ima (Pećigrad), sa *nèkîm* (Bihać), *nèkoga* (Blagaj), *nèkome* (Jasenica), *nèkome* (Pećigrad);

up. i:

nèskîm (Bihać);

svàk to zna (Pokoj), *svàk* bi ti dao (Dobrenica), *svàk* voli sebi (Orljani);

svàkoga je pito (Bihać), *svàkoga* pomaže (B. Petrovac);

sà svakîm lipo (Bihać);

o svàkom se brine (Bihać);

nîko ga ne pita (Bihać), *nîko* se ne čuje (Podzvizd), *nîko* ne dođe (Stijena);

nīkoga neće (Orljani), *nīkoga* se ne boji (Dobrenica);
nīkome ne da (Bihać), *nīkome* ne će (Orljani), *nīkome* se ne veseli (Stijena).

Pored *što* – *šta*, *išta*, *svašta*, *nešt*, *nešta* ovdje su obični i oblici imeničkih zamjenica sa refleksima *ě* – *je*: *nješto*, *nješta* i *-i*: *njišta*:

Potvrde:

što si došo? (Bihać), *štà* traže? (Turija);
što rade? *što* će radit? (Dobrenica);
nješto je slab (Pokoj), *nješto* ne mogu (Bare), *nješto* bi mi trebo (Bihać), *nješto* ga nema (B. Krupa), *nješto* se brinem (B. Otoka), *nješto* te pita (Izačić);
njišto (Pokoj, Ostrožac);
põnješto se nade (Vrnograč);
čègā se plašiš? (B. Petrovac), *čègā* tu nije bilo (Dobrenica);
čèmu se smiješ? (Turija);
š čīm ćeš? (Bihać), *š čīm* ga hraniš? (Kulen-Vakuf);
nà čem ste ostali? (Orljani), *o čèmu* je rič? (Turija);
nječem se nada (Turija);
svāšta se radilo (Gata), *svāšta* tu ima (Bihać);
ako *ičegā* ima (Ćukovi);
ko *išta* na svitu, ako *išta* ima? (Dobrenica).

U *Fonetic*i je naglašeno da su u ovom govoru sasvim obični oblici imeničkih zamjenica sa jekavskim refleksom *ě*: *njeko*, *nješto*, pa i *njiko*.

Oblici zamjenice *ko*, i izvedenih, ne poznaju u savremenom govoru sekvencu *tk-*. Pisana riječ sa ovoga tla nudi podosta primjera sa očuvanom ovom suglasničkom skupinom. I to se javlja sve do XVIII v.

Savremeni govori ne potvrđuju ni postojanje zamjenice *ča*, ni izvedenih. Pisana riječ nudi potvrda i za te oblike.

Pridjevske zamjenice

a) *Pisana riječ*

U pisanoj riječi sa ovoga tla nalazimo ovakve potvrde za pridjevske zamjenice:

1. Prisvojne:

vira *moia* (Starine, XI, 83), *moii* svžni (isto, 86), dade ga *moii*m svžnem v rvke, *moi* gos. brate, *moii* sv svžni (isto, 86), *na moioi* ueri (isto, 88), *na moiv* dvšv (isto, 98), ovo će *moča* vira čista (Starine, XII, 9), radi *moie* vire (isto, 11), službe *moe* preporučne, *moi* ljudi (Čerović, GZM, XVII, 1905, 218), *s tvoiom virom*, *tvoiu viru*, *tvoie pismo* (Starine, XII, 14);

od *svoga* Vlaha (Starine, XII, 10), na *svoio* viru (Starine, XI, 78), na *svoiv* veru (isto, 82), iednoga *suoiega* paripa (isto, 83), *suoie* čine (isto, 83), od *svoue* uole (isto, 84), *suouom* uolom *meni* niste to pisali (isto, 85), nechemo *zuoioi* uiri faliti (isto, 86), i *s svoiim* gospodari (isto, 86), poleg *svoe* doše (isto, 97), *suoim* sušnem (isto, 119), *svoimi* glavami (Starine, XII, 11), posstenu *svomu* i *svoie* vire (isto, 14), od *svoga* vlaha (isto, 10), *suoioi* uiri (Čerović, 228);

zaradi boga i *negova* siromaštva (Starine, XI, 129), od susna *niegova* (Starine, XII, 40), *negovi* suza (Starine, XI, 131; XII, 7);

nenāše nevolno dugovanče, kako hodi *nihь* nevolno dugovanče (GZM, 17, 222), sa *ne* i sa *nih* cenu (Starine, XI, 89); radi *naše* uole (Starine, XI, 83), kako bratom i zuzidom *nasim* (isto, 85), od *nase* hise (isto, 86), kmetica *našega* (isto,

86), prijatelju *našemu* (isto, 88), sa *sušnia* našega (isto, 93), tamo ima svžna, *naših* (isto, 112), toi nije nikdar od *naših* osta isašli (= od naših usta, isto, 100), tamo ima *naši* lodi sožana (Starine, XII 13), *našim* lodem (isto, 14), *naše* službe ka vsakomu *našemu* dugovanu (Lopašić, 241), ka *našemu* gospodinu (Čerović, 221), pišite *našemu* gos. kapitanu (isto, 22), od *naših* liudih, u *našemu* gradu (isto, 223);

da biste *vaša* milost to dali (Lopašić, 241), prez *vašega* prigledanja i pomoći (isto, 242), *vašemu* gospoctvu, *vaše* gospoctvo neka znate (isto, 245), veliko chudo *vasse* (isto, 247), u *vašu* zemlu (Starine, XI, 78), za szužna *vašega* (isto, 78), za *wasega* szusna (isto, 82), radi *uase* uo1e (isto, 83), *uašega* sušna glauom (isto, 94), *od vaši* kmeta (isto, 127), u *vašemu* poštenome listu (Starine, XII, 23), *vašoi* milosti (isto, 19), niki *vaši* ludi (Starine, XII, 25), *k vašemu* gospostvu (Čerović, 231);

sve *nihovo* dugovane (Starine, XII, 10), za *ćniova* sužna (isto, 8), po *ćnima* što naručit imam (isto, 33);

ako bi se gđin ban mogal *svoimi* ludi ovdi nigdi blizu primiriti (Čerović, 218).

2. Pokazne:

ove dni, na vse *ove* otoke bihacke, dabi ste *to* dali na znane (Čerović, 218), po *tom* neka znate, da *ovo* pride sinoć, *ta* se kupi (isto, 219-220), *ovoga* konia, *ona* dvua kapenka, kako *onai* koi doide, *ono* uru *on* hip, *onai* čaš (isto, 220); za *te* ludi, *ki* su pomrili, *ot toga* (isto, 221), i *ouo* pisa i uslah, *ouo* ie *moia* vira muhamedoua (isto, 223); sa *tai* med (Čerović, 228), *ouih* dan (isto, 230), *ove* dni (isto, 218), *oni* dan (isto, 229);

ovo doide glas, na *vu* zemlu, ni za *to* dugovane (Lopašić, 241), i *ovo* smo poznali (isto, 241), *ovi* ubozi ludi (isto, 242), na *onu* stranu, vsoi *onoi* onde okolu zemli i župi; *on* čas; *oto* smo vam po mnogo krat naše nevele ... na znane davali

k *ovim* okolašnim gradom, s *ovom* spravjom, *to* smo krivo govorili (isto, 245-246), k *ovomu* varossu, k *ovim* dussam (isto, 247), pak *oto* razumismo, varoša *ovoga*, *ov* naš list, *ova* dobra, poštena i plemenita gospa (isto, 248), da e *to* rečeno (Čerović, 231);

i *otto* v. m. morem dati na znanie (Starine, XI, 78), za *tu* sirotu, na *toi* kraini (isto, 83), od *toga* dugouania (isto, 83), *tome* rechenomu zusniu, *toga* zusnia, po *tom* toga, v *to* ime (isto, 86), *oto* moremu u m *toliko* pisati, *oto* ie Miho sada došal (isto, 88), pri *togai* poslato, *to* biva, *oto* biahmo pri *toga* u gos pisali (isto, 88), samo *oto* sade pišemo (isto, 89), kako *oto* doče k nam, nek tera *te* rečene sušne, i s *tem* da ste sdraui (isto, 93), s *tim* (isto, 94), s *timi* (isto, 95), ter *otu* šalem, *oto* tia moi uira Muhamedoua (isto, 99), sa *to* dite (isto, 92);

u *ovi* put (Starine, XI, 138), *ovi* list (Starine, XII, 33), *ovi* virni list (isto, 7), *ovi* list pisati (isto, 4), u *ti* pot (isto, 13), sam si *onaki* čoek (Starine, XII, 10), *onaku* sramotu (isto, 23), *onakoua* kak te ... poslali (Čerović, 228), *toliki* subun (isto, 228), *ouaki* list, *onakue* (isto, 229), *ti* Turci (isto, 218), *takoga* sužna (Starine, XII, 127), *takoga* kočna (Starine, XII, 29);

up. i:

a *si* siromah se Čaper, Faik voivodin, ucini o trista dukatъ (Čerović, 222).

3. Odnosno-upitne:

pred '*kih* ta list' pride (Lopašić, 235), *ki* e višć ka vsakomu našem dugovanu (isto, 241), *koi* se vazda nadiemo, *ki* su priglednici, *ki* mrazi našu ubogu službu, *ku* ste nam bili poslali (isto, 241), pod *ki* te (= pod koji će, isto, 245), ako se *ko* zlo prigodi (isto, 246), ako ze *ko* zlo zgoda od naz (isto, 247), u *komu* listu sve razumih (isto, 248), pred *kojih* obraz pride ov naš list otvoren (isto, 248), ako *ke* glase čuiemo

(Čerović, 221), *ki* dan pride, *ki* godi glasi budu (isto, 220);
koi ie u gos ... viče dana (Starine, XI, 82), ioš *koiu* čiganiuu
metne (isto, 83), *koi* se nada (isto, 83), *koi* su utekli (isto,
84), knigu *ku* samu pri toga uslal (isto, 88), *komu* ie čena,
sa *koga* ie (isto, 93), dokle *koi* sabor ne bode (isto, 95), da
koiega svšna (isto, 97), *koga* sam vami ... poslao (Starine,
XI, 125), *koim* morete (Starine, XII, 12), po *kojemu*, po
komu (Čerović, 228), po *kom* godir (isto, 223);
ni sa *čie* dugouanie (Starine, XI, 89);
kakav ie to poso (Starine, XII, 21), *kakva* vi ištete (isto, 29),
za *takovo* dugovane govorili, *takovu* dugovannu (Lopašić,
246), *kakuvu* blagu (u = o, Starine, XII, 11), s *kakvih* ludi
(isto, 12), ni sa *kakuo* dugovanie (Čerović, 228), ni sa *kakuo*
dugovanie (isto, 223).

4. Neodredene:

pod *niki* grad (Lopašić, 245), u *niko* sotonstvo (Starine, XII,
25), *niki* vaši ludi (isto, 25), da *nike* riči fale (Starine, XI, 29),
nika ina dugovana (Lopašić, 241), *nikomu*, gdo bi stanovit
človik (isto), *niki* malouridan čovik (Starine, XI, 92);
nekoj dan (Čerović, 230).

5. Odrične:

da ne pušća *nikakva* sužna (Starine, XI, 78), v *nikakovv*
sapacavaniv nismo vece (isto, 86), nego se oudi *nikakoue*
marh(e) ne more dobiti (isto, 95), *nikakoua* posla (isto, 96),
nikakua nam odlučka niie (Starine, XI, 102), *nikakova* blaga
(isto, 142), *nikakoua* nejma (isto, 100), da ga oni ne plate
blagum *nikakuvim* već svoimi glavami (Starine, XII, 11).

6. Opšte:

sakoga ćemo ustaviti (Starine, XI, 78), *svakomv* našemv pod-
ložniku (Starine, XII, 13), *svaku* pravicu (isto, 13), *svaki* dan

(isto, 24), *svake* ... časti (Starine, XI, 86, 88), koi *suaki* hodi (isto, 93), u *suaki* put (isto, 117);

po *vsakih* blizih nadiemo (Lopašić, 246), eto se *svaki* dan nadiemo se (Čerović, 220), *suakomu* nosove ne ušalemo (isto, 230), *sa suakoga* pasa hoćemo platiti kakuim partikom (isto, 227), u *sem* milostivi gospodine (Lopašić, 245), oda *vse* zemle (isto), *vsoi* onoi ... zemli (isto), bismo *vsi* (isto, 246), *vsa* op'čina (isto, 235), i na *vse* na to milostiva odlučka čekamo od vaše m. (isto, 241), na *vse* ove otoke (Čerović, 218);

vzuemu uele uizoko postouuanoy (Starine, XI, 85), hoćemo v. m. *sue* na skoro platiti (isto, 93), vi ste to *vsi* snali (isto, 98), i *svi* kraina zapovidniku (Starine, XII, 27), *za sve* karlovačko blago (isto, 9), *sve* na iedan put (isto, 10), u *suem* gradu (Starine, XI, 99), *sve* pounska pokračine (Starine, XII, 15), *sa suom* oprauom (Čerović, 228).

b) *Savremeno stanje*

1. Prisvojne:

Ni promjena prisvojnih zamjenica ne odstupa mnogo od našega standardnog jezika. Ukoliko, pak, ima odstupanja, ona se ogledaju ili u redukciji pojedinih vokala, obično iz neakcentovanog sloga, ili u češćoj upotrebi partikule *zi* uz zamjenicu ž. r. trećeg lica: *njezin*, *-a*, *-o*.

Potvrde:

Jednina:

za *môga* vika, od *môga* brata (Srbijani), kòd *môga* djede (Ostrožac), *môga* čojka (Turija), *môga* sina (Jasenica), s *môga* vrata *nà mōg* brata (Bihać), *iz môga* auta (B. Krupa), *mōg* oca (Dobrenica), *do mōg* konja (Stijena), *iz mōg* mli-na (Dobrenica), *kráj mōg* oca (Todorovo), *prekò mōg* plota (Žegar);

môme bratu (Orljani), *nì môme* sinu (Srbljani), *môme* ocu (Vinica), *môme* ditetu (Dobrenica), *môme* komandiru (Vinica), *môme* evladu (B. Dubica);

s mòjīm konjem (Orljani), *pred mòjīm* ocem (Ostrožac), *s mòjīm* sinom (Turija), *za mòjīm* ocem (Jasenica), *s mòjīm* čobanom (Stijena), *ù môm* selu (Vinica), *nà môm* ocu (Dobrenica), *nà môm* sinu (Bužim);

mòjē žene (Orljani), *do mòjē* kuće (Vinica), *s mòjē* šljive (Dobrenica), *iza mòjē* smrti (Orljani), *kraj mòjē* kuće (Jasenica), *iz mòjē* tašne (Sokolac);

mòjōj šćeri (Orljani), *mòjōj* nevisti (Bare);

mòju kuću (Ribić), *mòju* kravu (Žegar), *mòju* dicu (Gata);

s mòjōm plaćom (Izačić), *pred mòjōm* kućom (Stijena);

na mòjōj zemlji (Bihać), *u mòjōj* bašći (Izačić), *po mòjōj* koži (Turija).

Takve oblike imaju i zamjenice drugog i trećeg lica:

sà tvōga babe (Orljani), *dò tvōga* sina (Pokoj), *iza tvōga* oca (Todorovo);

tvōme sinu (Bihać), *tvōme* ćaći (Dobrenica);

nà tvōga oca (B. Petrovac), *ù tvōga* babe (Pećigrad);

s tvòjīm ocem (Bihać), *pred tvòjīm* pragom (Kulen-Vakuf);

ò tvōm ćaći (Dobrenica), *nà tvōm* konju (Turija);

tvòjē matere (Dobrenica), *kod tvòjē* kuće (Gata), *iz tvòjē* garaže (Bihać);

tvòjōj sestri (Orljani), *tvòjōj* kući (Vinica), *tvòjōj* ženi (Orljani), *tvòju* knjigu (B. Petrovac), *tvòju* kravu (Gata), *tvòju* šćer (Podzvizd);

s tvòjōm familijom (Klisa), *pod tvòjōm* šljivom (Orljani), *za tvòjōm* školom (Bihać);

na tvòjōj zemlji (Bihać), *u tvòjōj* radnji (B. Krupa);

tvôg diteta (Pokoj), *tvôg* imanja (Turija);
s *tvòjīm* ditetom (Pećigrad), *pred tvòjīm* imenom (B. Novi);
nà tvôm imanju (Bihać), *ù tvôm* selu (Vrnograč).

Tako i:

njègovog oca (Bihać), *njègove* matere (Orljani), *njègovom*
sinu (Turija), na *njègovōj* kući (Vinica);

njèzīn sin (B. Petrovac), *njèzina* kuća (Orljani);

njèzinog strica (K. Vakuf), *njèzinu* braću (Izačić), po *njèzi-*
nōm imenu (Orljani);

njèzine tuge (Izačić), *njèzinōj* materi (Srbaljani), *njèzinē* kuće
(Dobrenica), s *njèzinīm* sinom (Pećigrad), od *njèzinōg* oca
(Kulen-Vakuf);

njèzin babo, *njèzino* djete (Jezerko);

njèzinī šljiva (Srbaljani), u *njèzinōj* kući (Turija).

Zamjenica svakog lica *svoj* ima iste paradigmatičke osobine:
svôga sina (Bihać), *svôga* porekla (Ćukovi), *svòjīm* putem
(Bare), kod *svòjī* (Bihać), na *svòjōj* grudi (Bihać), *svòju*
kujku (Vrsta), *svôga* ćuku (Vrsta), u avliji *svòjōj* (Turija), sa
svòjīm šarcom (Vrsta), od *svòjī* sam slušo (B. Petrovac), pod
svòjōm vlašću (Ostrožac), od *svòjī* stari (K. Vakuf), od ćera
svòjī (Orljani), *svòjīm* ćerama (Turija), na *svòjīm* leđima
(Jezerko).

Množina:

nàšī ljudi (Dobrenica), *òd našī* kuća (Vinica), *nàšīh* običaja
(Todorovo), *nàšīh* kuća (Trnovi), *iz našī* krajeva (Jasenica),
òd našī njiva (Sokolac), *òd našī* stari (Srbaljani); *vàšīh* godina
(Bihać), *ù vašīh* kućama (Stijena), *nà vašīh* haljinama (Vr-
sta), *pò vašīh* stvarima (Gata); *njīhōv* otac (Ćukovi), *njīhōvo*
dijete (Jasenica), *njīhōvog* cara (K. Vakuf), *njīhōve* žene
(Klisa), *njīhōvi* običaji (Orljani), *njīhōva* djeca (Pećigrad),

njihove pare (Pokoj), *njihova* grupa (Srbljani), *njihove* plate (Bare), *njihove* djece (B. Krupa), *š njihovom* materom (Podzvizd), *š njihovim* ocem (Trnovi), *u njihovim* kućama (Pokoj); *njegovima* javi (Orljani), *u njegovim* njivama (Pećigrad); *u njezinim* kućama (Bihać), *š njezinim* ćerama (Orljani).

2. Pokazne:

Prema *ovaj-ova-ovo, onaj-ona-ono* tu je obično i *otaj-ota-oto, oti-ote-ota*:

otāj mali (Vinica), *otō* pile (Stijena), *otāj* čojek (Vrsta), iz *otē* kuće (Stijena), *otē* čelnjake (Stijena), za *otō* (Stijena), *otō* (Kralje), od *otū* noć (Bihać), kod *otē* birtašice (Izačić), pred *otīm* drvetom, raz *otōg* posla (Izačić), pod *otīm* hraščicom (Bare), za *oto* (Jelinić), iz *otē* kuće (Srbljani), u *otīm* selima (Srbljani), od *otome* (Bare), *otē* su pušćali (Bihać), pod *otōm* glavicom (B. Petrovac), od *otōg* se živi (Jasenica), *otāj* je bijo (Jasenica), s *otīm* (B. Krupa), pred *otīm* (Izačić), kod *otōg* sina (Bužim), *otīm* putom (Kamenica), s *otōm* supom (B. Petrovac), s *otīm* oficijom (Orljani), *otōga* kraja (Ostrožac), s *otōm* vojskom (Turija), *otī* pjesama (K. Vakuf), iz *otē* kace, od *otoga* se izličijo, *otī* Srba, *otome* sinu, *otōj* šćeri (Miostrah), *otāj* učitelj, *otō* je prezrilo (Ćukovi), za *oto* (Gata), s *otīm*, *otā* žena, *otāj* konj (Jezerko);

pored:

tāj je umro (Ostrožac), *tāj* vojnik (Orljani), *tāj* čojek, *tī* ljudi (Turija), *ò tīh* ljudi, *ù tīm* krajinama (Ostrožac), *pò tomu* je krajina (Ostrožac), *tōg* komšije (Klisa), *ù tōj* udaji (Vrsta), *s tīm* malim (Cazin), *o tōm* Hrnjici (Kulen-Vakuf), *po tōm* događaju (B. Petrovac);

tī špijuni (Bihać), *tīh* špijuna (Todorovo), *tū* krećanu (Izačić), *tījū* sela (B. Petrovac), *tīma* ljudima (Klisa);

up. i:

na *tī* kraj (Todorovo), s *tī* oficiri (Orljani);

òvī moji (Bihać), na *òvīm* terenima (Srbljani), s *òvīm* popom (B. Dubica), *òvāj* Čeliković, u *òvoga* mladića (Stijena), *òvōj* kući (Jelinić), s *òvīm* momcima (B. Novi), iz *òvī* kuća (Dobrenica);

od *òvogā*, s *òvīm* (Bihać);

ònāj hodža (Jezero), *ònog* hodže (Ostrožac), *ònaj* svijet (Orljani), *ònīh* para (K. Vakuf), *ònoga* mjesta (Jasenica), *ònoga* malog (B. Novi), *ònome* malome (Gata), *sā onīm* učiteljom (Vrsta), *ònogāk* (Orljani), *ònīh* đaka (Jezero), *ònīm* kolima (Bužim), od *ònegā* (Todorovo);

od *ònogā*, u *ònom* (Bihać);

kao i:

ú vō doba (Bare), *ú vī* kraj (Ribić), *međū vē* drüğē (K. Vakuf), *ná vā* brda (Podzvizd), *ná vē* strane (Vinica), *ú vōj* kući, *ná vāj* imetak (Todorovo), *ú vā* doba (Orljani), *ná vū* skupoću (B. Petrovac);

kòd nōg nimog djeteta (Izačić), *ná nōj* zastavi (K. Vakuf), *ú nā* doba (Ribić), *ú nō* vrime (B. Petrovac), *ná nāj* voz (Ripač), *ná nū* stranu (Orljani), *ná nāj* svjet (Podzvizd), *ú nō* vreme/*ú nō* vrime (B. Kostajnica), *ú nīm* nosilima (Orljani), *ú nīm* kućama (B. Krupa), *ú nē* knjige (Bužim);

vākī mladić (Bihać), *vākā* cura (Orljani), *vākōj* ženi (B. Petrovac), s *vākōm* drugom (B. Novi), u *vākīm* haljinama (Stijena), *tākō* vrime (Orljani), po *tākōm* vrimenu (Podzvizd), u *nākīm* kućama (Dobrenica), iz *nākī* kola (B. Krupa), o *nākōj* ženi (Stijena), s *nākīm* sinovima (Vrsta), na *nākīm* konjima (Turija).

3. Neodređene:

Pored *neki-neka-neko*, *nekakav-nekakva-nekakvo* i sl., i češće od njih na ovom govornom području javljaju se oblici sa jekavskim refleksom *ě*: *njeki-njekakav* i sl.

Potvrde:

někōg diteta (Bihać), sa *někīm* malim (Pokoj), *někī* sudija (B. Petrovac), *někī* učenici (Cazin), *někakav* dželat (Cazin), *někī* trgovac (Gata), *někē* pare (Jasenica), *někī* hodža (K. Vakuf), *někē* žene (K. Vakuf), *někōga* Bajrića, *někōg* belaja, *někakve* puške, *někī* dječak (Orljani), *někū* slabos (Trnovi);

ali je češće:

njěkve jabuke (Bakšaiš), *njěkī* šofer, *njěkolke* šljive, *njěkē* naše (Bihać), *njěkakav* (B. Novi), *njěki* vojnici, *njěkakve* cure (B. Otoka), *njěkī* ljudi (Bužim), *njěkē* knjige (Gata), *njěkakav* sir, *njěkakve* pare *njěkōj* ženi, *njěkakvi* vojnici (Izačić), *njěkē* njive (Jasenica), *njěkī* naš, *njěkā* cura, *njěkakvōj* ženi (Klisa), *njěkolke* (Kamenica), *njěkā* pita (Kulen-Vakuf), *njěkī* naši, *njěkakvi* momci (Ostrožac), *njěkva* riba (Ribić), *njěkī* dan, *njěkā* svadba (Skokovi), *njěkū* livodu, *njěkā* djeca (Srbaljani), *njěkakav* nalet, *njěkōga* belaja, *njěkvu* ženu (Stijena), *njěki* čojek (Sokolac), *ù njekīm* mjestima (Trnovi), *njěkī* vojnik, *njěkakav* seljak, *njěkve* haljine (Turija), *njěki* su dolazili, *njěkva* voda (Vrsta), *njěkolke* cure (Žegar).

Javlja se i:

njīkakvi (Izačić), *nīkī* (Stijena), *nīkakī* grijeha (Bihać).

Up. i primjere:

štōkakav (Bihać), *štōkakvi* pokloni (Ćukovi), *štōkakvi* poslovi (Gata), *đěkī* (Jasenica), *đěkojī* (Podzvizd), *đākojī/đīkojī* (Miostrah), *dīkojī* (Pokoj).

4. Odrične:

Oblici su standardni: *nikoji-nikoja-nikoje, nikakav-nikakva-nikakvo, ničiji-ničija-ničije*.

Potvrde:

nema *nĭkakvĕ* plaće (Bihać), to je *nĭkakav* narod (K. Vakuf), *nĭkakvōj* viri (Kamenica), neće *nĭčije* (Bihać), nije *nĭčija* (Ribić), *nĭkakva* viro (Izačić), nazvo me *nĭkakvīm* čovikom (Dobrenica).

5. Odnosno-upitne:

Obrazac je standardni: *koji-koja-koje, čiji-čija-čije, kakav-kakva-kakvo*.

Potvrde:

kōji je bijo? (Bihać), *kōji* su to? (Orljani), *čĭji* si? (Gata), *čĭja* je to krava? (Pećinci), *kākvi* je čojek? (Gata), *kākva* krava (Turija), *kākvo* je sino? (Izačić), *kākvu* je haljinu kupila? (B. Novi), *kōlika* je sad? (Bihać), *kōlikĭ* su? (Vrsta), *ù kojem* misecu će doći? (Vinica);

konji *kākvĭ* nije bilo (Todorovo).

6. Opšte:

Od opštih zamjenica u češćoj su upotrebi: *svaki-svaka-svako, svakav-svakakva-svakakvo, svakakvi-svakakve-svakakva, ikakav-ikakva-ikakvo, ikakvi-ikakve-ikakva, koji god-koja god-koje god, čiji god-čija god-čije god*.

Potvrde:

svākĭ dan (Bihać), *svākīm* danom (Kamenica), *svākā* stvar (Orljani), *svākōj* čeri (Srbljani), *svākē* zidle (Bužim), ja *svā-*

kīm lipo (Jasenica), *svākom* poklon (Ćukovi), *òd svakog* išće (Izačić), sa *svākē* strane (B. Novi), *i svakōg* džepa (Ribić), reci *svākome* (Pećigrad), *svākome* svoje (Kulen-Vakuf); *svākakī* injekcija (Bihać), *svākakije* knjiga (Pokoj), ima *svākakva* svita (Jelinić), *svākakva* posla (Turiija), *svākaki* likova (Ribić), iz *svākakvī* knjiga (B. Petrovac); ako *ikakvu* nađeš (Bihać), bez *īkakva* posla (B. Petrovac), *kōjī god* dođe (Gata), *kōjā god* mogne (Todorovo), daj *kākav bilo* (Bihać), ima li *īkvo* djete? (Jezerko).

Sav-sva-sve, svi-sve-sva:

svē vrijeme (Dobrenica), na *svèmu* se zafali (Ćukovi), *svī* su bili tu (Orljani), *svē* su došle (Dobrenica), *svā* su to dica njihova (Podzvizd), sa *svīma* jednako (Srbijani), od *svīh* je najbolji (Gata), sa *svīju* strana (B. Petrovac), *svū* zimu (Jezerko), tu i: *svū lito*.

Navedeni primjeri upućuju na sljedeće zaključke:

1. Zamjenice *moj, tvoj, svoj* u ovom govoru imaju sažete oblike: *moga, tvoga, svoga; mome, tvome, svome*. U pisanoj riječi našla se potvrda i za nesazeti oblik *svojega* (*suoiega* paripa), kako je obično u ijekavskim govorima.

2. Naš govor ima uopštene oblike starih mekih osnova, odnosno *ě < i: naših-našim, ovih-ovim* i sl. Ovakvo stanje nudi i pisana riječ sa ovoga područja.

3. I u pisanoj riječi, i u savremenom govoru, često se gubi fonema *h* iz finalne pozicije riječi: *ovi, naši, i/ji*.

4. Partikula *zi* je čest pratilac prisvojne zamjenice trećeg lica ženskog roda: *njezin*. Ova partikula, opet, nije tako obična kao u govoru Imotske krajine gdje se javlja i *našizi, tvojizi* (v. M. Šimundić, op. cit., 121).

5. I pisana i govorna riječ sa ovoga tla znaju za oblike: *otaj-ota-oto-oti-ote-ota*. I posavski govor zna za *oti-otaj* (Ivšić, op. cit., 32-33), a tako je i u ijekavskim govorima ove zone (Dešić, op. cit., 247).

6. Posavski zna i za oblik: *vi, ni (ovi, oni), vaj, naj, va, na (ovaj, onaj, ova, ona)*. Naš govor, pak, često ima redukovan inicijalni vokal u zavisnim oblicima: *ná vāj kraj, ná vu stranu*. Tako i: *vaki, naki...*

7. Pored *ovaj, taj* obično su i oblici: *ovi, ti*. Tako je i u posavskom (op. cit., 32). Pisana riječ zna i za oblike *ov, on (= ovaj, onaj)*.

Iz B. Petrovca imamo potvrdu i za oblik *tījū*. Ovakav oblik genitiva množine nalazimo i u posavskom (Ivšić, op. cit., 33). Iz Todorova imamo oblik: *ðnegā*. I drugi šćakavski govori znaju za likove tipa: *tema, onema, ovema (Posavski, 33, i objašnjenje ispod teksta)*.

8. Zamjenice *nekav/njekav*, poslije fonetskih izmjena unutar tih riječi, znaju i za sažete oblike: *njakav-njakva-njakvo*.

9. Te zamjenice, sa osnovom *-něk-*, često imaju ijekavski refleks *ě*, i glase: *njekav-njekva*. I pisana riječ sa ovoga tla zna za to fonetsko dvojstvo ovih zamjenica.

10. Savremeni govor zna za oblike *sav-sva-sve, svaki-svaka-svako*. Pisana riječ zna i za očuvanu glasovnu skupinu *vs-*: *vsa, vsaki...*

11. U pisanoj riječi našla se potvrda i za oblik pokazne zamjenice *si (si siromah)*. Prof. Belić konstatuje da se ova zamjenica doskora upotrebljavala u Dubrovniku u vidu: *saj, segaj*, a da se danas javlja u govorima čakavskog dijalekta: *sega leta, si zimu*. Naš primjer potvrđuje upotrebu ove zamjenice i u drugačijem kontekstu (v. kod Belića, *Reči sa deklinacijom*, 126).

12. Pored *koji-koi* ... pisana riječ zna i za oblike: *ki-ka-ko*. Kao što je poznato, to su stariji oblici ovih zamjenica. Prof. Belić u istorijskoj morfologiji konstatuje da se “do današnjeg dana u čakav. dij. sačuvalo: *ki, ka, ko, kega* itd.” (op. cit., 128). Stariji spomenici potvrđuju ovakve oblike i na štokavskom području. I naši primjeri bi govorili da su takvi oblici ovih zamjenica mogli biti obični u šćakavskim govorima prošlih vjekova. Upravo bi i ti oblici, kao i *si*, i sl. govorili o njihovoj starini, a samim tim i jačoj vezi sa čakavskim govorima. Savremeno stanje je rezultat prije svega vlastite evolucije ovih govora. Uticaj štokavaca ijekavaca, kako je i ranije više puta istaknuto, tu je bio izrazito mali, u svakom slučaju ne takav da bi mogao uticati na bitno mijenjanje unutarnje strukture ovoga govora.

13. Iz Orljana imamo sintagmu: *s ti oficiri* gdje se zamjenica oblički izjednačila sa instrumentalom množine imenice. Sličnu pojavu nalazimo i u resavskim govorima, ali objašnjenje te pojave u ova dva govorna tipa nije ili ne mora biti isto. U govorima resavskog tipa (v. za govor Resave u SDZb., XVII, str. 339, kao i za trstenički govor na str. 125) nerijetko imamo pojavu uopštavanja jednoga oblika za sve padežne odnose, kako je u govorima prizrensko-timičkog tipa, iako i tu postoji tendencija saobražavanja oblika odredaba sa oblicima samostalnih riječi (up. *s ti topovi njini, s neki baloni* iz Resave; *po oni zaseoci* iz trsteničkog govora, kao i: *tema ljudima, ovema, moema* iz trsteničkog, *s tema decama* iz resavskog). U našem govoru, očigledno, imamo obličko jednačenje unutar padežne sintagme: odredba se oblički izjednačuje sa imenicom.

14. Pridjevske zamjenice *ovaj-ova-ovo*, pored silaznog akcenta na inicijalnom slogu, mogu se javiti i sa standardnim – kratkouzlaznim akcentom. Dakle: *òvāj/òvāj*. Za ovo dvojstvo ne znaju oblici zamjenice *otaj*.

Pojava kratkosilaznog akcenta u oblicima pokazne zamjenice *ovaj* ... nije usamljen slučaj u našem govoru. Tako je počesto

u be-ha govorima. Objašnjenje ovoga akcenta može biti različito. Moglo bi se pomišljati na analoški uticaj oblika ličnih zamjenica *mène-tèbe-njèga*, koji su, opet, ovaj akcenat uopštiti prema instrumentalnim oblicima *tòbom, sòbom*; ili oblicima množine: *njìma, nàma* (v. kod Belića, *Reči sa deklinacijom*, 111), ali je više vjerovatno da smo takav akcenat dobili prema oblicima zamjenice *taj*. Prema *tòga-tòme* javilo se i *òvoga-òvome*, a prema tim oblicima kratkosilazni akcenat se uopštio i u nominativu. Jasno je zašto i zamjenica *otaj* ... ne zna za ovakav akcenat. Pojava ove zamjenice sa inicijalnim vokalom *o* svakako je novijeg datuma. Uz to ovi oblici stoje, još uvijek, prema osnovnim oblicima te zamjenice i najčešće ustupaju mjesto tim oblicima. To se odražava i na prozodijskom planu. Prema *tâj-tâ-tô* imamo *òtâj-òtâ-òtô*. U vezi sa ovim da istaknem i to da naš govor zna za posljednje oblike i van prijedloške veze, tj. tu se javljaju ovi oblici i samostalno: *òtâj* mi je to reko, *òtâ* te tražila i sl. U sremskom govoru, pak, ovakvi oblici javljaju se samo u prijedloškim sintagmama (v. B. Nikolić, *Sremski govor*, SDZb., XIV, 348).

U vezi sa ovom akcenatskom pojavom u našem govoru moglo bi se reći da postoji neka podudarnost između akcenta ovih zamjenica i ličnih zamjenica. Tamo gdje je *mèni, tèbi, sèbi, njègā* najčešće je i *òvâj, òvā, òvô*. I obrnuto. Istina, tu može biti i izuzetaka, ali je počesto upravo tako u be-ha govorima.

Pridjevi

a) *Pisana riječ*

Pisana riječ sa ovoga tla nudi ovakvu sliku o promjeni pridjevskih riječi:

1. Od imena na *-ica* prisvojni pridjevi znaju i za izmijenjenu afrikatu *c* ispred nastavačkog morfema *-in* u *č*: *po Muičinu blagu* (Starine, XII, 11). Istina, i u pismu koje je Zulfikar-aga iz Dubice

uputio oko 1664. godine Mihalju Vajdiću, sisačkom kapetanu, nalazimo pridjev: *Jagičin*: koi se sožan s nami bil pogodio sa *Iagičino glauo*; nego *što e Iagičine čine* (Starine, XI, 111), samo je pitanje koju fonološku vrijednost ima ovdje grafema č; da li *č/ć* ili *c*? Grafija ovoga pisma, naime, ima grafemu č i u službi afrikate *c*, up. *Dobiče* grada, *Iagiči*, ni droge *čine* : *očinite*, *moia čista vira i ć: plaćati*, ne *če* biti (isto).

2. Od imenica na *-ar* prisvojni pridjevi su na *-ev*: *gospodarev* (Starine, XI, 97).

3. Čuvaju se obje promjene, i imenička i pridjevska:

Vukašinova oproščanoga lista (Starine, XI, 86), *Sabanova brata* (Starine, XI, 85), *poštenu* gnu iunaku (Starine, XII, 7), po *Muičinu blagu* (isto, 11), *dobra vola* i dobru kravu (isto, 13), radi *Pauloua sošna* Rame (isto, 20), evo sada šaćlem po Ali odobaši kočna u 4 noge *putonogasta lisasta* (isto, 33), *kraljeva kapitana* (Čerović, 220), *lipa lana* (Čerović, 222), *cimasina dobra* (isto, 228), *Bertinoua sina* (isto, 230), kako *vridno gospodino* (o = u, Starine, XII, 7), *doveho ednoga dobra kona* (Čerović, 222), kako bratu i *dragu susidu* (isto, 220);

prema:

tivtika carnoga (Starine, XI, 125), *star i nejaki* (isto, 143), *plemenitomu*, *uzvišenomu* (Starine, XII, 3), *velikome gnu* (isto, 7), za *nevolnoga sušna* (Čerović, 222), pošali *cerlenoga padua* (isto, 228).

Naravno, tu je samo:

kraišnomu (Starine, XI, 88), *pokoinomo* (isto, 95), ovoga *istoga* Iovana (isto, 97), *sisačkomu* (Starine, XII, 3), *pravoga duga* (isto, 10);

kraični zakon (isto, 10), kako *šosedo kraičnome* (isto, 13), *milostivoga gospodina* (Čerović, 221), *milostivomu gospo-*

dinu (isto, 222), *lipi poklon* (isto, 223), *istini brat* (isto, 231), *visoko počtovanomu*, *hvale dostoinomu* (Lopašić, 247).

4. U dat. sing. m. r. čest je oblički završetak *-u*:

kraišnomu (Starine, XI, 88), *našemo pokoinomo* (*o = u*, isto, 95), *plemenitomu*, *uzvišenomu*, *dostoinomu*, *sislačkomu* (Starine, XII, 3), *uzmožnumu* i *dubru ručenumu* (isto, 14, 15), kako momu *milostivomu gospodinu* (Čerović, 222), *uzvišenomu* i *sabranomu ... dostoinomu gos.* (isto, 223);

pored:

kraičnome (Starine, XII, 13), *ogolinskome* (isto, 13), *plemenitome* (isto, 10), *velikome gnu* (isto, 7).

5. U gen./akuz. sing. čest je oblički završetak *-oga*:

ovoga *istoga* (Starine, XI, 97), *tivtika carnoga* (isto, 125), *rečenoga* meda (isto, 137), kočna i *ostaloga* (isto, 143), *naivijšega*, *banalučkoga* (Starine, XII, 4), *pravoga* duga (isto, 10), *bihaćskoga* zapovidnika (isto, 13), konia *gospockoga* (Čerović, 220), toga *milostivoga* gospodina (isto, 221), za *nevolnoga* sušna (isto, 222), *uelikoga* Fendriha, *cerlenoga* padua (isto, 228), *suitloga gos.* (isto, 229), *čestitoga* gospodina (isto, 231), *bivšega pokojnoga* kneza (Lopašić, 248), *jednoga vlaščkoga* kneza kćer (isto, 245);

ali, iako rjeđe, i:

nevolnog (Jahije) (Čerović, 222).

6. U jednom pismu sa početka XVIII vijeka, iz Kostajnice, nalazimo pridjev *prasdan*: da *prasdan* t(a)mo ne ide (Starine, XI, 32).

b) *Savremeno stanje*

1. Ovaj govor ima izrazito bogatu leksiku. To bogatstvo se ogleda i u tvorbi pridjeva. Nekoliko potvrda:

ugòstljivi ljúdi (Izačić, Pokoj), *měđnī kāmēn* (B. Krupa), *dànjskī vòz* (Bužim), *civīlskā ròba* (Bihać), *badàvniyjēg hljěba* (K. Vakuf), *djěčinjēg šěćera* (Bihać), *džámijskā zěmlja* (K. Vakuf), *prěđane òimije* (Izačić), *násljedni zět* (B. Petrovac), *pàntljiva čòvika* (Sokolac), *čòjekove màćehē, òvčārski kráj* (B. Petrovac), *vúčno mjěsto, vùčārno mjěsto* (Gata), *teměljskī kāmēn* (Ostrožac), *nepreznàtljiva čòvika* (Izačić), *strújnī špòret* (Stijena), *po stàračkom òbičaju* (Srbljani), *krečàrskī rādnik* (Izačić), *svàdljiva djěca* (Otoka).

Uz to tu imamo:

grāhovu čórbu (Spahići), *úsòvne ljúde* (Bužim), *úsòvnu žěnu* (Stijena), *sñnovskò imánje, bràtinskū ljúbav, čerīnskī dār* (Stijena), *òstāvčē ljúde, òstāvčim ljúdimā, nĵīma òstāvčim* (Srbljani).

2. Iza nekadašnjih palatalnih suglasnika u oblicima srednjega roda često se javlja samoglasnik *-o* umjesto *-e*:

lòšo, vrúco (Jasenica), *vrúco* (Ostrožac), *gòvedĵijo* (Vinica), *siròmašnjò stánje* (Srbljani).

3. Pridjevi koji se tvore nastavcima *-ji/-iji* i u prvom slučaju mogu imati neizmijenjen prethodni nepalatalni suglasnik:

krävĵē mlíko, òivĵā svínja (B. Krupa), *krävĵī sīr* (Bihać), *òivĵā krūška* (Podzvizd);

pored:

òivljā svínja (B. Petrovac);

ali su sasvim obični i oblici na *-iji*:

krävĵijē mlíko, òivĵijī ljúdi (Spahići), *òivĵijā pàtka* (Vinica), *krävĵijēg mlíka* (K. Vakuf), *òivĵijā žěna*, on je *poladivĵijī* (Kulen-Vakuf);

tako i:

kòžĵī sīr (Spahići), *òvčĵijē mlíko* (Izačić), *tèlecĵijē mēso* (B. Krupa).

Obično je i:

bio sam *mālī* (Orljani), on je *jākī* (Bihać), *jākī gāzda*, *sīlnī vrísak* (Srbljani).

4. Od imena na *-ica* prisvojni pridjevi znaju za dvojake oblike: na *-ičin* i na *-icin*:

Drāgičin, Hŕnjičin, Māričīn;

iako su danas običniji pridjevi na *-icin*:

Māricin, Mīlicin, Ānkicin, Dānicin, Īvicin.

5. Od muških ličnih imena tipa *Jovo*, *Mujo* prisvojni pridjevi su redovno po obrascu imenica ženskoga roda:

Ībrin, Mújīn, Jóvin, Véljkin, Lázīn;

pa i:

Títin.

Takvo obrazovanje prisvojnih pridjeva imamo i od ličnih imena sa vokalom *-e* u nominativu:

Háse-Hásin, Húse-Húsin, Īve-Īvin.

Naravno i:

Fáte-Fátin, Kádre-Kádrin, Lúce-Lúcin.

6. Od imenica tipa *rībār*, *mīnār* prisvojni pridjevi se tvore morfemom *-ov*:

rībārov šcāp (Spahići), *čělārov rād* (Miostrah), *mīnārov pòsò* (Dobrenica), *šūmārov sīn* (Turija), *šāmārova kùća* (Kulen-Vakuf);

ali sam zabilježio i:

šūreva žena (Bare).

7. U deklinaciji opisnih i prisvojnih pridjeva sasvim su obični i oblici po imenskoj promjeni:

vrbova prúta, *rībārova šcāpa* (Spahići), *Rīfetina sīna* (Pokoj), *òbišna pòsla*, *friška hība*, *ljúta mlíka* (Izačić), *sa*

*bègova mìsta, od bràtova sîna (Todorovo), malèhna dîte-
ta (Orašac, Bihać, Izačić, Ribić), òčina bràta (Turija,
Spahići), bàbina dîda (Vrnograč), gvòzdena kóca (Vinica,
Dobrenica, Stijena, Vrsta), stríčeva imánja (Stijena), rítka
slùčāja (Jasenica), krùšna bràšna (Srbljani), kùruzova brà-
šna (Žegar), mèkahna hlîba (Kamenica), Hfñjičina bñnāra
(Ostrožac), mladòvična mlîka (Pokoj), vriška sîra (Dob-
renica), prèslāna bùreka (Bihać), pèsina dîteta (Bihać),
nècemo kukat nìkom žívu (Bare), Ahmetova àuta (Orljani),
Ōsmanova kònja (Podzvizd), dîdova šćápa (Jelinić), ùči-
teljeva pòsla (Jezero).*

Komparativ se tvori, kao i u standardnom jeziku, morfemama
-ji, -iji i -ši:

-ji:

*tànjī, tīšjī, dūljī, grčī, jáčī, dèbljī, skùpljī, mlādī, dèbljā, bòljē,
mānjī, slādī, tūdī, vèci, ljūcī, lūdi, blīžī – u svim mjestima;*

uz to imamo i:

sūvljī (Dobrenica), lāšnjī (Klisa), višljī (Dobrenica);

-iji:

*pamètnijī, svìtljī/svjètljī, stàrijī, mīrnijī, srètnijī, beska-
hàrnijī, oštrijī, bogàtijī, sposobnijī, stàrijī, slàbijī, lòšijī,
nòvijī, hìtrijī, žalòsnijī, pràvijī, pùnijī, medènijī, rahàtnijī
– u svim mjestima;*

up. i:

blāžijī (Ostrožac), gòrcijē (Orljani);

-ši:

līpši, lākši, mèkši – u svim mjestima.

Superlativ ima standardni oblik:

*nājstàrijī, nājmlādī, nājboljī, nājpràvijī, nājboljā, nājgorī,
nājzadnjī, nājčistijā zàrada, nājmanjī, nājtežēg pòsla, nāj-*

pamètnijī, nâjnemîrniijī, nâjnemârnijī, nâjvlakšī, nâjbržā, nâjpamètnijī, nâjbaksùznijī, nâjrahàtnijī, nâjmamùrnijī – u svim mjestima.

I ovaj govor zna za pridjevske oblike tipa:

pòljūt, pòmlād (B. Petrovac), *pòmīran* (B. Krupa), *pònājvečī* (B. Petrovac);

odnosno:

prīpjan (Bihać), *prīdobar* (Dobrenica).

Pridjevski oblici ovoga tipa tvorbe javljaju se i u drugim govorima. Njihovo značenje ne mora uvijek biti isto. Za ovo govorno područje, kao i za govore Hercegovine, može se reći da pridjevi tipa *pomlad* označavaju ublaženi stepen onoga što se iskazuje pridjevskim oblikom bez toga prefiksa, a pridjevi tipa *prīpjan* označavaju pojačanu osobinu iskazanu osnovnim pridjevom.

Brojevi

b) *Pisana riječ*

Pisana riječ nudi ove potvrde za promjenu brojeva *dva, tri, četiri*:

radi niki *dviio* sužana (Starine, XII, 6), zaradi *dviu* aba i *dviu* guna (Starine, XI, 124), a u miru *dviu* cara (Starine, XII, 38), od njih *dviouh* dodje list (GZM, 17, 222), meču nami *dvima* iednu mražnu gradi (Starine, XII, 25), z *onemi chetiremi* (isto, 41), z *onemi chetirimi* (isto).

Tu nalazimo i:

dvisti (up. na nemu duga *dvisti dukat sada*), *trista* (*trista dukatъ*), *četirista* (I o(n) se siromahъ ucini *četirista i pet-deset dukat*), *petcat* (osta dužan *petcat dukatъ*, GZM, 17, 222). Pismo je pisano “ispred 1557. godine”.

Kao što navedeni primjeri pokazuju, i na ovom području, ukoliko pisana riječ odražava govorno stanje kraja gdje je pisani dokumenat nastao, rano dolazi do obličkih izmjena u promjeni brojeva. Otuda prema starijem *dvvoio*→*dvěio*→*dviju* i *dvijuh*, pored *dvima*. Analoška uopštavanja se ogledaju i u oblicima broja *četiri* (isp. kod Belića, *Reči sa deklinacijom*, 183).

b) *Savremeno stanje*

Od osnovnih brojeva, kako je to slučaj i sa mnogim drugim našim govorima, samo broj *jedan* ima očuvanu cijelu promjenu, naravno, po pridjevskom deklinacionom obrascu:

jèdan, jèdnōga, jèdnōme, s jèdnīm, o jèdnōme; jèdna, jèdnē, jèdnōj, s jèdnōm, o jèdnōj ...

U ije-šta govorima zapadne Bosne još uvijek se javljaju i zavisni padeži od brojeva dva i tri: *dvaju, dviju; dvema, dvima; triju, trima-trema*, pa i: *četrima, četrema, četirema* (Dešić, op. cit., 253-254), ali ni tu nije očuvana kompletna paradigma ovih brojeva.

I u i-šća govorima Imotske krajine i Bekije nailazimo na oblike zavisnih padeža od brojeva *dva, tri* i *četiri*: *dvaju, triju, četriju; dvama(n), trima(n), četrima(n)* i sl. (Šimundić, op. cit., 142). I posavski zna za oblike: *dviju-dvima, triju-trima* (Ivšić, Rad, 197, str. 55).

U mom materijalu našlo se malo potvrda za oblike zavisnih padeža brojeva *dva, tri, četiri*, i to:

daj to njima *dvima* (Bihać, Orljani, Dobrenica), *s trima* je sidijo (Bihać), to ti je *od njih dvijū* (Bare); iz Izačića imam potvrde za: *dvaju-dvāma, dvijū-dvima, trjū-trima*; a iz Jezera (Bihać): *z dvima ženama, u trima državama*.

Osnovni brojevi, naročito oni koji su u češćoj upotrebi, doživljavaju različite fonetske izmjene u svom glasovnom sklopu i kao takvi spadaju u grupu “izlizanih” riječi. Opštija je pojava u

našim narodnim govorima da se uprošćavaju suglasničke skupine na kraju riječi: *dvádes-dváes, trínēs, pètnēs*; česte su redukcije i u sredini riječi: *tridesēt-trídes-tríes-tríjes, četrdèsēt-čètres* i sl.

Zbirni brojevi

Od *dvoje* i *troje* mogu se čuti oblici: *dvóga, tróga* (Bi, Stijena), *dvóma, tróma* (Bare, Bi, Bužim).

Od *obje* bilježio sam za dativ oblik: *obìma: obìma rukama, obìma nogama, njìma obìma* (Stijena, Jezero), up. i: *četverìma* (Pećigrad).

Od četiri, nadalje, zbirni brojevi se tvore morfemama *-ero* i *-oro*. Prvi način tvorbe je produktivniji:

čètvero, pètero, šèstero (Orljani), *dèsetero* (Izačić), *pedè-sètero* (Ribić), *òsmero* (Dobrenica), *petère* (Bihać, Izačić), *petèra* (Bihać, Izačić, Jezerski, Miostrah), *pètere dimije, òsmere čarape, sèdmera kola, òsmero djece* (Jezero, Podzvizd);

ali i:

òsmoro (Bihać), *pètore* (Bužim, Izačić, Jezerski, Dobrenica, Ripač), *čètvoro, pètoro* (Kulen-Vakuf).

Naravno, taj odnos se javlja i u izvedenim brojnim imenicama:

petèrica (Izačić), *sedmèrica* (Gata), *desetèrica* (B. Krupa), *osmerica* (Jezero);

a: *čètvòrica* (Bihać).

I ovdje je obična tvorba brojnih imenica od osnovnih brojeva tipa: *dvìca, trìca, pètica, sèdmica* i sl.

Glagoli

Infinitiv

a) Pisana riječ:

U pisanoj riječi, po pravilu, imamo oblik infinitiva sa očuvanim krajnjim samoglasnikom *-i*:

držati, doiti, pogledati, gaziti (= gasiti), poiti (Lopašić); proiti, doiti, ustaviti, imati, ustavlati, uslati, biti, lagati, useti, noziti, platiti, pitati, pisati, učiniti, isplatiti, dati na snanie, reći, proći (Starine).

b) *Savremeno stanje*

1. U materijalu koji je sakupljen za bosanskohercegovački dijalektološki atlas nalazimo potvrda i za oblike na *-ti, -ći* i za oblike bez krajnjeg samoglasnika *-i*:

žes, trībat (B. Krupa), pòmust (Spahići), pòmus(t) (Dobrenica), žesti (Bužim), trībati (Orašac, Čoralići), pòmusti (B. Dubica, Suhača, Orašac, Izačići, Čoralići, Jezersko, Bužim, M. Kladuša), pòmust/pòmusti (Spahići).

Tu se, takođe, ukazuje na postojanje infinitiva *živsti, doživsti*; zatim: *vršći, strišći, vrhti* i oblika tipa *digniti, kreniti* (v. BHDZb., II, str. 63, 114).

2. Naš materijal potvrđuje naprijed navedene oblike, tj. pored oblika na *-ti* i *-ći*, javljaju se i oblici bez krajnjeg samoglasnika *-i*; zatim, ima potvrda za infinitive *živsti, vrhti, kreniti*.

Potvrde (navodi se samo jedan broj zabilježenih primjera):

a) infinitiv na *-ti*:

bīti, živsti, ráđiti, pīvati, pròlaziti, nòsiti, đigniti, ìćiti (B. Petrovac);

lútati, pričati, trēbati, ùfatiti, ràšćerati, pòbiti, ùdarati, obrezívati, živsti, ùmrīti (Cazin);

ìciti, hrá°niti, ustknuti, izvjestiti, obrađivati, oblànjati, rá°diti, napériti, vrá°titi, poválití, povláçiti, rásti, sláziti se, kásti, klànjati, napušçati, opèrisati, lútati, strílati, ùbiti, ùstaniti, uvésti, ùkresti (Orljani);

osiròtiti, kásti, govòriti, slùšati, ùçiti, pròdati, pomáljati se, naplátiti, upítati, zará°diti, lümpovati, brñniti se/brñnti se (Turija);

bíti, ká°sti, pòjisti, trá°žiti, bjèžati, svidòçiti, izgùbiti, izgùbiti se, govòriti, uvríditi, ùmrti, žívsti, mòzgati, jèsti, píti, mřdniti, tònti, otíçti (Kulen-Vakuf);

ùçiti, slùšati, glèdati, pòjisti, uréditi se, kúpiti, kupòvati, grá-diti, nàpraviti, nàbaviti, òprati, òçistiti, vòdti, ròdti, ùbrati, ùstati, kréniti, sísti, píti, próbati, brániti, pòkriti, uvèsti (Bihaç);

ožènti/ožènti, ùfatiti, škólati, žívsti, mínjati, sprovesti, òprati, klànjati, žàliti, ožènti se, nauçiti, prekrížiti, zaròbiti (Izaçić);

ìspiti, podíliti, prèkiniti, kúpiti, mínjati, pràviti (Žegar);

uvèsti, dòbiti, kásti, lívati, pòginiti, sprovesti, rádti/rádti, màkniti se (Srbljani);

žívsti, pokázati, ùçiti, kupòvati, nàbrati, nahrániti, ùzèti, okréniti, pòjisti (Vinica);

ùmríti, žívsti, rá°diti, namírítí, nauçiti, slúžiti, sprémiti, ozépsti (Bužim);

kòpati, kùpiti, nàbrati, nàpraviti, oprémiti, ùdati, ròdti, žívsti (Gata);

žívsti, ozépsti, đigniti, màkniti, rádti, kúpti (Vrsta);

pùšçati, hódati, dònjèti, ùmríti, ùkrasti, ùpraviti, upísati, nàbaviti, pokòsiti, pòkupiti, òprati (Stijena);

dònjèti, nàpraviti, ùçiti, hódati, krèpati, vòziti, tròšiti, pùšiti, plátiti, pràtiti (B. Kostajnica);

dočikati, izàbrati, òprati, sìsti, jèsti, ùbrati, dònīti
(B. Dubica);

*skīniti, vrá°titi, pònīti, pròždrīti, đīgniti, pítati, plá°titi, za-
rá°diti, odvèsti* (Dobrenica);

*ròditi, znàti, pòčēti, smīti, čūti, žívsti, pràviti, kúpiti, hrá°ni-
ti, brá°niti, kréniti* (Podzvizd);

váriti, brá°niti, bìti, bá°citi, ožèniti se, ùdati se (Vrnograč);

*žívsti, báciti, má°miti, mòliti, krá°titi, pjèvati, písati, pūšiti,
pòliti* (Todorovo);

*klàti, kúpiti, nòsiti, nàmistiti, nàpraviti, ùbiti, polá°gati,
pítati, pṛsniti, skīniti* (Ripač);

rá°diti, zará°diti, zàpiti se, upítati, vrá°titi (Trnovi);

rá°diti, znàti, šétati, ìmati, ùčiti, hódati, skīniti (Sokolac);

ká°zati, znàti, nàpraviti, uplá°titi, gòniti, dòtirati
(V. Kladuša);

stvá°rati, sàkupiti, vòziti se, nòsiti, písati (Jasenica);

spá°vati, svláčiti, skūpiti, skīniti (Ostrožac);

vrá°titi, rá°diti, žívsti, kréniti (Pećigrad);

*kràsti, kúpiti, kīdati, brá°niti, kūhati, kafēnisati, robijati, pi-
jùckati* (Klisa);

vòziti, plīvati, vāditi, nàmistiti, hrá°niti, zídati, sīgniti
(Miostrah);

poká°zati, znàti, ùčiti, ùbiti, popisati, prožívsti (Čukovi);

pròdati, pòkupiti, upísati se, ìmati (Golubić);

ká°zati, ká°sti, žívsti, rá°diti (B. Otoka);

ìmati, ìgrati, putòvati, pràtiti, pètljati (B. Dubica);

ráditi, kúpiti, spáliti, nòsiti, ìmati, zrīti, plívsti/plíviti
(Orašac);

bīti, slūšati, ùčiti, nòsiti, zrīti, plívsti, víšći, strišći (Spahići);

mšliti, òstariti/òstarti, lètti, sjèditi, brìniti se/brìnti se, pòginiti/pòginti, splàhniti/splàhnti (Jezero);

žívsti, prežívsti, gòriti, ustàknuti, fáliti se (B. Novi);

b)

fá°lit, òtimat, vrá°tit, dòcerat, svétit se, kùhat, glèdat, vràcat, òstat, ùbit (B. Petrovac);

jäšit, pròsit, kùpit (Cazin);

òdnìt, svèzat, govòrit, sprovdòdit, gìnt, jèst, já°vit, povlá°čit, vùdjet, mòlit, bòrt se, zará°dt (Orljani);

pròdat, pòkupit, slùšat, nàpast, naplá°tit, brìnt se (Turija);

pòpit, izdravit, vïrovat, sjës, bít se, mècat, kùpit, dokumèntovat, čúvat, fácat, jïs, ùzèt, promínit, obečastit, govòrit, trènut okom, mètut, izvòdit, izvižbat, sèlit, donamírit, ispravljat (Kulen-Vakuf);

kùpit, nàsūt, nàpraviti, skùhat, stanòvat, usèlit, pòpraviti, sìst, sìpat, dònìt (Bihać);

naučit, prekrížiti, dàt, zaròbit/zaròbt, podílit, ùpā°ntit, rá°dit, dílt, rádt/rát, pobjédit, próbat (Izačić);

rá°dit, dñgnit, sporazùmit se (Žegar);

dòcerat, zàpivat, ne mere bít, iznìt, pòpit kafu, vàdit vodu, dílit, šerbe za pòpit, ako je za ùbit, ùčestvovat (Srbijani);

zàlit/zàlt, žàlit/žàlt, nàkupiti, isplá°tit (Vinica);

ne smi se pùšćiti, pròdat, pròpas, napísati (Bužim);

vùdt, rá°dt, hrá°nit, kùpit/kùpt, ìgrat (Gata);

pràviti, pròbit, sùjat, sá°dit, spá°lit, sàšiti (Vrsta);

òprat, dòdat, vòziti, kùpiti, kòsiti, prèvest, pròdat (Stijena);

usèlit se, nàpraviti, naučiti (B. Kostajnica);

skìniti, pònìt, pròždrìt, dovèst, vòziti (Dobrenica);

krént, pòčēt, ùsūt, čūt, žívst (Podzvizd);
ùbrat, òplest, kúpít, dòtirat (Vrnograč);
bácít, pràvit, kánít, pòjes(t) (Todorovo);
zàklat, pròdat, pokupòvat, izàbrat, tkàt (Ribić);
napísat, dòbit, nàbavit (Trnovi);
pòpēt se, plá^otit, pòpit (Sokolac);
nàpravít, plīvat, òpljačkat, pròdat (B. Novi);
ìskupít, nàbavit, pòpravít, jěst (B. Krupa);
ùbrat, nàpravít, pòkupít, pjěvat, plàkat (Jasenica);
u kući *bīt*, sve helac *učínit*, Bogu se *pomòlit* (Ostrožac);
kòmandovat, nàbavljat, prèplivat, dobro se nàjes(t)
(Pećigrad);
ùdat se, nàpravít, pòpit, pòjes (Klisa);
vīdit, plátít, gònt, kùpit (Miostrah);
obesèlt se, zamòlt, ùplakat, òplakat, nàbavit (Ćukovi);
čítat, čúvat, nàbavljat, opróbat (Bakšaiš);
prèlazít, nàpravít, òtimat (Golubić);
kràst, dovès^t, opróbat, pòpravít (B. Otoka);
nàpast, pòpravít, pòpit (B. Dubica);
sījat, hódat, ùčit (Grmuša);
vjěrovat, ùmrīt, ìspravljat, pòkupít (Jelinić);
kupòvat, nòsit, govòrit (Orašac);
pòslat, dávat, razgovárat, sprémat, ùčit (Spahići).

Poslije redukcije samoglasnika *i* (o čemu v. u *Fonetici*, BHDZb., I, 99), javljaju se i oblici tipa:

vīdt, čístt (Ćukovi), *vīdt, trážt, rádt* (Pokoj), *ùmrt, vòdt* (Pećigrad), *ùbt, ùmrt, vòdt* (Orljani), *učìnt, ròdt, ùmrt* (Bužim), (o akcentima ovih glagola v. u poglavlju *Akcentat*).

c) Infinitiv na -ći:

pomòći, ìći, náći (B. Petrovac);

túći, ìći, pomòći, povúći, náći, slèći, sìći glave, dóći
(Orljani);

túći, rèći, náći (Cazin);

náći, dóći, sáći, ìći, rèći, póći, navúći, préći, próći, izáći,
uníći (Turija);

náći, dóći, ìći, próći, dóći (Kulen-Vakuf);

dóći, náći, ìći, pomàći, prìvūći, prònāći, ùteći (Bihać);

nālīći, próći, túći, dòći, ìći, ùnīći (Izačić);

túći, rèći, izáći (Srbaljani);

ispèći, pronáći, lèći (Vinica);

dóći, náći (Bužim);

náći, sáći, promàći (Gata);

dotèći, rèći, umàći (Vrsta);

pronáći, dóći, umàći (Stijena);

ìći, sáći, pridóći (B. Kostajnica);

náći, dóći, izáći (Dobrenica);

rèći, síći, náći, túći se (Podzvizd);

umàći, náći, izmàći (Vrnograč);

pronáći, dóći, náći (Todorovo);

ìći, síći, sáći, dóći (Ribić);

màći, smàći, mòći (Ripač);

pronáći, náći, rèći (Trnovi);

povúći, dóći, náći (Sokolac);

povúći, pomòći, pòbjeći (V. Kladuša);

ispèći, dóći, náći (Jasenica);

svúći, snáći se, obíći (Ostrožac);

rèci, dóci, uníci (Pećigrad);
otíci, pronáci (Klisa);
povúci, pòdīci (Miostrah);
úci, dóci, náci (Ćukovi);
pronáci, prìsići (Golubić);
príci, náci, dóci (B. Otoka);
úci, dóci, zaobíci (B. Dubica);
vřšci, príci, umáci, náci (Orašac);
vřšci, náci, dóci, íci, strīžci (Spahići);
dóci, náci, póci, sáci, próci, préci, izáci, ùnīci, ùlīci (Jezero);
íci, túci, próci, dóci, otíci, ispèci, náci, utèci (Jelinić);
smāci, pomòci, umáci, dóci, náci, pronáci, slèci (Grmuša);
pronáci, rèci, dóci, príci, túci, préci, próci (B. Novi).

d) Infinitiv na -ć:

dóc, lèc (B. Petrovac);
lèc, sác (Orljani);
mòc, ĩc (Cazin);
dóc, nác (Turija);
istúć, otíc (Ostrožac);
rèc, túc se (Kulen-Vakuf);
dóc, nác, rèc (Bihać);
rèc, ùlīc (Izačić);
préc, ĩc (Srbaljani);
ĩc, nác (Žegar);
ĩc, préc (Vinica);
dóc, nác (B. Kostajnica);
kuruz za pèc, ka š dóc? (Dobrenica);

òtīć, ùnīć (Bužim);
ùnīć, òtīć, dóć (Podzvizd);
prònāć, dôć (Todorovo);
ispeć, pòbjeć (Jasenica);
òtīć, pronác (Stijena);
pròvūć, pòvūć, dôć (Miostrah);
zàvūć, òtīć (Čukovi);
òtīć, dôć (Spahići).

Navedeni oblici infinitiva upućuju na sljedeće zaključke:

1. I u pisanoj riječi sa ovoga tla, i u savremenim govorima, često je u upotrebi oblik infinitiva sa punim obličkim završetkom *-ti, -ći*.

2. Krnji oblik infinitiva, na *-t* i *-ć*, nije neobičan u govorima ove zone. Ipak, reklo bi se, na osnovu materijala kojim raspolažem, taj oblik je nešto rjeđi od punog oblika infinitiva. I još nešto. Krnji oblici infinitiva kao da se češće javljaju u ustaljenim izrazima (*popit kafu, sić glave, ka š doć, ne mere bit*).

3. Kao posljedica vokalskih redukcija i u infinitivu se javljaju suglasnički skupovi koji, inače, nisu obični u našem jeziku: *rodti/rodt, radt/rat* i sl.

4. Mada je ovo govorno područje uveliko razvilo novoštokavsku politoniju, to će reći ima standardnu akcentuaciju, i tu nailazimo na pojavu akcenata uzlazne intonacije na jednosložnim riječima ili, pak, na ultimima: *nác, pròst, rèć*. Pojava akcenata uzlazne intonacije na slogovima na kojima ih ne bismo očekivali ima svoje objašnjenje. Ono se nalazi u samom govoru. Naime, i ovaj govor se po svojim prozodijskim karakteristikama u potpunosti uklopio u novoštokavske akcenatske promjene. Otuda tu, po pravilu, odsustvo silaznih akcenata van inicijalnog sloga; otuda tu, po pravilu, odsustvo metatonijskog akuta (o nekim izuzecima

v. u poglavlju o akcentu). Pa i primjeri o kojima je riječ to potvrđuju. Upravo i ti primjeri pokazuju da se tu prvo izvršilo pomjeranje starih silaznih akcenata ka početku riječi, a izvršilo se u novoštokavskom duhu, pojavili su se novi akcenti, akcenti uzlazne intonacije, i tek je nakon toga došlo do fonetskih izmjena, do izmjena sklopa riječi. Da je to, ipak, novija pojava, pojava koja je uslijedila poslije razvitka akcenata uzlazne intonacije, govori, upravo, sačuvan uzlazni akcenat i na sada okrnjenom obliku, obliku koji, zbog svog fonetskog sklopa, ni u ovim govorima ne može biti nosilac takvog akcenta. Dakle, i tu smo imali sljedeći proces:

nāčĩ-náci; rečĩ-rèci,

pa tek poslije:

náci-nác, rèci-rèc.

Pošto je akcenat vrlo otporan na izmjene, makar se radilo i o pojavama koje se teško uklapaju u sistem, i ovdje se još uvijek nailazi na uzlazne akcente na krajnjem slogu. Istina, to stanje podržava i akcenat punih i neokrnjenih oblika infinitiva. Ali, sa druge strane, uzlazni akcenat ovoga oblika je, u isto vrijeme, i nekakva podrška za očuvanje punih oblika infinitiva. To je, čini mi se, i razlog zašto se u mojoj građi našlo više oblika na *-ti* i *-ći* nego na *-t* i *-ć*. Ali da se i tu vrši saobražavanje prozodijske komponente sa novonastalim fonetskim likom akcentogene riječi potvrđuju primjeri tipa *ĩc* i *dôc*. Od ranije je poznato da u hercegovačkim govorima, kako onim klasičnim istočnohercegovačkim, tako i u centralnohercegovačkom i sjevernohercegovačkom, imamo uopštene silazne akcente na ovako okrnjenim oblicima infinitiva: *dôc, rèc, prônāc, pòrec* (v. SDZb., XIV). Poređenje hercegovačke situacije sa ovom zapadnobosanskom upućuje na zaključak da su krnji oblici u hercegovačkim govorima bili brojniji i češći u upotrebi i da su oni nametnuli svoj akcenat i punim oblicima infinitiva. Otuda u tim govorima pored *dôc, nác, rèc, lèc* i *dôci,*

nâci, lèci, rèci. U zapadnobosanskim i-šća govorima, kako je već rečeno, imamo upravo obrnuto stanje. Pored *nâci, dôci, lèci, rèci* i *dôc, nâc, lèc, rêc*.

5. U Orljanima i B. Petrovcu je zabilježen i infinitiv: *îciti* u Kulen-Vakufu: *otîciti* sa udvojenim obličkim završetkom. Takav oblik infinitiva ovoga glagola nije neobičan u našim govorima. Nalazimo ga i u govorima istočnohercegovačkog tipa (v. SDZb., XIV, str. 160)

6. Oblik *živsti* vrlo je običan na ovom govornom području. Uz taj oblik, kao i u ijekavskim govorima ove zone, javlja se i izvedeni oblik: *doživsti*. Oblici prezenta su, po pravilu, po obrascu glagola *tresti*: *živem-živu*, ali: *živio-živila, doživljen/doživit*. Dakle, konjugacioni oblici se ukrštaju. Istina, Maretić, u *Gramatici i stilistici*, kaže da se i od *živsti* u prezentu javljaju oblici *živim* (*Gramatika i stilistika*, Zagreb, 1931, str. 204). Naš materijal, bar kada je u pitanju prezent, to ne potvrđuje.

7. I u našem materijalu našlo se potvrda za oblik infinitiva *vršći*. Pošto zapadnobosanska zona zna i za infinitiv *vrhti/vrti* (v. BHDZb., II, 63), ovdje ćemo dati širi osvrt na taj oblik, i ukazati na njegovo porijeklo (iz naše govorne zone taj oblik je potvrđen iz Kamengrada – Cazin, nije isključeno da će se javiti i u još nekom mjestu zapadnobosanske i-šća zone), upravo su ti oblici dali povoda da o njima napišem sljedeće redove. (Ovdje se rad prenosi u cjelini, pa i bez izmjene ekavskog narječja, kako je objavljen u *Južnoslovenskom filologu*, knj. XXXV).

Prilikom ispitivanja zapadnobosanskih govora zabeleženi su i infinitivni oblici *vrhti/vrti*. Pošto glasovna skupina *-hti* (kao i *-kti*) u ovom glagolskom obliku čini retkost, kako u fonetici srpskohrvatskog jezika, tako i u fonetici slovenskih jezika uopšte, ona zaslužuje da se o njoj nešto više kaže.

1. Iz uporedne gramatike slovenskih jezika poznato nam je da su se u opšteslovenskoj jezičkoj zajednici glasovne skupine

-kti, -gti, -hti menjale. Rezultati tih izmena podudaraju se sa rezultatom promene glasovne skupine -tj-. To jest:

– u istočnoslovenskoj jezičkoj skupini mesto tih sekvenci imamo -či/-čb, up. staroruski: *reči, mōči*; ukrajinski: *mōči*;

– u zapadnoslovenskoj grupi jezika imamo: -ci/-c: poljski: *rzec*, slovački: *riect'*, češki: *řici*, gornjolužički: *rjec*, donjolužički: *rjac*; tako i *moci* (češki), *móc* (poljski), *mōct'* (slovački), gornjolužički i donjolužički *móc*;

– u južnoslovenskoj jezičkoj skupini imamo -šti, -ći, -či: u staroslovenskom jeziku -šti: *rešti, mošti, vrěšti*; u srpskohrvatskom jeziku -či: *rěci, mòci, vrijeći*; u slovenačkom jeziku -či: *rěci, mōci*.

(V. R. Bošković, *Osnovi uporedne gramatike slovenskih jezika*, Beograd, 1972, str. 99 i S. B. Bernštejn, *Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Moskva, 1974, str. 96).

2. Posebna su pitanja, u vezi sa promenom glasovnih skupina o kojima je reč, kada su se vršile obe glasovne promene, i kako su se one ostvarivale.

a) Na prvo pitanje, pitanje vremena vršenja ovih glasovnih promena A. Vajan (André Vaillant) kaže da to nije tako stara promena, up.: “Ce traitement n’est pas très ancien en slave, puisqu’il apparait dans un emprunt au roman”, to jest, od latinskog *lactūca* imamo u sh. *ločika*, u slov. *ločika*, u češkom *locika*, u poljskom *locyka* (A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, str. 65-66). Samo je pitanje koliko je ovaj primer siguran dokaz. Tačno je da u posuđenicama iz romanskih i germanskih jezika imamo fonetske pojave, glasovne izmene, po obrascu koji je vredeo za opšteslovensku zajednicu (up. sh. *kralj* prema franačkom *Karl(o)*, sh. *Rim* od *Roma* i sl.), ali je pitanje koliko se tu ogledaju “fonetski zakoni” koji su vredeli za jedan od ranijih perioda razvitka slovenskih jezika, koliko tu ima

analoških uopštavanja, a koliko, pak, na te izmjene utiče glasovni sistem jezika davaoca (isp. o ovome A. Belić, *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika*, I, Fonetika, Beograd, 1969, R. Bošković, op. cit., za u v. na str. 34). Za izmjenu sekvence *-kt-* u posudnici *ločika* još ranije je izneseno mišljenje da je tu bilo palatalizovano *t'* (isp. O. Hujer, *Uvod u istoriju slovenskih jezika*, Beograd, 1935, str. 62, kao i S. Ivšić, *Slovenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, str. 146, i tamo navedenu literaturu). Prema tome, Vajanovo mišljenje, zasnovano i na primeru *ločika*, ne mora biti siguran dokaz o vremenu vršenja ovih glasovnih izmena, iako, opet, nije isključeno da su se u pojedinim slovenskim jezicima vršile glasovne promene po starijim obrascima i u ćirilskometodskom periodu. To znači da cepanje teritorijalne zajednice ne mora povlačiti za sobom i kidanje svih njenih razvojnih tendencija. I znatno posle raspada slovenske jezičke zajednice mogle su se u pojedinim slovenskim jezicima vršiti promene na isti način – bilo da su ti procesi ranije začeti, ili da su se počeli ostvarivati u novoj sredini.

b) Prof. Belić je, naprotiv, smatrao da se *-kt-* menjalo u *t'* u ranijim epohama praslov. zajednice (JF, II, 225, ispod teksta).

3. Ovo pitanje tesno je povezano sa pitanjem trajanja praslovenske i južnoslovenske jezičke zajednice.

a) Za praslovensku jezičku zajednicu A. Meje (Antoin Meillet) je smatrao da je trajala sve do 8. veka, up.: “l’ unité slave persistait encore ay VIIIe siècle après J.S.”, a to mišljenje se zasniva i na sudbini glasovne skupine *-ar-* u ličnom imenu *Karl*, od kojeg dobijamo iste reflekse kao i od starije slovenske skupine *-or-* (*Revue des Etudes slaves*, I, 1921, str. 8). A ta činjenica govori, prema Mejeu, da “les populations de langue slave conservaient une certaine unité linguistique a l’ époque de Charlemagne”. Dakle, po Mejeu, neka jedinstvenost u razvitku slovenskih jezika postojala je do osmog veka, što je nesumnjivo tačno. Samo je

pitanje da li ta jedinstvenost govori nešto određenije i o trajanju te jezičke zajednice. Zajedničkih razvojnih tendencija može biti i posle osmoga veka. One samo govore da su u pitanju jezici koji potiču iz iste lingvističke skupine i koji, kao takvi, nasleđuju iz te skupine neke zajedničke razvojne tendencije.

b) Prof. Belić, opet, smatra da se praslovenska jezička zajednica već u trećem veku naše ere “podelila na tri glavne grupe naselja, koje su u toku vremena dale tri grupe slovenskih jezika” (*Fonetika*, str. 6). Ako istaknuta individualizacija jezičkog razvitka znači i cepanje jezičkog jedinstva, to bi značilo da je praslovenska zajednica, kao jezička jedinstvenost, prestala da postoji pre dolaska naših predaka na Balkan. Ovome se ne bi protivilo saznanje da i posle pojave triju slovenskih jezičkih skupina srećemo u njihovoj strukturi zajedničkih inovacionih rešenja.

4. Što se tiče južnoslovenske jezičke zajednice tu se postavlja pitanje ne samo njenog trajanja, nego, čak, i njenog postojanja.

a) A. Belić smatra da je južna “grupa Praslovena pre nego što je došla na Balkansko Poluostrvo živela (je) neko vreme u zajednici” ali su se i tu “vrlo brzo” počele javljati dijalekatske posebnosti (op. cit., 7).

b) F. Ramovš je smatrao da te zajednice nije ni bilo. Posuđenice iz romanskih i germanskih jezika u pojedinim slovenskim jezicima pokazuju, po Ramovšu, zajedničkoslovenske razvojne tendencije. Otuda od lat. *Sontius* < *Sóča/Súća* < *Sqt'a*, od **Carantia* preko **Korqt'i* – *Koroško*, znači, i na Balkanu su postojali praslov. palatalni plozivi *t'* i *d'*, up.: “... nous sommes en mesure de prouver que le jougoslave occidental primitif (serbo-croate et slovène) a encore connu pendant un certain temps les phonèmes *t'* *d'* sur le territoire qu' il occupe actuelement (dans les Balkans)”, i posle navođenja potvrda za takvo mišljenje prof. Ramovš zaključuje: “De tout ce qui précède, il résulte clairement

que le slovène et tous les parlers serbo-croates ont encore connu *t'*, *d'* sur le nouveau territoire qu'ils ont occupé dans les Balkans" i da rezultati izmena tih glasova "appartient à l' époque ou chacune des langues slaves avait déjà son développement autonome", tj. *t'* i *j* su kao refleksi tih starih palatalnih ploziva, nastali od osmog do desetog veka. U to vreme nisu postojale nikakve bitne razlike između kajkavskog slovenačkog i čakavskog, upravo te razlike nisu bile izrazitije od onih koje su među njima postojale u zajedničkoslovenskom jeziku (F. Ramovš, *Une isoglosse čakavo-kajkavienne*, RES, 1, III, 1923, 51-54).

Prof. Belić, da to i ponovimo, smatrao je da su praslov. glasovne skupine *tj*, *dj* pre Balkana dale osnovu današnjem stanju. Po njegovom mišljenju od 7. do 8. veka jasno se ispoljavaju dijalekatske crte u krugu južnoslovenske jezičke zajednice, a do 9. veka je postojala uža veza između čakavskog i kajkavskog dijalekta. To se zaključuje na osnovu refleksa *d'* u *j*, u oba ova dijalekta, ali se odmah nakon toga nastavlja samostalni njihov razvitak (v. *Periodizacija srpskohrvatskog jezika*, JF, XXIII, 1958, str. 6). Dakle, prema Beliću, već do osmog veka imali smo začetke različitih refleksa skupina *tj* i *dj*, što govori o njihovom individualizmu. Uz to – u 9. veku imamo pojavu staroslovenskog jezika sa *št*, *žd*.

c) Prof. Bošković, u vezi sa pitanjem postojanja južnoslovenske jezičke zajednice kaže: "Za nas je ona – fakat: ima čitav niz crta u južnoslovenskim jezicima koje se teško mogu objasniti bez pretpostavke o postojanju južnoslovenske zajednice – posle raspadanja praslovenskog jezika" (op. cit., 16).

5. Ima neslaganja i u objašnjavanju procesa izmjene skupina *-kti*, *-hti* i njihovog prelaska u današnje glasovne vrednosti.

a) Jedni u tome vide neposredan prelaz sekv. *-kt-*, ispred vokala prednjega reda, ili, pak, po nekima, i ispred vokala zadnjega reda u *t'*. Prema Hujeru proces je mogao teći ovako: *kt* >

tt > t' gde je “geminacija prešla u palatalizaciju” (op. cit., 61). I S. B. Bernštejn konstatuje da su *kt, gd* “закономерно пережили процесс изменения” u *t'* koje će se razvijati prema prirodi jezičke skupine (*Очерк сравнительной грамматики славянских языков*, Moskva, 1974, str. 96).

b) Drugi, pak, u tim promenama vide postupne fonetske izmene, i to: *k̄ti-k̄t'i-k'̄ti-ḱti-t'i*. To jest:

*pek̄ti > *pek'ti > *peḱti-*pet'i

moḡti > *mog'ti > *moḱtimot'i**

*verh̄ti > *verh'ti > *verḱti > *vr̄t'i.

Prema Beliću, koji zastupa ovakvo mišljenje, ovi procesi su se vršili u vreme “kada su u praslovenskom jeziku **mediā, svētīā* i dr. dali **med'a, svēt'a* i sl.” (JF, II, 222-223). Drugim rečima, prof. Belić tu vidi, u završnoj fazi, isti proces kao u sekvencama *-ḱt, -ḱd* – posle znatne umekšanosti zadnjonepčanih suglasnika javlja se skupina sastavljena od jednog palatalnog sonanta i jednoga ploziva koji u toj vezi sam postaje palatalan (*k̄ti-k̄t'i-k'̄ti-ḱti-t'i*). Za Belića na ceo ovaj fonetski proces znatnog uticaja je imala granica sloga, kao u srpskohrvatskim skupinama *-ḱti, -ḱdi* u glagolskim oblicima tipa *poći < pojti, pođem < pojdem*. Tu, svakako, može da bude od značaja i prozodijska komponenta (o tome više kod imene u Zborniku radova posvećenih akademiku J. Vukoviću).

c) Za prof. Boškovića Belićevo objašnjenje ovih pojava je “jedno od najverovatnijih”, mada ni ono nije bez mana jer imamo *pe-ḱti* i *ver-ḱti*, otvoren i zatvoren slog (Bošković, op. cit., 99-100).

d) Vredno je ovde ukazati i na Vajanovo objašnjenje ovih fonetskih procesa. Po njemu “**tj, c'est-à-dire *ttj, et *kt', c'est-à-dire k't', se sont trouvés avoir même prononciation à la fin du slave commun: les deux groupes avaient abouti à un même groupe chuintant, par exemple une chuintante géminée *ćć, que les dialectes ont traitée diversement ...*” (op. cit., 66).

e) Od svih navedenih objašnjenja, a to nisu i jedina, čini se, najuvjerljivije je, i sa najviše mogućih fonetskih prelaznih stupnjeva, ono koje je dao A. Belić, uzimajući u obzir i prozodij-sku komponentu oblika koji trpi te promene.

6. Na osnovu onoga što je ovde rečeno o izmenama sekvenci *-kti/-gti*, *-hti* moglo bi se zaključiti sledeće: te su se promene vršile u praslovenskom jeziku, izgleda u ranijem periodu te jezičke epohe; te promene su bile opštijeg karaktera i nije bilo izuzetaka koji su ostali van domašaja njihovog dejstva; i posle raspada praslovenske zajednice, i teritorijalno i lingvistički, pod udar tih promena dolazile su i neke tuđice, u kojima su postojali glasovni uslovi za takve izmene – bilo da su ti uslovi donošeni u posudenicama ili su stvarani na novom, slovenskom jezičkom tlu. Da su se svi ovi procesi završili pre devetoga veka, potvrđuje nam staroslovenski jezik sa jasnim njihovim supstituantima.

7. Noviji skupovi sastavljeni od dvaju ploziva i vokala prednjega reda *i* (*-kti*, *-hti*), a nastali posle gubljenja poluglasnika iz otvorenog sloga i morfoloških izmena nisu bili podložni ovim izmenama. Otuda u sh. jeziku danas: *nokti* < *ногѣтъ*, nom. sing.; *lakti* < *лакѣтъ*, nom. sing.; odnosno *drhti*, u osnovi je *drъg-*, *dahti*, *bukti* i sl. Naravno, ovde je bila od velikog značaja i granica sloga. I upravo zbog toga, i posle gubljenja poluglasnika kao jedinica glasovnog sistema, različiti glasovni skupovi se čuvaju. Granica sloga je bila prepreka mnogim glasovnim promenama. I dosta dugo. Sve do XIV i XV veka.

8. Celo ovo razmatranje jasno dokazuje da su glasovne skupine: *-kti*, *-gti*, *-hti* još u praslovenskoj eposi trpele izmene i da su se mesto njih javili različiti refleksi u slovenskim jezicima. U srpskohrvatskom jeziku umesto tih skupina imamo *-či*: *peći*, *moći*, *vreći*. Dok prva dva glagola čuvaju svoj oblički završetak, infinitiv od trećega glagola, kao što je već rečeno, zna i za drugačiji fonetski lik, čak i takav koji podseća na njegovu praslovensku

formu. Naravno, nije u pitanju takav arhaizam. U pitanju je novi oblik. Nastao na današnjem srpskohrvatskom tlu, i to analoškim procesima.

Pre nego što damo objašnjenje toga lika da navedemo primere sa terena:

a) iz zapadnobosanskih govora:

vřti: vřšem, vřhū (Banja Luka),

vřt: vřšem (Divičani),

vřhti/vřti/vřti: vřšem (Skender Vakuf),

vřhti: vřšemo, vřhū, vřhla (Vrbanja, kod Banje Luke),

vřhti: vřšem (Kamengrad, Cazin),

vřhti: vřšem (Hripavci),

vřht: vřšem (Pšenik),

vřhti/vřhti: vřšem (Prijedor),

vřhti: vřšem (Trnava).

b) Takav lik infinitiva potvrđen je i iz Zenice: *vřhti* (i *vrřiti*).

c) J. Ribarić je takav oblik ovoga glagola: *vřhti* : *vřšen*, za-beležio u govoru istarskih “Slovinaca” (v. *Razmjeřtaj južno-slovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, SDZb., IX, 118).

Kao što vidimo, dosta je prostrano područje na kome se javlja infinitivni lik: *vrřti*, sa ili bez očuvanog zadnjonepčanog frikativa *h*. Moguće je pretpostaviti da će se u još ponekom mestu bosanske šćakavštine naići na ovakav oblik.

9. Postavlja se pitanje: kako objasniti ovaj oblik i zašto ga imamo samo od ovoga glagola?

U vezi sa pitanjem: zašto su infinitivi na *-ći* podložni promeni, mogao bi se dati ovakav odgovor:

a) Oblički zavrřetak *-ći* relativno je novija morfološka tvorovina. Nastao je fonetskim putem od *-ti* i nekih drugih glasova.

Tu, na jednoj strani, imamo infinitive tipa *peći, moći, vreći* nastale od **pekti, *mogti, *verhti* u procesu praslovenskog jotovanja, i, na drugoj strani, tu imamo srpskohrvatske oblike tipa *doći, poći, naći*, nastale u procesu srpskohrvatskog jotovanja.

b) Ako su rezultati prve glasovne izmene imali opšteslovenski karakter, rezultati druge izmene nemaju ni opštesrpskohrvatski karakter. Oblici tipa *dojti, najti* javljaju se, i danas, u mnogim šćakavskim govorima.

c) Infinitivi na *-ći* ne javljaju se u savremenom srpskohrvatskom jeziku kao produktivna morfološka kategorija. Svi novostvoreni glagoli imaju infinitiv na *-ti*: bilo da su na *-irati, -isati, -ovati*: *mitraljirati, bombardovati, konferisati* i sl., ili na *-ti*: *bitkati* i sl.

d) Prema infinitivima svršenih glagola na *-ći* javljaju se i infinitivi na *-ti*, tip: *stići* : *stignuti, leći* : *legnuti, maći* : *maknuti* i sl.

e) Glagoli izvedeni od *-ići*, uključujući i ovaj glagol, u narodnim govorima znaju i za oblike infinitiva na *-ti*: pored *ići* živi i *iti* : *it, isti*; zatim imamo: *izići* : *iziti/i, otići* : *otiti, ući* : *uljeći* : *uljesti, uniti* i sl. (up. i u ruskom: *иди́тии́ть, найди́тии́ть, изоиди́тии́ть, Русская диалектология*, Moskva, 1972, str. 201).

f) U nekim narodnim govorima infinitivi na *-ći* mogu se proširiti nastavkom *-ti*: *ićiti/ićit, doćit, naćit, proćit*. A koliko je živo osećanje infinitiva na *-ti* potvrđuju i primeri tipa: *gristit, dupsttit, ukrastit* sa udvojenim tim morfemom. Vredno je napomenuti da je to dosta stara pojava. Javlja se od 18. veka (v. A. Vaillant, *La langue de Dominiko Zlatarić*, II, Pariz, 1931, str. 243, za oblike tipa *ićiti* i sl. v. kod Vušovića, SDZb., III, 50 i Peco, SDZb., XIV).

g) Ova pojava, tj. uopštavanje morfema *-ti* umesto starijega *-ći*, poznata je i ruskom jeziku. U rečniku ruskih narodnih govora (*Словарь русских народных говоров*), koji izdaje Akademija

nauka SSSR, nalazimo potvrde za infinitivni lik *bež̄īū* iz okoline Arhangelska, Pskova, Novgoroda, Smolenska i iz Jakutske oblasti. A. M. Seliščev, opet, u radu o ruskim govorima Sibira (*Избранные труды*, Moskva, 1968) navodi iz Nižnjekolimske oblasti: *ля̄ž̄īū, бе̄ž̄īū, ѱек̄īū, разболек̄īū, волок̄īū, наст̄иуж̄īū* (str. 287). A tu se javljaju i infinitivi tih glagola na *-či* umesto toga sekundarnog *-ti*: *ѱек̄ч̄и, ѱек̄ч̄ись, ѱек̄ч̄и, ле̄ж̄ч̄и/лек̄ч̄и, уле̄ж̄ч̄ись, ѱомо̄ж̄ч̄и, с̄ѣк̄ч̄и, бере̄ж̄ч̄и/берек̄ч̄и*, pa i: *лех̄чи* iz Jakutske oblasti gde inače *кч > хч*. Oblike infinitiva na *-ti* od ovih glagola potvrđuje i dijalektologija ruskoga jezika: *ѱек̄īū, бере̄ж̄īū, ѱек̄ī', бер̄е̄ж̄ī',* uz njih i: *ѱек̄ч̄и, бере̄ж̄ч̄и* (*Русская диалектология*, ANCCCR, Moskva, 1964, str. 148-149), *с̄ӣере̄ж̄īū* i *с̄ӣере̄ж̄ч̄и* (str. 250).

Prof. Bernštejn u svojoj uporednoj gramatici slovenskih jezika kaže da u savremenim slovenskim jezicima postoji težnja da se odstrane izmenjeni suglasnici u infinitivu i izjednače osnove. Takvih primera, kaže prof. Bernštejn, ima mnogo u narodnim govorima “čak i u književnim jezicima koji su bliski narodnim govorima”. Tu se navode primeri, iz ukrajinskog: *ѱек̄īū, с̄ӣере̄ж̄īū, бер̄е̄ж̄īū*; iz ruskih dijalekata: *с̄ӣр̄ік̄іū, поред̄: ѱек̄ч̄и, же̄ж̄ч̄и, ѱомок̄ч̄и, ѱек̄ч̄и, лек̄ч̄и* (str. 97).

h) Razumljivo je i to zašto je u našim govorima ovoj promeni izložen infinitiv glagola **verhti*, a nisu tu sudbinu doživeli glagoli tipa *peći, moći < *pekti, *mogni*. Infinitiv od glagola **verhti* na našem jezičkom području javlja se u nekoliko različitih fonetskih likova. Pored očekivanog *vr̄ēci*, tj. *vr̄ēci, vrijeći, vrići* imamo još *vr̄ci; vr̄šiti, vr̄šeti, vr̄šti* (obrazovane od osnove prezenta *vr̄š-*), zatim: *vr̄šci* – (ili od *vrh/ti*, sa naknadno dodatim *-ci*: *vr̄h̄ci > vr̄šci* ili od osnove *vr̄š-* i obličkog nastavka *-ci*: *vr̄šci*). Infinitivni oblik *vr̄šti* može se dvojako tumačiti: nastao je od *vr̄šiti*, posle redukcije neakcentovanog vokala *i*, up. *nosti, govorti* i sl., a mogao se i tu oblički nastavak *-ti* vezati za osnovu *vr̄š-*. Otuda *vr̄šti*. Oblik *vrti* mogao je nastati od *vrhti*. To bi govorilo da je pojava lika

vrhti dosta stara. Javila se pre gubljenja fonema *h* iz glasovnog sistema govōra koji znaju za infinitiv *vrti*. Istina, moglo bi se i tu pomišljati na poseban tvorbeni proces: $vr + ti = vrti$, ili primanje oblika *vrhti* iz onih govora koji znaju za fonemu *h* u svom konsonantizmu, ali, naravno, bez ovoga zadnjonečanog konstriktiva. Ova poslednja mogućnost, bar za sada, s obzirom na materijal kojim raspolažemo, ne bi bila isključena, pošto se takav oblik infinitiva javlja u govoru Hrvata šćakavaca koji žive u neposrednoj blizini Muslimana šćakavaca.

10. Objašnjenje ove pojave, i uopšte, i u našem konkretnom primeru, nije teško naći. U pitanju su analoški procesi.

Prema odnosu koji imamo u glagolskim oblicima tipa:

tresti, tresla, tresli

moglo se prema

vrhla, vrhli

javiti i:

vrhti, čime je dobijen fonetski sklad infinitivne osnove: *vrhti, vrhla, vrhli* kao *tresti, tresla, tresli*.

11. Nešto slično imamo u prizrensko-timočkim govorima. Tamo prema oblicima prezenta tipa *ubodem* imamo i u radnom pridevu: *ubodla, iskradla, padla, zapadli, raspadlo*, sa suglasničkom skupinom *-dl-* koja je, kao što se zna, u ovakvim kategorijama još u praslov. periodu uprošćena. Ali i tu je bio presudan uticaj odnosa koji nalazimo u oblicima drugih glagola. Prema odnosu: *dovezem, dovezla* javilo se i *ubodla* prema *ubodem* (v. A. Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, SDZb., I, str. 213-214). I prof. Bernštejn, videli smo, u ovakvim primerima vidi analoške procese: težnju ka uklanjanju izmenjenih suglasnika u infinitivu i ujednačavanju osnova (isto, 97).

Prema tome, šćakavsko *vrhti* je analoška tvorevina. Do preformacije infinitiva samo ovoga glagola došlo je, svakako, i zbog

toga što taj infinitiv čini nešto posebno u našoj konjugaciji. I ne od juče. Time se, upravo, i objašnjava veći broj fonetskih likova toga glagolskog oblika u našem jeziku.

12. Zašto ovakvih analoških oblika nema kod drugih glagola? Zašto mi nemamo *pekti*, *mokti*? Odgovor je i tu jasan. a) Takvi oblici, teoretski gledano, nisu nemogući. Nalazimo ih, kao što smo pokazali, u ruskim narodnim govorima. b) Što je tu infinitivni nastavak *-ći* stabilniji, razloge treba tražiti i u podršci koju tom nastavku daju oblici prezenta sa afrikatom č: *peći* : *pečem*, *seći* : *sečem*. Istina, takvu podršku nemaju i infinitivi tipa *moći* gde je *moći* : *mogu* /ev. *možem*, *možeš*/ pa ipak mi nemamo potvrde za *mokti*. To je tačno. Ali je tačno i to da su infinitivi ovoga tipa stabilni: *moći/moć*, *pomoći/pomoć*, i ne znaju za nekoliko fonetskih likova ovoga glagolskog oblika, što je slučaj sa glagolom o kome je ovde reč. Sve je to moglo uticati na nejednaku sudbinu ovih infinitiva na našem jezičkom tlu.

Posebno objašnjenje iziskuju i oblici infinitiva sa morfemom *-ni-* umjesto očekivanog *-nu-*, tj. glagoli tipa *kreniti-krenem*.

Podstaknut stanjem koje sam našao u ovim govorima ja sam u XXXV knjizi *Južnoslovenskog filologa* o tim oblicima napisao sljedeće:

U srpskohrvatskom književnom jeziku glagoli Beličeve III vrste imaju, po pravilu, odnos *-nu-* : *-ne-* u infinitivnoj i prezentskoj osnovi: *krenuti* : *krenem*. Istina, prisustvo morfeme *-nu-* nije obavezno u svim oblicima koji se tvore od infinitivne osnove. Otuda u savremenom književnom jeziku pored: *dignuti-dignuo-dignuh* i *digao, digoh*, pored: *krenuti* : *krenuh* i *kretoh*.

Ova osobina postojanje oblika od dveju osnova, bila je poznata i zajedničkoslovenskom jeziku. A. Meillet konstatuje da su u tom periodu razvitka slovenskih jezika pored oblika sa morfemom *-nq-* postojali i oblici bez te morfeme, up.: “Les infinitifs en *-nqti* se distinguent des précédents en ceci que l’

élément *-nq-* ne figure pas nécessairement dans toutes les formes du système de l' infinitif, de l' aoriste et des participes passées; en face d' infinitifs en *-nqti* il existe des aoristes et des participes radicaux, ainsi *u-sŭnqti*, aor. *u-sŭpŭ* part. passé act. *u-sŭpŭ*".¹² Dakle, u pitanju je osobina nasleđena iz zajedničkoslovenskog jezika za koju znaju i savremeni slovenski jezici (up. za ruski jezik: *̄заснуӣть*: *̄зас*, *̄засла*; *исчезнуӣть*: *исчез*, *исчезла*; *сохнуӣть*: *сох*, *сохла*; *окреӣнуӣть*: *окреӣ*, *окреӣла*)¹³, tako i u staroslovenskom jeziku: *ДВНГНЖТН*: *ДВНГЪ*, *ДВНЖЕ*; *ПРОЗЕБНЖТН*, *ПРОЗЕБЕ*)¹⁴, ali taj problem nas ne interesuje. Nas ovde interesuje zastupljenost morfeme *-ni-* u infinitivnoj osnovi u srpskohrvatskom jeziku; upravo, interesuje nas rasprostranjenost odnosa *-ni-* : *-ne-* u srpskohrvatskom jeziku i poreklo te pojave u njemu.

Od ranije je poznato da ima slovenskih jezika u kojima nalazimo odnos *-ni-* : *-ne-*, čak i u književnom jeziku. Takvo stanje nalazimo u slovenačkom, gornjolužičkom, polapskom¹⁵, a odnos *-ni-* : *-ne-* potvrđen je i iz ruskih narodnih govora Sibira, tipa: *̄п̄яӣӣть* *̄п̄янил*, *обманӣӣть*¹⁶ i iz nekih poljskih govora.¹⁷ Za tu pojavu znaju i neki govori srpskohrvatskog jezika, a nalazimo je i u jeziku nekih starijih pisaca sa srpskohrvatskog jezičkog područja.

---

¹² A. Meillet, *Le slave Commun*, Pariz, 1934, 246; v. i S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, 263.

¹³ R. Košutić, *Ruska gramatika*, II, Beograd, 1971, 173, 206.

¹⁴ T. A. Haburgaev, *Старославянский язык*, Moskva, 1974, 314-315.

¹⁵ Za slovenački jezik v. J. Jurančič, *Slovenački jezik*, Ljubljana, 1952, 279-280; za gornjolužički i polapski v.: Hinc Schuster-Šewc, *Zur Bedeutung des Sorbischen und Slowenischen für die Slawischen Historisch-Vergleichende Sprachforschung*, Nahtigalov zbornik, Ljubljana, 1977.

¹⁶ A. M. Selišev, *Избранные шруды*, Moskva, 1968, 287.

¹⁷ J. Basara, *Ślownictwo polskich gwar Śląska na terenie Czechosłowacji*, Polska Akademia Nauk, Instytut Jęzikoznawstwa, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1975. 14.

Tako u jeziku Š. Menčetića imamo: njegda joj ja *panih* na né kril; njegda *postanih*,¹⁸ kod F. Glavinića nalazimo: Nigda *klekniše* na molitvu;¹⁹ kod Reljkovića: Dobro *stisnit* od kalama kose;²⁰ kod D. Ranjine: *stisnita* gdi stoje.²¹ U jeziku slavonskih pisaca ova pojava je sasvim obična, isp. *briniti (se)*, *digniti*, *okreniti*, *poginiti*, *spomeniti*²², a potvrđuju je i neki pisci iz Vojvodine, up. kod Atanackovića: *giniti*, *podigniću*.²³

Od naših savremenih narodnih govora za ovu pojavu, pojavu *-ni-* m. *-nu-*, znaju mnogi ikavski govori štokavskog dijalekta, a na tu osobinu nailazimo i u nekim čakavskim govorima.

Još je M. Rešetar, početkom ovoga veka, ukazao na tu morfološku specifičnost u nekim ikavskim govorima. U njegovom radu *Der štokavische Dialekt* (Beč, 1907), o tome čitamo: “In den nördlicheren Gegenden kommen dann die im Slovenischen zur Regel gewordenen Infinitivformen auf *-niti* vor: utonit, ginit, premetnit Orašje, omaknio, metnio Bjelovar, metnio, pu(h)nio Virovitica usw.”, a takvi morfološki likovi ovih glagola potvrđeni su još iz Mostara, Sarajeva i Korenice.²⁴

Novija ispitivanja ikavskih, i njima susednih, govora potvrdila su Rešetareve konstatacije.

Prof. Ivšić beleži u posavskim govorima, kao obične, primere: *omrznit*, *osvanit*, *povrnit*, *oglnit*, *zgrnit*, *smetnimo* (= smetnemo), *metnimo*, *metni se*, *otegni se*, *posani* (= posahne), *uveni*,

¹⁸ M. Rešetar, *Primorski lekcionari XV vijeka*, Rad, JAZU, knj. CXXXVI, Zagreb, 1989, 193.

¹⁹ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, s. v. *kleknuti*.

²⁰ Rječnik..., s. v. *stisnuti*.

²¹ Op. cit.

²² T. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad, JAZU, knj. 180, 189 i dalje.

²³ J. Jerković, *Jezik Bogoboja Atanackovića*, Matica srpska, Novi Sad, 1976, 79-80.

²⁴ M. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, 206.

*posrni, zovni, vikni; okrenit, otranit.*²⁵ Kao što vidimo, u ovom govoru imamo ne samo *-ni-* m. *-nu-* nego i *-ni-* m. očekivanog *-ne-* u oblicima prezenta. Za takve oblike prezenta znaju i neki slavonski pisci.²⁶

I u slavonskim govorima je odnos *-ni-* : *-ne-* običan: *krenit, nagnit se, osvanit, potonit, kleknit.*²⁷

Tako je i u bosanskim ikavskošćakavskim govorima: *dignit, dignili, niknit, turnila, metnili, skiniti, poginiti, trgniti, baniti.*²⁸

Tu osobinu konstatuje, po Rešetaru²⁹, i Milas u govoru mostarskih ikavaca, a Đ. Šurmin iz govora Sarajeva navodi: *poveniti, spomeniti.*³⁰

I u govoru Imotske krajine i Bekije imamo uopšteno *-ni-* m. očekivanog *-nu-*: *bubnit, maknit, smrknit, svanit, taknit.*³¹ Tako je i u govoru Bunjevaca zaleđa senjskog.³²

Za ovu osobinu znaju i neki čakavski govori, npr. govor Senja³³, Vrgade³⁴, i Lastova³⁵. Moguš, ne bez razloga, pretpostavlja za senjski govor uticaj bunjevačkog govora neposredne okoline.³⁶

---

²⁵ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad, 197, 61-70.

²⁶ Ivšić, op. cit., t. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad, 180, 189.

²⁷ S. Sekereš, *Govor našičkog kraja*, HDZb., II, 1966, 256.

²⁸ A. Peco, *Pregled sprskohrv. dijalekata*, Beograd, 1978, 104 i dalje.

²⁹ Rešetar, op. cit.

³⁰ Đ. Šurmin, *Osobine današnjeg sarajevskog govora*, Rad, 121, 203.

³¹ M. Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo, 1971, 144.

³² Gr. B. Tomljenović, *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskog*, Nastavni vjesnik, XIX, 591.

³³ M. Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, II, 1966, 90.

³⁴ B. Jurišić, *Govor otoka Vrgade*, Nastavni vjesnik, XLV-XLVI.

³⁵ V. Oblak, *Der Dialekt von Lastovo*, Archiv für slavische Philologie, XVI, 444.

³⁶ Op. cit.

Moguće je da se i u vrgadskom i lastovskom govoru ogleda uticaj ikavskih govora sa kopna.

I u nekim ijekavskim govorima sreće se morfema *-ni-* m. *-nu-*, i to u onim ijekavskim govorima koji se nalaze u blizini ikavskih govora. Tako imamo u zapadnobosanskim ijekavskim govorima: *briniti, veniti, drmniti*, a i oblici tipa: *izginli, krenli, poginli* iz tih govora upućuju na morfemu *-ni-*, jer se u tim govorima vokal *i* u neakcentovanoj poziciji često redukuje.³⁷

I u ličkim jekavskim govorima nalazimo oblike tipa: *kreniti, makniti, giniti*, kao i: *vinti, kresnti, lupnti*, posle redukcije vokala *i*.³⁸ I govor ikavaca Bukovice zna za *digniti/i, klekniti/i*.³⁹ Tako je i u Zaostrogu, Dalmacija.⁴⁰

Za pojavu *-ni-* m. *-nu-* znaju i neki istarski govori. Takvo stanje Ribarić konstatuje u “zapadnoj i južnoj Istri”, a iz Vodica navodi: *dvigniti, nagniti, giniti, spomeniti*.⁴¹

U govoru Galipoljskih Srba “nalazimo redovno *ni* m. *nu*” u infinitivnoj osnovi: *bacnimo* (= bocnusmo), *viknise, pogledni, zagrizni* (1. lice aorista).⁴²

Ova pojava poznata je i nekim vojvođanskim govorima. Tako u severnom Banatu nalazimo: *briniti se*⁴³, u govorima Bačke: *brinit, skinit, dunila, crkniće, prniše, sagnio, kresnio, uginit*;⁴⁴ u

³⁷ M. Dešić, *Zapadnobosanski ijekavski govori*, SDZb., XXI, 260-263.

³⁸ Za Poljica, Lika, v. D. Pavlica, *Akcentatski sistem u govoru sela Poljica, u Lici*, Prilozi proučavanju jezika, Novi Sad, knj. 7, 1971, 76, 91-94, i moj materijal iz Like.

³⁹ Ž. Bjelanović, *Imena stanovnika mjesta Bukovice*, Split, 1978, 23.

⁴⁰ Stjepan Banović, *Vjerovanja, Zaostrog*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. XXIII (1918), v. i Peco, *Pregled*, 118.

⁴¹ J. Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, SDZb., IX, 1940, 119.

⁴² P. Ivić, *Govor Galipoljskih Srba*, SDZb., XII, 1957, 274.

⁴³ P. Ivić, *O govorima Banata*, JF, XVIII, 1949/50, 155.

⁴⁴ I. Popović, *Govor Gospođinaca u svetlosti bačkih govora kao celine*, Posebna izdanja SANU, Beograd, 1968, 28.

govoru zapadnog Srema: *krenio, svanilo, skinio, zagrnio, okrenio, čučnio*⁴⁵ – a svi ovi ekavski govori, na izvestan način, imaju veze sa ikavskim govovima.⁴⁶

Kao što navedeni primeri pokazuju, pojava morfeme *-ni-* u infinitivnoj osnovi glagola III vrste dosta je rasprostranjena u ikavskim i njima susednim govovima. Prema tome i srpskohrvatski jezik može se ubrojiti među one slovenske jezike koji, makar i u svojim dijalektima, znaju za morfemu *-ni-* u infinitivu glagola tipa *kreniti-krenem*.

Drugo je pitanje kako se objašnjava ova pojava, i u slovenskim jezicima uopšte, i u srpskohrvatskom jeziku posebno. O ovome problemu bilo je ranije govora u slavističkoj nauci. Za jedne slaviste u pitanju je analoški proces: mešanje različitih glagolskih osnova; za druge, pak, slaviste u pitanju je osobina nasledena iz starije faze razvitka slovenskih jezika.

Za slovenački jezik prof. Ramovš i Nahtigal tu vide analošku pojavu. Kod Nahtigala o tome čitamo: “V slovenščini se je vrstna spona II. vrste *-no-* izpremenila po IV. vrsti v *-ni-*”.⁴⁷ Za gornjolužički prof. Ševc je jedno vreme tu pojavu dovodio u vezu sa vokalskom redukcijom, up.: “Ich selbst habe bisher obersorb, *-nu-* in Verbindung mit der im Obersorbischen verbreiteten akzentbedingten Vokalreduktion $u \geq o/y/\emptyset$ (vgl. os. *rozum* “Verstand” $\geq$ *rozom*, *rozumić* “verstehen” *rozymić*, os. *haluza* “Aš” *haloza/halza/usw.* []) zu bringen versucht”.⁴⁸ Ali je kasnije promenio mišljenje o tome (v. niže).

Za vojvodansku situaciju (Bačka) sa *-ni-* m. *-nu-* I. Popović pretpostavlja da je tu došlo do sukoba dveju različitih struja:

---

⁴⁵ V. M. Nikolić, *Sremski govor*, SDZb., XIV, 1964, 355, v. i P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, Mouton, 1958, 178.

⁴⁶ A. Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, 51.

⁴⁷ R. Nahtigal, *Slovanski jeziki*, Ljubljana, 1952, 279-280.

⁴⁸ Nahtigalov zbornik, 438.

zapadnije, sa *-ni-* : *-ne-*, i istočnije, sa *-nu-* : *-ne-*, pa se, na kraju, javilo ne samo *skiniti/skinuti* nego i *uklonuti/ukloniti*.⁴⁹ Poreklo tih odnosa tu se ne objašnjava.

Razmatrajući ovu pojavu u govoru Galipoljskih Srba, prof. Ivić ukazuje, prvo, na širinu areala na kome se ona javlja; i, drugo, iznosi mišljenje da se “njeno rasprostiranje ne može objašnjavati širenjem iz istog žarišta, već samo paralelnim odvojenim razvojem”. Polazna tačka je bila u oblicima imperativa.⁵⁰

Neki slavisti, opet, smatraju da je i stariji period razvitka slovenskih jezika znao za ovo dvojstvo osnova.⁵¹ J. Basara tako objašnjava poljsko dijalekatsko *kf'itnyć* pored *kf'itnuć*.⁵² Pod tim uticajem i prof. Ševc menja svoje ranije mišljenje o poreklu tih odnosa u gornjolужиčkom, isp.: “glaube aber jetzt, nachdem J. Basara in seiner Monographie ‘Słownictwo polskich gwar Śląska na terenie Czechosłowacji’ auch für die plnischen Dialekte Formen mit *-ny-...* nachgewiesen hat, eher an eine noch aus dem Urslawischen stammende dialektale Erscheinung, die sich nur im Slowenischen, Obersorbischen, Polabischen und vereinzelt auch in den polnischen Dialekten Schlesiens erhalten hat”.⁵³

Tako se objašnjava pojava morfema *-ni-* u infinitivnoj osnovi glagola tipa *kreniti* u navedenim slov. jezicima.

Za srpskohrvatski jezik u vezi sa ovom pojavom može se reći sledeće:

a) Pojava morfeme *-ni-* m. *-nu-* obična je u ikavskim govorima kako i i-šća tako i i-šta govorima.

b) Za ovu pojavu znaju i pisci iz tih govornih područja.

⁴⁹ Op. cit., 199-200.

⁵⁰ Op. cit., 276.

⁵¹ V. H. Ševc, op. cit., 438, napomena 22.

⁵² Op. cit., kao i Ševc, op. cit.

⁵³ Op. cit.

c) U nekim govorima javlja se i obrnut proces: pojava *-nu-* m. očekivanog *-ni-*: *promenuti* m. *promeniti* i sl.⁵⁴

d) Pojava *-ni-* m. *-nu-*, isto onako kao i pojava *-nu-* m. *-ni-*, analoškog je porekla. Prema odnosu koji imamo u oblicima:

zabraniti-zabrani

i:

pokrenuti-pokreni

moglo se javiti i *pokreniti* prema *zabraniti*. Ovaj proces, kao što je ranije pretpostavio prof. Ivić, mogla je podržati i prozodijska komponenta.

I na kraju. Da je u pitanju osobina nasleđena iz starije epohe razvitka slovenskih jezika, ova pojava bila bi šire zastupljena u našim govorima, javljala bi se, znatno češće, i u ekavskim, i u ijekavskim govorima. Teško je verovati da su te odnose ovde remetili procesi suprotnog smera, tj. potiskivanje, eventualnih, starijih odnosa sa *-ni-* : *-ne-* i uopštavanje odnosa sa *-nu-* : *-ne-*.

Prezent

a) *Pisana riječ*

U pregledanim pisanim dokumentima sa ovoga tla nalazimo oblike sadašnjeg vremena koje nude i savremeni govori zapadnobosanskih i-šća govora:

da *ne pušća*, dokle koli *ne doće*, *prosimo*, *prosimo*, b(og) čedini *znade*, mi se *ufamo* i *deršimo*, iere *imamo*, *ne išćemo* ako ... *živi* budemo, neka *ide*, neka *plača*, da se *ne čini*, ti *snadeš*, *što pišeš*, ter ga *iščeš*, *čuiemo*, *dohodi*, da *ne usmem*, ier me *šalite* (š = ž), mi *snamo*, *daiemo* v m na snanie, *doide* k nami, ako v roku *umre*, ako mi *umremo*, ako ... *doide*, mi

---

⁵⁴ V. B. Milanović, *Glagoli na -niti s oblicima promene -nu/-ne- osnova*, Naš jezik, VII, Beograd, 1955, 87-106 i tamo dato objašnjenje.

sada *potrebviemo* (v = u), da *ide*, *šalemo*, *ušalete*, ako *umru*, *ne pogine*, nek *iče* (= *ide*), *doču* (= *dođu*) (Starine, XI);

moremu, *doide*, *daiem*, *prohodi*, ali ga *ubiëu*, *odkupim*, kako *doide*, te *plače* i *prosi*, *išče*, *tira*, mi tako *daržimo*, da mi *deržimo* i dogove *naplačoiemo* (Starine, XII);

damo v(e)d(e)ti, *pride*, da ga mi *imamo* svoboditi, da *gre* na vu zemlu, ne *zna* se kamo te, mi se ... *boimo*, *molimo*, da ne *poginemo*, mi dobro *znamo*, milostiva odlučka *čekamo*; koi se vazda *nadiemo*, ki *mrizi* našu ubogu službu, *pišete*, *pišemo*, vazda nam *morete* za istinu *prieti*, kako se *svidočimo*, prez vašega *prigledanja* i pomoći biti *ne moremo*; *povidaju*, *povida*, *gredu* pod niki grad, *molimo*, na znane *daemo*, *morete* bole znati, *doide*, *imamo*, ča godi *mislite*, od nas *učinite*, da ne *rečete*, *nadiemo*, *rečeno*; *znaiv* li vassa gozpoda; što mi *pišete*, *molimo*, *prosimo*, da *nastoiite*, da se *sastanemo*, kopja *oblomimo*, da ... *poznade*, ne *dadu* testira, *volimo* se u ljubavi stati, *molim* te ... (Lopašić);

razumim, *pišete*, *umim*, ki ... *povida*, ne *zna*, zač *imau*, *prosimo*, a vi *daite* na znane, ki prvi *pride*, ke glase *čuiemo* (Čerović).

b) *Savremeno stanje*

1. Od glagola *ići* najčešće su u upotrebi oblici bez izmijenjenog ploziva *d*: *idēm-idēš*, *idēmo-idū*. Ipak, javiće se i oblici sa jotovanim okluzivom *d*: *idēm-idēš-idū*. Potvrde za ovakve oblike imamo iz Izačića i Jezerskog.

2. Glagoli izvedeni od *-ići* često imaju očuvanu sekvencu *-jd*: *dôjdēš*, *dôjdē*, *dôjdū* (B. Petrovac); *dôjde*, *dôjdemo* (Kulen-Vakuf); *dôjdemo*, *dôjdu/dôđu* (B. Kostajnica); *dôjdē* (Klisa); *dôjdū/dôjdu*, *dôjdeš*, *pôjde* (Bihać); *dôjdem*, *nâjdemo* (B. Krupa); *nâjdē*, *izâjdemo* (Pokoj); *dôjdemo*, *izâjde* (Turija); *dôjde* (Vrnograč); *izâjde* (B. Otoka); *nâjdē*, *dôjdē* (Vrsta); *sâjdē*, *dôjde*,

nâjdēm (Ribić); *ùzâjdē, dôjdē, dôjdēm* (Orašac, v. u poglavlju o glasovima, BHDZb., I, 158).

U novije vrijeme sve su više u upotrebi standardni oblici ovih glagola.

3. Pored *úci*, i češće od toga glagola, u upotrebi su oblici od glagola *ùlīci, ùnīci*: dok *ùlīde; nàñīde; ùlīdū, nàñīdū*.

4. Već je rečeno da pored *živiti*, i češće od toga glagola, ovdje je u upotrebi infinitiv *živsti* prema kome prezent glasi: *živem-živeš, živemo-živū; živeš* (Gata, Izačić, Vinica, Orljani, Bužim, B. Kostajnica). Nije isključeno da će tu doći i do miješanja osnova i da će se prema infinitivu *živiti* javiti prezent: *živem-živū*.

U takvim slučajevima teško je razlučiti da li, npr., u 3. 1. plurala imamo uopštavanje obličkog završetka *-u* (kao *nosu, volu*) ili samo uopštavanje oblika od drugog glagola a istog značenja.

5. Prema, i pored, *jesti* tu imamo i: *jīsti*, kao i: *pòjisti, nàjisti: ijē, izijē, nàijē se* (Orljani), *pòijēm* (K. Vakuf), *izijēm* (Izačić). Od *ùjesti/ùjisti* prezent glasi: *ùjīm, ùjī* (Miostrah).

6. Od *iskati*, po pravilu, prezent glasi: *išcēm-iščēš-iščēmo-iščū*. Odstupanja od ovoga su novijeg datuma. Od *stīskati* i *přskati* pored *stīščēm, přščēm*, po Beličevoj IV i *stīskām, přskām* po Beličevoj VI vrsti.

7. Glagoli tipa *vinčávati, udávati* znaju za dvojake oblike prezenta: *udávati-ùdājēm* i *udávati-ùdāvām*. Prvi obrazac je u našem govoru običniji. To vrijedi i za promjenu glagola tipa *kazívati, naređívati*. Običniji su oblici po obrascu: *narèđujēm-narèđujū* (v. BHDZb., II, 150-151).

8. Pored *viditi-vidim*, često je u upotrebi i: *vīdati-vīdām-vīđajū* i *vīđejū* (Orljani).

9. Od glagola tipa *dřhtati, dàhtati* prezent je po obrascu: *dřščēm-dřščū*, a javiće se i: *dřhtīm, dàhtīm*; tako i: *hūkcē/hūktī*.

10. Glagol *tkàti* ima u našem govoru prezent po Beličevoj IV vrsti: *tkàjēm-tkàjū* i V vrsti: *tkâm-tkâš* (v. BHDZb., II, 148).

11. Pored *znàti-znâm-znàjū*, obično je i: *znádem-znádeš-znádū*.

12. Od *klēti*, pored: *kùnēm-kùnēš-kùnū* javljaju se i oblici prezenta po Beličevoj prvoj vrsti: *klétem, zakléte* (v. BHDZb., II, 147).

13. Glagoli *vrēti, zrēti/vrēti, zrēti* po pravilu imaju promjenu po Beličevoj sedmoj vrsti: *vrījē* (Spahići, Podzvizd, Izačić, Bihać), *zrījū* (Orašac, Bužim, Gata, Orljani, Stijena, Trnovo, Sokolac). Iz Čoralića pored *zrēnē* imamo i *zrī*, a javiće se i oblici: *zòrī, zrēnē* (v. BHDZb., II, 147). Od *vřci* prezent je: *vřšem-vřhū/vřšū*.

14. Od glagola *moći* prezent ima različite oblike: *mògu-mòžeš* (B. Dubica, Suhaća, B. Novi, Dobrenica, Čoralići, Bužim, Kladaša); *mògu/mòrem* (Orašac), *mòžem/mògu* (Izačić), *mòrem/mògu* (Jezersko); u 3. l. sg. pored *mòže* (Bihać, Čoralići, Spahići, Stijena, Vrsta), javlja se i: *mòre* (Bihać, Srbijani, B. Kostajnica, Turija, Orljani, Cazin, Ostrožac, Stijena, Todorovo, Miostrah).

U odričnom obliku preovlađuju likovi: *nè mere, nè meremo*.

15. Glagol *bīti* ima u prezentu nekoliko lika: *būdēm-būdēmo-būdū*; *būdnēm-būdnēmo-būdnū*; *bīdēm-bīdēmo-bīdnū*: *būdnū* kmeti, nek *bīdne* (B. Petrovac), *bīdnū* (Orljani), *bīdnē* (Ostrožac), da *bīdēš* živ (K. Vakuf), da *bīdnū* (Srbijani), kad *būdēte* (Vinica), ako *bīdnē* (Turija).

16. Odrični oblik od glagola *imati*, po pravilu, glasi: *něj mā-něj māš-něj māmo*, ali se javlja i *nēmā-nēmāš* (Gata, Ostrožac, Turija, K. Vakuf, Orljani, B. Petrovac, Srbijani, Vrsta, Vinica, Stijena, Bužim).

Sa dugouzlaznim akcentom ove oblike zabilježio sam u nekoliko mjesta: *néma* (Žegar, Podzvizd, Dobrenica, Ostrožac), *nějma* (Gata), *nēmam* (K. Vakuf).

Potvrdni oblici prezenta pored *imām-īmāš-īmajū* mogu da idu i po Beličevoj trećoj vrsti: *imádem-ímádū*: *imáde* on toga (K. Vakuf), *ímádū* oni posla (Vrsta).

17. I glagol *čūti* može imati oblike prezenta po trećoj vrsti: da malo *čūdñē* (Podzvizd), a od *htjèti* pored *hòcu-hòceš* imamo i oblike perfektivnog prezenta: *ščèdnēm/čèdnēm/čīdnēm*: ako *čīdnē* malo (K. Vakuf), ko *čèdnē/ščèdnē* (Orljani).

18. Glagoli tipa *túci*, *vúci* imaju u 3. l. množine uopšten izmijenjeni ploziv u afrikatu: *túčū* (Pokoj), *potúčū* (B. Petrovac), *pèčū* (Orljani, B. Petrovac). Od *vrći* pored *vřhū* i *vřšū*.

19. Glagoli tipa *držati*, *nositi* u 3. l. množine često imaju uopšten oblički završetak *-u* umjesto očekivanog *-e*: *ùlazū* (Turija), *zàbolū* (Izačić), *vèlū* (Gata), *dřžū*, *zâjmū se*, *òženū se* (B. Kostajnica), *trâžū se* (Podzvizd), *káčū* me (Vinica), *vârū se* (Todorovo).

20. Iz Bužima imamo potvrdu za 3. l. množine od gl. *pušćati*: *oni pušćē*, što je moglo nastati od *pušću* i *puste*.

21. Iz Gate imamo: oni meni *zàmirū* (= zamiraju) sa sažetom skupinom *-aju* u *-u* up. iz Dobrenice: *nè vraćū se* otud. Iz B. Kostajnice imamo primjer: dok se *ràscjēpū*.

22. Od gl. *sisati* prezent može biti: *sīsām-sīsajū* i *sīšēm-sīšū*, a javlja se i: *sàsnuti-sàsñēm*; *pòsati-pòsēs-pòsē*.

23. Od *tkati* prezent je po Beličevoj V vrsti: *tkàjēm-tkàjū*.

24. Pored: *oni vèlē* u K. Vakufu sam zabilježio i: oni *velídū*.

Aorist

a) *Pisana riječ*

Pisana riječ nudi podosta primjera ovoga oblika. Navešćemo nekoliko potvrda za to:

kako se *ucini*, i *uzeste* ga, nami *doće*, i *doiće* ... list, *razumi-*

smo, ne učini, pak ga dade, prid nami ... doidoše mene moliše, tere udnese (u = o), ne očiniše (o = u), razumih (Starine, XI); razumih (Starine, XII);

pred kih ta list pride, pridoše, prodaše, mi ... se nemu zavezasmu, dasmo na to naš list, doide glas, razumismo, ča nam pisaste, tada nam ga uzeste, razumih, dasmo ovaj naš list (Lopašić);

dopelaše, odresasmu/odrisasmu, pride, veće čusmo, dođe knez doide, na znanie nam dade, i poče u Turke, o(n) se ucini, i ovo doide Durmiš cehaia, ovo pisa i uslah, mi ga dadosmo, k nami listom doide (Čerović).

b) *Savremeno stanje*

ũcrvã se, pũstišẽ ga, pòbigoše, òbraše sve, nãkupĩ se, rãzbolĩ se, pòbigošmo, iščerã ga, prójde ga se (Bužim);

ĩspeče se, pøjidošẽ, zãgrabiše, ulĩdoše, nãjidošẽ se, nãjide se, ùjide me, ispròdašẽ sve, ùbode me (Klisa);

sĩđoh, stãdoh, ùgrabĩ ga, oprẽmiše se, òstade sama, rãzbi se (Vrsta);

nãbrašẽ malo dica, prĩpado se, odnẽsošẽ li?, izvũkošmo, dãdošmo, dójde mi u glavu, prĩpade se, spòpade ga, odnẽsoše, ùgrabĩše (B. Petrovac);

pòbiše ljũde, prẽzva nas, oči pobĩliše od gladi, pròdoše, pãdoše, donẽsoše, ufãtišmo ga, ùbišẽ me, nãhranĩ ga, pòmũze kravu, pròdade sve, ùgrabĩ je (Orljani);

òde ja, dóđe on, dãdoše je, ùbraše, namãknušẽ, pròdadoše, ùpravĩ nas, ponẽsoše, primãknuše, pãdošmo, pãde doli (Ostrožac);

vĩđoše, izãđošẽ, nãcerã ga, nãceraše, zãgrlĩ me, zãgrliše se, ispãliše, ùpãli se, òprašmo se, odnišẽ ga, nãmignũ mu, òkrenũ se, pròđe on, pròđe ja (Cazin);

skìnuše zar, ùkidoše se, pròdoše feredže, pòstaše zarevi, dódoše novi, òdoše, upáliše sve, rãzbišē ga, ùpropãsti, pòpiše, nãpišē se (Turiija);

dójde, zãpãlī se, upãlišē ga, odnēsoše, òbraše, òprašmo se, rãzbī ga, ùfatiše ga, nãmistiše, klãnjah podne, ukòpašē ga, òplakaše ga (Kulen-Vakuf);

ja lègoh, dóđoh, ja ga náđe, ja pãde, òde ja, vòdih ga, ja vīđoh, srētošmo se, uvúkošē se, uvúkošmo to, dòbište, đìgošmo, čũšmo, krēpaste, zapísašte sve (Jezero);

òde ja kući, dóđe on, dãdošmo sve, pòkupišē nas, rãzbī se, pranãdošmo hi, ùpãlī se, pròlī se, òbrukašmo se (Izačić);

prēde na pluća, dòdošē ga, òdnese on, pròdadoše, pùstišē me, ùgrabišmo, òpraše (Podzvizd);

obračũnašē sve, nãpravī se, pòpraviše to, naplãtiše, òde jã, rãzbī se, pòjidoste, próđe, òbrukã me (Vinica);

òdeše, nãbraše, nãkupī se, okúpašmo se, pròčita, nãpīsã, nãjede se, nãjedoše se (Todorovo);

pòjidoše, dovèdošē, ùfatismo, òtirasmo, pòkupova, òpròbã, zãtvorī se, vīđoh ja to, prèčusmo, dovúkošmo (B. Kostajnica);

oni bišē tu, òtiraše, dovèdošē je, nakupòvaše, sklònišē ga, òstade, pròdadošmo (Dobrenica);

dóđoh, nãbavih, nãbavismo, pòdiže, òtirã, pòkupšimo, pokòsiše, nãpravī se, dovèdoše, rãzbī se, zãvrši on, ùfati je, òkrenũ se (Bihać);

uvúkoh se, nãplatī to, rãstirã hi, pòkupī se, dãdoše, ja mu dãde, sãšī mi (Pokoj);

ũmrī on, òdoše, òstade ja sam, nãpravi se, nãkupī se, izãbrašē ga, zakòpašē je, pòpišē sve, pròdade jã ono, zaròbišē ga (Gata);

on ùpazī te rojeve, ùmrī ona, dódoše svi, òde ja (Miostrah);

*sr̂ite ja dječaka, dóđe ona, ùpade ti, ùc̄rvā se (Ćukovi);
išt̄iće sve, ras̄ikošmo to, išovā nas, òdeše oni (Pećigrad).*

Napomene:

1. Aorist je jedan od glagolskih oblika koji se češće upotrebljavaju u svakodnevnom govoru i u različitim sintaksičkim kategorijama: ja *dođoh/dođo/dođe*; ti ne *dođe!*, *dođoše* li?...

2. Mada je fonema *h* dosta stabilan glas u ovom govoru, u finalnoj poziciji riječi i tu često imamo pojavu njegovog gubljenja: *dođo, viđo* i sl.

3. Još ranije je uočeno da se oblik 3. 1. jednine često javlja i u službi 1. 1. toga broja: *ja dođe, ja uvuče* i sl. To bi govorilo da se i u aoristu potiru razlike između pojedinih oblika, upravo, da se gubi oblička razlika između 1. lica na jednoj strani i 2. i 3. lica na drugoj strani. Put ka ovom sinkretizmu otvorilo je gubljenje foneme *h* iz finalne pozicije riječi (*ja nosi(h)-ti nosi-on nosi*), pogotovo kod onih glagola kod kojih ne postoje akcenatske razlike između ovih lica (up. *isp̄isa(h)-isp̄isa-isp̄isa; pr̄oda(h)-pr̄oda-pr̄oda* i sl.).

Oblici množine još odolijevaju toj pojavi. Za to ima i vidljivijih razloga – ne postoje ni formalni uslovi za to (up. *dođosmo /-šmo, dođoste/-šte, dođoše*).

4. Pored standardnih likova 1. i 2. lica množine, tj. sa očuvanom sekvencom *-sm-, -st-* (*dođosmo-dođoste*), često tu dolazi i do izmjene tih skupina u *-šm-, -št-* (*dođošmo-dođošte*).

5. Mada je u infinitivu česta pojava morfeme *-ni-* umjesto *-nu-* (*digniti*), u mome materijalu nije se našla ni jedna potvrda za tu pojavu u aoristu, tj. nije se našao ni jedan primjer tipa *digniše* za koji ima potvrda iz šire zone zapadne Bosne (v. BHDZb., II).

6. Dužine se i u ovom obliku često redukuju. Još se ponajbolje čuvaju ispred enklitika (*razb̄i se, okrenū se, zarobiš̄e ga*).

7. Prema *ja, ti, on ode* javilo se i *oni odeše*.

Imperfekat

Ovaj glagolski oblik je izrazito rijedak u pisanoj riječi. Ja imam samo dvije potvrde:

svědočahu, běhu mejaši (Lopašić);

ne ktiaše (Starine, XII, 32).

Isto stanje nalazimo i u savremenim govorima. Upravo, u mom materijalu sa terena našla su se samo tri primjera imperfekta, i to dva iz jedne religiozne pjesme: sve *plākāše*, niko *ne hājāše* (Izačić), i jedan primjer u upitnoj rečenici: *Bijāste* li u gradu? (Jezero).

I ovi podaci, makar oni bili i nepotpuni, jasno govore da je ovdje imperfekat prestao da čini člana glagolskog sistema. Jednostavno, taj oblik je nepoznat na ovom govornom području.

Futur I

a) *Pisana riječ*

U pisanoj riječi futur I iskazuje se na više načina:

a) Upotrebom punog oblika prezenta pomoćnog glagola *htjeti* i infinitiva drugoga glagola:

po komu *hoćemo* marhu *uslati*; a kako v m *hoće* blago *doiti*, ali se i to *hoće nafantiti*, *hoće* takav *kasati*, *hoćemo* od poruka *iskati*, *hoćemo* posteno *platiti*, *hoćete* siromahu prostran rok *uchiniti*, *hoćete* ... *proracunati*, *hoćemo* vam ioš po starom božiču *radit uslat*; *hućemu* ... *primiti* (Starine, XI);

hoćete čuti, *hoćemo* ... *odpisati*, *hoću* ... *naplatiti*, *hoće* i on po istini *kazati* (Starine, XII);

da *oće* edne tri dni oko Bihća *paliti*; ki dan pride ka nam, *hoćemo dati* vam na znanie; ako te *hoće izvaditi*, *hoću* te *pusti(ti)*; *hoće odhagati* (Čerović).

b) Upotrebom enklitičkih oblika pomoćnog glagola *htjeti* i infinitiva drugog glagola:

ne *ćemo* v m *faliti*, kako *će* ... prost *biti*, koim *će* putem *obratiti*, koi *će* za negi *providiti*, ier *ćemo* onda istinom starih ulaha *doiti* i činu ... poslati (Starine, XI);

mi *ćemu iskati* (Starine, XII);

ne chete pogledati, da *će* v m dat Štefanu stražu *držati*, da *će* nam vse sada na istini *doiti*, kvda *che* vozika ... *vozithi*, da *će* nevirno i mutež *biti*, što *će* godir *biti* (Lopašić);

ali *te doiti* ne vse ove otoke, tako *ćete* po pukšah (= puškah) *razumiti*, da *te* (= *će*) *se broditi* ali na Kostajnici, ino ne *će biti*, to *će biti* naidale okol petka, ne *ću* ča *pustiti*, pak *će nestati*, koi *će* po med *ići* (Čerović).

c) Znatno su rjeđe potvrde za futur načinjen po obrascu infinitiv + enklitički oblik glagola *htjeti*:

ćućete (Starine, XII, 7), *vezaćete* (isto, 24), *poslaćemo* (isto, 33).

Futurska konstrukcija: prezent glagola *htjeti* + infinitiv može biti i sintaksički uslovljena (up. i u savremenom jeziku: *Ja hoću to reći*), ali je sigurno da u svim navedenim primjerima nemamo zastupljenu tu sintaksičku komponentu. U pitanju su drugi razlozi za ovakvu upotrebu futura. Oni mogu biti posljedica i pisarske tradicije, a, možda, i odraz dijalekatske situacije. A to bi, opet, upućivalo na zaključak da se u ovakvim oblicima futura ogleda starije stanje (isp. o tome kod Belića, *Reči sa konjugacijom*, 149 i dalje).

b) *Savremeno stanje*

I u savremenim govorima zapadnobosanske šćakavštine buduće radnje se iskazuju na različite načine: *hoću+infinitiv*, *ću+infinitiv*, *infinitiv+ću* sa srastanjem enklitike uz okrnjeni oblik infinitiva, ili bez te pojave:

Potvrde:

a)

kad se *hòće ožèniti* (Izačić), kad *òće što ráditi* (Dobrenica);

b)

ja *ću dóci*, on *će kúpiti*, mi *ćemo ìci*, sada *će dóci*, šta *će ráditi?* (Bihać);

on *će to završiti*, oni *će ti dàti*, šta *ću ti govòriti?* ko *će s vami ìci?* (Izačić);

đe *će bìti?* šta *će ráditi?* oni *će próci*, mi *ćemo vam dàti*, svi *ćemo dóci* (Podzvizd);

nevista *će dóci*, đe *ću ja bírat?* ona *će se stíditi*, nevista *će nàliti* (Srbljani);

ja *ću to smìstiti*, ja *ću ti smìstiti* čele, nako *ćeš kòsiti* (Vinica);
oni *će òtíci*, ja *ću joj rèci*, sad *će dóci* (Todorovo);

upala *će se dòbiti*, malo *ću prilèci*, ona *će ti dàti*, sami *će to uráđiti* (B. Kostajnica);

ja *ću ti pròstrt*, svak *će ìc tamo*, on *će sutra dóci*, sami *ćemo to pòkupiti* (Dobrenica);

pa *ćemo pripovjèdat*, di *će bìti?* mi *ćemo vas prèdat* (B. Petrovac);

c)

bìće lipe rakije, ìće glèdat, pítaćemo ga, dònīću vam, nàsūće ti ona (B. Petrovac);

ùpašćeš, naplátiće se, naučíte, rúčaćemo, dòće (Cazin);

opròstíteš, razumíte, okupáće se, naučíte, dòće (Turija);

pòmūšćeš kravu, ùfatiće me, dònīćete mi to (Orljani);

prizídaću, dòće, krèpaće, okrénuće, zàbaviće se (K. Vakuf);

móraću, bìće i toga, dòbićeš, nàpraviću ti (Pokoj);

òdnīćete mu, nàpravićē, kúpićē, zàklaće tele, òtiraćē ga, ùfatiću ga (Bihać);

*òdnīću ja to, ràzbiće se, kázaću ti, upítaću te (Izačić);
pòpićemo, rádićemo, trážću to, dònīću (Žegar);
īću ja, dóće na svoje mjesto, podílicēs, klànjaće (Podzvizd);
rěćemo, rádiće, òdnīće, nàlice, ùzēćete, kúpiću (Srbljani);
dóću, dàću ti, dònīće, dāće, rěćemo, pokázaće vam (Vinica);
pòpićemo po jednu, dàću ti, rěćemo, dòbićeš (Jezero);
dóće poziv, rěćemo, nāćeš ga (Stijena);
ùplešće se, pròpašće, òtīće, ùgrabićete (Bužim);
rīćemo, dònīće mi, òtīće, zaròbiće ga, pòkupiće se (Gata);
rěćemo, urádićete, nàpraviće se, òzdraviće (Todorovo);
rěćemo/rīćemo, ùzēće ga, nàpravićete, sačúvaće se
(Vrnograč);
upálice se, razùmićeš me, kúpicete (B. Kostajnica);
pòčēće, dònīću ja, trážićemo, móraću (Dobrenica);
imaće, dònīće, rěćemo, pòbićē se, jěšće (Spahići);
pāšćeš, pròpašće, nagovòrićē ga (Vrsta);
polòžiće, nàbaviću, ùzēću, nàpravićete, zapísaću (B. Novi);
isplátiće, pòkupićemo, okrénuće se, kúpiću (B. Krupa);
ùzēće, òpraće, klànjaćemo, òstaviću ga (Sokolac);
nàbaviće, porazbíjaće se, okrénuće ga, zàlice, nàpicē se
(Ribić);
nàbraćemo, kúpiću, nàpašće ga, ùmrīće (Ostrožac);*

d)

*kad će ùdariti, da će ga on ùbiti, sa ćeš pòginut, ako ćete
vīditi njegov grob (Cazin);
ko će kupòvat, ja ću dóći, on će završiti, ti ćeš mi kúpiti
(Turija);
onda ćete próći, on će zàgrabiti, mi ćemo zapomágati, ko će
vas dověstí? sada ćemo to pòkupiti (Orljani);*

to *ću* ti *rěci*, ko *će* *vjěrovati*? ko *će* *võjevati* Ličkim Mu-
stajbegom? šta *će* *mati rěć*? pa *ćeš õtĩć* kući, samo *ću* ti nešto
rěć, sve *će* *dóci*, ti *ćeš mórati*, to *će* se *tĩcati* naših leđa, onda
š najbolje *znĩti*, oni *će* *pobjědit*, on *će* *rũšit*, asfalt *će* *próci*
(Kulen-Vakuf);

šta *ću* *prĩcati*? prije *će* *dóci*, oni *će* *navrátiti*, sada *će* *dóci*
(Pokoj);

mi *ćemo* *ĩci*, ludo *ćete* *izginuti*, mi *ćemo* *živsti* (Srbijani);

ja *ću* ti *vrĩtit*, svi *će* ti *dõnĩt*, on *će* vam *kázati*, mi *ćemo* se
vrĩtit (Stijena);

e)

pripõviditi *ću* vam (Gata);

zàlitovat *ćemo* (Vrsta);

rěć *ćemo* (Cazin);

promĩnit *će* narod (Kulen-Vakuf);

dõnĩt *će* (Dobrenica).

Savremeno stanje, kao što se i na osnovu odnosa datih primjera može zaključiti, razlikuje se od stanja koje nam nudi pisana riječ. Prema ranije brojnijoj konstrukciji *hoću+infinitiv*, ako je suditi na osnovu tamo zastupljenih primjera, danas je običniji futur tipa: *radiću*, kako je to i u drugim štokavskim govorima.

Futur II (Predbuduće vrijeme)

I u pisanoj riječi, i u savremenim govorima ove zone, predbuduće vrijeme se iskazuje ili konstrukcijom *budem ... + radni glagolski pridjev* ili oblikom prezenta glagola perfektivnog vida.

a) *Pisana riječ*

a) koga ia *znao budem* (Starine, XII, 4); ako *budu krali* (isto, 11), koi se *budu ustavljali* (isto, 12), ako *hutila ... bude* (isto, 16);

Imam samo jedan primjer za konstrukciju *budem + infinitiv*:
Što god ... *budemo sprauiti* (Starine, XI, 88). Ovakav oblik je običan kod starijih pisaca (v. D. Ignjatović, *Jezik J. Filipovića*, 142);

b) komu rič *uzvežete* (Starine, XII, 24), ako mi ga *nepossless* (isto, 14), ako li ěa pravo *ne učinim* (isto, 10).

A u toj službi može se javiti, u zavisnoj – uslovnoj rečenici, i oblik radnog gl. pridjeva:

ako mu ga *ne dali* (Starine, XII, 24).

b) *Savremeno stanje*

a) ako *būdēš pomagō*, ako *būdū dōšli*, ako te *būdū pitali* (Orljani), ako *būdū kupovali* (Bihać), kad *būdū išli* tamo (Srbaljani), ko *būdē dolazio* (Dobrenica), kad vas *būdu pitali* (Ribić), šta se *būdē našlo* (K. Vakuf), šta *būdū dōnili* (Miostrah), ko vas *būdē trázio* (Ćukovi), kud *būdēte našumili* (B. Petrovac);

b) ako *nāvrāte* (Pokoj), kad im *ūspīšēte* (Bihać), kad *nāplāte* (*daće vam*) (Bihać), ako *nāđu* (*donice*) (Turija);

c) ako *ščēli*, doći će (Gata), ako *imali*, daće vam (Turija).

Perfekat

a) *Pisana riječ*

U pisanoj riječi, dosta dugo, čuvaju se oblici radnog glagolskog pridjeva sa neizmijenjenim sonantom *-l* na kraju oblika, iako, naporedo sa njima, imamo i oblike sa samoglasnikom *-o*:

nego sam ia to *pisal*, za to ie ... *pisao* list, ier smo *štetovali*, iere ste nas *suitovali*, što ie Uuk *odnesal*, što sam *platio*, Pave ie nami u ruke *pridal*, Petar ie v to ime tamo *odišal*, oto ie Miho sada *došal*, pak nam ste *odpisali*;

kao i: niste ... *došli*, ni ste mi *pisali* (Starine, XI);

nego e nami ... *davao*, koi će sade s listom *otišao*, kui ste *pisali* štu su ... *izišli*;

kao i: nisu *hranili*, muč did ni otac niē *hodiēu* (u = o) (Starine, XII);

ki su *pomrili*, da ie *umriēo* Husein, što me si *prosil*, tomo ēe *rekaō* gospodin ban, nekoī dan smo *uslali*, od star su *pobigli*, kada uam ie sin *došl*, *otišo* ie s lađom (Ćerović).

b) *Savremeno stanje*

naši stari su *pričali*, on je *dòšō*, *òtšō* je kući, *òšō* je, tu su *nasèlili*, sve su *išli*, vavik su se *ženili*, car je *dào* ferman, *bjèžali* su, *pokušávō* je, *pokušávalo* se, to je on *nàpravijo*, *dominírō* je sa svim položajima, poštenje mu pas *čúvō*, tako sam *čuo*, *rasèlili* se, *òtišla* je, *pūšćō* ženu, *viđávali* su ga, ovdje je *čúvō* ovce, *osvétlo* se, *zabòravlo* se, *pisalo* se, *pòstlo* se, *govòrlo* se, *dòlazlo* se (B. Petrovac);

vòlijo je, *viđávali* su ga, *čèla* je, *sèdila*, *kínali* su, to me *odrišilo*, *ùmrō* je, *ùmr*, *zàpivali* su, *pòkupila* sve, *ràzblo* se, *pòkuplo* ji, *òdnìlo* ga, *ùblo* ga (Orljani);

šćēo je, osam dana je *bìjo* na Pečki brdi, *uspálla* se, pred njih *izišo*, *zido* kuću, *doziđivō*, *preziđivō*, *viđō*, obično su *vikali*, *dosèlili* su, *odgovárō* je, *nàplackō* se, *gònlo* ga, *izumrlo* sve, *rádlo* se za njega, *sàtrlo* ga, *pòfaćalo* ji i *súdlō* im, onda ga je *pùstilo* (Cazin);

kad se *unóćalo*, *ukòpalo* ga je, *otkòpali* su ga, *nije* mi *bránilo*, ona je *ùmrèla*, ja sam *mògō*, kad sam je *òtjerō* na kontrolu, sve *pòmriło*, *omr̀sijo* se, sestre *pòmriłe*, sve sam *imō*, *nàpijo* se, *posadřivala* se sofra, *nije* ni *dòlazila*, *nisam* tamo *išō*, *nismo* o tome *pričali*, *nisi* tu *bila* (Turija);

nòsili su pasove, ja sam *mèčō*, moj otac mi *pričō*, oni ga *üzvāli*, što su dva cara *odrédila*, *òšli* su naši, *pròtralo*, *òtišlo*, *dòćeralo* ga, *pūšćālo* se, *spūšćali* ga, *òdvelo* ga (Ripač);

č̃io sam, kòsijo sam, Bog je d̃ao, ja se đ̃igō, ćer mu d̃ao, ùmrō je, jope mi oni dōšli, tako mi on rēkō, dōšli mi ovdika, nàpasō kravu, mórō je, móralo se, dōšli Francuzi, ja ti ṽirovō ñisam, vòdlo me, vòdla ga, òtiraloga, ùfatlo ga, r̃azblo se (Kulen-Vakuf);

òšō sam, òšō on, ùmr̃ila je, haman što je ùmr̃ila, sk̃inijo sve, s mene muku sk̃inijo, nije š̃č̃io, j̃evo je, p̃jjo puno, ùmr̃ilo, ž̃ivlo se, sp̃uščalo se, puščalo se, uvèhnulo, okavèdalo se, govòrlo se, òstarlo se, obesèlli se (Izačić);

š̃étō, òšō je, ùmr̃ila baka, h̃rvali/r̃vali se, ùzjašijo konja, tr̃ebō je/tr̃ebā je, r̃astā je/r̃astō je, dōšli su, r̃ekā je/r̃ekō je, d̃ali su mu, k̃úpila mi, òdñili su, govòrlo se (Dobrenica);

korácio, dovúkla ga, òtirali je, ñamistili se, ùmr̃ila je, òtirali ga, k̃úpili smo, govòrlo se, ñapravlo se, išli smo, kl̃anjalo se, bìli su dobri (Podzvizd);

ùmr̃ila im mati, òšō je, ùmr̃ila je, ja sam pr̃osio, òtišō je moj brat ùdebljō se, rastrb̃uhō se, p̃ivalo se, š̃alijo sam se, svašta se r̃adlo (Srbljani);

ùmr̃ila je, ùmro je, r̃ádili smo, pj̃èvale smo, dōšli su, on je to ñapravijo, ùd̃ale se, pož̃enili se, òtišla je, prebacivo je, on je govòrio, tr̃èbalo je to uraditi (Stijena);

òrale su, k̃òp̃ali smo, ć̃evo, doṽeli ga, ñapjijo se, r̃azbili su, dōšō sam, òt̃šō kući, r̃ádili ste sve, nauč̃ili ga, òprali se, p̃òkupovo (Todorovo);

doṽeli ga, ñapili se, ñakupilo se naroda, ñapravili su, odm̃akli su, d̃odijo je, p̃òkupili su sve, odṽelo ga (Vrnograč);

same su tk̃ale bezove, tk̃ale su sve, ñòsilo se, doṽodilo se i odṽodilo, uč̃ili su dobro, kada su to pr̃āvili (B. Kostajnica);

m̃ètnijo je, sk̃inili ga, š̃č̃èli su, r̃ádli ste nešto, k̃úpila je, d̃obili smo, ñàšli ste ga (Vrsta);

pj̃èvali smo, r̃ádio sam, ñòsili ste, ìmale su, pl̃èlo se, govòrlo se, odṽelo ga, p̃òblo ih (Ribić);

*pòginō je, kúpijo mi, nàpravlo se, pòbili se, potúkli se, naku-
pòvō, kúpali su se, izlíčilo ga (Gata);*

*kúpā se, utòpija se, òbukā čizme, ùdarija se, ùmrā je, bīja je
tu, ùbili ga, dovèli ga (Žegar);*

*rèkō je, nàbrāli su, kúpijo sam, ùčile su, òprāla ga, dòfatili
su, nàpravili ste (B. Otoka);*

*bīli smo, otišla je, nàbavio sam, pokupòvala je, trèbalo mi je,
trèbō mi je, popísali su, pòkupilo sve, zapísō je (B. Dubica);*

*išo sam, kúpila je, nàpravili smo, nàbavili smo, òdveli su ga,
pokòsio je, pòkupili smo, zapisívō je, usèlila se, razgovārō
je, ùdāla se, ròdlo se (Bihać);*

*nàpravili smo, òtišō je, šālili smo se, zakljùčō je, pròdāli su,
prošétali ste se (B. Novi);*

*pòkupili su sve, zapisívō je, nàpravili su, bjèžali smo,
sakrívalo se, bjèžālo se, gònlo nas (Bužim);*

*išli smo, išō sam, dòšla je, skùhala ručak, pòkupili nas, živilo
se (Grmuša);*

*dòlazili su, dònīla mi, ràzbijo ga, prèpō se, trèbalo je, ùfatili
ga, nàpravijo se grad (Sokolac);*

*kúpio sam, položili smo, nàpravio se put, urādili ste sve,
žālijo se (Ostrožac);*

*dòlazijo je, òtšō je, dòšla su, nāšli ste ga, šćèli su, dovèla ga,
òtrla je, òtralo ga (Pećigrad);*

*dòlazilo se, nòsili su, trèbala je doći, nāšō sam ga, ùbili su
ga, pòpravili su sve (Ćukovi);*

*nàpravla sam, pòslala mu, dòlazijo je, telefunírō mu,
išla sam, pokupòvali, ćúvala sam, trèbalo je, zabòllo me
(Pokoj);*

*òtšō sam, ćúvali ga, trèbō je, ùčila je, ùdāla se, dovèlo je,
òtralo ga (Bakšaiš);*

rèkli su mu, dòšō je, našli su je, ošō sam, pronàšli su ga, ùblo je, nàpravili su, zakázali mu, oslúžijo je, nàpravila je, dáli ste joj, ùbrāla je, otralo ga, ùblo ga, oštetlo ga (Kamenica); zaròbili ih, pòkupili su, ùfatili ga, nàpravila sam, pòsijali su, ošāmario ga, pòjili su, dotèklo mu, odvèlo ga (Miostrah); dovèzli se, ókupō se, ùpravljō je, dōnīla mu, ròdlo se, otirala ga, rāzblo se, ùkrali mu, oštēli ste ga, pòbli se, otrala, otrala ji, pòblo ih (Jelinić);

dòšli su, dovèla ga, ođnio je, upísō se, kúpili smo, nàbavili su, okrénula se, okánio se, mētnijo mu, narédili su, skūpili smo (Golubić);

ká°zala mi, ođprāli ga, pròčitō je, okrénula se, zará°dili su, zahlá°dilo je, nàpadō snieg, nàkupilo se dosta, nābrā°li su, okretō se (Klisa); otišla je, dòšli su, izučio školu, dobro ste pròšli, klānjalo se, okúpljali se, oslúžio sam, ožènio se, narédili su, zapòslila se (Jasenica).

U fonetici je rečeno da u jednom dijelu ovih govora, i to onim koji graniče sa Likom, i čije je stanovništvo u tješnjim rodbinskim vezama sa stanovnicima Like, nailazimo u obliku radnog gl. pridjeva i likove tipa: *doša, pošā* (Dobrenica, Žegar), nasuprot oblicima *došo, pošo* koje nalazimo u svim drugim mjestima ovoga govornog područja.

Pluskvamperfekat

a) Pisana riječ

bihv whythyly, a to nam bihote nich ... poslali (Lopašić, 246, 247);

oto biahmo ... pisali (Starine, XI, 88);

biaše mi ... pisao (Starine, XII, 26);

kako ste nam bili poslali pomoć, ku ste nam bili poslali, da

su bili ... prošli, ter su bili na onu stranu ... prošli, da e bil ... zapovidal, i biše uhvatil dva sužna (Lopašić);

bišoće privečo ... dva kona (Čerović).

Oblici pluskvamperfekta tipa *bihote poslali* i *bihu uhitili* upućuju na starije oblike imperfekta za koje znaju, još i danas, neki čakavski govori (v. kod Belića, *Reči sa konjugacijom*, 62). Ukoliko se tu ne ogleđa zajednička starija forma imperfekta, moguće je da tu imamo osobinu koju je pisar unosio u tekst. Savremeno stanje, kako će se niže vidjeti, ne zna ni za konstrukciju *bijah + radni gl. pridjev*.

b) *Savremeno stanje*

Jesi l bjo dõtirō? Ka smo mī bili izašli (Pećigrad);

Neka ūš bila se usělila, bili su svè naučili, bjo se ò togā izličijo, sve se bilo svárlo, bjo se svādijo ženōm (Miostrah);

Ka se bilo oslobòdlo, mī smo bili nàpravili (Ćukovi);

Ona mi je bila tō òtkala (Dobrenica);

Bilo se òkišalo, bili smo zàs'eli svì (Cazin);

Otac se nje bjo pomirijo š njîm, nje se bila ni vjenčala, nisu bili izašli i škōle, mī smo bili krénuli (Klisa);

Bile su se pòudāle, nje se bjo ni ròdio (Podzvizd);

Svè je tō bilo izgòrilo (Srblijani);

Nje bjo odslúžio vòjskē (Vinica);

Mī smo bili nàpravili, mī smo i bili òtirali (Ćukovi);

Bjo je prišō ònōj džžavi (Kulen-Vakuf);

Oni su bili zaòstali, bosànčica se bila zabòravila. I òn se bjo sprémio nà pūt (B. Petrovac);

Tāmān smo se bili usělili, svì smo se bili òkupili (Bihać);

Što si se bila razrahatlèjisala? (Vrsta);

Ko su bili vāmo krénli (Stijena);

Šta *su* svègā *bile* nākupovāle (Pokoj);

O šta *su se* bili prèpali? Mī *smo* bili zapòstili (Bužim).

Kao što bi se na osnovu navedenih primjera moglo zaključiti, pluskvamperfekat nije nepoznat ovom govoru. Čak bi se moglo reći da njegova upotreba nije ni tako rijetka. Naravno, pošto tu nema imperfekta, nema ni ovoga glagolskog oblika tvorenog od imperfekta i radnog glagolskog pridjeva, tj. nema potvrda za oblik tipa: *bijah radio*.

Potencijal I

a) *Pisana riječ*

Ovaj se oblik često javlja u pisanoj riječi sa područja Bosanske krajine:

bismo od davna *ustali*, ništo malo *biše ostalo*, da *bizmo* mi v m *predauali* (Starine, XI);

da *bismo* ga mi *primili*, ne *bismo* mi to *očinili*, ne *biste činili*, da *biste činili*, da *biste naplatili* (Starine, XII);

ako *bi* ga Knez Ivaniša gdo *hotel* ban'tovati ali protiviti, da *bi* v m k nam *prigledala*, da *biste* to *dali* našem kapitanu u ruke, to *bismo* mi *imili* tužiti, zač *bismo mogli* doistiniti, da *biste* od nas pomoći *nekratili*, ne *bismo* ... jednih vrat *obdaržali*, *wolyly byzmo* wam *bolye* glazy *pyzathy*, a to nam *bihote* nich *lywdi pozlali*, kada *bi* jh *naivecha* *potriba bylly* (Lopašić);

da *bih* vam *dal* na znane, da *biste* to *dali* na znane, da *bi smo mogli* toga *nevernika* *razbiti*, ako *bi ste mogli* *dati*, da *bi ste prouidili* sa *nega*, na u^ašu uiru *bismo* ... *blago uslali*, rad *bismo* *znati*, da *bi bog dal*, dauno *bi smo* sa *naplatili*, *bismo* ga *uslali* tamo (Čerović).

b) *Savremeno stanje*

š njima *bi cédili*, on *bi dōfacō*, mi *bi sprémili*, to *bi te kōštalo*, ja *bi dōšō* (Cazin);

ja *ne bi mōgō*, on *bi donōsijo*, što *bi to bilo* dobro, *ne bi me vézalo*, vi *bi dōšli*, ja *bi ti rēkō* (Orljani);

da *bi mīslili* tako, šta *bi cēo*, ja *bi cēo* da te pitam, ja *bi te mōlio*, kad *bi pričō* sve, ona *bi mīslila*, ja *bi nājvōlijo*, mi *bi to dāli* (Kulen-Vakuf);

svīdlo bi ti se, ja *bih dōšla*, šta *bi rādili*, ko *bi vas nāšō*, *bi li vi to ūzēli*, ko *bi se žālio*, oni *bi vam sve ispričali* (Bihać);

ōšō bi i on, ja *bi vōlila*, i on *bi išā*, *dōšli bi i mi*, ti *bi mu to kúpila*, ko *bi to rēkā*, *rēkla bi mu i ja* (Žegar);

kad *bi prōsio*, *ne bi cēla*, *ne bi bīo osamljen*, *progovōrilo bi*, mi *bi vam dōšli*, šta *bi vam trēbalo*, ko *bi se tome nādō* (Podzvizd);

namah *bi vīdijo*, ja *bi vami rēkō*, kad *bi pušcō*, *bi li bīo zadovoljan*, on *bi se díelijo*, kade *bi ja to zarādijo*, i mi *bi strá°dali* (Srblijani);

ti *bi bījo* za muštuluka, *išō bi i ja*, ti *bi rēkō*, oni *bi sve ūzēli*, mi *bi vam to dá°li*, šta *bi vam trēbō* (Vinica);

ja *ne bi za sebe ūzō*, mi *bi cēli* na stranu, *cédili bi dugo*, ko *bi vam to rēko*, mi *bi te nahrá°nili*, *nahrá°nili bi i tebe*, *nājilo bi te i nāpilo bi te*, kad *bi bižō* advokatu, i meni *bi bilo drago* (Stijena);

odrišila bi, je li *b ti vōlla*, *ōdnijo bi te vrag*, *ne bi ja vami dāo*, ja *ne bi žālijo*, on *bi ūmrō*, *bi li šcēo*, *ne bi mōgō pišice*, *ne bi je puštō*, doktor *bi to sīkō* (Vrsta);

ispāra bi ga, ko *bi ga nāšā*, *trāžila bi ti njega*, ja *bi i istúkla*, *dōšla bi i ja*, mi *bi ti to kúpili*, oni *bi to pōkupili*, on *bi sve izvūkū* (Dobrenica);

on *bi* to *presícō*, neko *bi se zàkaćio*, *sijela bi se prāvila*, on *je bio oslǎpĭjo*, on *bi* nami *dòlazĭjo*, mi *bi* sami *pòpravili* (Pokoĭ);

on *bi vòlĭjo* u vojnu školu, on *bi ùlišō*, ja *bi* ti *rèkō*, mi *bi* vam *rèkli*, mi *bi osvànuli*, da ti *ne bi učinĭjo*, što *ne bi prišō*, ona *bi* ga *òdnĭĕla*, *mògli bi žĭvsti*, *bi l* ti *jĕo kruha? ne bi šćĕo*, vi *bi šćĕli* (Gata);

bi li ti *šćĕo? bi li htĕo? ne bi htĕo*, ja *bi* čojku *učinio/ućinō*, *bi li* ti *kòpō? ne bi* te *pùštō*, ona *bi zvižďikala*, doktor *bi* samo *sĭkō* (Ribić);

oni *bi čŭli*, ja *bi* ga *zvāo*, zašto *ne bi dòšō? ja bi izišō*, oni *bi* nas *prekrižili*, ja *bi ùmro*, ja *ne bi žālio*, vi *bi ćĕdili* (Pećigrad);

ne bi ćĭla, ja *bi* ti *rĕko*, oni *bi dòšli*, ko *bi* ti *vĭrovō? vi bi* to *urādili* (Klisa);

ne bi trĕbo, oto *bi* mi *trĕbalo*, ja *bi vòlla*, klja *bi* te *ùbla*, da *ne bi kiša ùdarila*, ja *bi išō*, vi *bi* to *mògli uradit* (Orašac);

on *bi rĕkō*, to *bi òbisilo* čojka, *bi l* mi *pròdō? pošto bi* ga *dāo? on bi ùlišō*, *àškovala bi*, oto *bi* on *izùćĭjo*, on *bi ćĕo/ćĭo*, *bĭo bi* kot *kĕe*, ona *bi dònĭla* (Todorovo);

ja *bi* s konjima *kirĭjō*, ti *bi ćĕo*, on *bi se žĕnĭjo*, mi *bi* vam *ká°zali*, vami *bi* ga *dovĕli*, šta *bi* vam *fālilo?* (Vrnograč);

oni *bi dòšli*, one *bi tkāle* te bezove, ja *bi* mu *dāo*, to *bi* nam dobro *dòšlo*, i vi *bi* ga *ĭmali* (B. Dubica);

ko *bi išō? ja bi kúpĭo*, ko *bi* nam *pòmogō? mi bi* to *znāli*, vi *bi dòšli*, *ne bi* te *nĭ vidila* (B. Kostajnica);

on *bi šćĕo*, ja *bi òšō/òtšō*, ti *b se svāđo*, ona *bi uvĕhnula*, ti *bi ùmrĭla*, ja *b* to *zabòravla*, *dòšlo bi se*, *dòšli bi* raz mene (Jelinić);

ja *bih vòlĭjo*, *hrānili bi* volove, *išō bi* on u lov, ja *bi nājvòlĭjo*, ona *bi* sve to *zabòravila*, i vi *bi prišli*, *išō bi* i on u drva (B. Petrovac);

ja *bi* dozvòlijo, ona *bi* klànjala, oni *bi* sùnnetili decu, i mi *bi* tamo išli, šta *bi* vam fàlilo, vi *bi* dobro pròšli (Turija);

ja *b* òtšō, on *bi* je sŕigō, šta *b* ti urá°dla, *bi* l mi halállla, oni *bi* načìnili kuću, sve *bi* mi batèrisali, did *bi* dōtirō kola, i ja *bi* vrá°tila, da *bi* nješto zará°dijo, i vi *bi* dōšli (Ostrožac);

mi *bi* ga dōnŕli, i on *bi* dōšō, ona *bi* sama to urádila, ko *bi* se pōpeo, šta *bi* vi trážili, vi *bi* sve ũzēli (Sokolac);

ti *bi* to znào, oni *bi* vam rēkli, mi *bi* vas pōznali, ja *bi* dōšō, on *bi* rēko, i mi *bi* imali (B. Otoka);

sve *bi* vi urádili, neko *bi* vas ũfatijo, ona *bi* dōšla, mi *bi* sami to urádili, oni *bi* se túkli, ko *bi* vas prímijo? (B. Otoka);

ja *bih* dōšla, oni *bi* kúpili, mi *bi* vam pōslali, vi *bi* sami dōšli, on *bi* se iznenádijo (B. Krupa);

ja *bi* vas nàšla, šta *bi* vam trēbalo, mi *bi* to prifatili, vi *bi* sami išli, oni *bi* se rādovali (B. Novi);

njeko *bi* dōšō, ja *bi* ti rēkō, ti *bi* išla, mi *bi* vas dōveli, vi *bi* sami to nàšli, mi *bi* mògli, ja *ne* *bih* tako urádila (Grmuša);

mi *bi* išli, vi *bi* nam pomògli, ko *bi* to znào, ja *bi* se prēpala, išli *bi* i vi, sve *bi* mi to srédili (Ćukovi).

Na osnovu navedenih primjera lako se da zaključiti da postoji velika razlika između ovoga oblika kakav nam nudi pisana riječ i istog oblika kakav nalazimo danas na području i-šća govora Bosanske krajine. Pisana riječ, naime, čuva u množini oblike *bismo*, *biste*. Savremeni govori tu imaju uopšten oblik *bi* za sva lica, i oba broja. Nesumnjivo je da ta pojava nije vezana samo za ovo govorno područje. Areal te pojave danas je znatno širi i, reklo *bi* se, postaje jedno od obilježja i našega jezičkog standarda.

Potencijal II

Naš govor zna i za upotrebu drugoga potencijala:

Bíla bi ti òvāj dāla (Ćukovi);

Bíli bi ví tō bōljē urádili (Bihać);

Ne bi vam já tō bíla dāla (Stijena);

Jâ nè bi bïo dōlazio (Dobrenica);

Jâ bi ga bïo òstavio (Gata);

On bi tō bio sām urádio; da bi já bïo ò tome višē mīslīo (Pokoj);

Jâ bi ga bíla ūzēla (Golubić).

Naravno, iza rečenica sa ovim oblikom slijedi rečenica drugog semantičkog smjera: *Bíla bi tí òvāj dāla* da sam já tō trázila. *Jâ nè bi bïo dōlazio* da sam znāo zā ovō. *Ōn bi tō bïo sām urádio* da mu je rečeno...

Imperativ

Imperativ se u ovom govoru tvori na isti način kao i u našem standardnom jeziku: nastavcima *-j, -ji, -i*:

a) *pítāj, vīncāj, vīđāj, prèznāj, prèvījāj, pòsīj, haj ti znāj, zàgrīj se, nāj se, nāpīj se, rashlàđtvāj, čúvāj, čekāj, prokòntāj, tīrāj, vòzāj, nāvòzāj se, pūšćāj, pījte, vīđājte;*

b) *vinčāji, dodāji, prezalogāji, preprodāji;*

c) *dójdi, sīdi/sjēdi, šúti, dorèni, dorènite, cúti, dréči, prekúči, túci, žènji, otīdi, rèci mi, ulīdi, bīdi pametan, ūdaši, vúči, mētni/mētnji, išci, išcite, òbisi ga, pošālji, bīzi, pūšci/pūsti, promīni, nāidi se, odrèni, posici, zvižđi, mēti to, otīdi, nājdi ga.*

Glagolski prilog sadašnji

a) *Pisana riječ*

pytaywchy cara, bysechy, daywchy (Lopašić, 245-247);

shušajući, idući (isto, 271), *gledajući* (Starine, XI, 131), *hodeći i noseći* (isto, 137), *plačući i iaučići* (isto, 83), *proseći* i

*plačoč*i (isto, 92), negove čigane *slošaioč*i (isto, 97), negovi suza *gledaiuč*i (isto, 131), *moleč*i (isto, 136), *hodeč*i i *noseč*i (isto, 137), *čineč*i (isto, 140).

b) *Savremeno stanje*

U savremenom govoru ove zone glagolski prilog sadašnji nije rijetko u upotrebi:

hòtēci, *glēdajūci*, *lèžēci* (Dobrenica), *ìdūci*, *gòvorēci*, *plāčūci* (Bihać), *ìdūci*, *sìdēci* (Turija), *ćútēc* (Orašac), osta *glēdajūci* (Orljani), *sìdēci* (Gata), *plāčūci* i *jàučūci* (Izačić), *sìdēci* (Gata), *vrāčajūci* se kući (Podzvizd), *rédēci* šenicu (Ćukovi), *račūnajūci* (Trnovi), *pjēvajūc*, *cípajūc* (Srbaljani), *jēdūci*, *mìslēci*, *nēmislēci* (B. Krupa), *zahvāljujūci* (Pokoje), *račūnajūci* (Žegar).

Glagolski prilog prošli

a) *Pisana riječ*

Pisana riječ nudi i poneki primjer ovoga glagolskog oblika: k nam *prošav*, *došadči* (Lopašić, 245), *saporučiuši* (Starine, XI, 103, 150), *zaporučiuši* (isto, 133), *čuvši* (Starine, XII, 11), *došauši* (Starine, XI, 85), *nedaussj* suoga doguoanja (isto, 96).

b) *Savremeno stanje*

U mojoj građi našla su se samo dva primjera ovoga glagolskog oblika:

rēkāvši (tamo njemu *rekavši*, Izačić), ostah *òstāvši* (B. Kostajnica).

Glagolski pridjev trpni

a) *Pisana riječ*

popisani (Starine, XII, 29), *učinien* (isto, 31), *uchinienoga* (isto, 40), *napiszana* (isto, 41), *pračena* (Starine, XI, 83), *udareno* (isto, 84), u marhi *sakriieno* poslati (isto, 99), *poroblen* (isto, 148), *učineno* (Lopašić, 241), *plačeno* (isto, 242), *whychen* (isto, 246), *činjeno* (isto, 271).

b) *Savremeno stanje*

Još je M. Rešetar, početkom ovoga vijeka, konstatovao da u sjevernijim oblastima što-dijalekta glagoli IV (Belićeve VI) vrste imaju ovaj glagolski oblik na *-it*. Potvrde su iz raznih mjesta od Jajca do Jasenovca: *sàstavīto*, *pòrobīto*, *sàkupīto*, *ustànovīt*, *srūšīt*, *zàgrādīt*, *zàpālīt*, *òženīt*, *sprēmīt* (*Der štokavische*, 201). I Stjepan Ivšić nalazi isto stanje u posavskom govoru: *poβīto*, *ubīto*, *pribito*, *savīto*, *pokrīto*, *posādīto*, *nasēljīto*, *sarānīt* i sl. (Rad, 197, 69-70). Takvo stanje nalazimo i u Bosanskoj Posavini (up. primjere kod Baotića: *sřknīt*, *sřknīta*, *(na)nišānīt*, BHDZb., II, 213-216). I u ijekavskim govorima zapadne Bosne ovakav način tvorbe trpnog pridjeva nije neobičan. Dešić navodi primjere: *jāvīto*, *kūpītī*, *òženīt*, *òkřnjīt*, *pālīta*, *rādīt*, *zàrobīti* i sl. (SDZb., XXI, 268). Istina, Dešić naglašava da “u krajiškim govorima glagoli ove vrste (Stevanovićeve VI, A. P.) češće imaju nastavak *-en*” pri tvorbi ovoga glagolskog oblika. U Imotskoj krajini, prema Šimundićevim podacima, pored ostalih tvorbenih mogućnosti, javlja se i ova, tj. pored, recimo, *divēn* i *dijēn* javlja se i *dīt*, pored *sadivēn-sadijēn* i *sādīt*; tako i pored *livēn* i *līt*, pored *vījēn* i *vīt* (*Govor Imotske krajine i Bekije*, str. 157-158).

U i-šća govorima zapadne Bosne imamo, takođe, različite načine tvorbe ovoga glagolskog oblika, od istih glagola. Tako pored:

ròđen, zàpuštān, zàpušćen, oženjen, ùdaren (Izačić); zàtvoren, očišćen, obiljena, ùcviljena (Bihać); očišćen, pòpravljen (Žegar); oðiljen, kážnjen (Srbijani); oženjen, ubijen, prèmlāćen (Stijena); pòrušen, odiven (Pokoj); sadiven, zàpriječćen, odiven (Turija); ròđen, ùsāđen (K. Vakuf); pobijèni, pògođeno, oženjen, nāučćen, ubijen, iskřpljena (Orljani); pòvlāšten, onèsvēšćen, pròglāšen (Cazin); poliven, odiven, sakřiven, zašiven (Grmuša); ubijen, saliven, zašiven (Jasenica); ispregrāđtvāno, okupīrani, zàpriječćen put, rāšćerāno (Ostrožac); pròvozāno, ošvjētljene su sve stanice, prènāšano, zīdāno (Miostrah); zāštīćen, nāučćen, kühān, ubijen, zàtvorena, grābljeno, ošāmljen (Jelinić); sičēna građa, ožīdāna, oðiljen (Vinica); vñčānā, svēzāno, opletēno, sūđeno (B. Petrovac); pòpòđeno, ùvrīđen, pòmīšāno (Kamenica); tkāno, pòcřtāno, nāpušćāni, obūćen (Todorovo); obūćen, oženjen (Vrnograč); ùkopān, ođprān (Pećigrad); nāpravljeno, zīdāna peč, izbāčēna, srēđeno (Gata); zàpušćāno, ođkrčēna, nepòdīljeni, rāspīsāna (Vrsta); vjēncāna, žēnjen, ùkopāna, rāsprodāno (Klisa);

imamo i:

*sùrgūnīt, oženīt, nābavīto (Ostrožac);
oženīt, pòpravīt, nāpravīt, kúpīt, prēsūsīta (Kulen-Vakuf);
oženīt, nāpravīt, vrātīt, slūžīt, slđžīt (B. Petrovac);
zāsādīt, zàrobīt, pòbīti, pūnīte, pòdīlīti, zāvřšīto, nāpravīt,
pūstīt (Cazin);
ùgūšīt, zàpālīte, oštavīti, zāvřšīte (Bihać);
prèkinīt, zabilježīto (Orljani);
òtvorīta, zàrobīta, pòdīlīti, nāhērīte, sāvīta, nāpravīt, zākūpīta (Izačić);
pūnīt, nāselīt, oðlīt, ošūdīta (Turija);
ròđīt, zàrobīt (Jelinić);*

nāvīto kolo (Žegar);
slòmīt, pòlomīt, pòdīlīt, sàkrīt (B. Dubica);
slòmīt, nàbavīt, zàprosīta, pòdīlīti (Dobrenica);
slòmīt, nàbavīt, izlomīti (Jezersko);
pòlomīt, slòmīt, òdīlīt (B. Kostajnica);
prèlomīt, slòmīt, pòlomīt, zàrobīt, pùšćīt (Bužim);
slòmīt, prèkrīžīt, zàvršīto (Ripač);
zàvršīto, òdlomīt (Srbljani);
òpravīto, ràzválīto, nàpravīta, pòstavīt (Stijena);
pòpravīt, izgubīt, òdīlīt (Vrsta);
òženīt, òznāčīta (Ribić);
srùšīta, nàpravīto (B. Krupa);
srùšīto, nàpravīto, òženīt (B. Otoka);
pòsūšīt, òženīt, nàpravīto (Trnovo);
òženīt, ràzválīto, pòsūšīto (Grmuša);
òtelīta, nàpravīto, smjênīt, sàkrīt, pòstavīta, dāvāto, prèdāto, pòredāto, nàpravīt (Gata);
ràzlīto, ràzbīto, zàvršīto, ùzīdāto, nàpravīto, pòpržīta, ùkopāta, pùnīte, bio je òženīt, zabilježīto, prèsušīto, ljudi su zàvadīti, òtvorīta zadruga, zàpālīte kuće, nàhērīta kuća, nàselīt, pònovīto, zàvršīto, nije bio ni ròdīt (Podzvizd);
nàselīto, prèsušīto, pòkvārīta, òženīt, rànīt (Pećigrad);
kùpovāt, ùjalovīta, slòmīt, dònīt, dònīta, ispisāto, òsūšīto, pòsijāto (Spahići);
pòkvārīto, nàpravīt, nisu bili zàintersovāti, nàpravīta, pòstavīt, pròpisāto, ràzválīta, ùkrpīta (Vinica);
òtvorīta džamija, zàpālīte kuće, dvi su zàpālīte, bòmbardovāto (Jezero);

*nàpravīti, zabilježīto, pòstavīta, srūšīto, òznāčītī zīdōvā, prò-
sīcāto, vīnčāto* (Kamenica);

sprēmīta, nāsūt, pròmīnūto, ustānovīto (Čukovi);

dòtirāto, pòkosīto, prīgrādīto, ĩskopāto (Sokolac).

Navedeni primjeri upućuju na zaključak da su na području ovih govora tvorbeni morfemi *-t*, *-ta*, *-to* vrlo produktivni pri tvorbi trpnog glagolskog pridjeva. Pošto takvu situaciju ne nalazimo u i-šća govorima Imotske krajine, ne nalazimo je, na bar u ovom obimu, ni u ije-šta govorima zapadne Bosne, a nalazimo je u i-šća govorima Posavine, normalno je pretpostaviti da je ovaj način tvorbe trpnog pridjeva osobina koja je svojstvena sjevernijim šćakavskim govorima. Naravno, stanje koje nalazimo danas u tim govorima može već sutra biti na izdisaju. Standardni jezik i tu čini svoje.

Istina, pisana riječ, ako je suditi na osnovu naših primjera, upućuje na drugačiji zaključak. Tu imamo: *učinen, pračene, udaren, sakriueno, poroblen, whychen*, ali, zato, slavonski pisci znaju i za trpni pridjev na *-it* (v. kod Maretića, *Jezik slavonskijeh pisaca*, 191). To bi, isto tako, govorilo da i tu može biti u pitanju pisarska intervencija. Nesumnjivo je da je i ranije ova zona imala trpni pridjev ovoga načina tvorbe. Ovo tim prije što takav način tvorbe ovoga oblika nalazimo i u susjednim govorima (up. za govor Srba u Baranji kod Sekereša, *Govor Srba u južnoj Baranji*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXIII/2, 1980, str. 158; a za govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj v. od istog autora: *Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXIII/1, 1980, str. 176). Sve bi to govorilo da je u pitanju starija govorna osobina koja je išla među tipičnije karakteristike i-šća govora.

Prilozi

Priloške riječi česti su pratioci govorne riječi predstavnika ovoga govora. A i tu, kao i u mnogim drugim narodnim govorima, a i u našem standardnom jeziku, oni mogu biti različitog porijekla. I još nešto: ovdje su partikule česti pratioci određenog broja priloških riječi. Pada u oči da se partikule češće upotrebljavaju kada je u pitanju razgovor znanih, domaćih ljudi. Pred “strancem”, “jabandžijom” upotreba partikula se znatno redukuje, svodi na najmanju mjeru. Uz to, žene su i ovdje bolji čuvari dijalekta nego muškarci. Naravno, poznati su i razlozi za ovu pojavu.

Prilozi za mjesto

a) Prvo ćemo navesti nekoliko potvrda iz pisane riječi sa ovoga tla:

nigdi (Starine, XII, 7), *ia ozdala* (isto, 8), *gori iza idu* (10), *ovdi* (10, 17, 31), *doklem* (18), *daleko* (30), *tudee* (36), *kude* (35), *gdi godir* (38), *nigdi* (38); *ouamo* (Starine, XI, 92, 95, 110), *tamo* (93, 110), *ondi* (95), a ni *simo* (109).

b) Iz današnjih govora ovoga područja navešćemo jedan broj priloga za mjesto koji su u češćoj upotrebi u svim mjestima:

đè, đī, svàđe, svàgđe, svàđi, svùđe, nèđe, nìđe, nìgdi;

óvđe, óvde, óvdi, vóde, vódi, vovdi, ođe, ode sa akcenatskim alternacijama tipa *óvdi/òvdi, vóvdi/vòvdi*, i mogućnošću upotrebe različitih partikula, i više njih, tipa: *ovdi+ka+ra+ne, vovdi+ka+ra+na; ovdi+kar+ke* i sl.

tû, tûj, túde/tûđe, túđe, túdi, túte, tútkā, sa različitim partikulama, tipa: *tu+ka+ra+na; túdika, túdik, túdikāra, túdikār, túdikārāna, túdikāran* i sl.

nègdi, nìđe, nìgdi, njègdi, nèđi, ìgdi, ìđe;

svàgdi, svàđe, svàđi, svugdi, svuđe;

ónde, óndi, ónđe + partikule: *ka, ra, na, ce*;
únde, únde, nunde, nunde, nonđe, nôndi/nônđe/nónđe +
partikule: *ka, ra, na, ce*;
òndolē, òdāvle, òtāle + partikule: *na/n; òdovlē, òtolē*;
gõre, gõri + partikule: *ka, ra/na*;
dõle, dõli + partikule: *ka, ra, na, ke*;
svāđe, svāđi, svūđe, svükud, òsvukud, òsvukuda;
tāmo, vāmo + partikule: *ka, ra, na, ce*;
záse, náse, nāpōse, prīdāse, pōdāse, nādāse, mīmōse;
òtolēn/a, òndolēn/a, nìotkāle, nìodakle;
òzɡō/r/a, òzdō/l/a, ozdóla;
ùnūtra, unāprīd, unāzād, nātrāg, pōprīko, napričac;
blīzu, blīzo, ùblīzu, ùblīzo, prīblīzo, nāblīzo, nāblīzu, prē-
blīzo, prēblīzu, pōblīzu;
kūd, kūdā, kūdē, svükud, svākud, štòkud, štòkudā, štòkudē,
odàsukud, odàsukuda + partikule; *òsvukudāre, svükudāre,*
svükudāna i sl.
dalèko, dolèko, nādaleko, pōdaleko, prīdoleko, prīdaleko,
nēdaleko;
nīkud/ā, svākud/ā, nēkud/ā+r, ra, na, rke;
điljē, blīžē, krāčē;
nāsāmo, pōvrh, pōdnu, pōsrid;
kòcē (= kod kuće);
vāmo/vāmo, tāmo, ònamo + partikule: *ka, ra, na, ce*;
nāprīd, nāzād; dōma; òkolo, òkoli;
pòtpazuhōm, pòtkučōm, prèkučōm.

Slično stanje nalazi i Dešić u ije-šta govorima ovoga dijela Bosne. Istina, Dešić bilježi i: *vojka, tujka, nojka* za šta ja nemam potvrda.

Prilozi za vrijeme

a) Pisana riječ

uasdar (Starine, XII, 1), *posli* (7, 10, 14, 15, 30), *dosad* (10), *do sade* (10), *do sada* (13), *nikada* (13), *do sad* (14), *vazda* (14), *nigdar* (15, 16, 32), *dokle godi* ne doidu (17), *prie* (30), *sada* (32, 110), *dosle* (35); *dokle koli* (Starine, XI, 78), *od davna* (78), *na skoro* (110), *taki* (da uam taki paripa ušalemo, 83), *uasdar* (83), *njstar* (j = i, 96), *ništa* (101).

b) Savremeno stanje

*dānas/dānaske, dōsad/dōsadā/dōsade, māloprī, dōmaloprī/
dōmaloprije, sūtra, sutrādān;*

kād, đāhkad/đāhkadā, đekad/đekadā, nīkad/nīkadā;

*kātkad/kātkadā, njēkad/njēkada, ĩkad/ĩkadā, tād/tādā, skōro/
skōrom, dōskora, ođskora;*

kād-li-tād-li;

dāvno, ođāvno, prīdāvno, pođdāvno, nēdāvno;

dānjom, nōcom, lītom, līti, ljēti, zīmūs/zīmūske, čāskom;

lāni, prēklāni, ođlomlāni;

*līti, litōs/litōske, ljētōs/ljētōske, prōlitōs, prōljetōs, jesēnas,
nājesēn, nālito, nāzīmu, zīmi/zīmi, zīmūs, zīmūske;*

jūcē/jūcēra, prēkjuče/prēključe, ūjutro/ūjutru, jūtrōs;

nōcas/nōcaske, nōces/nōceske, ūvečē, prīdvečē, nāvečē;

sīnōć/sīnōćke, jēdnōć, svūnōć, nānōć, prīdnōć, ūnōć;

ođmāh/ođmā, ođmā, nāmāh/nāmā;

kād/kādā/kāde;

njēkad/njēkadā, nēkad/nēkadā, nīkad/nīkadā + part. ra, na;

nēdiljōm, sūbotōm, gōdinama, misēcima;

ođndā/ūndā/nōndā + part. ka, ra, na;

odvàjkadā/òdvajkadā;
spřva, řspra;
uzamànce, kàsno, kàšnjē, ràno, rànije;
òpēt/jòpēt, òpētā/jòpētā;
jedànanpūt, jèdnōć/jènōć, ùoči, jèdnōm/jènōm;
ùvīk/vàvīk/vàīk/vàīk, ùvjēk/ùvijēk/ùviēk, vājēk, òdāvna;
nàpřīd, unàpřīd, nàzād, unàzād (unàzād mìsēc dánā);
ùjutro, ùvečē, ùnōć, přádvečē/přīdvečē, nàvečē, ùvečē, jùtrōs;
dànas-dànī, přádzoru, přádjutro, sùtra, sutràdān, preakòsutra;
sād/sàdā, sàdāna.

Prilozi za naćin

a) *Pisana rijeć*

ueće ga *dobru* držite (Starine, XII, 1), *sdrauo* i *ueselo* drři (1), *berše* hodi (2), *pořteno* izvodi (7), *zdravo* darži (8), *pořteno* davao (9), *ćisto* znado (o = u, 9), to se *krivo* išće (10), *slobodno* (10), *tako* daržimo (10), *vele preće* imau (15), *lipo* razumismu (15), *ćesto* (31, 35), *na friško* (34), *nesnamo drugaće* (Starine, XI, 92), *dobrouolno* (96), *hoćete milostiuo oćiniti* (110), *gotouo* (110).

b) *Savremeno stanje*

vākō, nākō, tākō, evākō, enākō;
pòsve, nēkākō/njēkākō, svākākō;
dòbro, drāgo, dūgo, līpolīēpo, līpšē/ljēpšē, lāhko, lākšē/lāšnjē,
krāsno, rūžno, rūtko, jēfīno, jādno, tísno, ràđē, strāšno, břzo,
spòro, sprětno, lāgahno, kòmōtno, naòbićno/neòbiško;
objèrućkē/obìrućkē;
nèzgodno, nèmilicē, nēhoticē;

polàgāhno/polàgāno, polagāhniĵē/polgāniĵē;
ljĕ (lje neću);
pjĕhĕ, ũtrke, džāba/džābĕ/džābicĕ, smjĕsta, hāman, odĵjednōm;
ŭzejĕmno, prĕcĕ, prāvцем, vrĕkom, priliĕno, pišicĕ;
otpōĕivke, nākkrke, ĩstihā, tāman/tāmam, pōistihā, pōsve, āsi;
pōpriko, sāsma, svĕdno, nāĕisto, ĩstihā, prĕĕfĕno;
brĕsposlĕno, brĕsplatno, lāšnjĕ, pōnove;
ašĕāre, poistihānā, poistilāhu, pōtkesĕm;
ōkolo, nāokolo;
māhsūs/māksūs, rahmĕtli, kahārli, brĕskahārno, breska-
hārniĵe;
nāpamĕt, nāsumĕĕ/nāsumicĕ, nĕhoticĕ, nĕmilicĕ, šālĕ
(neš šale);
pōtrbuške, porebārke, pōsebicĕ;
ĩsprva, ĩznova, ispoĕĕtka, ĩzatrĕĕ, ĩznebūha, ĩznenāda;
nāopāko, nābas (= lijepo, brzo).

Prilozi za koliĕinu

a) Pisana rijeĕ

toliku (Starine, XII, 1), *još nešĕto* (10), *ovoliko* (13), *malo vridan* (13), *vnogo* (18), *dosta* (19), *nĕšĕto malo* biše ostalo (85), *toliko* (Starine, XI, 92), *mlugo* (103), *gdišĕto* (107).

b) Iz savremenih govora navešĕu jedan broj ĕešĕe upotrebljavanih priloga za koliĕinu:

ĕūdo, sĕla, zĕhru, zĕru;

ĕšta, njĕšĕto, ništa, nākō, vākō, njĕkolko, niĕkolko, đĕšĕto, ovlikō, evlikō, nĕkolko, svāšta, svĕkolko, priĕkolko, evlihnō, enlihnō;

dòsta, dòsti, vòzdān, tà mān, hāmān, pòdosta;
mǎlo, mǎnjē, pòmalo, pòmānjē, nājmanje, prīmalo;
pūno, mnògo/mlògo, višē, pòvišē, nājvišē, prèvišē, sùvišē,
òdvišē, nǎvišē, pòpuno;
vlihnō, evlihnō, ovlihnō, golèmo, ovlikō, onlikō, vlikō, nlikō;
prilično, prilišno, prélično;
nàbas (= mnogo, dosta).

TEKSTOVI

a) *Pisana riječ*

Da bi se dobila što cjelovitija slika evolucije ovih govora, ovdje se, uz priloge iz savremenih govora, daje i jedan broj tekstova nastalih na ovome tlu u ranijim vjekovima. Kao što je i u radu često isticano, a građa za pisanu riječ sa ovoga tla uzimana je iz ovih i ovakvih pisanih spomenika, sve osobine koje nam nudi ova pisana riječ ne moraju uvijek biti i vjerna slika govornog stanja mjesta i vremena gdje je neko pismo nastalo. Ali, ono se daje u izvornoj formi, a objašnjenja za pojedine osobine koje bi mogle biti nekakvi nanosi iz drugih govora, daju se, ako je to bilo nužno, u radu. Objašnjenja uz tekst su izdavačeva.

U Bišću, god. 1540. srpnja 22.

Uzmožni i uzveličeni gospodine, gospodine naš nam vazda milostivi, umileno preporučene uboge naše službe. Gospodine milostivi, ovo doide glas, da e voiska turska pod Kostanicom, a druga da gre na 'vu zemlu; nezna se, kamo te. Mi se naiveće sebi boimo. Zato, gospodine milostivi, molimo vašu milost, da bi v. m. k nam prigledala, da nepoginemo. Tolikae razumismo, da će v. m. dat Štefanu Izačiću stražu držati i nika ina dugovana nan spuščati. Zač on ni čim sebe sam ovde pohvaliv, zato, gospodine milostivi, mi dobro znamo, da on ni za to dugovane, nego molimo v. m., da biste vaša milost to dali našemu kapitanu u ruke, ki e

višć k vsakomu našemu dugovanu. Ako li ne će nemu v. m., a vi nikomu, gdo bi stanovit človik. I na vse na to milostiva odlučka čekamo od vaše m. Dan u Bišču na dan svete Marie Magdalene (č. f. m.) 1540.

Sluge v. m.

sudac i vsa općina
Bihaćska.

Ćirilski izvornik u zbirci Akademije u Zagrebu.

U Bišču, god. 1543. prosinca 4.

Uzmožni i zveličeni gospodine, gospodine nam vazda milostivi, naše umileno preporučene m. v., kako gospodinu i ostaloi gospodi, ki su priglednici k. s. rusagov. Po tom razumismo, ča nam pisaste v. m., kako ste nam bili poslali pomoć, koi se vazda nadiemo od k. s. i od vas gospode. I ovo smo poznali, da se e nigdo našav, ki mrazi našu ubogu službu vam gospodi; kako nam pišete, da smo učinili namaknuti na jiliš proti pomoći, ku ste nam bili poslali. Zato, milostivi gospodine, ča pišemo m. v., vazda nam morete za istinu prieti, kako se svidočimo gospodinom kapitanom našim i knezem Brtolom Ravniharom, da nismo na ništar namakli, a to ča e nigdo tuživ na nas vam gospodi, a to bismo mi imili tužiti, zač bismo mogli doistiniti, da nam e učineno škode za stov dukat u senu i u slamah i u grajah vartlenih, ča ni plaćeno...

Glagoljski izvornik u zbirci Akademije u Zagrebu.

U svem visoko počtovanom i sake počtene časti i hvale dostoinomu Šanbaštijanu Lanbirgaru, kapitanu Bihaćskomu, naipri drago pozdravljenje i mil poklon. A pak oto razumismo vaše milosti list, u komu listu sve razumih, što mi pišete lipo i pošteno i razumno; ali molimo i prosimo vašu milost kako

dobra gospodina, da nsatoiite, da se sastanemo i za ljubav kopja oblomimo. To sve u vašoj milosti stooi, ili hoće biti, ili neće, ili je mir ili je razmirje. Vala da susid susida i vitez viteza za ljubav i za prijazan poznade, a budući s obidvi strane virno i mirno, onde gospoda nedadu testira, gdino se boje, da će nevirno i mutež biti, a ovde Bogu hvala, velimo se u ljubavi stati, a u ljubavi rastati, kako vitezov zakon, gospodina Boga moliti, tere za ljubav pojedno kopje oblomiti. I molim te, što će godir biti, neka u vrime bude, ali svakojako činite da bude.

Ja delibaša čestitoga
sanžaka Kliškoga pisah.

U Bišću, god. 1592. svibnja 21.

Ja Mikula Zemlić, sudac slobodnoga varoša Bihaća, i vsi ostali purgari općine varoša ovoga dajemo na znanje vsim i vsakomu vsake vrsti dobrim i plemenitim ljudem, tako duhovnim kako i sveckim, pred kojih obraz pride ov naš list otvoren, da ova dobra, poštena i plemenita gospa bivšega pokojnoga kneza Ivana Čiračanina gospodarica Katarina, da je ona od vnogo vrimena ovde megju nami živila pravo i pošteno, kako se pristoji dobrim i poštenim ljudem prez vsakoga prigovora, i ako se njoj ime novanoj prigodi pojti po orsagu ces. svetlosti iskati, gdi bi svoje živjenje završila meju dobrimi kršćani, ni za drugi uzrok, nego za strah turski, da bi ne služila vere kršćanske neprijateljske. Zato gde bi se godi njoj imenovanoj gospe Katarine prigodalo obitati, da ju mi dajemo za dobru, poštenu i preporučamo vsakomu navlastito gospodi i plemenitim ljudem. Za vekše verovanje na to njoj dasmo, ovaj naš list pod pečatju vse obćine varoša Bihaća. Pisano u Bihaću 21. dan maja anno 1592.

(Z. P.)

Službeni prepis 18. vijeka

Zanimljiva su pisma i hrvatskih i turskih zapovjednika za turskih ratova radi izbave sužanja. Uzbirci Akademije čuva se među ostalima i jedno takovo pismo u izvoru od g. 1695. od sandžaka bihačkoga Mustajbega Badnjevića na pukovnika Ivana Andriju Makara u Novom pisano bosančicom, a čistom hrvatištinom. Pismo glasi doslovce:

“Od nas g. Mustaj-bega Badnevića, sandžaka-bega bihačkoga, serdara i zapovidnika sve plemenite bihaćske i krupske pokrajine u svem vele visoko i poštovanom svake vridne fale i dike časti gosposke dostojnome g. Makaru, zapovidniku sve novske pokrajine lipi poklon i drago pozdravlene kako g. i susidu na kraini.

A po tom toga bi mi potriiba pisati, v. g. dati na znane, kako dodjoše prida me sve age Bihaćke Kraine i Krupske tužiti i zaradi nevolnih sužana Turaka, koje se od njih bezakone posluje u vašoj krajini, koje nije nikad bilo, a najprivo od siromaha Bešir-age, slušajući nevirnih novskih madžara, koji su učinili neviru caru, pake će i ćesaru, idući siromah svome gospodinu pravim *putem* sužanskim te ga okova i uze mu dvadeset dukata više od dugovana, kako se nismo nadali, da će to v. m. učiniti, a na ovakoj kraini, a nismo mi mogli dosad ni lista pisati, niti nam je bilo do tog, kako nije ni vami. Drugo g. i zaradi krupskih nevolnih sužana, koje dočekuju, novski madžari te jim uzimaju kone i robu otimaju; ima trideset kona, što su uzeli ni krivi ni dužni. Tome se nismo nadali, jere niti će brezpustvo Bog makul viditi (odobriti), ni ludi. A treće Elkasa iz *Stine*, koga je ban bio poslao, da mu kona vodi, a za svoju glavu, te ste ga iza skele vratili natrag te ga okovali, neznamo, ali ga mislite posići ali prodati, neznamo za koju sramotu. A četvrito ste bezakone učinili od Emre harambaše, niste ga posikli na mejdanu, veće svezana na konaku, što nije junački činjeno. Sve te zajmove g. Bog vrati, a da i ja slušam *krajišnika*, kako ti madžara, more biti bi se do sad mnogi zajam vratijo. A sad molimo vaše gospostvo, odpišite mi u listu, ako hoćete drižati stari hesab krajišni, koji je dosad bijo nevolnim sužnem, neka je

Krajina Krajinom. Ako li nemislite, veće hoćete tako činiti, odpišite nam, da se znamo i mi česa držižati i da smo zdravo.

Tekstovi su uzeti iz knjige Radoslava Lopašića:
Bihać i Bihaćka krajina.

O(d mene) si(r)omaha nevolnog (Jahije poklon i vele drago pozdravljenje i po)nizno (p)riporučenje kako momu milostivomu gospodinu i vrid(nomu) susidu; ne(ka) zna v. m., što me si prosil, da ti odpiš(em) za ve sužne gospodi(na bana, k)ako hodi nihъ nevolno dugovanče. Eto neka znaš, da Ibrahimaga prida svoga dugovača hilēladu i petcať dukatъ, a čošte osta dužan petcat dukatъ i hoće Turke; i da mu dva miseca dan roka. A Karakusum prida svoga dugovanča petnaest dukatъ, a čošte na nemu duga dvisti dukat sada. A Čaprazliećem haip učini, era im vrati ednoga kona, tere čošte na nih duga gospodinu edan konъ. Ako pitam za siromaha Čapera Vlaisalića, o se odkupi i pođe u Turke; a si siromah se Čaperъ, Faik voivodin, uciničo trista dukatъ i pusti ga siromahъ Jusupъ Milainlović. I o se siromahъ ucini četirista i petъdeset dukat. I ako pitate za nevolnoga sušna Pervanagu, e tomo će rekao gospodin ban: ako te hoće Mahmut voivoda na svojūu viru izvaditi, hoću te pusti; piši list. Eto će pisal list i po Ibraimagi; eda ga bog pomože siromaha ŷunaka. A Perhataga Svojininačin bičo će privečo do sada dva kona, ali ničo ktio gospodin ničetnoga uzeti, veće će sada doveho ednoga dobra kon; sada hoće ga uzeti gospodin banъ. I što ste pitali za naš post, eto će sada nas rečeb, pak će nastati šaban, a veće ti znaš dobro, kako hodi to. I molimo te, to nam otpišite nabrizu. I višni vas i nai bog oprost i od ve nevole, oprost i amin amin. I da sam v. m. priporučen siromah čahie kako momu gospodinu sada i vasda močom poniznom službo koŷūu mogu služiti v. m. gospodine.

Pismo je objavio dr B. Čerović u Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu, knj. 17, 1905, str. 222.

Vezir Ibrahim paša serdar nad Bosanskom vojskom piše vojvodi Marku Serdanoviću, kako je čuo, da se Primorje caru odmentulo i predalo Latinom; navodi posljedice ovakvog postupka, i naredjuje, da mu javi, jeli to istinito.

Od nas vezir Ibrahim paše, serdara nad voškom bosanskom. Dačemo na znaněe vočvodi Marku Serdanoviću: neka znate, kako nam listi dohode od sanžaka hercegovačkoga Ahmet paše. Piše nam, da se Primorěe odnevirilo i Latinom pridalo, a mi tomu ne mogosmo sa svim virovati. Kad bi tako bilo, valalo bi, da izgubite sva svoča dobra i starine; zašto, ko ima pamet, dobro zna, da vi to ne morete živiti, ii u rat ni u mir, priko vole čestitoga Otmanovića. Ako se župa po sili i po ričih latinskih za nevolu pridala, u sili sramote niče, to vam se ne će za zlo primiti, biti ćete opet pomilovani s carske strane, bole otsle nego dosle. To će čas i kiler čestitoga cara, na sramotu niko ne može s tim volan biti, niti će dosle carsko ništo ostalo u Latinih, niti će to ostati. Zato nam istino pišete i dačete na znaněe, čeli istina kako piše Ahmet paša; sebi život ni pošteněe ne gubite, niti nas tamo trudite. Što se dosle zgodilo, moremo vam razumiti, da vam niče po dobroč voli bilo; i dosle se tako nahodilo i praščalo (sa) strane čestitoga cara, i vi ćete biti opet ki ste i bili, i svim bole pomilovani, i s carevim hlibom usamlini biti. Na vrime vašu pravu misal nam kažite, da i mi istini glas u Portu pišemo i nastočimo čestitoga cara prave sluge opraviti i pomilovati a ko bi nevirni bičo i nega čim će dostočan narediti, i ne drugo. Nadamo se, da ćete poči onom stazom, kako vam su i oci hidili i na vrime nam isti(ni) glas dali, i ne drugo.

Na hrbtu: Da se dade u ruke vočvodi Mar(k)u Serdanoviću u Kučiče, iliti di se nače.

Izvornik u S. Ljubića. Na početku listine lievo u polju turski pečat, a pod njim kifra pozlaćena. I zada stoji i italianska suvremena bilježka: "littera del bassà al conte Mano Sardanovich".

Oko god. 1648. Muharem čehaja kostajnički Petru Patačića, kapetanu letovaničkomu, o sužnjevih.

Od mene Muharem čehaie Kostainiče grada uisokopošto-
uanomu gos. Petru Patačiću, kapitanu Lntouaniča, lipi poklon i
posdraulenie v. m. kako susedu kraišnomu. A po tom toga ra-
sumismo, što nam v. m. pišete sa naše sušnie, koi su utekli i da
sašalite, ier smo štetouali; i safalimo, iere ste nas suitovali. i moi
gos. mi se tako ufamo i deršimo, da ni smo mnogo štetouali osuin
Uuka, iere imamo sa ine sušnie dobre poruke, a uira ti ie moia, što
ie Uuk odnesal, na to ne iščemo, i moi gos. što ste nas suitovali,
da sušne ne deršimo, da smo ela glasa stekli; moi gos. mogu lagati
sušni uaši; koi pravo hodi, nima nismo sli; a moi gos. i uaši sušni
oude iedni ter iedni lašči posli pok(o)ine uaše maike uašega sla
glasa nosi, a i do sada su sušni utičali; ioš gos. i iunakom niie sra-
mote, do sada smo kod nih dobre sreče bili, kod nih, ako ioš koi
godinu žiui budemo, ieda nas ioš dobra sreča poše u šušnie. a moi
gos. što pišete, da uam ie Akualoui(č) sastaunik pisal sa Pavino
dugovanie, da mu ie čina iesero talirou. Ono Akualouič niie pisal,
nego sam ia to pisal... onde ie moi pečat udareno; i to ie istina
kako ie Pavi iesero taliruv čina, i ia sam bil Paui ostauil dui sto,
da sa mnom prauo hodi i isradi uaše uole; a ui snate, da niste se sa
to meni molili sa Pauu, neg mi od svoje uole da sa mnom pravo
hodi; i on ie meni obrekal diklu dobrom uolom sa tri sta talirou, a
dičaka od Apatiča kule sa dui sto groša, a da od v. m. pošale uiru
sa tri sto talirou. I to Pauie ništo ne učini, ueče s nami laše; i eto ga
sada Uuk oprostí polak dugouania a polak osta na Grečaninu; a sa
Grečanina ie poruk oude Ferenač i Čihorič i Iuanač i s negouom
poručbinom, a Iuanča poruk ima sam Iušič Iakup; a sa Grečanina
ie dugouanie četueri poruk Uuk i četuierto ie dilo prosto što ie
Uuk odnesal. i moi gos. do sad ui niste ni turskome ni kaurskome
sušniu na put došli; što i(e) koi dušan, neka ide glauom na sridu,
ter neka plača, da se od poruka ruga ne čini. a ti snadeš moi gos.

Akualouič da ie uaš sušan bil, ter si od niega činu usel; i ništo malo biše ostalo, paka ga došauši poruk oduede radi mala dugouania, pak ga dade Imriči u ruke, ter use od niega drugo dugouanie, ali se i to hoče nafantiti. a što pišeš radi Mraouič ter ga iščeš, čuiemo da ie tamo pri Uasileuič; a ui ste uersni useti suoiega sušnia, a eto Čor beg Gergu posla po niega, ter derši peruu pogodbu; kako si ti pogodil, ne snam, Gergo tebi dohodi li ali nie, hoče tekar kasati. a što piše moi gos. da ia usmem Ulašiča od Alagiča kule, ier me šalite, što sam štetoual; moi gos. safalimo na tome Ulašiču, neka i niega Paue popiie s Uukom skupa, a mi ako versni budemo, hočemo od poruka iskati. moi gos. mi snamo, da v. m. suoiom uolom meni niste to pisali, nego uam ie Paue tolmač bil; sa to moi gos. što ie pri v. m. puška, što sam Paui platii, i Pave ie uami u ruke pridal, i ui ste mi pisali kako uam ie pridal, i da hočete po peruom sušniu uslati; ufamo se, tko peruo poče da hoče v. m. na Berkiševinu uslati; i sapouidaite sam, ier smi mi v. m. poslušniči i uami dobru radi. I s tim da si sdrauo am(en).

Pečat turski prema sredini. Na hrbtu: oui list da se dade gos. Petru Patačiču, kapitanu u ruke.

Matica u knjižnici jugoslav. akademije u Zarebu.

Okolo god. 1648. Dva dubička Turčina pišu sisačkoj gospodi radi kmeta Radovana Merkšiča.

Od mene hydera sabananoua brata y od mene zyromaha neuolna zusnia sabana yz dubyche lypi poklon y drago lyubleno ponyzno pozdraulenie vzuemu uele uizoko postouanoy y zuake postene goz chazty i yunachke huale plemenitým y zebrany m uitezeuom goz yuanu niksychu ka(p)ytanu uelykomu zyzka grada y tomichy voyvody ztankouichu zizka grada y mihalyu iantolchychu neuolnomu Porkolabu zyzka grada, kako bratom y zuzydom nasym uele uazdar ufanim na toy krayni. Po tome toga

moya goz dayemo Vm na znanie yzrady Vm zusnia radouana merksycha, koteroga zte nam vm daly na nasu uiru, ter ouo zada zyromah radouan doyde y z ochem k namy ter naz ziromah moly y prozy...

Fr. Rački, *Dopisi...*, Starine, XI, 1879, 84-85.

Oko god. 1700. Osman-aga Beširević traži od Fr. K. Gušića, da mu preda nekoga Marka Tatalovića.

U ime boga. Od mene Osmanage bessirevicha Gnu Franc Carli Gusichu lipi Poklon y lipo Pozdravljenje. A po tom toga poslao sam ti tvoju viru, koya ye za Boxy, y poslao sam ti do sad sest kniga za Marka Tatalovicha, ali mi nisi odpisao niti Marka poslao. Ali sto mi pissess i odpisuyess da nechess viru ostaviti. Sto mi hasni tvoje pismo, kad mi Marka nessalyess. Nekad hoche biti i sud Bosyi, ali neznam tko ga hoche dochekati, veche mi ssali Marka glavom na sridu, ako hochess posstenuy svomu y svoje vire. Ako ga nechess poslati, tako mi odpissi, da y ya znam sto uchiniti y sobom providiti, ali ako mi ga nepossless, hochu uchiniti, da se smiu turchi y kauri s tvojom virom; niti posli svega toga nechemo biti mi duzni. Veche ssali marka Glavom na sridu. S tim da si zdravo.

Na početku turski pečat. Iz vana: Plemenitomu i uzvissenomu y svake fale y chasti dostojnomu Gnu Franc Carli Gusichu ovi list da se dade u Gke ruke u Gradac.

Matica u knjižnici jugoslav. akademije.

Oko god. 1700. Muhamed aga dizdar grada Ostrošca, Osman aga Beširević, Sefer ćehaja Kalauzović i Omer odabaša Kapić gr. Petru Kegleviću pišu radi sužnja Mustafe.

U ime boga. Ud nas Muhamed age dizdara grada Ustrueča i ud Usman age Beširevića i ud Sefer ćehaće Kulauzovića i ud

Umer udabaše Kapića uzmužnumu i dubru ručenumu u svem vele visuku puštovanumu i svake guspudske časti i ěunačke dike i hvale distuěnumu gospodinu grufu Kegleviću Petru, kapetanu, lipi puklun i lublenu pozdravlēē, kaku gospodinu vazda ufanumu na kraěini. Po tum tuga v. m. sužna radi Mustafe, prusimu v. m. aku huĉēš reĉenuga kuna i našu virnu knigu za ustalu duguvanēē primiti, i mi šalemu v. m. ako li ne ěete, prusimu te, a ti ušli kuna, ěer smu uzeli na veli; i poruĉi ěer bi ga guspudar vele preĉe imau, a mi radi v. m. lubavi radi bismu vami sluŹbu kuĉu uĉiniti; ěer ste pu kulinu guspudip. i ěēš prusimu v. m. siromahu Mustafi radi naše lubavi, da mu ud reĉenuga duvuvanĉa, Źto di prekaŹēš; vira ěe naša, kaku ěēš naĉi da niěe um za tu duguvanēē; ter prusimu v. m. Mustafu ured nam ušli, i sve nam u list... piši da znamu na ĉemu ěe duguvanēē biti. mi v. m. našu ĉistu viru zapeĉatnu pud punu duguvanēē radi lubavi puslasmu; a v. m. pre v. m. bug ti a duša ti i da ste na lipu zdravu amen.

*Peĉata ĉetiri turska i potpisa. List, na kom bi bio naslov, odadrt.
Matica u knjiŹnici jugoslav. akademije.*

Oko god. 1700. Muhamed aga dizdar grada OstroŹca, Osman aga BeŹireviĉ, Sefer ěehaja Kalauzoviĉ i Omer odabaša Klapiĉ gr. Petru Kegleviću.

U ime buga. Ud nas Muhamed age dizdara grada Ustrueĉa i ud Usman age BeŹireviĉa i ud Sefer ěehaĉe Kalauzoviĉa i ud Umer udabaše Klapiĉa uzmužnomu i dobru roĉenumu svem vele visuku poštovanumu i svake guspodske časti i ěunačke dike i hvale dustoěnumu gospodinu gurfu Kegleviću Petru, sve pounske pokraěine i Źupe zapovodniku, lipi poklun i dragu i lubeznivu pozdravlēē, kaku susedu vazda ufanomu na kraěini. Po tom toga duĉe v. m. poŹtovanu list; u sve lipo razumismu, Źto nam piŹete radi siromaha v. m. sužna Mustafe duguvanēē, virnu knigu da vami damu. plemeniti guspodine! kad smu mi razumili,

kad će un u v. m. guspodina sužan, nami će milu bilu ěer ěe ud nikuga plemenum guspodina. guspodine v. m. posli ěete naći, da sirumah v. m. sužan te čine nigdar ne mure dati; aku v. m. guspodine dubra ljubav bude, prusimu radi buga i zaradi v. m. zdravěa, da mu čine učiniš stu čekina, ter hućemu v. m. za i našu viru v. m. dati; i hoćemu ti za rečenu duguvaněe pokurni biti. u v. m. listu razumismu, da se un dubre vule vuru nu; vira ěe naša čista Muhameduva.

Matica u knjižnici jugoslav. akademije.

Fr. Rački, *Dopisi između krajiških i hrvatskih častnika*,
Starine, XII, 1880, str. 14-15.

b) *Savremeni govori*

Evo dõnila sam mǎlo ćikoláde. Bíli smo kod něvistě. Jěsu li òni u Laktášima? Bíli su kòd nās. Fǎtka je měni dõlazila. Séka jõj se ùdǎla. A i òna je pòstala pùnica. Ně znām kǎko jõj se zět prěživa.

Lípo je kòd nās. Imádu čámci. Mõre se líti i kúpati.

Jěsi vídla šta ráde? Oně su mi kirájdžije dõdijale. Imām dvõjicu těhničǎra. Mõrām. Kúpila sam pěći na nǎftu. Već sam se gríjala. Uh kǎko je blǎgodāt. Imām ùkopǎnu bǎćvu.

Òna se ùdǎla. Imā ćětiri sõbe i vělikī hõl. Bíli su rǎnije u barǎki. Ima sīna i ćěr. Skõro joj bíla i svěkrva. Hõćě někud da ĭdū.

(B. Dubica)

Đe mi je čõjek? Bĭjo je sǎd tū. Ně bõj se. Tū je. Hǎj, nǎpravi mǐsta i zǎ mene. Vídīš da němām nĭzašto da se ùfatīm.

Vídāj nĭjhǎ šta rádě. Já sam ò tebe òtišla. Néću ni zěhru. Tõ ti je skúpo. Dvjěsta hĭljǎdǎ. Sad je skùpljě. A štǎ imā? Mõgõ si hǎman svě na glǎvi dõnīt. Svīt ko svīt. Prěkjuće sjěđīm u hládu kad ěto ti nĭjěgǎ. Trǎžī šěs hĭljǎdǎ. Kǎžě němā, a mõrǎ se žívsti.

Vèlīm mu jā: Jèdēš līpšē òd mene. Ali štā š? Nè mereš mu ká°sti. Čàstio me cigárima.

Ì jā bi tō kúpila, al ne mògu nàíc. Etò ðe skrècū. Vīdāj dókle je promášijo. Jèsi l čùla kad je pùklo?

Písō je da će dóci. Ōn je sād u Njèmačkōj. Pīšē. Pòzdravjā svè. Imā èēr Hàsniyu i ròðake. Hāj sjèdi. Tō ìdē hītro. Nècemo mī nàprīd. Dāj mi tē očále, nīš nè vidīm. Bīla je Ahmetom u čàršiji.⁵⁵

(Bosanska Otoka)

Idēm sījat kèten. Mī kážemo i azráilovo òko za sùncokrèt. Imāmo i trīšānjā. Rèknē se i hašlāma. Imā lípī hašlāmā. Mòre óvdi i dùd, šljīva, òrah. Mògū bìt dòbri òrasi. Tī çeš óvdi svùgdi čùti tūnje, a ne dùnje. Sījēmo i šènicu, kùruz.

Hòcete l pòpit njèšto? Imō sam jèdnog jánjca. Zàklō sam ga. Hāj pòpīj njèšto. Jā tēbe slúzīm. Tī šèdi i pīj. Djē çeš ti? Svī smo mi težá°ci. Nè mere se brez zèmljē. Tō je džàba.

Bīla je túde cřkva. Sād je tū džámija. Njèkada su ì tū živili ljūdi, tū, pò tīm pècinama. Rànije se ùmiralo i od glā°di. Ì òtō mi je òn prīcō. I ù tīm kràjevima imā Muslimá°na. Kad su se Muslimá°ni vā°mo dosèlili? Tō ti ne bi ùmijo rēc. Nāši su tū od pñje pèstō gòdīnā. Kad su tī kràjevi okùpīrani. Tō su òni svè držali pod svòjōm vlāšcu. Jā nè virujēm da su tō bíli stránci. Svè su tō nāši ljūdi. Evo ti nišana óvde. Túde su ga ùbili Bešīreviçi.

(Grmuša)

Stō šcápā po tùdī lédi. Tàko se kážē i óvde. Jā ti živīm ùnu-kom. Dòbar mi je. Līpo mi je. Nīje òženīt. Idē ònōm djèvōjkom. Imō sam i šcēr. Umrèla mi. On je hairli.

---

⁵⁵ O ovoj osobini, upotrebi socijativa bez prijedloga *s/sa* v. kod mene u *Našem jeziku*, knj. VIII, sv. 5-6, 175-183.

Lípa je pìta s jáji, a mòre bìti i pìta sìrom. Njèko vòlì tàkū, njèko nàkū.

Mì kàžēmo pàščād ili paščādija. Čūje se i štēnād. Igrā se štēnādima.

Imā óvdi ljúdtì kòjì imajū pò dvì žēne. Njègov sìn imā dvì. Bi li ti dozvòlijo tvòme sīnu tàkō? Nè dāj Bòg. Njèšto tū nè valjā. A òn je pùščō žēnu. Bíla mu je pošcēna. Kàžū bíla rúžna. Ko što imā rúžnìh ženskácā imā rúžnìh i muškácā. Ako hòceš da si zdrāv, trēbā da se mòlìš Bògu, da vjèrujēš. Njèkome tō pòmāže, njèkome ne pòmāže ni ilidža. Jēs bōga^omi. Zàgrtj se, nāj se i nāj se. Tō je glāvno.

Zalívala sam rásod. Kántu vòdē sam pròlila.

A kàko se pòstì. Bòme lāhko. Pòstì se uz ramàzān. Rūčā se, pa se zàpòstì. Bílo je i da se žēnjē. Hāj žēnji po hlādu. Kad bi òd dāna, kad ùgrije, hāj ù hlād. Òmīvāj se, rashlādīvāj se. Tēško je dùgo pòstit. A ramàzān trājē mìsēc dá^onā. On vātk dēvet dá^onā ùlazì ù lito. Nije rānijē bílo da se ko omrsijo, da se nājijo vòdē. Ako kò tō ùrādì, nèk nèidē ù kuću. Uz ramàzān se klānjā terávija. Klānjā se i brez ramazána. Pēt pútā. Nājduljē je trinēs rekátā. Terávija se klānjā uz ramàzān. Trídesēt pútā. Klānjā se i na pónē, pa òndā ikīndija, jácija, àkšam.

Mì smo nòsile fèredžu i zār. Skīnuše zār. Òkidoše se i fèredže. Bíli su lípi zàrevi.

Dìd je nòsijo čālmu, šāl, gāce. Nè dō Bog da bùde òpē tàkō. Ko će kupòvat svē tō.

Svāšta kùhāmo. Imāmo šécera, māsła, sira. Kòljē se gūska, tūka. Pìta mòre bìti sìrom. Imā i s jájì pìta. Svē se tō slòžì u tēpsiju. Prāvì se i bùrek, burèdžici, đuzlèma. Kad se lípo nàpravì đuzlèma, zāmìšā se šécera pa se pòlije. Onāj kòmād se kàžē rížanj. Prāvìmo i rešedjē i hālvē. Mètnē se brāšna, šécera, jájā. Svāšta. Nè znām ti tō kásti. Rānije se posadívala i sōfra. Ka se sùnētì, zòve se svòja

rodbina. Ko ti je príkī, zòve se. Zòvnē se i hòdža i bèrber. Bèrber dòdē ili iz Biháca ili iz Cazīna.

(Turija)

Pripòviditi ću vam što je mój rahmètli òtac pričō. Já sam sēdmō gòdište. Bįjo sam grųpovoda. Kad je Švábo dòšō, mój dđd je rēkō da nē idēmo pred Švábu. Mī ćemo ĩci. Lúdo ćemo svĳ izginiti. Na Zāvalji je bíla bōrba. Bįjo je tāj glávni. Prezivali su ga oficiri. On kážē da će rādē život dāt. Ne prēdājēmo se živi. Dòčekali su Švábu. Za vrjēme Austrije ko je bįjo pāmetan, dōbro je žívijo. Bílo je ljēpĳ pōslōvā. Kōlko god hòš. Njĳma je svédno. Sāmo rádi.

U rātu je ilidža u Gátī izgōrila. Bíla je stārā ilidža, pa je na ĩstōm mjēstu nāpravljena nōvā. Ljēpšā je òvā. Jēftĳno je nāpravljena. Rádijo je i Méhin brāt. Nē trebā se grĳšiti. Njēgovim se rúkama nē može prigovōrit. On je dòšō dđlagōm. Já se nē mĳšām ù njihov pōsō.

Mājstor kážē kākvi je tō pōsō. Ako je zēmlja tvrdā, ljēpšā je. Dānas se zídaju nabōderi.

Nēka nāmi slobòdē. Njēkad smo bíli gládni, a sādā imā svādi i pōsla i hránē.

On se vòzijo jēdnĳm šuférom iz Ősĳka Lĳčkōg. Lĳpo zārādi. Mōže se žĳvst. Já sam prešō óvdi. ĩ já bi i bĳo òstavio da sam mōgō. Ko je pāmetan mōže ráđiti. Imā ljēpĳ pōslōvā.

Jā kām svōjĳm sĳnovima: pōrez je vĳelikĳ. Trēbā ráđiti. ĩ po dēset sāhātā. Mōre se lĳpo zaráđiti. Bįjo sam ĩ u Njēmačkōj. Mī nĳsmo šćĳli ĩci š njĳma. Nĳsam šćēo mōje poštēnje da pronēverĳm.

Mōja náne je išla tāmō. Mevlūd bi vòlijo u vōjnū škōlu. Tō je lĳpo. Svĳ mu je obēzbēdeno. Vrĳdi ĩci tāmō. Rĳćemo, òn dōbije ĩ òdiću ĩ òbuću. Svĳ.

Jā sam bījo bōlestan. Imō sam čīr. Pŕvī mjēsēc je bīlo tēško. Nēmā ništa, a nè smī se ūnīć. I u Zāgreb sam išō. Osvānō sam tāmō. A tāmān nam je krāva bīla òtelīta. Imali smo mlīka kōlko hōš. Da me nīje žalōs poklōpila, mōgō bi pīšice dō tamo.

(Gata)

Ovō su ti Srbljani. Pŕvo je nāsēlīto pōd onū glāvicu. Pōšli su dōšli i óvdi. Sād tū imā i jēzero. Na sridīni imā vōda. Za mōga vīka nīje prēsūšīta. Dōli je, u srīd sēla.

Nājviše je, kākō kāžū, dōšlo iz Līkē. Prēsō jēdan preko Vrātīka, pa i drugī zā nīm. Ko nīje mōgō prēcī, òstō je tāmō. Tō sam čūo òd našī stārī. Bījo je ù nās jēdan čōjik pīsmen. Ā jā sam bījo zāgrijān zā škōlu. Nè mere bīt sēlo brē škōle.

Hōcete l bjelū kāfu. Snāho, dājdēr varēnikē. Imā i kiselīnē, alī je pōljūta. Hōcu li iznīt? Srēdnjē živīmo. Prāvo da ti rēčēm ne trōšī se pūno.

Ostavi tō. Vrūco je.

Da vam prāvo rēčēm, dōbro se živī. Ná vēm terēnu kōjī je kamēnit. Ū nāske nè mere svē da ūspijēvā. Jerbo znāte kākō je. Lāko je bīt zemljorādīnik kad se mōre za varčāk kùruza. Ja dāēm šēs varčākā da idē kōsit. Razūmīš tī menékā. Njēkada je bīlo drūkčije.

Ovo je bīlo zaòstalo sēlo, što nō se njēkada pričalo. Sāmo je jēdna kūca bīla pod crjēpom. Od prōšlē gōdinē sve se mīnjā. Zāhvatīla nās je i strūja. Mī smo vūkli žīcu. Mī smo pŕvī prosvētīlīli u sēlu. Sā će i òni dōbiti.

On je plāho dōbar. Prāvo da ti kāžēm, da ti rēčēm. Tō ròdit nēmere mājka. Nēmā u državi tākōg čōjka. On mi je pŕvā kòmšija. Mēni ĩme Brāhim, brāte. Ūmrīla mi māti. Dōsta sam bīo sām. Jā sam bīo sirōmah. Svē sām. Nēmām vrēmēna nī za što. Trēbā dōcerat dītelīnu, trēba rá^odit nā tīm pōljima.

Ka sam dòšò iz ròpstva, vřdijo sam da je svè poskrádalo. Svè izgòrilo. Òstalo njèkolko kùcā. Ondā smo pòčeli nõvè prāviti. Vāvīk sam vùkò. Prèznò me národ.

Sad žívim žènòm. Imām žívè sèdmero djècè. Mí smo prāvili i džámiju. Džámija mòre bìti i òbišnā kùcā.

Imā tò vòvdi u Jèzero i Spáhići. Jèzero i Spáhići se poklápajū s nāmi. Gřmuša je bila jáka. Imala je prīko stò numérī. Dugāčka je osàmnès kílometāra.

Snřgovi su vèliki óvdi. Tèško je pjèšice řći dolíka. Zá vò mòjī gòdīna svāšta se izmínilo.

Čèkāj. Nèvista će dóci lívati kàhvu. Òna je dòli meðu njima.

Đe bi mí mògli da se skùpimo? Nājboljī je bìò sàstanak gòre u Sřbljanima.

Mí imāmo òvā imèna: Fáte, Súlte, Đùla, Rùbija, Šáhva, Zuléjha, Basíma, Fazíle, Alíje, Kádo, Safíja, Rukíje, Zùhra; Bráhim, Suléjman, Māhmud, Hāmdija.

Žèna je is Sřbljānā. Do sādè je bílo ovākò. Ja sām pròsio. Òtišò je mòj brāt i još dvā kòmšija. Òna je zagřnula tē pròsijoce. Ondā se pòstavljà tā křna. Eh, al òndā je bílo, mladòženja se ne sàstajè žènòm dok se ne vjènčā. Jòk. Zākāžè se tā křna. Zòveš čòveka. Po osamdesèt ljúdi dòdè. Dòlaze i žène, ali drùgī dān. Nājvišè se vìnčāvā nèdiljòm. Imā i pjèšāčkā òbdulja (trka), gá-dānje is puškè. Kad je svè tò zāvřřito, řdè se kùcama. A kòd nās svākā džámija imā jèdnòm gòdišno tāj mèvlūd. Kad se pòcnè dílit šerbe, kùpī se i nõvac. Dāj kòlko tvòje sřce dājè. Njèko dājè hřljadu, njèko i višè.

(Sřbljani)

Tò gòri, što imā ònāj grād, zòve se Gràdina. Óvdi još imajū òvā mřsta: Bòjna, Bùžim, Òtoka, Krùpa.

Ìmāš li pívè? Tākè pívè nísi òdāvna pròdò.

Pût nam je dõbar. Príbližno je pòsût. Mõre se tâmo i àutom. Tâmo je Vrnògrač. Tô je tû, nâma^h. Tâmo imā stârā džámija. Džámija je na brégu. Íšõ je tâmo i onī bjělī fíco. Hõš i tí ýc s nâma? Il š ýci dõle il š ýci kùci mòjõj? Hãj odlúci.

Óvo ti je svè Krãjina. I Bìhać je Krãjina. Glína je grànica sa Hrvãtskõm. Tâmo se ýdè òvím pravcem. Èno tâmo, dè bíla stànica. A i naši su se štòkudè rasèlili. Dì tõ píšè. Ón je žinjèr. Imā òvdi ljúdi i sa pètero i sa šèstero djècè. Al dõbro se žíve. Ìmā dõsta ljúdi što rádī vâni. U Njèmačkõj. Tâmo zaràdujū, a hrânu kùpujū òvdi. Ì jâ sam bìo òšõ. Nísam mògõ òstat. Nèšto me ùfatilo i hòcu nãmâh da bìdnèm mrtav. Dòšõ sam dòkturu. Ósjeçõ sam nèkū slãbõs. Rádijo sam devètnès gõdñã. Zarádijo sam i pémziju. Bõljè je i tamo rádít neg òvdi sídit. Jâ sam dõsta pròpatijo. Sèdam ì põ misèci sam lèžõ. Ne mògu dìgnit rúkè. Pémzija mi je mâlã: osandèsèt hìljãdã.

Kãkvu çèš kãhvu? Hõš mlãçū? Evo ti fildžãn. Jèsi l bìo kòcè? Je^s vídijo kãko je pût nãsût pjèskom.

Óvdi dõli zá nõm lìpom, imā izvor. Ùvjèk prèsušī. Znãm ti jâ çítavu Krãjinu. Bìjo sam ù škõli, u Bihácu. Ón je ùcio za poljoprívrednõg tèhniçãra.

Ìmã tàkìh ríci tamókana ù nãske. Ìmã svãkaki ríci, ko çé ti ì^h znãti svè pobrõjati. Jâ imãm dvì çèri. Ì sadã dõbro mògu rádít. Nè mere nìko ko jã. Ka se zàpivã písmã, jã sam vãik pñvī.

Štã tõ tí njèšto goríka rádíš? Ako te snãha išçerã, znãçeš. A imã ì jõn nède oko sedandèsèt. Vãjik je rádijo. Kad je ònõ bílo prī. Óna još nìje bíla nì rodíta kad joj je bábo ùmrõ.

Nãs dvì smo se ùdãle za dvã brãta. Nãjlašnjè je tàkõ. Mâlī jõj dèkadãna òstanè kòd mene.

Èvo kãkva su nãša imèna: Mójro, Míne, Bajráme, Zláte, Fatíme, Šerífe, Zlátkã, Drága, Mínka, Háte, Sáço, Fazíle, Adíle, Tenzíle, Hatídže, Derviše, Táho, Rahmánè.

A čime se mi bavīmo. Svāčīm: žēnjē se, kōpā se, kōsī se.
Īmām jā ù kući i ùnuče i praunuče. Svīju ji vōlīm.

(Trnovi)

Štò se zòve Vinca? Štā jā znām. Kāžū da su tū bīli vīnogrādi.
Svè je bīla šūma. Njēkī ljūdi su sīkli grādu zà kūca. Grāda je
sičēna pod Sēgetom, prema Bārama.

Ōn je sād ù ōsmom rāzredu. Īmō je perāciju vénē. Zatēklo
ga tō u bōlnici. Ako bi tō dōbijo, tī bi bījo za muštūluka, ōvog
mūmēnta.

Tū se Ibrāhim ròdijo. Kāžē mēni Ibrāhim: Dāj mi jēdnu bāru.
Što će ti, Brāhime, vēlīm jā. Hòcu kùcu prāvit. Dōbro. Dācu ti dvī
kòd onog ròdāka. Nē trebā tō menīka. Ōn je zāpočō kùcu prāvit.
Rādī ì jōn. Prikòsio je sà mnōm svè.

Àhmate, tī se nē brini zà čele. Jā ću ti smīstiti čēle ná vōj
cēsti. Dōbra je ōvdi pāša. Nēkē gōdine su tū bīle njēgove čēle.
Nālīle bīle čūdo jēdno. Nīje tō menīkane tēško.

Fīn je tō čōjek. Mālo ga se sjēcām. Dūša od čójka. Bījo je na
Srbljanima. Bījo je vèlkī eglèndžija. Bījo je jákī. Bī te u nārāmku
svākude nósō. Jes bōgo"mi. Bījo je trī mīsēcu tútkā. Vāik je
dōlazijo. Óvdikake je bījo. Brāo je kùruze s nāma. Bīlo je vrīme
njēkāko kišōvito.

Ōn rādī u Nīmačkōj. Zòve ì mene. Hāj, Muhāreme. Ne mògu
jī ōstavīt. Īšō bi jā, a òni kāžū: Nēmōj ìc. A nēām ni pāsoša. Ōn mi
vèlī: Īmāš pōsō nāmāh. Zvāli me u pēkaru. Ōsam hīljādā šilīngī
mjēsečno. Ī sadā mi ōn pōšaljē. Pō dvista hīljādā, brāte mīlī. Kāžē
mi da će mēne ì mātēr vòdīt nā mōre, ì tō ù koli.

Mī ōvdi ōrēmo s kōnjma ì s vòlovi. Do prī desētak gōdīnā
bīli su drvenī plūzi. Prkò zādrugē se tō nābavilo. Sād su gvōzdenī
plūgovi, zūbače. Sījemo ōvē artikle: kùmpīr, rāž, šēnicu. Uspīvaju
svè dōbro.

Kòd nās se ògnjīšće nābijē zèmljòm. Tò se mètne pò sač. A ònò ti je kùćīšće. Njèko ìmā i kumpīrīšće i strnjīšće.

Mī ìmāmo òvā imèna: Hāse, Húse, Ábdo, Rédžo, pa onda: Háte, Fáte, Fatíme, Zláte, Góspe, Kádo, Džéhvo.

Tākī ti kosácā nēmā nadalèko. Zlátna su tò òca. Ka se òvò srèđī, ìdū òni ù bare. Prema Tùriji. Òn tūj bàru mìsli da pròdā, eno ònū izà nē škòlē. Mòreš ná nū strānu. Ì òn će lìtos dòc. Úzēce njèkav ùrlāp.

Òvdi ti je nāne i bàba. Ùnučād vīčū dīd, strīko i strīna, dàjdža i ūjna. Sād je dajīnica, nèvista i mlāda.

(Vinica)

Ìmāmo mī ì ovā imèna: Alíje, Azíze, Hadžire, Četíbe, Đúle, Đúlse, Rahíme, Zéjno; pa onda: Sálìh, Súljo, Húse, Èsed, Rifet. Mòja nāne je ìmala òsmero ùnučadi. Òna je sà svakīm lípo. Vīdāj ònog dečāka. Ì òn je nāš. Tākò vam je tò, lípī mòji. Fīno je. Ona je tò svè upríličila zá vū gòdinu.

Kùruzi su fīno ròdili. I kumpíri. Plāho su ròdili. Sāmo trèbā ùništīt zlàticu. I òrasi su ròdili. Jèsu.

Tò, di su bíli kumpíri zòve se kumpīrīšte. Ònò je kùpusište.

Mī óvdi kážemo dānas štāp, štùla, a čùjē se i šcāp, šcípā se. Njèko rèknē i kumpīrīšće, šèničīšće, kùćīšće.

Preko tògā břda svè su Rízvići. Goríkāna je Strážbenica, pa je Pròkres, pa Stākleno břdo, Òkanòvka.

Mī kážemo dàidža i ūjna, ne daīnica, òndā ti je ù nās: tétak i tètka, stríc i strīna, svèkar i svèkrva, babàluk i pùnica, dīvēr i jètrva. Ù nās rèknū snāha, mālò ko kážē nèvista.

Ìmā svíta svākakva ù nāske. A i u svítu. Tò je mòj sīn. Òn nīje bìo nì rodīt kad se òna dovèla. Òno je mòja cí. Hāj, hòš ì tī kàhvu pòpit. Tò su ròdenā brāca. Fíkrete, je l nò dòšò njèko dòli. Hāj vīdāj.

Nëmōjte mi štō zàmirit. Kùca mi je više cèstē, priko cèstē. Žìvi màterōm. Òn se odìlìjo. Sàdē žìvì žènom i dicōm.

(Jelinić)

Jâ sam ti četnèstē òtišō u vojsku. Ù Novī. Tû su nâs vagunírali. Òtōlèn smo otìšli na frònt. Dvâ mìsēca nâs je vaguníralo. Òsam mìsēci sam bìjo nâ ruskōm fròntu. Bìli smo kod Barkovínē. Rùs je dòšō túti. Regeménta je bíla. Mí smo se svù nóc na kamijóni vòzili. Imali smo dèvet mitrajézā. Čùjēm jâ sa svījū stránā pùcajū mitrajézi. Oni su nâcerali i drùgē da pùcajū. Onī što su bìli kod mitrajéza dìgli rùke. Oni pòdū nâ njī. Bìlo je dvâ sâhata. Mí smo bìli kòd njihovōg prâtarā.

Kâē òn nâmi: Vī cete bìti slòbodni. ðe smo goć dòšli, túte nas nùdē hránōm: krùha, cibaka, duhána.

Túcka se tō zválo òkno. Bìlo je krùha kòlko hòš. Na dvánēs momáka isíče krùh. Ka smo dòšli ù tāj vároš. Tû bíla dvâ bùreta vína. Na svâkōm pípa ùdaríta. Pžž se i mēso. Kad jìdēmo, svī žúrē: ko da je frùnta. Kâkva je bòrba bíla. Òsam dá'nā. Išli smo na Bêc, Ljubljānu, Jesènice, Sòcu. Dòšlo i pròlice. Bìli smo u Gòriciji. Išli smo pšice, a òprema nâ njekōm kònju. Na jèdnōm mìstu mī snímili rùsakove i nâmistili se na vèlkī kāmēn. Òtšō ti jâ ú onō brdo. Nè mereš nìde ùteć. Kad njèko víknū: ùteće njèko...

Na šcápovi su nòsili njèkē bündē. Tō su bìli Francúzi. Mí smo prèšli nâ drugō brdo. Dvâ dāna smo vâik išli. Tû smo i zimòvali. Prišli smo njèkū vòdu, Pjavu. Bìo sam i rānjen. U sāmōm cípcu. Ondā me pèrisalo, òcístilo. Dòkturi su bìli dòbri. Kad me plāho bòlilo, jâ ti svē isíci, rasíci gšps. Idē ti jèdan Mādār, pa cē: Tō mu priònulo. Trībā rāsíci gšps. Kat pòcē cístit. Č'ístī, č'ístī, a jâ izèdnijo. Dādošē mi kríglu cfnōg vína. Vèlē mi: Imačēš právu svâkī dān. Tādā sam pōjō i šúnjku, dvâ jája na ùlju i šālicu bjèlē kâhvē. Pòsli sam bìjo u Bécu šēs mìsēci. Išō sam nâ dvī štāke pètnēs dānā.

(Pećigrad)

Evo kako se ovdje ženē: ođeš pò mlādu. Isprosīš je. Njēni je dādnū, i, èto tākō. Imā slučajévā kad je ne prímajū ù kuću. Stārā kāžē: mēni nēce. Ne bi htjēla nīkāko da živīm š njōm. Nek je mēni nē vodi. Ona je njīhā mnōgo sīkirala. A ni otac se nīje pomirijo š njīme. Nīje šāla tōlki trōšak. A ona je čīla da vāmo dōdē. Znāš, ona je bīla ko dáma. Oblāčila se ko prāvā dáma. A i bīla je dōbro sprēmīta. Jēdnōm ja dōšla da mālo pōsidīm, ù posjetu. Vīdām jā kākō se ona iščēšljala. Čūjēm jā ođ ovē tētkē njēšto. A nē znāš štā je. Nē mereš nī na kakav nāčin da je šājēš. Pōšaljēm jā sīna š njīma. Da vīdē štā je.

Stānte, da jā ispēčem kāhvu vāmi. Sjēdte tū mālo. Hāj ì tī pōpītj kāhvu. Imām ì jā šcēr u Njēmačkōj. Īšla sam jōj ù posjetu. Slāla mi je nōvāca. Ođvi su jōj dica. Māla su dica. A nek je sa svōjīm mūžem. Trēbā im nēšto pomōci. Dok dica ojačajū. Dōdū òni čēsto. Kad god mōgū. Donēsū ì meni. Bīli su prīje njēkolko dánā. Īšla sam ì jā tāmo, u Njēmačkū.

(Klisa)

A štā ću vām pričati. Kākō se tkājē. Bōme trēbā ùzēt prēdicu pa isprīnjat pīnju, pa nosnōvat, pa uvēsti u bīda, pa ođnā tkāti. Kančēlo se kŭpī u prodāvnici. Ođnā se nāsnujē u bīdo, u nīte i pōčnē se tkāti. Tkālje prāve pōnjave, ćilime od vūnē. Ondā tkājū i sedžāde. Sedžāde su mājē ò ćilīmā. Ćilimi su vēcī. Imā ì od trī i dvā mētra, a mōgū bīti mētar širīnē. Tkājū i u Pētrōvcu. Nā tāj krāj je vīšē vūnē. I ođvi se bāvē rŭčnīm rādom. Prīje su svē donōsile ù ruhu. Sādā se rŭho izjednāčilo. ù ruhu dōnose dārove: kōšulje, čevīrme, peškīre, čōrape, svākom po boščāluk. Tō se svē zamōtā i držī u saharī. Od ranījē su išle saharē. Nējīmā dānas saharī. Dānas nōšē kāuče.

Kad se prōsī mlāda, dōjdū dvā-trī čōvjeku i išcū je. Mēne je Hālida ūkrala. Njēni se mālo ljūtē pa se pōsli pōmīre. Óvde na sēlu se zbog cūrā potūcū. Bōlje se isprōsiti nego da tē ukrādū.

(Pokoj)

Što se zove Stijena? Imā njěkakvo kāmēnje kud vòda ìdē. Gør više dòma. Ona tèče vāmo ispo Stijénē. Njěkada su tū bíli Grci. Pa òndā dòšli Túrci. U nās je pēstō nùmērā. Ova je džámija nājstarijā ù Krajini. Mòre bìti da je nàpravīta ka su Túrci preuzēli vlāst. Pòpravljāta je. Prozòrići su mālī. Šćēli su da je preurèdujū. A nè trebā. Opraviti je mòreš.

Imāmo mī i lípē zèmljē. Kako ðe. Ošlo je dòsta národa. Jèdan je pròdō òsam dùlùmā za trīnes milijónā. Nè šćedne nīkom nīšta dàti. Pàre sēbi. I ona tō znā. Mòj br̃te, znā ji br̃ojit bòljē nego jā.

Hāj òvòm cěstom, lívo. Nā stanicu ćeš dóci, sāmo cěstòm.

Óvdi su bíle sāmo trī kùće. Jā tō mògu pāntit. U Stijēni je bílo mǎlo kùcā. Ondā se pòcēlo grāditi. Nāmāh ùz cestu.

Jā smo ì jōn stàrijī. Túdika je tō mòje. Imām nā dvā mīšta. Imajū i ù Polju. Mī bi šćēli jòš. Al se nè more. Žēna mu ùmrīla. Óvdikārke je tākō.

Krājina je òd Otokē ùz Unu na Bihāć, Ìzaćić u Raštela, Cètingrād, Vèlkā Klādūša, Bòsānskā Bòjna, Vèlikā Glinica, Vřno-grāč, Bùžim, Òtoka.

Mī imāmo òvā imēna: Húse, Háse, Ísmo; Bajráme, Ajíše, Fáte, Fatíme, Đúlse, Góspe, Méjro.

Dāj mi tāj šēker, da zašćerīm kǎfu. Jā sām sēbi ovřšem nā svòm hārmanu. Nējmāmo sjēmena, a trebā trījes do četēres vrīcā sīmena. Sād tō svē ìdē na sījāč. Óvdikārke sād nējmā kónjā. Mǎlo. Svāk hòće da rādī u kǎkvòm preduzécū.

Néce bòme, ljè, làhko. Néce, ljè. Kod njejárke je bíla.

On je ùbio Osmana na Dùbokī Dòlovi, en gorikārke. Bílo je tūcē u Dòlovi. Onom cěstòm se ìdē do njejáke.

(Stijena)

Jā sam ròden óvde, ù Vakufu. Bijo sam u Amèriki. Tāmo sam rádijo četēres ì pēt gòdīnā. Stěkō sam i právo na pémziju. Pémzija je kòlikā ti i pláta. Zákon tākī. Mòre i o trījes gòdina ka

si bõlestan. Tãmo sam se i oženijo. Nè mereš brèz pãsoša. Ìmãm žènu i djècu. I nji sam dòvõ. Mõre se živsti. Põnijo sam i òtuda što se mòglo. Njèn je ùjãk òstõ. Pòslõ sam i njemu sve što trèbã. Sìn mi je ròden u Amèriki. Njje cèo ni òn òstati. On i Nihãd su òšli u Bihãc. Tãmo se mòrã rá^oditi. Preko zákona tèbi nèjmã mrdniti. Nãučijo sam i inglèski. Bijo sam i u policiji. Vèlì mènì ònãj starišina: Bi li ví pucali nã ovõ? Põšto bi pucõ?

On mènì cèsto dòjde. Dòjdu mi i drugì. Imã i se jìsti i piti. Mõre se živsti. A nãjpricè bi bílo da se tõ nãpravì. Nè meremo dòbit zájam. A, mõi Mèho, òvdãle nè mere željèznica ìc.

Na Prkosi su òni nãpravili ònũ kũlu. Eno je i dãnãs tãmo, na Prkosi. Sa Prkõsã se ìdè pòsli na Bũbanj. Tãmo je bijo šãnac. Razùmìš tí mène. Òtãle se mòre gõri, preko Stinjãni.

Ovo ti je srce Krãjine. Nè more bìti krajišnjì. Bílo je i óvde svãšta. Nìsmo ni mĩ svèci. Čùjèš tí, brãte. Ne píši nĩgdi. Tõ su òdivijì národ. Jã se i ví svãdìmo, na prìmer. Ak cemo šãkama, òndã cemo šãkama. Jerbo zãšto? Ko je ròden óvde, òn tõ sve znã. Evo i jõn mòre posvidõcit. Jã i sadã dvã mìsèca ràdìm, a život sam pròvõ u rùdnicima. Tãmo se i oženijo. Bòžjã sudbìna. Nije mi rùžno. Dõnijo sam i nèšto pãrã. Dõlãrã. Kako je tãmo, nè more vírovať ko njje pròšõ. Burãzere mõi! Tãmo je kõšta bíla pèt dõlãrã. I óvde ko hòce da ràdì, mòre imat. Svãkome je dátõ da ràdì ko hòce. Hàjde rá^odi pa cèš imati. Rãdì se i nèdiljõm. Tõ ti se víšè píšè. Ako tí ne bi cõo, ništa. Ako bi cèo, dòbro.

Nèmã zvìrãdi. Hàni mãlo. Lìšno ga znãm. Bíli smo na Krpátìma cètiri mìsèca. Svè je bílo prigrãdìto. On je jãkì. Dèset Hùskì se nè bi bòjõ.

(Kulen-Vakuf)

Ljũdi, jã nè bi mògõ rèc zãšto se zòvũ Òrljãni. Slušãvõ sam òd stãrijì ljũdì da su bíli nèkì šehìti. A Sokólac je dòbio ìme po nèkõj Sõki, razùmìš tí, pò njõjzi se pròzvõ, po njèzinõm ìmenu.

Môj otac je bijo u ratu. Oni su nòsili pàsove, tràmbolòz^s. Nije se imalo štà jìsti. Jà sam mècò pòt pàs kàmèn. Bìla glád vèlka. Otac mi je pričò ka su išli na Závalje. Trèbalo je úci ù grád bèz krvi. Trèba íci nà vjeru. A što su dvà càra odrédila, tàko môra bìt. Na prímer da se pròdè kroz Bihác. Otac je røkò: Dàjte mi kònja. Kad vídíte mòje lèdenè kràke, òndà éete próci. Tàj ti nè vjeruje nì u šta. Ošli su naši tàmo dje je tāj àerodrum. Svàkì je bijo nàoružàn do zúbà. Imali su i trìšnjevè tòpove, pa su bíli nàoružàni i sa mitraljèzi, sa minobacàci.

Jà sam òca màlo zàpàmtijo. A òvī stàrī, òtšli su gòri. Bòže im kùvet. Bìjo rànī sàba^h. Prī sùnca trèbà klànjati. Bìla je ònà stráža. Zóvnuli ì njegà.

On je kòmandovò Càzīnom, vládò Càzīnom. Dòcerala ga je stráža njègova. Íscero ga is fòtelje, en nònni. Bìjo je šes miséci tū. Pòsli je òtšò preko planínà, preko šùmà. Bìo rànīt, pa je mórò ì ranu prevíjat. I òtò su mi pričali. Tèško sam to svè zàpàmtijo. Uz rat je bílo tèško. Móràlo se svàšta rá^odit. Prī neg se pòjavi sùnca, na kòpànje. Mórà se njèšto zarádt. Ja kòpàm u bášti kad eto ti njèg. Hoš mòc kòd mene? Mògu. Prìcè je tvòje. Dok tvòje okòpàmo, òndà mòje. Trèbà da mi ùspèš màlo žìta, màlo kùruza. Tvòji su kùruzi. Trèbà sàmljet. Mlìni r^oádè. Mórà se òdnīt ù mlin.

Jà sam bijo u Zemúnu. Nòcili smo u jèdnòj baràki. Bàška ònī zatvoreníkà. I òndàk, ljúdi, kàžè ònāj: Ko imà kò sebe nòž, ko imà kò sebe brijàč. Ràzumīš. Trèbà da prèdà. Ínàče, ùbicè ga. Prìbicè ga. A òni kòlje nòsaju.

Šta cú, mājko mòja. Jà imàm brìtvu. Jà ùzmèm brìtvu. Tùrnem je u šipinu pòda. Ondà kàžè ònāj: Svī nàpolje. Čim nas je postròjio, ondà je òtišò Šàkiću. Šàkić je na čèlu. Nàjvecí je. I kàže mu: Izàci tí, vàmò. Izàde òn. Kàžè ònāj: Komè si òvò skìnijo? Màntil ònāj, ljètnī, pròljetnī màntil. Šàkić kàžè: Nísam

nĩkome. Tõ je mòje. Kako nĩsi? Āe si òvõ skĩnijo, mājku ti tvòju bāndĩtskũ. Vèlĩ ònāj. Sāgni se. On se sāgnũ. Kāžē: Zà prste se ùfati. Čõjek se, znāš, nājboljē sāgnē ka se zà prste nòžnē ùfati. A jē! Kad ga òn ùdarĩ. Brāte mlĩ! On ga ùdarĩ po vřh glāvē. A nè smĩ. Ovāj zapomāgati. A nè smĩ. Za žĩvu glāvu. Čũt nè smĩš. Još ćeš dòbit ako bũdēš zapomāgõ. Jā sam se čũvõ tē bātinē. Nājprĩ tũ. Nè smĩš ni gledati. Ondā nas je pomišalo sà onĩm drũgĩm. Nās je dòšlo dvĩsta i šezdēsēt. Čĩnĩ mi se. Sāmo šezdēsēt je òstalo žĩvo. Onõ je svē pobijēno. Kõljom i iz pištõlja. Pa se jēdan pòtrefijo tũ u Zemũnu. Ka se tõ Sājmište ráˆdilo. Jēdan mēni kāže: Ovde imā kånāl. On je razgovārõ sa svõjĩm drugõvima, vākõ, sà onĩ zatvorenĩci. Imā kånāl krõ zemlju. Tõ je zāhodnĩ kånāl. Võdĩ u Sāvu. Tõ je čũo njēki, pa kázõ Švābi. Švābo narēdi, jādna ti mājka, da se svĩ pòstrojĩmo. Tũ sam, ljũdi, vřdijo da čõjek nè mere ùmrt, nè mere dúša izāc bēz muke. Narēdio da se mõrā stõjat na nògama. A jēdan nĩkāko nè mere. Nè znām ni kõjā je dòbā nõci. Ugúraše nas ù sobu. Kako je ònõ pòpõdeno. Ko zátvor. Mi lēžĩmo. Hõcemo li se kad izvũc. Sve nāžujāno. Nè mereš nà ovũ strānu. Stũdeno. Kad ono zvõna zvēknũ, jerbo ù naske je bílo zvõno. Zvõna tā ko crkvēnā. Kad òn dùgmetom prētisnē, òno zvõnĩ ko crkvēnā, ali samo břzo. Oni stāli na vrāta, po dvõjica, i svākĩ imā kõlac u rúci. A mĩ cemo tũda. Nà onõ zbõrnõ mjēsto. Oni se nājprije rasporēdili da ne ùmakne ko nà onā vrāta, a da ga niže õšinõ. A ja svē cĩljām. Glēdām svē ka će ònāj spũšcat kõlac. Tõ svē zũjĩ ko kad žēna tkāje. Oni prõlaze. Vřdĩm ja komādić krũa. Nēkom je ĩspalo iz njedāra, ili, šta jā znām. Ja pānēm po zēmlji. Lāpi jā ònāj krũ. Ne bi ga đāo pa tāmān dēsēt kócõvā dòbijo.

Jā sam izašõ cētres i cētvtřtē. Bílo svē kõs i kõža. Ko da se sũšica bòluje.

Jēo sam tāmõ i ònē tráˆve, ònog zēlja. Kā sam bĩjo mālĩ, imõ sa snāu. Kad je brāla zēlje, glēdõ sam kākõ bĩrā trāˆve. Tākõ me

zàinteresovalo. Znào sam ako pòjěš lobòdu, nêćeš povrá^otiti, a glâdno se prěvišē. I jâ ùberēm trá^ovu. Kad èto ti ònog stražára. Što si trá^ovu mětō ù džep? Štò će ti trá^ova u džèpu? Sàgni se, vèlī. Džī se! Uh! Jâ bīde bjèn i sàtrān sa cipele. Znāju se svē trāgovi pò lēdi. Ûbi òn mène. A vāšī gōdīnā je bīo.

(Orljani)

ZAVRŠNE NAPOMENE

Šćakavski govori, uzeti kao cjelina, čine zasebnu govornu skupinu u srpskohrvatskom dijalekatskom kompleksu. Kao što i struktura i-šća govora pokazuje, šćakavizam, kao dijalekatski fenomen, čini sastavni dio što-dijalekta. Ne samo da njegova savremena slika to potvrđuje, nego i cijela njegova evolucija ima štokavski karakter. I još nešto. Savremena slika ovih govora, i ne samo naših, i-šća govora, nego i onih posavskog i onih istočnobosanskog tipa, u tom svom razvojnem luku pokazuje više podudarnosti sa hercegovačkim govorima nego što je to slučaj sa arhaičnijim ijekavskim (zetskim) odnosno ekavskim (resavskim) govorima. Te njihove podudarnosti ogledaju se i u fonetici i u morfologiji. Sve inovacije koje su se dešavale u ovim govorima imale su novoštokavska obilježja, što nije slučaj ni sa zetskim ni sa resavskim govorima.

Istina, i-šća govori ponekad, i ponekom svojom osobinom, upućuju na čakavske govore, na bliže odnose sa tim govorima. To je tačno. I to je shvatljivo. Polazišna osnova je i i-šća govorima, i ne samo njima, nego i svim drugim govorima u sklopu srpskohrvatskog dijalekatskog kompleksa, ista. Prema tome, osobine koje danas nalazimo u šćakavskim govorima, a koje upućuju na čakavske govore, tj. koje nalazimo i u čakavskim govorima, makar one bile danas i tipično čakavske, nekada su bile, ili su mogle biti, zajedničke svim našim dijalektima. Zbog toga ja nisam sklon da u takvim osobinama tražim nekadašnje

ćakavsko porijeklo ovih govora. Te osobine, ponavljam, samo potvrđuju iskonsko zajedništvo naših dijalekata. A i u ovom opisu zapadnobosanske šćakavštine često je istican usporeniji razvitak šćakavskih govora u odnosu na štokavštinu hercegovačkog tipa.

S obzirom na sve to, mi bismo mogli u šćakavskim govorima da posmatramo svojevrstne prelazne govore, govore koji čine most između tipičnih šćakavskih i tipičnih ćakavskih govora. Da takvih govora ima, i da se o njima često piše u dijalektološkoj literaturi, to je odavno znano (v. o tome i kod mene u radu: *Jedan prelazni govor*, Radovi, ANUBiH, i tamo navedenu literaturu). Šćakavština bi, prema tome, mogla da čini prelazni govorni tip, da čuva i poneku osobinu koja je danas tipično ćakavska, da ima i svojih vlastitih rješenja, kako u fonetici i morfologiji tako i u akcentuaciji, i da ima osobina koje se smatraju tipično šćakavskim. Riječju, u strukturi šćakavskih govora imamo različitih osobina i one bi govorele o karakteru same šćakavštine, kao o prelaznom govornom kompleksu između tipične šćakavštine i tipične ćakavštine. Istina, takvih prelaznih govora naći će se i na ćakavskoj strani. Ali je i iz ovoga rada o i-šća govorima zapadne Bosne, a i o drugim šća-govorima sasvim lako zaključiti da je šćakavština odavno u orbiti što-dijalekta i da slijedi evoluciju njegovih najprogresivnijih govora.

Cijelo ovo razmatranje, isto tako, pokazuje i opravdanost mišljenja da nema čvrstih granica između dijalekata i govora. Postoje samo odredive granice rasprostiranja pojedinih izoglosa. Njihovi areali često ne idu skupa, ali je i tu lako pratiti njihove snopove, a na osnovu gustine tih snopova mogu se određivati granice govora ili dijalekata.

Ja sam u cijelom ovom razmatranju ozbiljnu pažnju poklanjao i pisanoj riječi nastaloj na zapadnobosanskom tlu. To je svjesno rađeno. Rađeno je, prvo, zato da se pokaže jezički kontinuitet. Taj kontinuitet je, u najvećem broju slučajeva, i

pokazan. Rađeno je ovo i zbog toga da se pokaže da Muslimani ovoga područja čine integralni dio srpskohrvatskog jezika, da su i po svom porijeklu i po svojoj sadašnjoj pripadnosti značajna karika u nizu srpskohrvatskih govora. Strani uticaji, kojih je, svakako, bilo, podvrgavani su domaćem jezičkom osjećanju. Ako je neka strana osobina i poprimila šire razmjere na ovom tlu, ona se, ipak, uklapala u već postojeće dijelove naše gramatičke strukture. Ti strani uticaji nisu remetili postojeći gramatički sklad, nisu unosili nešto što bi odudaralo od cjelokupne naše gramatičke strukture. To vrijedi i za glasovni sistem, i za oblike, i za akcenat. Tih uticaja je bilo, oni su još i danas lako prepoznatljivi, ali ne kao zaseban sistem, nego kao zasebna rješenja pojedinih pitanja u krugu iste gramatičke kategorije. Takvi bi bili, recimo, akcenatski tipovi *Ásim-Ásima* prema rasprostranjenijem tipu *Ásim-Asima*. Ali i onaj prvi tip, makar se i javio pod uticajem tuđe prozodijske komponente, našao je oslonac u domaćem leksičkom fondu, u domaćoj onomastici, up. naše *Milan-Milana, Āvan-Āvana, Jòvan-Jòvana*. Isti akcenat u oba imena. Morfološko obilježje je tu diferencijalni znak muškog i ženskog roda. I tako redovno. Svuda se strana osobina, ako se usvajala, oslanjala na domaće osobine toga tipa. Domaća svijest je i tu bila posrednik i glavni regulator.

Mi bismo, na kraju, mogli nešto reći i o sudbini šćakavštine, i ne samo naše, nego i šćakavštine kao dijalektološkog fenomena. Ma koliko šćakavština bila dijalektološki samosvojna, ma koliko ona imala svojih značajki, ona je u naglom povlačenju. I ona, kao i svi drugi dijalekatski tipovi koje ne podržava jezički standard, izložena je stalnom i naglom uzmicanju. Jezički standard nemilosrdno potiskuje sve ono što se ne uklapa u njegove norme. Istina, taj proces, proces potiskivanja dijalekatskih osobina, ne ide tako brzo, i ne u svim osobinama i u svim govorima podjednako brzo, ali ipak ide. Vrijeme u kome mi živimo nudi nam još uvi-

jek i poneki šćakavizam i poneki arhaičniji akcenat u krugu ovih govora. Nisam siguran da će se takvo stanje očuvati i za generacije koje dolaze iza nas. Ali, to nije samo naša osobina, niti je to karakteristično samo za šća-govore. Te pojave su historijska nužnost. A na nama je da za buduća pokoljenja sačuvamo što više pisanog, a po mogućnosti i snimljenog materijala do koga se još uvijek može doći. Upravo zbog toga ja sam i ovdje dao nešto više tekstova. Oni će, možda, nekada, i nekome, biti od koristi.

Asim Peco
Izabrana djela I–VI
Knjiga IV: *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne II*

Korektura:
Almedina Alispahić
Niaza Imamović

Tehnička priprema i dizajn:
Fatima Zimić

Štampa:
Bemust

Tiraž:
300

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

811.163.4*3'282.3(497.6-15)

PECO, Asim

Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne. Dio 2,
Akcenti, oblici, tekstovi / Asim Peco. - Sarajevo
: Bosansko filološko društvo : Akademija nauka
i umjetnosti BiH, 2007. - 304 str. ; 21 cm. -
(Izabrana djela / Asim Peco ; knj. 4)

Bibliografija i bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-9309-1-1

COBISS.BH-ID 15816966
